

ҰЛЫ ДАЛА МҰРАСЫ: ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕР ЖАУҺАРЛАРЫ

대초원의 유산 금속공예 명품전

«Алтын адамның өлем музейлеріне шеруі» атты халықаралық көрме жобасы аясында
해외 순회전 <황금인간 세계박물관 순회전시>의 일환으로 개최되는 특별전

With in the framework of the international exhibition project «The Golden man's World Museums tour»
В рамках международного выставочного проекта «Шествие Золотого человека по музеям мира»

Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі
«Халық қазынасы» ғылыми-зерттеу институты

Ministerstwo Kultury i Sportu Republiki Kazachstanu
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu
Instytut Badań Dziedzictwa Narodowego

Ministry of Culture and sport of the Republic of Kazakhstan
National museum of the Republic of Kazakhstan
The National heritage research institute

Министерство культуры и спорта Республики Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан
Научно-исследовательский институт «Халық қазынасы»

ҰЛЫ ДАЛА МҰРАСЫ: ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕР ЖАУҺАРЛАРЫ

DZIEDZICTWO WIELKIEGO STEPUI:
ARCYDZIEŁA SZTUKI JUBILERSKIEJ

HERITAGE OF THE GREAT STEPPE:
MASTERPIECES OF JEWELRY ART

НАСЛЕДИЕ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ:
ШЕДЕВРЫ ЮВЕЛИРНОГО ИСКУССТВА

«Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі»
атты халықаралық көрме жобасы аясында

W ramach międzynarodowego projektu wystaw
«Trakt Złotego Człowieka po muzeach świata»

Within the framework of the international exhibition project
«The Golden man's World Museums tour»

В рамках международного выставочного проекта
«Шествие Золотого человека по музеям мира»

IV

КӨШПЕЛІЛЕР ӨНЕРІНІҢ БЕЙНЕЛЕР ӘЛЕМІ
Көрме каталогы

ŚWIAT SZTUKI NOMADÓW
Katalog wystawy

THE WORLD OF ART IMAGES OF NOMADS
The exhibition catalogue

МИР ОБРАЗОВ ИСКУССТВА НОМАДОВ
Каталог выставки

ӘОЖ 902/904 (084)
КБЖ 63.4я6
Ұ46

Баспаға Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің Ғылыми кеңесі ұсынған
Published according to the decision of the Scientific Council of the National Museum
of the Republic of Kazakhstan
Печатается по решению Ученого совета Национального музея Республики Казахстан

Редакциялық коллегия: А. Оңғарұлы (редактор), Б. Хасенова, А. Сауытбекова, Р. Дәрменов (құрастырушылар)
Editorial board: A. Onggaruly (editor), B. Khasenova, A. Sauitbekova, R. Darmenov (originators)
Редакционная коллегия: А. Онгарулы (редактор), Б. Хасенова, А. Сауытбекова, Р. Дәрменов (составители)

Ұлы дала мұрасы: зергерлік өнер жауһарлары. IV-том. Көшпелілер өнерінің бейнелер әлемі. Көрме каталогы. – Dziedzictwo wielkiego stepu: arcydzieła sztuki jubilerskiej. Tom IV. Świat sztuki nomadów. Katalog wystawy. – Heritage of the Great Steppe: masterpieces of jewelry art. Volume IV. The world of art images of nomads. The exhibition catalogue. – Наследие Великой степи: шедевры ювелирного искусства. Том IV. Мир образов искусства номадов. Каталог выставки. – Астана, 2018, – 364 б. – Қазақша, полякша, ағылшынша, орысша.

ISBN 978-601-7812-37-9

Топтамада Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің қорында сақталған, ерте темір дәуірінен бастап этнографиялық кезеңге дейінгі аралықта қамтитын Ұлы дала мәдениетінің ежелгі өнер туындылары ұсынылған. Сонымен қатар Отандық зерттеушілердің аталған салалардағы соңғы зерттеу нәтижелері де қоса беріліп отыр.

Топтама Қазақстанның мәдени мұрасын зерттеу мен насихаттау бағытындағы археологтарға, этнографтарға, тарихшылар мен мәдениеттанушыларға және осы мәселелермен айналысатын барлық қызығушыларға арналады.

The catalogue contains works of ancient art that are an invaluable treasure of the Great Steppe culture, stored in the National Museum of the Republic of Kazakhstan. As products from precious metals, from the early Iron Age to the ethnographic period, they represent the artistic character of the steppe civilization. Together with this, the catalogue presents the scientific articles of domestic scientists.

The catalogue is dedicated to archeologists, ethnographers, historians and culturologists in the field of studying and promoting the cultural heritage of Kazakhstan and those who are interested in these issues.

ӘОЖ 902/904 (084)

КБЖ 63.4я6

ISBN 978-9965-23-445-3 (общ.)
ISBN 978-601-7812-37-9 (том 4)

© Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі, 2018
© Мақала авторлары, 2018
© «Ехронат» ЖШС, 2018

Тас мүсіннің бөлігі. Ж.с.д. IV–II ғғ. Бәйте 3 ғибадатханасы. Үстірт
A fragment of a stone statue. The 4th-2nd centuries BC. The sanctuary Bayte 3. Ustyurt
Фрагмент каменного изваяния. IV–II вв. до н.э. Святилище Байте 3. Устюрт

**Көрме Польша Республикасының Гданьск музейінде
2018 жылдың 10-қазанынан - 10 желтоқсанына дейін өтеді**

Көрмені ұйымдастыру комитеті:

Л.В. Кочетов, Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі директорының міндетін атқарушы;

Ж.Қ. Таймағамбетов, Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі директорының
ғылым жөніндегі орынбасары;

А.К. Сатубалдин, Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі директорының
қор қызметі жөніндегі орынбасары;

Р.Е. Бекталиева, Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі жинақтау, есепке алу
және сақтау қызметінің басшысы (бас қор сақтаушы)

Жұмыс тобы:

Ұ.Т. Садықова, Б.Р. Ақпасова, Ш.А. Мұқатаева, А. Қалиақпар, М. Тлеулиева,
Л. Балмағанбетова, Ш. Қанатов, А. Нұрмағанбетов

Фотограф:

Қ. Мусин, А. Қайырмағамбетов

**The exhibition passes from 10 October to 10 December 2018
in the Museum of the Gdansk, The Republic of Poland**

Exhibition Organizing Committee:

L.V. Kochetov, Acting Director of the National Museum of the Republic of Kazakhstan
Zh.K. Taymagambetov, Deputy Director of the National Museum
of the Republic of Kazakhstan for scientific research
A.K. Satubaldin, Deputy Director of the National Museum of the Republic
of Kazakhstan for Stock Market Activities
R.I. Bektalieva, Head of Recruitment, Accounting and Storage, Chief Curator
of the National Museum of the Republic of Kazakhstan

Working group:

U.T. Sadykova, B.R. Akpasova, Sh.A. Mukataeva, A. Kaliakpar, M. Tleulieva,
L.Balmaganbetova, Sh. Khanatov, A. Nurmaganbetov

The photographer: K. Musin, A. Kairmagambetov

www.altynadamworld.com

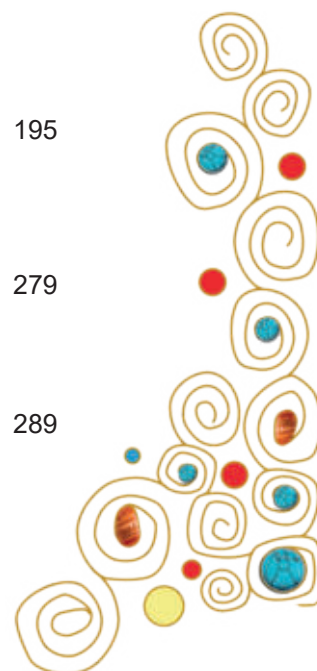

МАЗМҰНЫ CONTENT СОДЕРЖАНИЕ

Құттықтау сөз.....	10
Mowa powitalna.....	11
Құттықтау сөз.....	12
Mowa powitalna.....	13
Mowa powitalna.....	14
Құттықтау сөз.....	15
Алғы сөз.....	16
Foreword.....	18
1 Абыз әйел.....	22
Я. Лұқпанова	
A woman who speaking with gods.....	28
Ya. Lukpanova	
Женщина, говорящая с богами.....	34
Я. Лукпанова	
2 Сармат батырының бейнесі (Арал-Каспий даласындағы ғибадатханалардың материалдары бойынша).....	41
А. Оңғарұлы	
The image of the sarmatian batyr by the materials of the sanctuary	
Aral-Caspian steppes.....	47
А. Onggaruly	
Образ сарматского батыра по материалам святилищ	
Арало-Каспийских степей.....	51
А. Онгарулы	
3 Ерте темір дәуіріндегі Қазақ даласының батысындағы сәндік-қолданбалы өнер.....	57
А. Мамедов	
Decorative and applied art of the early iron age	
of the west of Kazakh steppe.....	61
А. Mamedov	
Декоративно-прикладное искусство раннего железного века запада Казахских степей	66
А. Мамедов	

4	Ортағасырлардағы ауыр қаруланған жауынгерлер.....	71
	З. Самашев	
	The militant catfactories of the middle ages.....	75
	Z. Samashev	
	Воинственные катафрактерии эпохи средневековья.....	80
	З. Самашев	
5	Ортағасырлардағы Батыс Қазақстан көшпенділерінің мәдениеті мен өнері.....	85
	А. Бисембаев	
	The culture and art of the medieval nomads of Western Kazakhstan.....	88
	A. Bisembaev	
	Культура и искусство средневековых кочевников Западного Казахстана.....	91
	А. Бисембаев	
6	Қазақ халық ауыз әдебиетіндегі батырлар бейнесі.....	95
	Қ. Ахметжан	
	The image of batyr in the oral literature of Kazakh.....	99
	К. Akhmetzhan	
	Образ батыра в устной литературе казахов.....	102
	К. Ахметжан	
7	Қазақ әйелінің күміс әлемі.....	107
	Б. Хасенова, А. Мұсағажинова	
	The silver world of Kazakh women.....	109
	B. Khasenova, A. Musagazhinova	
	Серебряный мир казахских женщин.....	113
	Б. Хасенова, А. Мусағажинова	
	Сарматтық аң стилі	117
	The Sarmatian animal style	
	Сарматский звериный стиль	
	Дала әміршілерінің билік нышандары.....	195
	A symbol of power of the steppe rulers	
	Символика власти степных правителей	
	Жаңа кезеңнің стилі.....	279
	The style of the new era	
	Стиль новой эпохи	
	Қазақтың күміс әлемі.....	289
	The Kazakh silver	
	Казахское серебро	

Құрметті достар!

Бүгінгі Қазақстан жері ежелгі тұрғындар мен халықтар ең жайлаған құтты қоныс, тарихи мекен. Бабаларымыз осынау сайын даланы емен жайлап, еркін көсіле жүріп дала өркениетін қалыптастырды. Көненің көшіне көз салсақ, сақ, түркі, ғұн баласының ықылым заманнан бергі талай тағдыры тек осы даламен байланысты. Дала – кешегі өткен тарихтың киелі кітабы іспетті. Дала – бабаларымыздың баға жетпес жәдігерлері сақталған алып қазынасы, таусылмайтын мәңгілік мұрағаты.

Көне дүниенің көмбесін ақтарып, тарихын түгендеп жүрген археолог-ғалымдарымыз бұл өлкені адамзаттың аяғы басқан кезеңдерден бастап, металл өңдеуді игеріп, жылқыны үйретіп, қала салып өркениет орнатқандығын дәлелдеп берді. Оның мысалы, энеолит заманында жылқыны қолға үйретумен, ерте темір дәуірінде бағалы металл өңдеуді игеру, мазмұны терең ғажайып туындыларды жасаумен байланысты. Ал оның ұлы тарихы сақ, сармат, үйсін, Түркі қағанаты, Оғыз, Қимақ, Қыпшақ, Моңғол мемлекеті, Қазақ хандығы сынды мемлекеттік бірлестік құру кезеңдерінде дәстүрлі жалғасын тапты.

Бүгін міне алдарыңызға дала тарихынан сыр шертетін «Ұлы дала мұрасы: зергерлік өнер жауһарлары» атты көрмені ұсынып отырмыз. Көрме «Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» атты халықаралық жобаның аясында жүзеге асырылып отыр және ол Азия, Еуропа мен АҚШ музейлеріне де жол тартатын болады. Бұл жоба біздің еліміздің мәдени құндылықтарын әлем жұртшылығына таныстырады.

Көрмеде далалықтардың ізі қалған, тарихи дәстүрінің өзіндік ерекшеліктерін толыққанды сипаттауға лайықты көне мәдениет туындыларының теңдессіз жәдігерлері назарларыңызға ұсынылған. Көрменің басты жәдігері Алтын киімді адам алғаш рет әлемдік ғылымда сақ көсемінің киімін қалпына келтіруге мүмкіндік берген қазақстандық ғалымдардың қажырлы еңбегінің жемісі. Әлбетте, біз үшін Алтын адамның бас киіміндегі кейбір нышандық әшекейлердің еліміздің мемлекеттік рәміздерінде бейнеленуінің мәні ерекше.

Интеграциялық үрдістер белең алған әлемдік қоғамда біздер үшін өз мәдени кодымызды сақтап қалу аса жауапты міндеттің бірі. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында: «Ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңғыру болмайды» деп айқын ұстанымын білдірді, бұл дегеніміз кез-келген тұлғалардан біріге салған қауым емес, туған жеріне, оның мәдениеті мен салт-дәстүріне ерекше ықыласпен қарайтын, шын мәніндегі ұлтты ұлт ететін мәдени-генетикалық кодының негізі.

А. Мұхамедиұлы,
*Қазақстан Республикасының
Мәдениет және спорт министрі*

Drodzy przyjaciele!

Cieszę się, że mogę powitać Państwa na wystawie „Dziedzictwo Wielkiego Stepu: arcydzieła sztuki jubilerskiej”! Wystawa odbywa się w ramach projektu „Trakt Złotego Człowieka w muzeach świata” i przez kilka lat będzie wystawiana w muzeach Azji, Europy i USA. Projekt jest ważnym elementem wydarzeń, podczas których prezentujemy społeczności światowej nasze dziedzictwo kulturowe.

Nie jest przesadą stwierdzenie, że kultura odgrywa istotną rolę w dialogu między narodami i państwami. To kultura niesie potężne humanistyczne przesłanie: prawo do oryginalności i bezcennego doświadczenia kulturowego posiada każda wspólnota etniczna, każde państwo. W naturalnym procesie integracji ze społecznością światową niezwykle ważne jest dla nas wszystkich zachowanie naszego kodu kulturowego. W artykule „Rzut oka na przyszłość: modernizacja publicznej świadomości” prezydent Republiki Kazachstanu N.A. Nazarbajew jasno wyraził swoje stanowisko w tej sprawie: „nie można dokonać modernizacji bez zachowania kultury narodowej”. Podstawą kodu kulturowego i genetycznego, który czyni zbiorowość narodem, a nie grupą jednostek, jest szczególnie związek z rodzimą ziemią, jej kulturą, obyczajami, tradycjami.

Przez tysiąclecia w przestrzeni eurazjatyckich stepów powstała wyjątkowa stepowa cywilizacja. Jej początki związane są z udomowieniem konia w epoce eneolitu i opanowaniem umiejętności metalurgicznych w epoce brązu. Jej wielka historia rozwijała się w trakcie tworzenia takich państwowości jak: Saksowie, Sarmaci, Yuezhi, tureccy Kaganowie, Oguzowie, Kimakowie, Kypczacy, Mongołowie czy kazachski Chanat.

Zaprezentowane na wystawie bezcenne artefakty z przeszłości są arcydziełami sztuki antycznej i w pełni odzwierciedlają specyfikę historycznej ścieżki przemierzanej przez ludy stepowe. Głównym punktem wystawy jest oczywiście Złoty Człowiek – unikatowe znalezisko archeologów z Kazachstanu – po raz pierwszy pozwoliło światowej nauce odtworzyć ubiór przywódcy plemienia Saków. Punktem zwrotnym dla nas okazał się fakt, że niektóre motywy użyte w nakryciu głowy Złotego Człowieka są odwzorowane w symbolach państwowych naszego kraju.

Wspaniałe produkty mistrzów przeszłości potwierdzają uniwersalne piękno, ale jednocześnie odtwarzają unikalny kod, bez znajomości którego nie można zrozumieć innych kultur.

A. Muhamediuly
Minister Kultury i Sportu
Republiki Kazachstanu

Қымбатты достар!

Назарларыңызға ұсынылып отырған «Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» атты халықаралық жоба аясындағы Қазақстан Республикасының Ұлттық музейінің кезекті көрмесінің каталогы. Жоба қазақ даласының ежелгі өнер туындыларын қалың көпшілікке насихаттауға арналған. Көрме жобасы Шығыс Азия (Жапония, Корея), Оңтүстік-шығыс Азия (Қытай), Еуропа (Австрия, Франция), сондай-ақ Ресей, Белоруссия және Америка Құрама Штаттарын қамтиды.

Көрмеде Ұлы даланың теңдессіз қазынасы болып табылатын ежелгі өнер туындыларын тамашалауға болады. Бұл бұйымдар дала империяларының тарихы, жойқын жеңістер мен ғажайып көріністердің куәсі болып табылады. Ұсынылған барлық бұйымдардың алтыннан жасалуы да кездейсоқтық емес. Ерте заманда, көптеген халықтар арасында аталған қымбат металл мен материалдан жасалған бұйымның иелері айрықша мәртебеге ие болған. Қазіргі уақытта Қазақстан аумағында сегіз Алтын киімді адамның жерлеу орны анықталды. Көрмеде сіздердің назарларыңызға Алтын адаммен бірге Алтайдағы Берел қорымының және Орталық Қазақстан жерінен ашылған Талды 2 обасының теңдессіз археологиялық жәдігерлері ұсынылып отыр. Бұл заттардың көпшілігі жануарлар бейнесінде сомдалып, алтынмен қапталған. Жануарлардың бейнесін біз адамзат тарихының ең ерте кезеңінен-ақ білгенімізбен, аң стилі – ерте темір дәуіріндегі алғашқы далалық мемлекеттер дәуірінің мұрасы ретінде еш нәрсемен алмастыру мүмкін емес! Материалдың қасиеттерін игеру қабілеті, аса жоғары талғампаздық, бейнеленген жануарлардың ең маңызды тұстарын жеткізе білуі, асқан шеберлік, мұның барлығы таңғажайып туындыларды өмірге әкелді. Аң стилінде жасалған заттар, жануарлардың түр-тұлғаларына тән, көркемдік пен сәндікті бейнелейді.

Бай символизм дала өнерінің кейінгі кезеңдеріне де тән. Осыған байланысты көрмеде дәстүрлі қазақ мәдениетінің жауһарлары саналатын сәндік қолданбалы өнер туындылары да беріліп отыр. Тамырын тереңнен алатын дәстүрлі өнер мұралары қазақ халқының ұлттық байлығы һәм тарихи жадысы іспетті.

Ұлы даланың ежелгі және дәстүрлі өнер туындыларын бүкіл әлемдік қоғамдастыққа таныстыру құрметінің Қазақстан Республикасының Ұлттық музейіне бұйырып отырғаны біз үшін үлкен қуаныш. Біздің музей Орталық Азиядағы ең жас, әрі іргелі орталықтың бірі болып табылады. Ол бүгінде еліміздің жетекші музей алаңына, ғылым, білім мен шығармашылық инновациялар орталығына айналды.

Л.В. Кочетов,
Қазақстан Республикасы
Ұлттық музейі директорының м.а.

Drodzy przyjaciele!

Wystawa, którą Państwu prezentujemy, jest częścią wielkiego projektu wystawienniczego Narodowego Muzeum Republiki Kazachstanu „Trakt Złotego Człowieka w muzeach świata”. Projekt ma na celu przedstawienie międzynarodowej publiczności arcydzieł sztuki antycznej kazachskich stepów. Trasa wystawy obejmuje wschodnią Azję (Japonia, Korea), Azję Południowo-Wschodnią (Chiny), Europę (Polska, Austria, Francja), a także Rosję, Białoruś i Stany Zjednoczone Ameryki.

Na wystawie można zobaczyć arcydzieła sztuki antycznej, które są prawdziwą skarbnicą informacji o przeszłości Wielkiego Stepu. Obiekty te były świadkami historii stepowych imperiów, głośnych zwycięstw i wspaniałych czynów. Nie przez przypadek prawie wszystkie prezentowane tu przedmioty są zrobione ze złota. Ten cenny metal był u wielu dawnych ludów potwierdzeniem szczególnej pozycji właścicieli złotego przedmiotu. Na terytorium Kazachstanu odkryto pochówki ośmiu „złotych ludzi”. Na wystawie będą mogli Państwo zobaczyć różne szczegóły ubrań trzech z nich. Niemal wszystkie te przedmioty wykonano w stylu animalistycznym. Chociaż znamy wizerunki zwierząt z początków historii ludzkości, to animalistycznego stylu w dziełach stworzonych przez plemiona wczesnej epoki żelaza z czasu pierwszych kultur stepowych nie można pomylić z niczym! Bardzo dobra znajomość właściwości materiału, doskonała obserwacja, umiejętność przekazania najważniejszych cech przedstawianego zwierzęcia, wspaniałe rzemiosło, wszystko to dało naprawdę imponujący wynik.

Przedmioty wykonane w stylu animalistycznym odzwierciedlały wdzięk i plastyczność odtwarzanych zwierząt. Bogata symbolika jest typowa dla późniejszej sztuki stepowej. Przedmioty wytworzone w czasach starożytnych nadal wtedy funkcjonowały. W motywach kwiatowych, zoomorficznych, antropomorficznych sztuki jubilerskiej Kazachów zapisała się pamięć i dziedzictwo ich przodków. Wystawa przedstawia również tradycyjny strój kazachski, w którym można odnaleźć te motywy.

Mam zaszczyt zaprezentować społeczności światowej kolekcję arcydzieł starożytnej i tradycyjnej sztuki Wielkiego Stepu, której stworzenie przypadło w udziale Muzeum Narodowemu Republiki Kazachstanu. Nasze muzeum jest najmłodszym i największym muzeum w Azji Środkowej. Stało się wiodącą placówką muzealną naszego kraju, centrum nauki, edukacji i kreatywnych innowacji.

L.V. Kochetov

*Pełniący obowiązki dyrektora
Muzeum Narodowego Republiki Kazachstanu*

Szanowni Państwo!

Wystawa „Dziedzictwo Wielkiego Stepu: arcydzieła sztuki jubilerskiej”, zorganizowana przez Muzeum Narodowe w Kazachstanie w ramach międzynarodowego projektu „Trakt Złotego Człowieka po Muzeach Świata”, jest pierwszym tak dużym i ważnym wydarzeniem prezentowanym w otwartej na początku 2018 r. Galerii Palowa Muzeum Gdańska. W zabytkowych wnętrzach Ratusza Głównego Miasta po raz pierwszy w Europie Zachodniej pokazywane są niezwykle cenne zabytki kultury scytyjskiej, która rozwinęła się na terenie dzisiejszego Kazachstanu, będącej świadectwem długiej i burzliwej historii regionu mającego wpływ również i na naszą część Europy.

Ekspozycja i towarzyszący jej katalog bez wątpienia będą służyły poznaniu kultury Kazachstanu. Mamy także nadzieję, że staną się pierwszym z wydarzeń organizowanych wspólnie przez nasze muzea.

Dziękuję naszym Partnerom z Muzeum Narodowego w Kazachstanie, na czele z dyrektorem Leonidem Kochetovem Vladimirovichem, za możliwość udziału w tak ważnym projekcie. Pragnę podziękować równie serdecznie Jerzemu Starakowi, Konsulowi Honorowemu Republiki Kazachstanu w Gdańsku, oraz jego asystentce Joannie Narysow za przyczynienie się do sprowadzenia ekspozycji do Gdańska.

Wśród prezentowanych arcydzieł znalazły się największe skarby dziedzictwa narodowego Kazachstanu, w tym legendarna zbroja Złotego Człowieka z Issyku. To niezwykle znalezisko archeologiczne, będące najwspanialszym przykładem sztuki zdobniczo-jubilerskiej koczowniczego ludu Saków, stało się jednym z symboli narodowych Kazachstanu. Czujemy się zaszczytzeni, że te wyjątkowe zabytki możemy zaprezentować w Gdańsku.

dr hab. Waldemar Ossowski

Dyrektor Muzeum Gdańska

Қымбатты достар!

«Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» атты халықаралық жоба аясында Қазақстан Республикасының Ұлттық музейі ұйымдастырып отырған ««Ұлы дала мұрасы: зергерлік өнер жауһарлары» атты көрмесі Гданьск музейінде, 2018 жылдың басында ашылған Палова галереясында ұйымдастырылып отырған ауқымды да, маңызды іс-шаралардың бірі.

Алғаш рет Батыс Еуропада қаланың негізгі залы, тарихи ғимараттарында Еуропаға да әсері бар сақ-скиф мәдениетінің айрықша құндылықтары өлкенің ұзақ та, шулы тарихының дәлелі ретінде көрсетілмек.

Көрме және оның ілеспе каталогы Қазақстанның ежелгі мәдениетін зерттеуге сөзсіз өз үлесін тигізеді деп сенеміз. Сондай-ақ, біздің музейлеріміздің ынтымақтастығы нәтижесінде іске асатын көптеген оқиғалардың алғашқыларының бірі болады деп үміттенеміз.

Мен осындай маңызды жобаға қатысуға мүмкіндік берген біздің серіктесіміз – Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі директорының міндетін атқарушы Кочетов Леонид Владимирович мырзаға алғысымды білдіргім келеді. Сонымен қатар Гданьск қаласындағы Қазақстан Республикасының құрметті консулы Джерзи Старак пен оның көмекшісі Джоанна Насюро мырзаларға да Гданьск қаласында көрме өткізуге күш салғандары үшін алғыс білдіргім келеді.

Ұсынылып отырған өнер туындылары Қазақстанның ұлттық мұрасының теңдессіз қазыналары, соның ішінде аты аңызға айналған Есіктің Алтын адамы. Бұл таңғажайып археологиялық жәдігерлер сақтардың сәндік зергерлік бұйымдарының ең керемет үлгісі және Қазақстанның ұлттық рәміздерінің бірі. Гданьск қаласында бұл таңғажайып жәдігерлерді көпшілік қауымға көрсету біз үшін үлкен мәртебе.

доктор Вальдемар Оссовски

Гданьск музейінің директоры

АЛҒЫ СӨЗ

Көк байрақты Қазақстан – Ұлы Дала елі бабаларымыздың баға жетпес жәдігерлері сақталған алып қазынасы, таусылмайтын мәңгілік мұрағаты.

Мәңгі көк аспан астындағы ел өзінің тарихи даму жолында дәстүріне берік болып, түп негізін сақтай отырып, заманына сай технологиялық озық жетістіктерге қол жеткізді, инновацияларды өмірі мен өндірісіне енгізе дамыды. Осылайша сайын далада ұлы өркениет қалыптасты, өзгеріске ұшырап дамыды және таралды. Өркениеттің қалыптасуына бірден-бір себеп – Қазақстанның Еуразияның кіндігінде орналасуы, жылқыны алғаш қолға үйретіп, кеңістікті игеруді бастауы, көне кендер мен металлургиялық орталықтардың болуы, Салт аттылардың еркіндік пен бостандыққа негізделген дүниетанымдық көзқарасы мен мәдени өнер кеңістігінің болуы. Сол күндер мен ғасырлардың заттай куәгерлері – археологиялық ескерткіштер және олардан табылған жәдігерлер. Солардың қатарында бағалы металдардан жасалған бұйымдар ерекше көз тартады. Өз иесінің ерекше мәртебесін айқындайтын алтын бұйымдар дала империяларының тарихы, жойқын жеңістер мен ғажайып көріністердің куәсі іспетті, сол жайлы үнсіз сыр шертетіндей. Әр бұйым – бір тылсым дүние, онда жасырынған код бар.

Ұсынылған бұйымдардың көпшілігі аң стилінде жасалып, жануарлар бейнесінде сомдалып, алтынмен қапталған. Аң стилі – ерте темір дәуіріндегі алғашқы далалық мемлекеттер дәуірінің мұрасы ретінде еш нәрсемен алмастыру мүмкін емес! Материалдың қасиеттерін игеру қабілеті, аса жоғары талғампаздық, бейнеленген жануарлардың ең маңызды тұстарын жеткізе білуі, асқан шеберлік, мұның барлығы таңғажайып туындыларды өмірге әкелді. Аң стилінде жасалған заттар жануарлардың түр-тұлғаларына тән көркемдік пен сәндікті бейнелейді. Көне дәуір шеберлерінің қиялынан шыққан бейнелер адамзатты таңқалдырады. Аң стиліне тән сипаттар: бірінші кезекте бейнені беру, суреттелген

жануардың белгілі бір қасиеттеріне ерекше назар аудару, әртүрлі стилистикалық әдістерді қолдану болып табылады. Аң стилінде қоғам өмірінде маңызды мағынасы бар бұйымдар суреттелген: жоғары биліктің белгілері, киім-кешектің бөліктері, зергерлік бұйымдар, қару-жарақ және діни нысандар.

Назарларыңызға Қазақстанның көне тарихынан сыр шертетін «Ұлы дала мұрасы: зергерлік өнер жауһарлары» атты Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің көрмесінің кезекті каталогын ұсынып отырмыз. Көрме «Алтын адамның әлем музейлеріне шеруі» атты халықаралық жобаның аясында жүзеге асырылып отыр.

Алдарыңызға Жетісудан табылған Есік «алтын адам» киімінің әшекейлері мен қайта жаңғыртпасы, Сарыарқадағы ертесак кезеңінің Талды-2 қорымынан, Батыс Қазақстандағы савроматтық Тақсай, Есен-Амантау (Лебедевка), сарматтық Аралтөбе, Қазақ Алтайындағы тоң басқан Берел обаларынан табылған теңдессіз археологиялық жәдігерлер ұсынылып отыр. Көне жәдігерлер көзге тартымды келіп, көңілге ой салады. Бұл таңғажайып өнер туындыларынан қозғалыстың белгісі, шексіз кеңістіктің елесі сезіледі. Онда қалалар мен обаларды салушылардың ізі қалған. Осынау қатал да, тағы сұлулық дала рухын айғақтайды!

Қазақстан жерінде қару-жарақ, құрал-сайман, үй жиһазы т.б. бұйымдарды, түрлі сәндік қолөнер туындыларын асыл тастан, сүйектен, жүннен, ағаштан, қыштан, бағалы металдан, былғарыдан, саздан жасаудың озық үлгісі қалыптасқан. Жасалған бұйымдарды өздерінің дүниетанымына, эстетикалық талғамына сай әшекейлеп, безендіре білудің сырын да терең меңгерген. Тамырын тереңнен алатын дәстүр, бұйымдардағы тылсым код қазақтың зергерлік өнер әшекейлеріне дейін екі жарым мың жыл бойы сақталған.

FOREWORD

In the collections of the National Museum of the Republic of Kazakhstan there are objects of historical and cultural heritage from ancient times and valuable relics that have survived to this day. The remarkable property of the history of our ancestors is are items from precious metals - gold and silver. Once they were called to designate the special status of their owners. These precious artifacts are a memory of a great history.

The steppe art brilliantly reflected the features of the worldview of people inhabiting the space of middle Eurasia. The items that you see at the exhibition, testify to the ability of our ancestors to be open to the new, not to stiffen in the rigid boundaries established by tradition, the ability to find their own unique language of art. Each historical epoch demonstrates different techniques, materials, a set of preferred images, motifs and plots. But always steppe art is characterized by high skill in styling, that is, the ability to highlight the main thing in conveying the idea.

The exhibition introduces masterpieces of ancient and traditional art dating from the early Iron Age to ethnographic time. Here you can see a collection of golden ornaments and artifacts that found in the Issyk mound belonging to the «Golden Man», the treasure of the Altai - finds from the Berel burial mounds, objects from the Early Saka burials of Central Kazakhstan - Taldy-2 and others. The continuation of the traditions of ancient art is the jewelry art of the Kazakh people. The exhibition features decorative and hand-written items, jewelry and other works of art, representing the original culture of the Kazakh people, covering the period from the VI–XX centuries.

The richest burial of the Saka leader, dated V–IV centuries BC, was discovered during one of the burial mounds excavations of Issyk that located in the territory of Zhetysu. Excavations of the mound were carried out in 1969-1970. More than four thousand gold items, many of which are masterpieces of jewelry art, defined the name of the sensational find - «The Golden Man».

The monument was explored by famous Kazakh scientists K.A. Akyshev and B.N. Nurmukhanbetov. The creation of a voluminous reconstruction of the Golden Man's costume, carried out at a high level, took place thanks to a convincing combination of the scientific part carried out by K.A. Akyshev, with virtuoso work of the restorer V. Sadomskov.

During archaeological work at the Taldy-2 burial ground in East Saryarka in 2009–2010, about 200 golden items were found, as well as over 22,000 small ornaments. Also, at the works on other monuments of the region - burial grounds Karashoky, Cherubai-1, original masterpieces of jewelry art were also found.

Unfortunately, the burial ground was robbed, and we can only guess, judging by the beautiful products preserved, many of which are made in a special delicate style, how magnificent was the suit of the steppe rulers.

In a number of archaeological artifacts at the exhibition includes finds of the Berel burial mound belonging Saka period of the Kazakh Altai. As a result of long years of hard work, organized under the leadership of the scientist Z. Samashev, the monument was introduced into the scientific revolution and presented to the general public. In the process of comprehensive scientific research, more than 20 burial mounds were studied, as a result of which the Saka culture products made in animal style became known to the whole world. Thanks to the use and combination of natural, climatic materials and building combinations, organic products are well preserved under the burial mounds: clothing, horse equipment, wooden items, saddles, products made of animal skins and felt. The formation of an early nomadic culture, the burial of the rulers, who were accompanied by numerous horses to the ancestral world, is the best example of the funeral tradition of the population of the Great Steppe. Unique ancient art presented characteristic features of the heroic era. The methods of the natural sciences were applied, due to which valuable information was received on the paleoecology, paleozoology and anthropology of the Berel region.

The thoughtfulness of the images created by the masters of the past is striking. For the animal style, first of all, the transfer of expression, the emphasis on certain qualities of the depicted animal, characterized by various stylistic techniques.

In the animal style, objects of great importance in the life of society were decorated: signs of supreme power, details of the costume, jewelry, weapons and religious objects (these include bronze lamps, boilers, stone altars).

The exhibition also introduces the decorative and applied arts of the Kazakh people. Applied art did not violate the tradition, has not lost its spiritual essence and cultural value. In Kazakhstan, an excellent example of creating various decorative items from precious stones, bone, wool, wood, ceramics, precious metals, leather, clay has been preserved. Masterfully decorated with weapons, tools, household items.

Ancient artifacts have a special attraction. They have a sense of movement, a sense of boundless space, a memory of those who once built cities and barrows. This harsh and even predatory beauty, embodied the spirit of the steppe!

АБЫЗ ӘЙЕЛ

Я. Лұқпанова

Ж.с.д. I мыңжылдықтағы Еуразияның далалық белдеуіндегі көшпелілер тарихы – жарқын оқиғаларға толы кезең. Бұл заманға билік институтының, әскери өнердің, ерекше ою-өрнек стилінің дамуы тән. Ежелгі тұрғындардың өмір сүру салты Далалық жағдайда күн көру үшін мол машық-дағдыны қажет еткен. Өрбір адамның қару ұстай білуі және атқа салт міне алуы керек болған. Барлық тұрғындар өзін қорғау үшін және жаңа аумақтарды жаулап алу үшін үнемі соғысқа даяр қалпында болған. Мұндай қоғамда әйелдердің ер адамдармен тең құқығы болғаны таңғаларлық емес, оларды құрметтеген, олардың қоғамдық рөлі темір дәуіріндегі кейбір басқа көшпелі тұрғындарға қарағанда жоғары болған. Ежелгі авторлардың мәліметтері мен археологиялық деректерге сай сармат әйелдері соғыс қимылдарына, қоғамдық өмірге белсенді араласқан, абыздық қызметті атқарған, қоғамдағы орны жоғары болған (Хазанов, 1975, 85–86-бб.). Олар ер адамдармен бірдей салт атқа мініп, аң аулаған,

садақ тартып, қаруды шебер меңгерген. Қыз бала майданда үш жауын өлтірмейінше тұрмысқа шыға алмайтын болған. Егер ол мұны орындай алмаса, ұзақ уақыт бойы тұрмысқа шыға алмаған. Садақпен оқ атқан кезде кедергі жасамауы үшін өзінің оң кеудесін кесіп тастаған жауынгер салт атты әйелдер (амазонкалар) туралы аңыз бар, олардың өмір сүру салтының ең басты ерекшелігі соғыс қимылдарына қатысу болған (Тюхтина, 2009, 5, 6-бб.). Б.Н. Граков «амазонка» сөзі Геродот бойынша күйеуін өлтіруші деп аударылған дейді (Граков, 1947, 100 б.). Тұрмысқа шыққаннан кейін олар әдетте бала тәрбиесімен және үй шаруасымен айналысқан, бірақ аса қажет болған жағдайда тайпа жасағының құрамында жорыққа шығып, өз жерлерін қорғаған немесе тонаушылық жорықтарға қатысып тұрған (Смирнов, 1964, 201-б.).

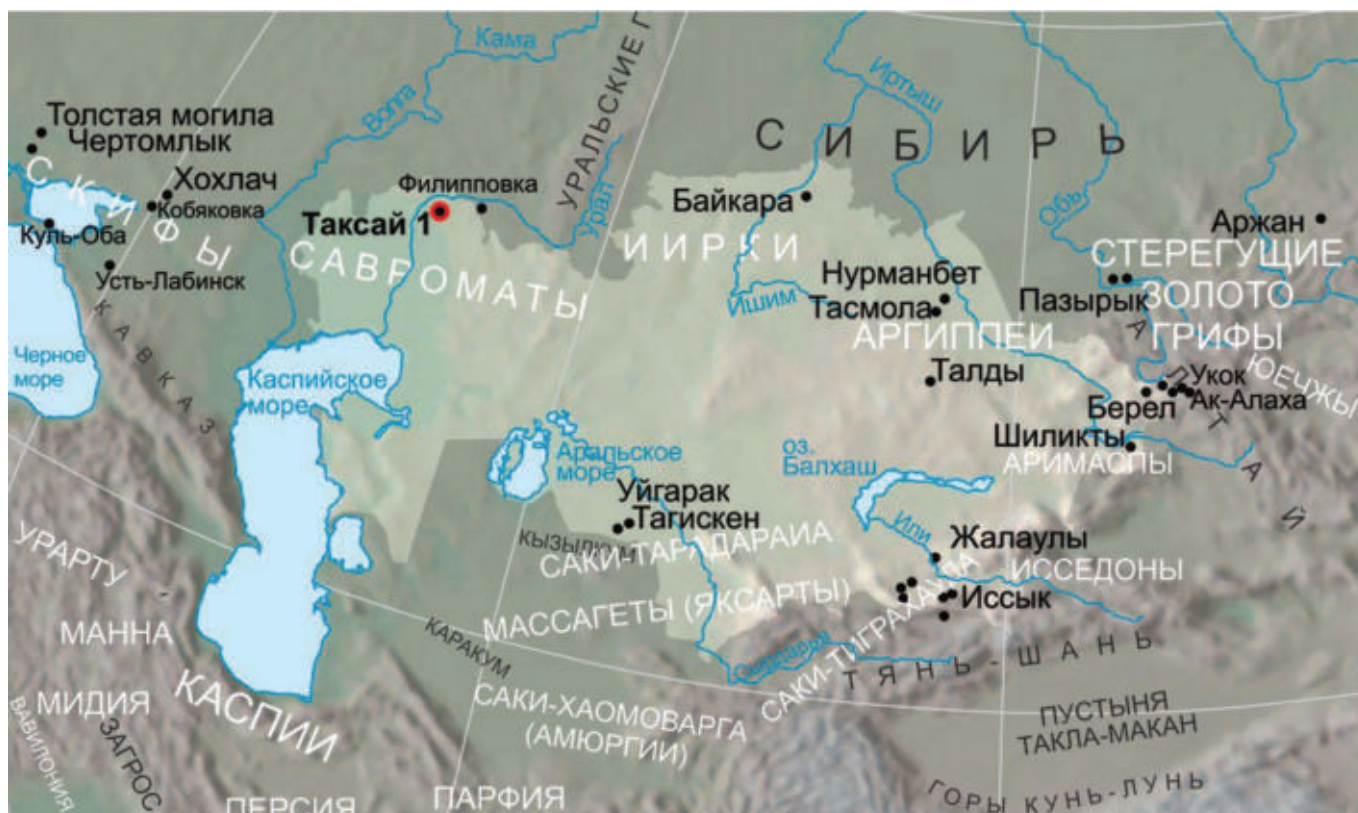
Қазақ даласының батыс бөлігіндегі ақсүйек әйелдердің қабірлері мол, әрі алуан түрлі дүние-мүлкі бар, құрылымы күрделі обалардан табылды, бұл жайттар жерлеу ғұрпын қалпына келтіруге және сән-салтанатпен тігілген киім қалдықтары бойынша әйелдің қоғамдағы мәртебесі мен орнын айқындауға жол ашады.

2012 жылы Қазақстан археологиясында ерекше оқиға болды. Тақсай-1 кешеніндегі қазба жұмыстарының барысында айрықша статуска ие әйел адамның қабірі табылды. Диаметрі 41 метр, биіктігі 1 метр болатын № 6 оба – қорымның шығыс шетіндегі оба. Қазба жұмыстары барысында анықталған палеоархитектура элементтері төбесі шатыр тәрізді қима-таған түріндегі күрделі құрылымды қайта жаңғыртуға мүмкіндік береді. Құрылымды өңделмеген кесектерден тұратын, қызыл түске дейін қыздырылған сақина тәрізді үймек қоршап тұрды, обаның шетінде сары құрлық саз балшығынан тұратын диаметрі 21–23 метрлік екі сақина тәрізді үймек қосымша себілген. Құрылым бұл жерде жерлеу барысында жаққан алаудың нәтижесінде қираған болуы керек.

Обадан үш әйел қабірі табылды. 45 және 35 жас шамасындағы басы шабылған екеуі көне жер бетінде жерленсе, статусы жоғары 28 жастағы әйел орталық шұңқырда болды. Олардың басы оңтүстік-батысқа бағытталған. Ж.с.д. VI–IV ғғ. көшпелілер адамдар қайтыс болғаннан кейін Күннің ізімен батысқа қарай кетеді деп сенген және күннің батуын өмірдің аяқталуымен байланыстырған. Бұл тайпалардың ерекшелігі, ақсүйектер тобы өкілдерін аттарымен, қызметшілерімен бірге жерлеген, олар қайтыс болған соң өмір басқа өлшеммен жалғаса береді деп сенген және адамға көзінің тірісінде керек болған заттың барлығын қабірге салған. Осыған ұқсас жерлеу ғұрпы Батыс Қазақстан облысындағы Қырық-оба-2 қорымының абыз әйелдер сословиесінің өкілдері жерленген № 18 обасынан (Сдықов, Гуцалов, Бисембаев, 2003, 69-б.), Жалғызоба обасынан және абыз әйелдер қабірлері жауынгерлер қабірлерімен бірге қойылған Ақтөбе облысындағы Бесоба кешенінің № 4 обасынан (Қадырбаев, 1984, 88-б.) байқалады. Орынбор

Қырықоба қорымынан табылған әйел
бассүйегінің қайта жаңғыртпасы
Reconstruction of the skull of a woman
from the Kyryk-Oba burial ground
Реконструкция черепа женщины из могильника Кырык-Оба

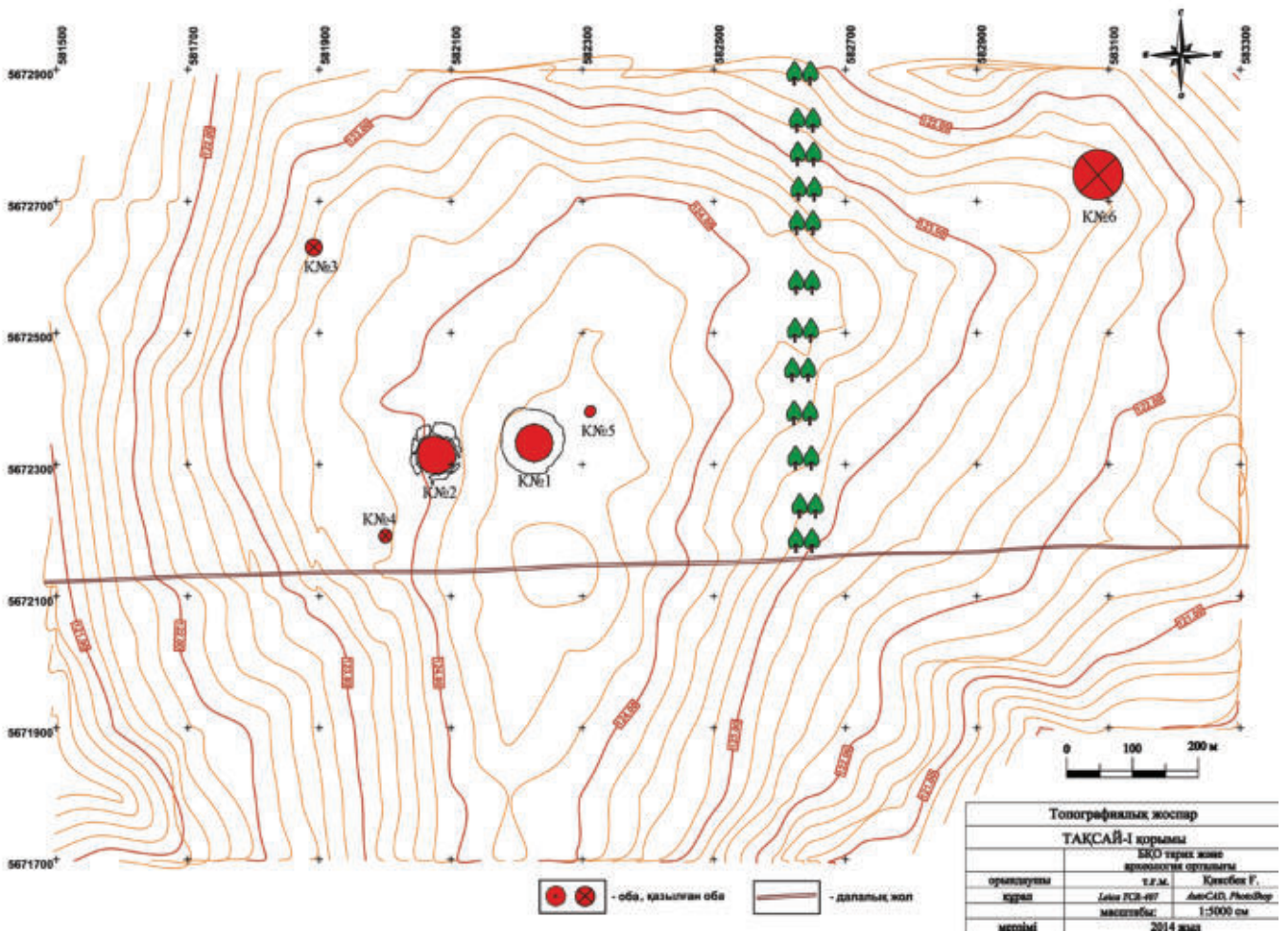
Еуразияның ерте темір дәуірі ескерткіштерінің сызба-картасы
The map-scheme of monuments of the Early Iron Age of Eurasia
Карта-схема памятников раннего железного века Евразии

өңіріндегі ж.с.д. VI–IV ғғ. жататын Тарабұтақ кешенінің № 2 обасындағы егде әйелге тиесілі орталық шұңқырдағы негізгі қабірмен бірге көне жер беті деңгейінде екі жауынгер мен обаның үйіндісінде бала жерленген, барлық қабірлер бір-бірімен байланысты болған (Смирнов, 1964, 203 б.). Ерекше құрмет көрсетілетін әйелдердің қабірлерінде құрбандыққа шалынған адамдар қоса жерленген.

Тақсай-1 кешенінің № 6 обасындағы қабір шұңқырының пішіні жалпақ шаршы тәрізді, СБ-дан ОШ-ға дейінгі бағытта орналасқан бөренелерден тұратын қосарлы төсеме төбемен жабылған. Шұңқырдың өлшемі: 5,7×5,4 метр, шұңқырдың тереңдігі – 3,5 метр. Шұңқырдың батыс және оңтүстік қабырғасының жабынына ат жүгенінің төрт жиынтығы қойылған, олардың барлық элементтері аң стилінде әшекейленген. Төсеме төбесінің астында кең камера болды. Шұңқырдың оңтүстік қабырғасы сәулелері шашыраған жарты шеңбер, яғни батып бара жатқан күннің бейнесі түріндегі тақтайлармен безендірілген, жарты шеңбердің астына алтын қапсырмалар мен салпыншақтар, ал қабырғаның бүкіл ұзындығы бойымен жылқы сүйектері қойылған. Батыс қабырғасы жұқа тақтайлармен безендірілген, оның бойымен де жылқы сүйектері қойылған.

Шығыс қабырғасында, төсеме төбенің астында әйел қабірі болды. Ол қамыс тоқыманың үстіне жатқызылған. Жоғары температураның әсерінен қаңқа нашар сақталған. Жерленген әйелдің қос аяғының да табаны болған жоқ. Әйелдің мол жерлеу жабдығы алтын тігілмелі

қапсырмалармен безендірілген, олардың орналасқан жерін мұқият анықтау киім тігілген материалдың сақталмағанына қарамастан, костюм нұсқаларын жаңадан жасауға жол ашты (Алтынбеков, 2013; Лукпанова, 2017). Костюмнің әрдайым ерекше мағынасы болған. Ол адамдарды жынысы, әлеуметтік мәртебесі, аумақтық, діни қатыстылығы бойынша ажыратуға жол ашып, әлеуметтік, салт-рәсімдік, эстетикалық, рөлдік қызметтер атқарған. Ертедегі көшпенділердің костюмін зерттеген кезде бізге жазбаша деректер аз кездеседі, сондықтан Тақсай-1 қорымының № 6 обасынан табылған жәдігерлерге ұқсас кез келген табылған жәдігер костюм мен оның элементтерін адамның шыққан тегі мен мәдени байланыстар туралы мәліметтер беретін маңызды тарихи-мәдени дереккөз деп тұжырымдауға мүмкіндік беретін, зерттеушілер үшін үлкен олжа болды. Әйел костюмі көйлектен және қамзол деп аталатын сырт киімнен тұрған болса керек. Қамзолдың арқасы, алдыңғы бөлігі свастика тәрізді тігілмелі алтын қапсырмалармен безендірілген, кең балақ тәрізді кеңейе түсетін жеңі бір-біріне қаратылған екі арқардың басы бейнеленген сопақ алтын қапсырмалармен көмкерілген. Қамзолдың етегіне дәнекерленген еспе сымдары бар, пішіні қос конусты моншақ-тізбе әшекейлер тігілген. Көйлектің жеңдеріне алтын жиектемедегі қасқыр тістері мен азу тістерінен жасалған бойтұмар-салпыншақтар тігілген болуы керек. Белдік тұсынан қойлардың бейнесі бар шаршы пішінді қапсырмалар табылды.

Тақсай-1 оба кешенінің жоспары
Plan of the Taksai-1. Kurgan mound Complex
План курганного комплекса Таксай-1

Әйелдің басына конус тәрізді, биік баскиім кигізілген. Оның құрылымы күрделі, қос қабаттап бүктелген екі жіңішке тіліктен тұрады, олардың ішіне ілгектер дәнекерленген, бұлар киізді немесе былғарыны бекітуге арналған болса керек. Тіліктер баскиімнің таутекенің басы түріндегі жоғарғы ұшына дәнекерленген. Жануарларды топтастыруда таутеке ерекше рәсімдік маңызы бар жануарға жатады. Б. А. Литвинский ирантілді халықтарда таутекеге табынушылық бар және ол тауға табынумен, «ағаш» және туу, өсіпенумен байланысты деп санаған (Литвинский, 1972, 145-б.). Сипатталып отырған баскиімнің құрылымында дәл осы мағына берілген болуы мүмкін. Грифон басқа бейнелермен қатар жоғарғы әлемді – аспанды білдірген. Құс – жалпы адамзатқа ортақ аспан мен күн нышаны (Акишев А.К., 1984, 40-б.). Тұтас алғанда, конус тәрізді құрылымының өзі көшпелілердің әлемнің үш бөліктен тұратыны туралы түсініктерін көрсетіп тұр. Бүкіл әлем моделі үш әлемді біріктіретін өмір ағашы бейнесімен байланыстырылған. Ағаштың ұшар басы – аспан, діңгегі – адамдар өмір сүретін әлем, тамыры – жерасты әлемі. Өр деңгейінде белгілі бір аң тәрізді бейне бар, құстар жоғарғы әлемнің нышаны

болса, шөпқоректі тұяқты жануарлар – ортаңғы әлемнің, жыртқыштар, жыландар, балықтар төменгі әлемнің нышаны болған (Королькова, 2006, 31-б.). К.А. Ақышев Есік обасынан тапқан бүкіл әлемге белгілі Алтын адамның – сақ көсемінің баскиімі арқар мүсінімен аяқталып тұр (Акишев К.А., 1978; Акишев А.К., 1984, 5-б.). Баскиімнің жоғарғы ұшының арқар түрінде болуы байлық, билік және құдіреттілік әкелетін Күннің қуат беретін күшінің шынайы үлгісін көрсететін ежелгі иран тәңірісінің – Фарнның бейнесі болғанға ұқсайды. Қандай да бір заттың жоғарғы ұшында жануар бейнесінің болуы иесінің дәрежесінің жоғары екендігін білдіріп, патша билігінің киелілігін көрсетіп тұрған (Синика, 2004, 141-б.).

Әйел бейнесін Шығыстың жергілікті зергерлері мен ұсталарының шебер жасалған тамаша әшекейлері толықтырып тұр. Білектеріне пішіні омега тәрізді алтын білезіктер тағылған, оның алшақ тұрған ұштарында қиялғажайып мүйізді мысық тектес жыртқыштың шөпқоректі жануарды жәбірлеу көрінісінің қысқартылған нұсқасы бейнеленген. Екі күрделі үш құрамды самалық салпыншақтар өсімдік тұқымдары түріндегі көптеген салпыншақтардан

құрастыру әдісімен жасалған. Жерленген әйелдің мойнына құйылған алтын сымнан жасалған, ұштары кіріп тұратын сымалқа тағылған.

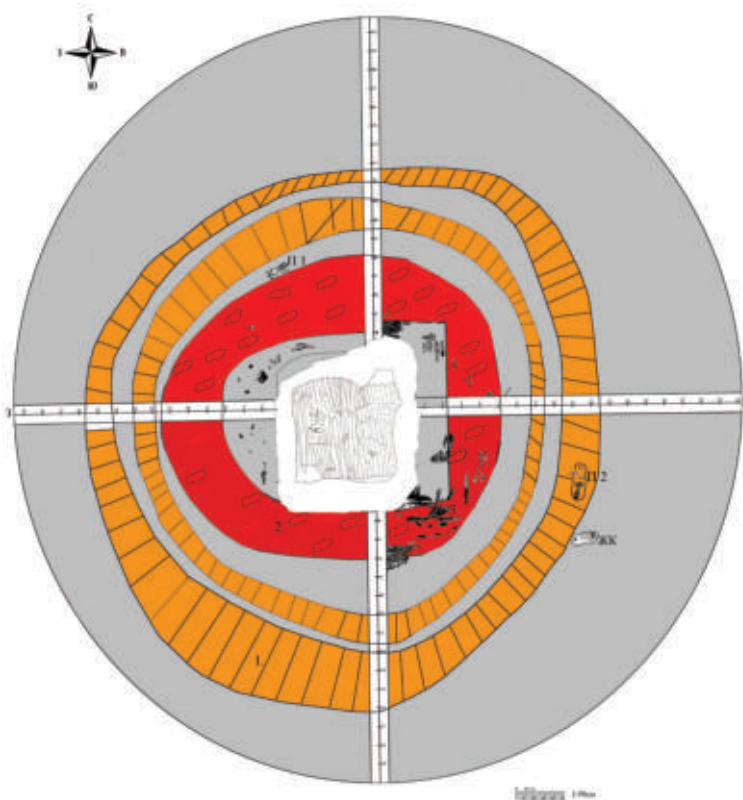
Жерленген адамның алтын жарқырап тұрған костюмі о дүниеге өткен құдай тәрізді адам кейпін тудырып тұр. Тақсайдан табылған әйел күн құдайына теңестірілген, оның дәрежесін костюмдегі, тұрмыстық заттарындағы, әшекейлеріндегі аң тәрізді бейнелер растап тұр. Аң стилі ерте көшпенділер мәдениетінің әмбебап таңбалық кешені болған, аң бейнесіндегі, құс бейнесіндегі өрнектер салынған кез келген зат «қалай болғанда да белгілер ретінде танылған» (Антонова, Раевский, 1991, 210-б.). Жерленген әйелдің киім-кешегінде күн нышандарының көптеп кездесуі оның мәртебесі мен жағдайын білдіреді.

Күнге табынушылық ертедегі көшпенділердің дүниетанымында басты орындардың біріне ие болған, ол өмір бастамасы идеясын бейнелеген, оның нышандары күн бейнесіндегі қапсырмалар, бұғылар, алтарь болған (Мартынов, 1984, 5-б.). Тақсайдан табылған әйел киіміндегі негізгі зер бүркітбасты грифон бейнеленген свастика тәрізді күн бейнесіндегі қапсырмалар болған, көшпелілер грифон бейнесін күнмен және аспанмен байланыстырған. Свастиканың өзі өсіп-өну нышаны ретінде түсіндіріледі, үнді мифологиясында свастика дәстүрлі түрде күн нышаны,

жарық пен дарқандық белгісі ретінде түсіндірілген (Мифологический словарь, 1990, 481-б.). Тақсай-1-ден табылған қапсырмада бейнеленген құстың бейнесі билік сатысындағы адамның дәрежесін көрсете отырып, геральдикалық белгі ретінде танылады. Таутекелер мен арқарлар екі бірдей бейне ретінде көрсетілген, қойлар сияқты олар да «күн-от құрылымына ие, жақсылықтың нышаны болған» (Акишев А.К., 1984, 37–38-бб.).

Білезіктердегі жәбірлеу көрінісінің тотемдік, мифологиялық қыры бар және ол «көктемгі жаңарудың және патша күш-қуатының идеялық нышаны» ретінде қаралады (Кузьмина, 1987, 9-б.).

Одан бөлек, камерада белгілі бір рәсімдерді орындауға қажетті ерекше заттар, соның ішінде жаңғақ қаптағы көлемді қола айна болды. Айнаның тұтқасы жалпақ алтынмен қапталған. Тұтқасының жоғарғы және төменгі бөліктері бір-біріне қаратылған екі грифонның стильденген бастары түрінде безендірілген. Заттардың арасынан сондай-ақ қою көк түсті шыны ыдысты, аң стилінде безендірілген алты алтын құрсауы бар ағаш тостағанды, аяқтары биік, әрі тұтқалары бар қола қазанды атап өтуге болады. Қазанның қос өркешті түйенің бас мүсіні түріндегі құйғыш шүмегі бар. Сондай-ақ шұңқырға жүген жиынтығы, қуыратын тұтқалы таба, шыны көп түсті тостаған, көз моншақтар салынған.

Тақсай-1 кешені, № 6 обасының жоспары
Plan of the mound No. 6, the Taksai-1 complex
План кургана № 6, комплекса Таксай-1

Ат жүгенінің төрт жиынтығы бар, орталық қабір шұңқырының үстіндегі бөренелі жабынды

*Log overlapping over a central poplar pit with 4 sets of horse bridle
Бревенчатое перекрытие над центральной ямой из тополя
с четырьмя комплектами конской узды*

Шұңқырдың солтүстік-батыс бұрышында орналасқан рәсімдік кешен ерекше қызығушылық тудырады. Жаңғақтан жасалған ағаш қорапқа мынадай заттар қойылған: қасқырдың екі аяғы, сүйек тұтқалы пышақ, жыртқыш құстың басы түрінде стильденген мұрынқап, күймелі парсылар мен жаяу сарматтың тайталасы бейнеленген ағаш тарақ. Тарақтың үстінде ақ саздан жасалған кішкентай ыдыс, қасқырдың азу тістері мен тістері, сондай-ақ келсапты келі, малта тас болды. Азу тістердің бірінде алтын жиектемедегі тіс-салпыншақтардан анықталған саңылауларға ұқсас саңылау сақталған.

Кешендегі материалдың құрамына қарағанда, қабір дәулетті әрі дәрежесі биік абыз әйелге тиесілі. Ғылыми әдебиеттерде ежелгі замандарда абыздықтың кәсіп ретінде болғаны туралы мәселе талқыланып жүр. Бұл күні бүгінге дейін басы ашылмаған мәселе күйінде қалып отыр. Археолог Б.Н. Граков 1928 ж. өз жұмысының қорытындылары бойынша ертедегі көшпенділер әйел-ана культіне табынған, ал абыз әйелдер жолбасшы, отты сақтаушысы болған деген тұжырымға келді (Граков, 1947, 110-б.). Маманның пікірінше, абыз әйелдер жолбасшы, отты, Күнді сақтаушысы болған, өсіп-өнуге жауапты құдай-анаға сыйынған. К.Ф. Смирнов та абыздар тобы болғандығын ерекше атап өтеді және дәулетті абыз әйелдердің қабірлері жерлеу рәсімінің ерекше сән-салтанаттылығымен, алтын әшекейлердің болуымен және бұйымдар құрамының тұрақтылығымен ерекшеленеді деген (Смирнов, 1964, 202-б.). Барлық осы ерекше белгілер

Тақсай-1 қорымының 6-обасынан да байқалады. Қуыратын тұтқалы таба үй-жайды түтіндетуге және жын-перілерді қуып шығуға арналған. Мұндай табалар қазіргі Иран этнографиясында пайдаланылады. Ағаш тостағандар құдайларға құрбандық шарабын құюға пайдаланылған. Қазан рәсімдік мақсаттарға арналған, ал құйғыш шүмегіндегі түйенің бас мүсінінің бейнесі заттың рәсім жүргізуде де, әдет-ғұрыпта да маңызды екенін көрсетіп тұрған. Қазанның таңбалық мәні болған, адамды ата-бабалар, әруақтар әлеміне қосқан, рәсім жүргізуде ғарыштың есігі ашылатын зат ретінде болған (Осмонова, 2015, 179-б.). Келсапты үккіш бояуларды ұнтақтауға арналған болуы мүмкін. К.Ф. Смирнов абыз әйелдер салт-рәсімдік міндеттерін орындар алдында денелерін әшекейлеген болуы мүмкін дейді (Смирнов, 1964, 202-б.). Тақсай-1 қорымының № 6 обасының жерлеу ғұрпындағы маңызды нәрсе – қасқырдың аяқтарының, тістері мен азу тістерінің болуы. Қасқыр көшпенділердің көне мәдениетінде салт-рәсімдік мәні бар тіршілік иесі болған, бұл аңның бейнесіне тыйым салынған. Көптеген халықтар қасқырды аспанмен байланыстырған, қасқыр көптеген сиқырлы қасиеттердің иесі деп сенген. Түрлі халықтардың аңыздары мен діндерінде қасқыр атпен және күнмен байланыстырылған. Ол Күн құдайының серігі болып табылады, кейде атты алмастырған. Ежелгі замандарда абыз әйелдер қасқырдың аяғымен адамдарды емдеген. Тақсай абыз әйелінің рәсімдік қорабында қасқырдың екі түрінің аяқтарының, көйлектегі және шұңқырдың оңтүстік бұрышындағы жарты дискінің астындағы бойтұмар-салпыншақтар түріндегі азу тістер мен тістердің болуын осы арқылы түсіндіруге болады.

Әйел қабірлерінен өте сирек кездесетін жағдай екі және одан көп жүген жиынтығының табылуы болды, бұл жайт салт атты абыз әйелдің қабірі екендігін көрсетеді (Смирнов, 1964, 203-б.). Обадан ат жүгенінің жеті жиынтығы табылды (Лукпанова, 2014). Олардың біреуі әйелдің жеке заттарының арасынан табылды. Төрт жүген жиынтығының қабір жабынында орналастырылу ерекшеліктерін ескере отырып, жерлеу камерасын салған кезде оның тайпаластары ақыреттік күймеге ұқсатқан деп болжауға болады. Рәсімдік кешеннен табылған, күйме бейнеленген тарақтағы суреттің сюжетіне қарағанда (Сдықов, Лукпанова 2013), көліктің мұндай түрі Оңтүстік Орал маңындағы ертедегі көшпенділерге таныс болған. Таяу Шығыстың ықпалы болуы да мүмкін, ол жақта күйме идеологиялық тұрғыдан да маңызды рөл атқарған. Қоғамның жоғарғы топтарының соғыс құралы, жауларына қарсы үлкен күш болған күйме салт-рәсімдік сипатқа ие болған. Ол билеушілердің шерулік сапарларына да, сол билеушілердің аң аулауға шығуына да қызмет еткен, сондай-ақ салт-рәсімдік мәні болғаны сөзсіз. Ол билеушілерді «ақыретке» «шығарып салған».

Тақсай қабірінен үнді-иран діни мифологиясымен ұқсас үлгілер байқалады, бұл отқа табынушылықтан, күн құдайына сыйынудан көрінеді. Отпен өртеп жасалған және күрделі ішкі және қабірусті құрылымдары бар оба кешендері – Оңтүстік Орал маңында қоныстанған ерте темір дәуіріндегі әскери ақсүйектерге, абыздарға және көшпенділердің тайпа көсемдеріне ғана тиесілі сағаналар.

Құрылыстарда ру-тайпа ақсүйек өкілдерінің қабірлері болған, ең дегдар топқа жататын абыз әйелдерге дербес обалар тұрғызған. Мұндай дәстүр Тақсай-1 қорымынан байқалады, мұны жерүсті ағаш құрылымдарынан, денені ертеу бірге орындалатын, бұйымы мол қабірлерден көруге болады. М.Қ. Қадырбаев ХХ ғ. 80-жылдарының өзінде-ақ ж.с.д. VI–V ғғ. Елек өзені бассейнінде қоныстанған ертедегі көшпенділер мен Арал маңындағы ертедегі сақтардың жерлеу рәсіміндегі ортақ белгілерді бөліп көрсеткен болатын (Қадырбаев, 1984, 92–93-бб.). Арал маңындағы сақтар мен Қазақ Оралы маңындағы ертедегі көшпенділердің жерлеу ғұрпында отты түрліше пайдаланғаны анықталды. Қырықоба-2, Тақсай-1, 3 қорымдарының обаларынан қабірлердің жабыны ертелгені анықталды, бұл жағынан олар Ұйғарақ, Оңтүстік Түгіскен, Сақаршағадағы қабірлермен ұқсас. Орал маңындағы ескерткіштерден байқалатын Арал маңындағы мәдени ұқсас үлгілер, С.Ю. Гуцаловтың пікірінше, «бұл аймақтағы ахеменидтік Парсы патшалығының белсенді жаулаушылық саясатының нәтижесінде ж.с.д. VI ғ. соңында Орталық Азияда қалыптасқан тарихи жағдай» салдарынан Оңтүстік Орал даласына сақ-массагеттердің кіруі нәтижесінде пайда болуы ықтимал (Таиров, 2006, 76-б.). Олар жергілікті көшпенділердің жоғарғы жауынгер-абыздар тобының құрамына кірген (Сдыков, Бисембаев, Гуцалов, 2003, 76-б.).

Сонымен, ежелгі көшпелі қоғамда әйел ерекше рөл алға. Ол жауынгер, ана, отбасы ұйытқысы, әдет-ғұрып сақтаушы болған. Оның діни-айрықша беделі, көсемдігі оны Жер-ана деп атауға негіз болмақ, ертедегі көшпенділерде абыз әйел рөлінің әйелге таңылуы бекер емес. Көшпелі қоғамда әйелдің орны ерекше болған, тарихта Томирис, Зарина сияқты патшайымдар белгілі. Ерлер мен әйелдер құқықтары арасында жік, билікті бөлу болмаған. Әйел Ғарыштың бейнесін білдірген және Күн құдайы, өсіп-өну құдай-анасы және от құдай-анасы арасындағы тікелей жолбасшы болған.

Әдебиет

Акишев А.К. Искусство и мифология саков. – Алма-Ата: Наука, 1984. – 176 б.

Акишев К.А. Курган Иссык. Искусство саков Казахстана. – Москва: «Искусство», 1978. – 132 б.

Алтынбеков К. Возрожденная из пепла. Реконструкция по материалам погребения жрицы из комплекса Таксай I. – Алматы: Остров Крым, 2013. – 64 б.

Антонова Е.В., Раевский Д.С. О знаковой сущности вещественных памятников и о способах ее интерпретации // Проблемы интерпретации памятников культуры Древнего Востока. – Москва, 1991. – 207–232-бб.

Граков Б.Н. Пережитки матриархата у сарматов // Вестник древней истории. – 1947. – № 3. – 100–121-бб.

Қадырбаев М.К. Курганные некрополи верховьев р. Илек // Древности Евразии в скифо-сарматское время. – Москва: Наука, 1984. – 84–93-бб.

Королюкова Е.Ф. Звериный стиль Евразии. Искусство племен Нижнего Поволжья и Южного Приуралья в скифскую эпоху (VII–IV вв. до н.э.). Проблемы стиля и этнокультурной принадлежности. – Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2006. – 272 б.

Кузьмина Е.Е. Сюжет борьбы хищника и копытного в искусстве «звериного» стиля евразийских степей скифской эпохи // Скифо-сибирский мир. Искусство и идеология. Новосибирск: Наука, 1987. – 3–12-бб.

Литвинский Б.А. О семантике двух изобразительных мотивов памирского «звериного стиля» // Тезисы докладов III Всесоюзной конференции по вопросам скифо-сарматской археологии. – Москва, 1972. – 144–148-бб.

Лукпанова Я.А. Комплекты конского снаряжения кургана № 6 комплекса Таксай 1 (предварительный обзор) // Всадники Великой степи: традиции и новации. – Астана: Издательская группа ФИА им. А.Х. Маргулана в г. Астана, 2014. – 149–160-бб.

Лукпанова Я.А. Реконструкция женского костюма из элитного погребения Таксай-1: взгляд археолога // Поволжская археология. – №1(19). – Казань, 2017. – 145–156-бб.

Мартынов А.И. О мировоззренческой и идейной основах искусства скифо-сибирского мира // Скифо-сибирский мир (искусство и идеология) – Кемерово, 1984. – 3–7-бб.

Мифологический словарь / Гл. ред. Мелетинский Е.М. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 672 б.

Осмонова Н.И. Слово как символ в традиционной культуре кыргызов // Мировоззрение населения Южной Сибири и Центральной Азии в исторической ретроспективе. – Барнаул, 2015. – № 8. – 175–189-бб.

Сдыков М.Н., Бисембаев А.А., Гуцалов С.Ю. Сокровища скифов Западного Казахстана. – Уральск, 2003 – 124 б.

Сдыков М.Н., Лукпанова Я.А. Ранние кочевники Западного Казахстана (на примере комплекса Таксай I). – Уральск: Полиграфсервис, 2013. – 292 б.

Синика В.С. Артефакт с зооморфным навершием из кургана 31 могильника позднескифского времени // Изобразительные памятники: стиль, эпоха, композиции. Материалы тематической научной конференции. – Санкт-Петербург, 2004. – 138–142-бб.

Смирнов К.Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. – Москва, 1964. – 380 б.

Таиров А.Д. Саки Приуралья в степях Южного Зауралья (по материалам могильника Маровый Шлях) // Южный Урал и сопредельные территории в скифо-сарматское время: Сборник статей к 70-летию А. Х. Пшеничнюка. – Уфа: Гилем, 2006. – 76–91-бб.

Тюхтина А.В. Амазонки в античной традиции: этимологический, территориально-географический, религиозные аспекты // Научные ведомости. № 15(70). – 2009. – 5–10-бб.

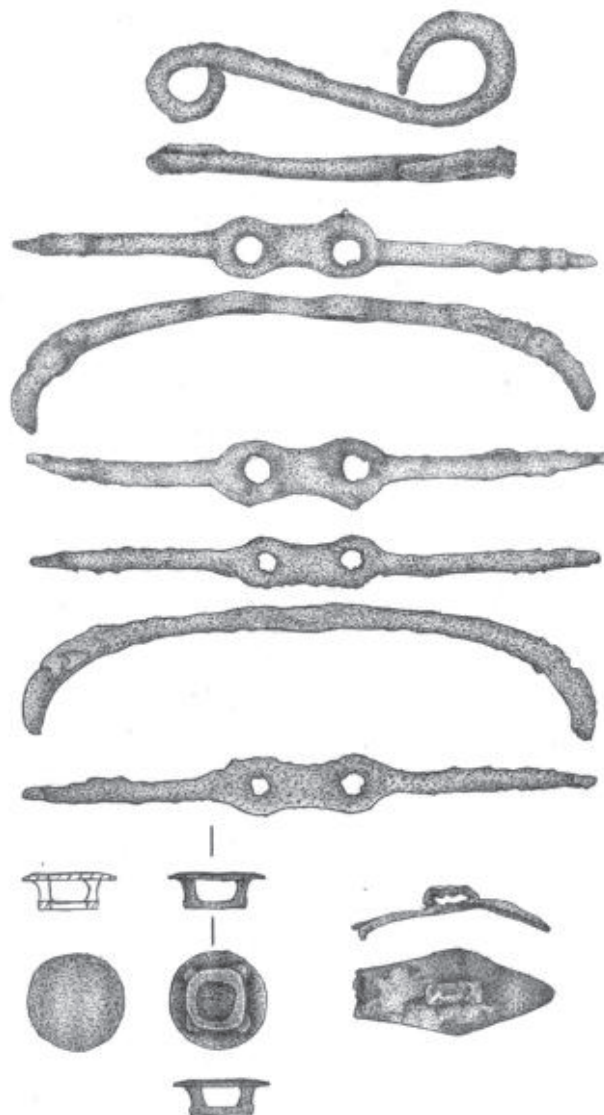
Хазанов А.М. Социальная история скифов. Основные проблемы развития древних кочевников евразийских степей. – Москва, 1975. – 344 б.

A WOMAN WHO SPEAKING WITH GODS

Ya. Lukpanova

The history of nomads of the steppe belt of Eurasia 1st millennium BC. - a period full of bright events. For this time is characterized by the development of the institution of power, military art, a special ornamental style. The way of life of the ancient population required colossal skills for survival in the Steppe. Everyone should have been able to own a weapon and be a magnificent rider. The entire population was in a state of constant combat readiness for self-defense and the seizure of new territories. It is not surprising that women in such a society had equal rights with men, they were in an honorable position, their social role was higher than in some other nomadic tribes during the Iron Age. According to the reports of ancient authors and archaeological data, Sarmatian women actively participated in military operations, public life, exercised priestly functions, occupied a high position in society (Хазанов, 1975, pp. 85-86). They, along with men, rode horses, hunted, fired from the bow and skillfully owned weapons. The girl could not get married until she killed three enemies in battle. If she could not cope with this, she remained unmarried for a long time. There are legends about the warlike Amazons, who cut off their right breasts so that it does not interfere with archery, the main feature of their way of life was participation in hostilities (Тюхтина, 2009, pp. 5, 6). B.N. Grakov notes that

Жүген жиынтықтары (№1-4)
Set of bridles No. 1-4
Комплект узды (№1-4)

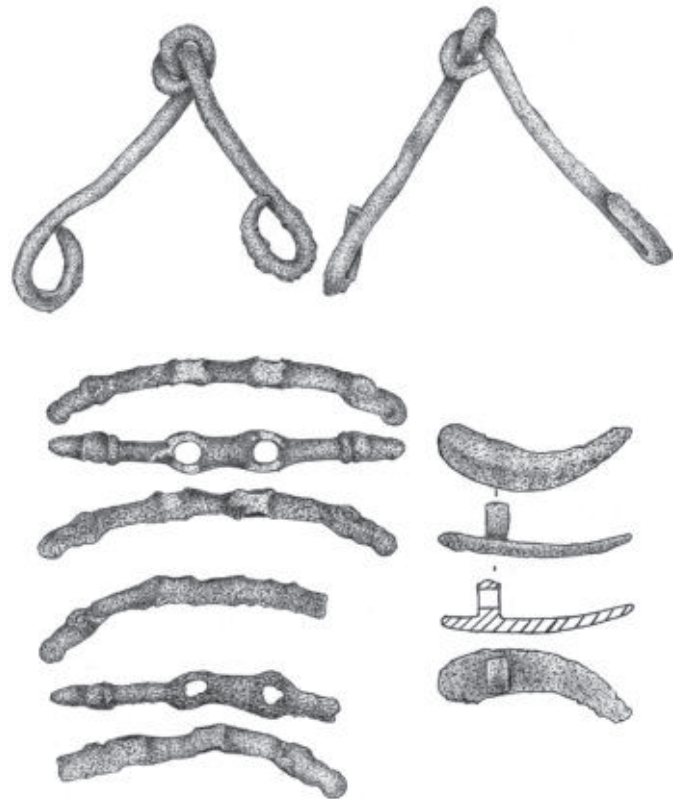
the very word of the Amazon is translated by Herodotus as the homosexuals (Граков, 1947, p. 100). After marriage, they usually dealt with the upbringing of children and the economy, but in case of emergency they campaigned as part of the tribal militia, defended their lands or participated in predatory campaigns (Смирнов, 1964, p. 201).

Burials of noble women in the western part of the Kazakh steppes are revealed in mounds with a complex construction, with a rich and diverse inventory that allows to restore the funerary rite and determine the status and place of the woman in society from the sumptuous embroidered garments.

In 2012 in Kazakhstan archeology there was a bright event. Thanks to excavations at the Taksay-1 complex, a burial of a woman from a privileged class was discovered. The burial mound №6, 41 m in diameter, 1 m high, is the most remote in the burial complex. It was located on its eastern edge. Elements

of the paleoarchitecture, revealed during excavations, allow reconstructing a complex structure in the form of a frame with a tent roof. The structure was surrounded by a ring-shaped annular shaft from the raw blocks, calcinated to a red color, two additional annular shafts of 21-23 m in diameter from yellow continental clay were poured on the periphery of the mound. The structure, apparently, collapsed as a result of a fireplace built here during the burial.

Three burial mounds were discovered in the mound. Two decapitated at the age of 45 and 35 years buried at the level of the ancient surface, a woman of 28 years from the privileged class was in the central pit. Their head was oriented to the south-west. Nomads of the VI-IV centuries. BC. believed that people after death leave after the Sun to the west and bound the sunset with the end of life. The peculiarity of these tribes was that the representatives of the elite were buried with horses and servants, they believed that after death, life continues in another dimension and everything that was necessary for a person's life was buried. A similar burial ceremony can be traced in the burial mound №8 of the Kyryk-Oba-2 burial ground in the West Kazakhstan region, where representatives of the priestly class were buried (Сдыков, Гуцалов, Бисембаев, 2003, p.69), the mound of Zhalgizoba and in the burial mound №4 of the Besoba complex in Aktobe region where burials of priestesses are accompanied by graves of soldiers (Кадырба-

ев, 1984, p.88). Judging by the materials of the monuments of the 6th-4th centuries BC, in Orenburzhye in the mound №2 of the Tarabutak complex, together with the main burial in the central pit belonging to the advanced woman, two warriors and a child were buried at the level of the ancient surface in the mound embankment, all burials were connected (Смирнов, 1964, p. 203). The burials of especially revered women were accompanied by human sacrifices.

The grave pit in the burial mound №6 of Taksay-1 had a wide subquadrat form overlapped by a double sweep of the logs laid in the direction from the NW to the SE. Dimensions of the pit are 5.7 × 5.4 m, the depth of the pit is 3.5 m. On the overlapping of the western and southern walls of the pit, four sets of horse bridle were laid out, all elements of which are decorated in animal style. There was a large camera under the rock. The southern wall of the pit was decorated with boards in the form of a semicircle with receding rays, in general, creating an image of the setting sun (fig. 1), under the semicircle were laid gold plaques and pendants, and along the entire length of the wall - the bones of a horse. The western wall is decorated with thin boards, along with the bones of the horse were also laid out.

At the eastern wall, under the rock, there was a burial of a woman. She was laid on a mat. The skeleton was poorly preserved due to the action of high temperature. The buried did not have the feet of both feet. The rich funeral decoration of the woman is decorated with gold sewn plaques, careful fixing of their arrangement allowed to recreate the costume variants, despite the fact that the material from which the clothes were made was not preserved (Алтынбеков, 2013; Лукпано-

*Орталық қабір шұңқырының оңтүстік қабырғасы
Southern wall of the central pit
Южная стена центральной ямы*

ва, 2017) (fig.2) The costume was always endowed with a special meaning. He performed social, sacred, aesthetic, role functions, allowing to distinguish people on the basis of gender, social status, territorial, religious affiliation. When studying the costume of early nomads, we encounter a small number of written sources, and therefore any find similar to that found in burial mound №. 6 of the Taksay-1 burial ground is a great success for researchers, allowing us to talk about costume and its elements as an important historical and cultural source, which provides information about the origin and cultural ties. The costume of a woman, evidently, consisted of a dress and outer clothing in the form of a so-called camisole. The back, the front part of the camisole was decorated with swastikovymnym sewn gold plaques, the bell widened with a bell, was edged with oval gold plaques depicting two heads of argali in the mirror reflection. On the corners of the komzol beads, pierce the beak-shaped form, with soldered twisted wires. On the sleeves of the dress, apparently, amulets-pendants made of teeth and canines of a wolf in a gold frame were sewed. At the level of the belt were found square plaques with the image of rams.

A cone-shaped, high head-dress was put on the woman's head. It had a complex construction, consisted of two narrow plates folded in half, inside of which were soldered loops, apparently for attaching felt or leather. The plates were soldered to the pommel in the form of a mountain goat's head. In the classification of animals, the goat refers to especially ritually significant animals. B.A. Litvinsky believed that the cult of the goat exists among the Iranian-speaking peoples, and it is associated with the cult of mountains, the cycle of veneration of the «tree» and fertility (Литвинский, 1972, p. 145). Perhaps, it is this sense that lies in the structure of the described headdress. The griffin along with other images represented the upper world - the sky. The bird is a universal symbol of the sky and the sun (Акишев А.К., 1984, p. 40). In general, the conical design itself reflected the nomads' ideas about the three-part nature of the universe. The model of the universe was associated with the image of the tree of life that connects the three worlds. The crown of the tree is the sky, the trunk is the world where people live, the roots are the underworld. Each level corresponded to a certain zoomorphic image, birds symbolized the upper world, herbivorous ungulates - medium, predators, snakes, fish - lower (Королькова, 2006, p. 31). Headgear of the world-famous Golden Man - the Saka leader, discovered in the Issyk mound in 1969. Akishev crowned with a figurine of an arch

(Акишев К.А., 1978; Акишев А.К., 1984, p. 5). Probably, the pommel in the form of argali was the personification of Farn, an ancient Iranian deity embodying the life-giving forces of the Sun, bringing wealth, power and might. The presence of the image of an animal on the top of any object emphasized the high position of the master, and indicated the sanctity of the royal power (Синика, 2004, p. 141).

The image of the woman was supplemented with magnificent ornaments of fine work of local jewelers and masters of the East. On the wrists was worn on a gold bracelet of omega-shaped form, with an image on the open end of a shortened version of the scene of the tearing by a fantastic horned cat predator of a herbivore. Two complex three-part temporal suspensions made in a combined manufacturing technique with numerous pendants in the form of plant seeds. On the neck of the buried was a hryvnia with set ends, made of cast gold drot.

The glittering costume of the buried man created the impression of a godlike man who had passed into another world. The Taksay woman was equated with a solar deity, her status is emphasized by zoomorphic images on a suit, objects of everyday life, ornaments. The animal style was a universal sign culture complex of early nomads, any things with zoomorphic, ornithomorphic motifs of the image «to some extent acted as signs» (Антонова, Раевский, 1991, p. 210). The abundance of solar symbols in the clothes of the buried stressed the status and its position.

The cult of the Sun occupied one of the main places in the worldview of the early nomads, it personified the idea of the beginning of life, its symbols were solar plaques, sun deer, altars (Мартынов, 1984, p. 5). The main decoration of the women from Taksai was swastika-shaped solar plaques depicting the head of an eagle-headed griffin, whose image was associated with the sun and the sky. The swastika itself is treated as a symbol of fertility, traditionally interpreted in Indian mythology as a solar symbol, a sign of light and generosity (Мифологический словарь, 1990, p. 481). The image of a bird depicted on a plaque from Taksay-1 also appears as a heraldic sign, emphasizing the status of a person in the hierarchy of power. Mountain goats and arhars were depicted as two identical images, they, like the sheep, had a «solar-fire structure, they were the embodiment of Hvarn» (Акишев А.К., 1984, pp. 37–38).

In the torment of bracelets, the totemic, mythological aspect is laid and it is regarded as «the ideological symbol of the spring revival and royal power» (Кузьмина, 1987, p. 9).

In addition, the cell contained specific things necessary for the performance of certain rituals, including a massive bronze mirror in a walnut case. The handle of the mirror is covered with a gold leaf. The upper and lower parts of the handle are designed in the form of two stylized gryphon heads in a mirror image. Among the items, you can also note a glass vase of dark blue color, a wooden bowl with six gold fittings, decorated in animal style, a bronze pot on a high leg and handles. A cauldron with a spout in the form of a protoma of a camel-bactrian. Also in the pit were put a set of the bridle, brazier, glass polychrome bowl, eye beads. Of particular interest is the ritual complex located in the northwest corner of the pit. In a wooden box of walnut, objects were laid out: two wolf brushes, a knife with a bone handle, a stylized nasal in the form of a bird of prey, a wooden comb with the image of the Persian confrontation on the chariot and the foot Sarmatian. On top of the crest were a white-blooded vascular, fangs and teeth of a wolf, as well as mortar with pestle, pebbles. On one canine, there is an opening similar to that found on the gold-rimmed canines.

Judging by the composition of the material from the complex, the burial belongs to a rich privileged woman-priestess. In the scientific literature, the question of the existence in antiquity of

the priesthood as a profession is discussed. This issue is still open. Archaeologist B.N. Grakov based on his work in 1928 concluded that the early nomads worshiped the cult of the woman-ancestor, and the priestesses were guides, guardians of fire (Граков, 1947, p. 110). According to the expert, the priestesses were guides, guardians of fire, the Sun, revered the goddess in charge of fertility. K.F. Smirnov also singled out the priestly estate and noted that the burials of the wealthy priestesses are distinguished by the special magnificence of the funeral ritual, the presence of gold ornaments and the stable composition of the inventory (Смирнов, 1964, p. 202). All these characteristics are traced in the burial mound of the 6 Taksay-1 burial ground. The roaster was intended for fumigation of the room and expulsion of evil spirits. Similar braziers are used in modern ethnography of Iran. Wooden bowls were used to pour out the gods. The cauldron was intended for ritual purposes, and the image of the protoma of a camel on a spout-nose emphasized the importance of the object, both in ritual and in ritual. The cauldron had a semiotic status, attached man to the world of ancestors, spirits, was the subject of the bridle in the ritual, with the help of which space was opened (Осмонова, 2015, p. 179). The pie with the pestle may have been designed

Тақсай абыз-әйелі киімінің қайта жаңғыртпасы
Reconstruction of the costume of the Taksai priestess
Реконструкция костюма Таксайской жрицы

*Свастика түріндегі әшекейлер, күн нышандары.
Киімнің негізгі декоры
Swastika-shaped plaques, solar symbols. The basic costume decor
Свастикovidные бляшки, солярные символы.
Основной декор костюма*

for rubbing paints. K.F. Smirnov does not rule out that the priests were tattooed before performing sacred duties (Smirnov, 1964, p. 202). An important moment in the funeral rite of burial mound №. 6 of the Taksay-1 burial ground is the presence of paws, teeth and canines of the wolf. The wolf in the archaic cultures of the nomads was a sacred creature, the image of this beast was tabooed. Many peoples associated the wolf with the sky, believed that the wolf is the bearer of many magical properties. In the myths and religions of different peoples, the wolf was associated with the horse and the sun. He is a companion of the deity of the Sun, sometimes replacing a horse. Paws of a wolf treated priests in ancient times. Perhaps this explains the presence of the paws of two wolves in the ritual box of the Taksai priestess, fangs and teeth in the form of amulets-pendants on the dress and near the southern wall of the pit under the half-disk.

*Биконикалық пішіндегі алтын моншақтар
Golden beads of biconical shape
Золотые бусины биконической формы*

It is extremely rare for female burials to find two or more bridle sets, which testify that this is a burial of the mounted priestess (Смирнов, 1964, p. 203). In the mound five sets of horse bridle were discovered (Лукпанова, 2014). One of them is found among the woman's personal belongings. Given the peculiarities of the location of the four sets of bridles on the grave overlap, it can be assumed that during the construction of the burial chamber, her fellow tribesmen mimic the after-wheel chariot. Judging by the plot of the drawing on the crest of the ritual complex, where a chariot is depicted (Сдыков, Лукпанова 2013), this kind of transport was familiar to the early nomads of the Southern Urals. It is not excluded from the influence of the Middle East, the chariot there played an important role and ideologically. Being a fighting medium of the upper strata of society, possessing a great force of influence on the enemy, the chariot was sacrificed. It served for the ceremonial departures of the rulers, and for the hunting of the same rulers, undoubtedly, also had a sacred meaning. She «accompanied» the rulers into the «afterlife».

In the Taksay burial there are parallels with the Indo-Iranian religious mythology, it is expressed in the cult of fire, the worship of the deity of the sun. Barrow complexes, committed with the use of fire and with complex intra- and supermodal structures - are tombs belonging exclusively to the military aristocracy, priests and tribal leaders of the nomads of the early Iron Age, settled in the Southern Urals. Constructions concluded burials of representatives of tribal nobility, the most notable priestesses built personal burial mounds. Such a tradition can be traced on Taksay-1, this is evidenced by terrestrial wooden structures, rich burials, accompanied by incineration. M.K. Kadyrbaev back in the 80's of the twentieth century, distinguished general signs in the performance of the funeral rite of the early nomads of the 6th-5th centuries BC, settled in the basin of the Ilek River and the early saiga of the Aral Sea region (Кадырбаев, 1984, pp. 92-93). The Saka of the Aral Sea area and the early nomads of the Kazakh Ural region recorded various forms of using fire in the funeral rite. In the kurgans of the burial grounds Kyryk-Oba-2, Taksay-1, 3, burning of the grave overlap was recorded, which brings them closer to the burials of Uigarak, South Tagisken, Sakar-Chagi. The cultural parallels of the Aral Sea, manifested in the monuments of the Urals, in S.Yu. Gutsalov, are possible as a result of the penetration of the sakomassagets into the steppes of the Southern Urals, which was provoked by the «historical situation that prevailed in Central Asia at the end of the 6th BC. as a result of the aggressive policy of Achaemenid Persia in this region «(by: Таиров, 2006, p. 76). They became part of the military-priestly top of the local nomads. (Сдыков, Бисембаев, Гуцалов, 2003, p. 76).

Thus, the role and place of women in the ancient nomadic society were special. She was a warrior, mother, guardian of the hearth, minister of the cult. The religious-magical authority, its leadership give grounds to talk about it as a mother to the Earth, it is not surprising that it was the woman of the early nomads who was endowed with the role of a priestess. The woman had a special place in the nomadic society, the stories known to such queens as Tomiris, Zarina. The boundaries between the rights of men and women, separation in power

did not exist. She personified the Space and was the direct conductor between the god of the Sun, the goddess of fertility and the goddess of fire.

References

- Акишев А.К. Искусство и мифология саков. – Алма-Ата: Наука, 1984. – 176 с.
- Акишев К.А. Курган Иссык. Искусство саков Казахстана. – Москва: «Искусство», 1978. – 132 с.
- Алтынбеков К. Возрожденная из пепла. Реконструкция по материалам погребения жрицы из комплекса Таксай I. – Алматы: Остров Крым, 2013. – 64 с.
- Антонова Е.В., Раевский Д.С. О знаковой сущности вещественных памятников и о способах ее интерпретации // Проблемы интерпретации памятников культуры Древнего Востока. – Москва, 1991. – С. 207–232.
- Граков Б.Н. Пережитки матриархата у сарматов // Вестник древней истории. – 1947. – № 3. – С. 100–121.
- Кадырбаев М.К. Курганные некрополи верховьев р. Илек // Древности Евразии в скифо-сарматское время. – Москва: Наука, 1984. – С.84–93.
- Королькова Е.Ф. Звериный стиль Евразии. Искусство племен Нижнего Поволжья и Южного Приуралья в скифскую эпоху (VII–IV вв. до н.э.). Проблемы стиля и этнокультурной принадлежности. – Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2006. – 272 с.
- Кузьмина Е.Е. Сюжет борьбы хищника и копытного в искусстве «звериного» стиля евразийских степей скифской эпохи // Скифо-сибирский мир. Искусство и идеология. Новосибирск: Наука, 1987. – С. 3–12.
- Литвинский Б.А. О семантике двух изобразительных мотивов памирского «звериного стиля» // Тезисы докладов III Всесоюзной конференции по вопросам скифо-сарматской археологии. – Москва, 1972. – С. 144–148.
- Лукпанова Я.А. Комплекты конского снаряжения кургана № 6 комплекса Таксай 1 (предварительный обзор) // Всадники Великой степи: традиции и новации. – Астана: Издательская группа ФИА им. А.Х. Маргулана в г. Астана, 2014. – С. 149–160.
- Лукпанова Я.А. Реконструкция женского костюма из элитного погребения Таксай-1: взгляд археолога // Поволжская археология. – №1(19). – Казань, 2017. – С. 145–156.
- Мартынов А.И. О мировоззренческой и идейной основах искусства скифо-сибирского мира // Скифо-сибирский мир (искусство и идеология) – Кемерово, 1984. – С. 3–7.
- Мифологический словарь / Гл. ред. Мелетинский Е.М. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
- Осмонова Н.И. Слово как символ в традиционной культуре кыргызов // Мировоззрение населения Южной Сибири и Центральной Азии в исторической ретроспективе. – Барнаул, 2015. – № 8. – С. 175–189.
- Сдыков М.Н., Бисембаев А.А., Гуцалов С.Ю. Сокровища скифов Западного Казахстана. – Уральск, 2003 – 124 с.
- Сдыков М.Н., Лукпанова Я.А. Ранние кочевники Западного Казахстана (на примере комплекса Таксай I). – Уральск: Полиграфсервис, 2013. – 292 с. (на каз., рус., англ. яз.).

Әйелдің баскиімі. Қ. Алтынбековтың қайта жаңғыртпасы
The headdress of a woman. Reconstruction of K. Altynbekov
Головной убор женщины. Реконструкция К. Алтынбекова

Синика В.С. Артефакт с зооморфным навершием из кургана 31 могильника позднескифского времени // Изобразительные памятники: стиль, эпоха, композиции. Материалы тематической научной конференции. – Санкт-Петербург, 2004. – С. 138–142.

Смирнов К.Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. – Москва, 1964. – 380 с.

Таиров А.Д. Саки Приуралья в степях Южного Зауралья (по материалам могильника Маровый Шлях) // Южный Урал и сопредельные территории в скифо-сарматское время: Сборник статей к 70-летию А. Х. Пшеничнюка. – Уфа: Гилем, 2006. – С.76–91.

Тюхтина А.В. Амазонки в античной традиции: этимологический, территориально-географический, религиозные аспекты // Научные ведомости. № 15(70). – 2009. – С. 5–10.

Хазанов А.М. Социальная история скифов. Основные проблемы развития древних кочевников евразийских степей. – Москва, 1975. – 344 с.

ЖЕНЩИНА, ГОВОРЯЩАЯ С БОГАМИ

Я. Лукпанова

История кочевников степного пояса Евразии I тыс. до н.э. – период, насыщенный яркими событиями. Для этого времени характерно развитие института власти, военного искусства, особого орнаментального стиля. Образ жизни древнего населения требовал колоссальных навыков для выживания в условиях Степи. Владеть оружием и быть великолепным всадником должен был уметь каждый. Все население было в состоянии постоянной боевой готовности для самозащиты и захвата новых территорий. Неудивительно, что женщины в таком обществе имели равные права с мужчинами, они находились в почетном положении, их общественная роль была выше, чем в некоторых других кочевых племенах в эпоху железного века. Согласно сообщениям древних авторов и данным археологии, сарматские женщины активно участвовали в военных действиях, общественной жизни, осуществляли жреческие функции, занимали высокое положение в обществе (Хазанов, 1975, с. 85–86). Они наравне с мужчинами ездили верхом, охотились, стреляли из лука и мастерски владели оружием. Девушка не могла выйти замуж до тех пор, пока не убьет в бою трех

врагов. Если с этим она не справлялась, то долгое время оставалась незамужней. Существуют легенды о воинственных амазонках, которые отрезали себе правую грудь, чтобы она не мешала при стрельбе из лука, главнейшей чертой их образа жизни было участие в военных действиях (Тюхтина, 2009, с. 5, 6). Б.Н. Граков отмечает, что само слово амазонки переводится Геродотом, как мужеубийцы (Граков, 1947, с. 100) После замужества они обычно занимались воспитанием детей и хозяйством, но в случае крайней необходимости выступали в поход, в составе племенного ополчения, защищали свои земли или участвовали в грабительских походах (Смирнов, 1964, с. 201).

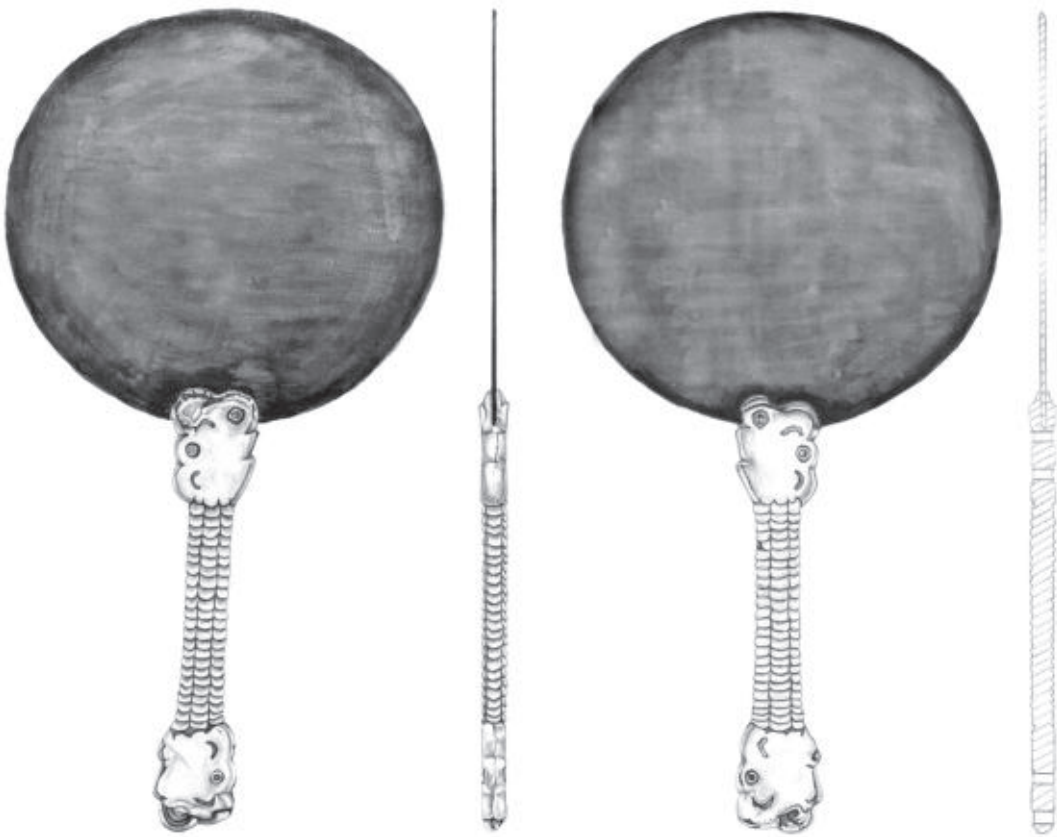
Погребения знатных женщин в западной части казахских степей выявлены в курганах со сложной конструкцией, с богатым и разнообразным инвентарем, позволяющим восстановить погребальный обряд и определить по остаткам роскошно расшитой одежды статус и место женщины в обществе.

В 2012 г. в казахстанской археологии произошло яркое событие. Благодаря раскопкам на комплексе Таксай-1 было обнаружено погребение женщины из привилегированного сословия. Курган № 6 диаметром 41 м, высотой 1 м является самым отдаленным в составе могильника. Он располагался на восточной его окраине. Элементы палеоархитектуры, выявленные в ходе раскопок, позволяют реконструировать сложное сооружение в виде сруба с шатровой крышей. Конструкцию окружал прокаленный до красного цвета кольцевидный вал из сырцовых блоков, на периферии кургана были насыпаны дополнительно два кольцевых вала диаметром 21–23 м из желтой материковой глины. Строение, видимо, рухнуло в результате разведенного здесь в процессе захоронения кострища.

В кургане выявлено три женских захоронения. Две обезглавленные в возрасте 45 и 35 лет погребены на уровне древней поверхности, женщина 28 лет из привилегированного сословия находилась в центральной яме. Головой они были ориентированы на юго-запад. Номады VI–IV вв. до н.э. верили, что люди после смерти уходят вслед за Солнцем на запад и связывали его закат с завершением жизни. Особенностью этих племен было то, что представителей элиты хоронили с конями, слугами, они верили в то, что после смерти жизнь продолжается в другом измерении и все, что нужно было при жизни человеку, клали в погребение. Аналогичный обряд захоронения прослеживается в кургане № 18 могильника Кырык-оба-2 в Западно-Казахстанской области, где были похоронены представители сословия жрецов (Сдыков, Гуцалов, Бисембаев, 2003, с. 69), кургане Жалгызоба и в кургане № 4 комплекса Бесоба в Актюбинской области, где погребения жриц сопровождаются могилами воинов (Кадырбаев, 1984, с. 88). Судя по материалам памятников VI–IV вв. до н.э., в Оренбуржье в кургане № 2 комплекса Тарабутак вместе с основным захоронением в центральной яме, принадлежавшим женщине преклонных

Арпалыс көрінісі қысқаша бейнеленген білезіктер
Bracelets with a shortened stage of torment
Браслеты с сокращенной сценой терзания

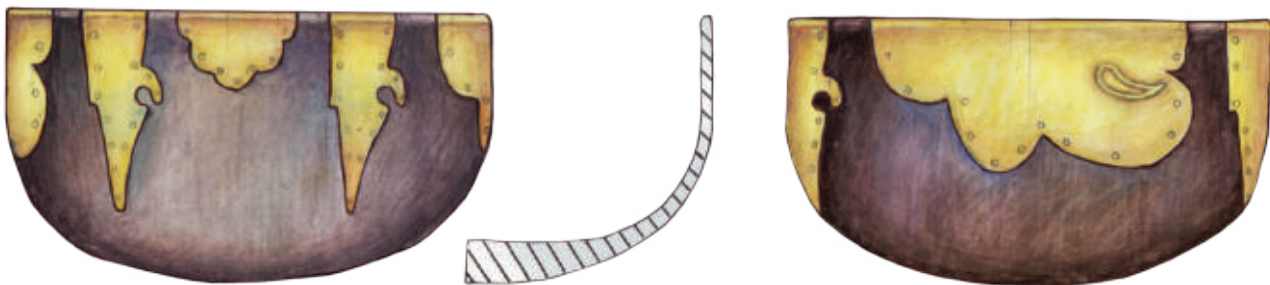

Айна
The mirror
Зеркало

лет, на уровне древней поверхности были погребены двое воинов и ребенок в насыпи кургана, все погребения были связаны между собой (Смирнов, 1964, с. 203). Погребениям особо почитаемых женщин сопутствовали человеческие жертвоприношения.

Могильная яма в кургане № 6 Таксая-1 имела широкую подквадратную форму, перекрытую двойным накатом из бревен, положенных по направлению с СЗ на ЮВ. Размеры ямы 5,7×5,4 м, глубина ямы – 3,5 м. На перекрытии у запад-

ной и южной стен ямы были разложены четыре комплекта конской узды, все элементы которых оформлены в зверином стиле. Под накатом находилась просторная камера. Южная стена ямы была декорирована досками в виде полукруга с отходящими лучами, в общем, создающую изображение заходящего солнца, под полукругом были выложены золотые бляшки и подвески, а по всей длине стены – кости лошади. Западная стена декорирована тонкими досками, вдоль нее также были разложены кости лошади.

Алтын құрсаулы тостаған
A bowl with golden fittings
Чаша с золотыми оковками

Қола қазан
The bronze cauldron
Бронзовый котел

У восточной стены, под накатом находилось погребение женщины. Она была уложена на циновку. Скелет плохо сохранился из-за воздействия высокой температуры. У погребенной отсутствовали стопы обеих ног. Богатое погребальное убранство женщины украшено золотыми нашивными бляшками, тщательная фиксация их расположения позволила воссоздать варианты костюма, несмотря на то, что материал, из которого была сшита одежда, не сохранился (Алтынбеков, 2013; Лукпанова, 2017). Костюм всегда наделялся особым смыслом. Он выполнял социальные, сакральные, эстетические, ролевые функции, позволяя различать людей по половому признаку, социальному статусу, территориальной, религиозной принадлежности. При изучении костюма ранних кочевников, мы сталкиваемся с малочисленностью письменных источников и поэтому любая находка, подобная той, что обнаружена в кургане № 6 могильника Таксай-1 – большая удача для исследователей, позволяющая рассуждать о костюме и его элементах, как о важном историко-культурном источнике, который дает сведения о происхождении и культурных связях. Костюм женщины, очевидно, состоял из платья и верхней одежды в виде так называемого камзола. Спина, передняя часть камзола были украшены свастиковидными нашивными зо-

лотыми бляшками, расширяющийся раструбом рукав был окантован овальными золотыми бляшками с изображением двух голов архаров в зеркальном отражении. На полы камзола нашиты бусины-проники биконической формы, с припаянными витыми проволоками. На рукава платья, видимо, пришивались амулеты-подвески, выполненные из зубов и клыков волка в золотой оправе. На уровне пояса были обнаружены квадратные бляшки с изображением баранов.

На голову женщины был надет конусовидный, высокий головной убор. Он имел сложную конструкцию, состоял из двух узких пластин, сложенных вдвое, внутри которых были припаяны петли, видимо, для крепления войлока или кожи. Пластины были припаяны к навершию в виде головы горного козла. В классификации животных козел относится к особо ритуально-значимым животным. Б.А. Литвинский считал, что у ираноязычных народов существует культ козла, и он связан с культом гор, циклом почитания «дерева» и плодородия (Литвинский, 1972, с. 145). Возможно, именно этот смысл и заложен в структуре описываемого головного убора. Грифон наряду с другими образами представлял верхний мир – небо. Птица – общечеловеческий символ неба и солнца (Акишев А.К., 1984, с. 40). В целом, сама ко-

нусовидная конструкция отражала представления номадов о трехчастности мироздания. Модель вселенной ассоциировалась с образом древа жизни, соединяющего три мира. Крона дерева – небо, ствол – это мир, где живут люди, корни – подземный мир. Каждому уровню соответствовал определенный зооморфный образ, птицы символизировали верхний мира, травоядные копытные – средний, хищники, змеи, рыбы – нижний (Королюкова, 2006, с. 31). Головной убор всемирно известного Золотого человека – сакского вождя, обнаруженного в кургане Иссык в 1969 г. К.А. Акишевым, венчает статуэтка архара (Акишев К.А., 1978; Акишев А.К., 1984, с. 5). Вероятно, навершие в виде архара, являлось олицетворением Фарна – древнеиранского божества, воплощающего животворящие силы Солнца, приносящего богатство, власть и могущество. Наличие образа животного на навершии какого-либо предмета подчеркивало высокое положение хозяина, и указывало на святость царской власти (Синика, 2004, с. 141).

Образ женщины дополняли великолепные украшения тонкой работы местных ювелиров и мастеров Востока. На запястьях было надето по золотому браслету омеговидной формы, с изображением на разомкнутых окончаниях сокращенного варианта сцены терзания фантастическим рогатым кошачьим хищником травоядного животного. Две сложные трехсоставные височные подвески, выполненные в комбинированной методике изготовления с многочисленными подвесками в виде семян растений. На шею погребенной была надета гривна с заходящими концами, сделанная из литого золотого дрота.

Сверкающий золотом костюм погребенного создавал впечатление богоподобного человека, перешедшего в иной мир. Таксайская женщина приравнивалась к солнечному божеству, ее статус подчеркивают зооморфные изображения на костюме, предметах быта, украшениях. Звериный стиль являлся универсальным знаковым комплексом культуры ранних кочевников, любые вещи с зооморфными, орнитоморфными мотивами изображения «в той или иной мере выступали как знаки» (Антонова, Раевский, 1991, с. 210). Обилие солярных символов в одежде погребенной подчеркивали статус и ее положение.

Культ Солнца занимал одно из главных мест в мировоззрении ранних кочевников, он олицетворял идею начала жизни, его символами были солярные бляшки, солнечные олени, алтари (Мартынов, 1984, с. 5). Основным декором одежды женщины из Таксая были свастиковидные солярные бляшки с изображением головы орлиноголового грифона, образ которого номады связывали с солнцем и небом. Сама свастика трактуется как символ плодородия, в индийской мифологии традиционно толковалась, как солярный символ, знак света и щедрости (Мифологический словарь, 1990, с. 481). Образ птицы, изображенной на бляшке из Таксая-1, выступает и как геральдический знак, подчеркивая статус человека в иерархии власти. Горные козлы и ар-

хары изображались, как два одинаковых образа, они, как и бараны имели «солярно-огненную структуру, являлись воплощением хварны» (Акишев А.К., 1984, с. 37–38).

В сцене терзания на браслетах заложен тотемистический, мифологический аспект и рассматривается она как «идейный символ – весеннего возрождения и царского могущества» (Кузьмина, 1987, с. 9).

Кроме того, в камере находились специфические вещи, необходимые для совершения определенных ритуалов, в том числе массивное бронзовое зеркало в ореховом футляре. Ручка зеркала обложена золотым листом. Верхняя и нижняя часть ручки оформлены в виде двух стилизованных голов грифонов в зеркальном отражении. Среди предметов можно также отметить стеклянный сосудик темно-синего цвета, деревянную чашу с шестью золотыми оковками, оформленными в зверином стиле, бронзовый котел на высокой ножке и ручками. Котел с носиком-сливом в виде протомы верблюда-бактриана. Также в яму были положены комплект узды, жаровня, стеклянная полихромная чаша, глазчатые бусины. Особый интерес вызывает ритуальный комплекс, расположенный в северо-западном углу ямы. В деревянном коробе из ореха были разложены предметы: две кисти волка, нож с костяной рукояткой, стилизованный наносник в виде головы хищной птицы, деревянный гребень с изображением противостояния персов на колеснице и пешего сармата. Поверх гребня находились белоглиняный сосудик, клыки и зубы волка, а также ступка с пестом, галька. На одном клыке сохранилось отверстие, аналогичное тем, какие выявлены на клыках-подвесках в золотой оправе.

Судя по составу материала из комплекса, захоронение принадлежит богатой привилегированной женщине-жрице. В научной литературе обсуждается вопрос о существовании в древности жречества как профессии. Этот вопрос остается до сих пор открытым. Археолог Б.Н. Граков по итогам своей работы 1928 г. сделал вывод, что у ранних кочевников почитался культ женщины-прародительницы,

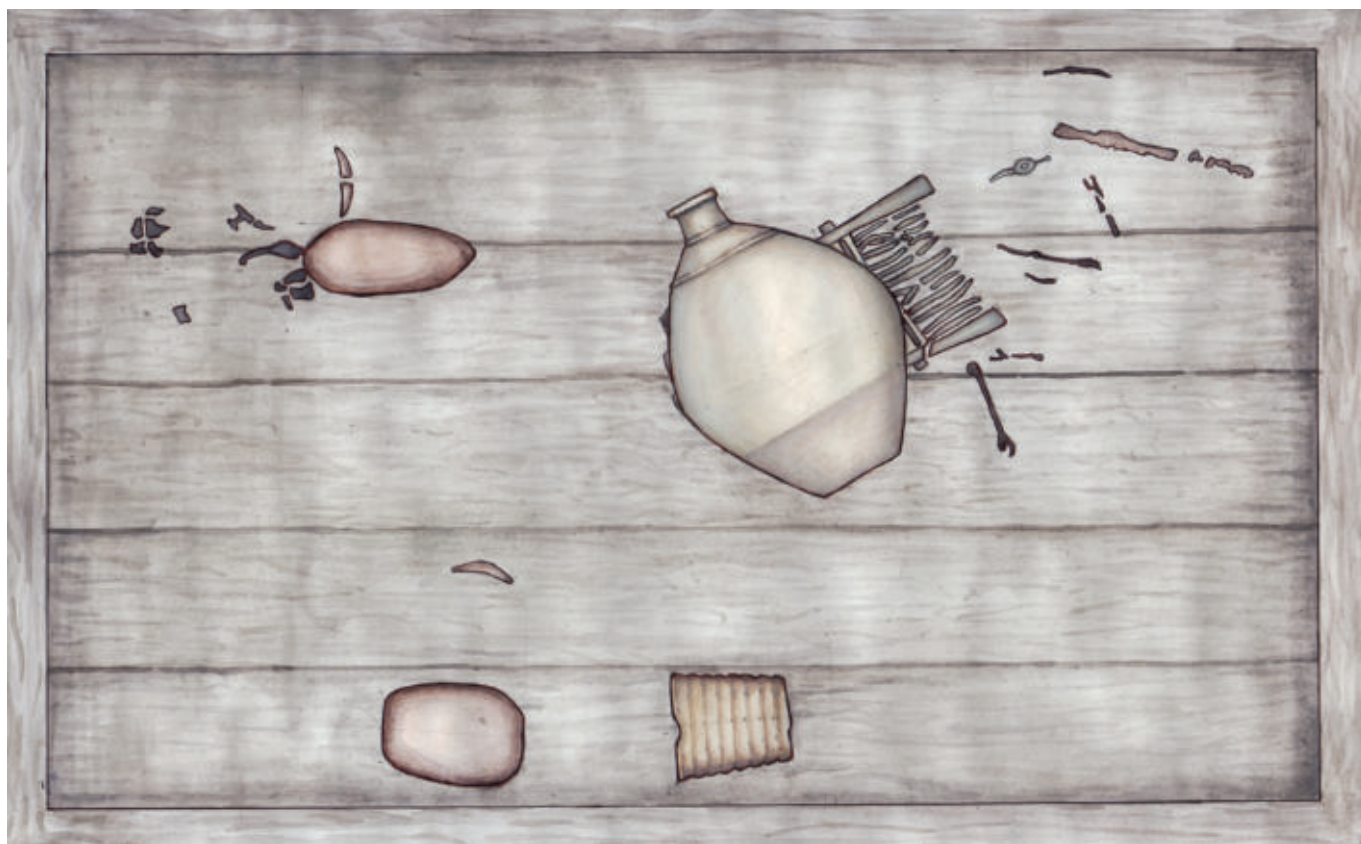
*Кеңістікті тазартуға, бөлмені ыстауға арналған таба
Brazier, utensils for fumigation of premises, clearing of space
Жаровня, посуда для окуривания помещений,
очистения пространства*

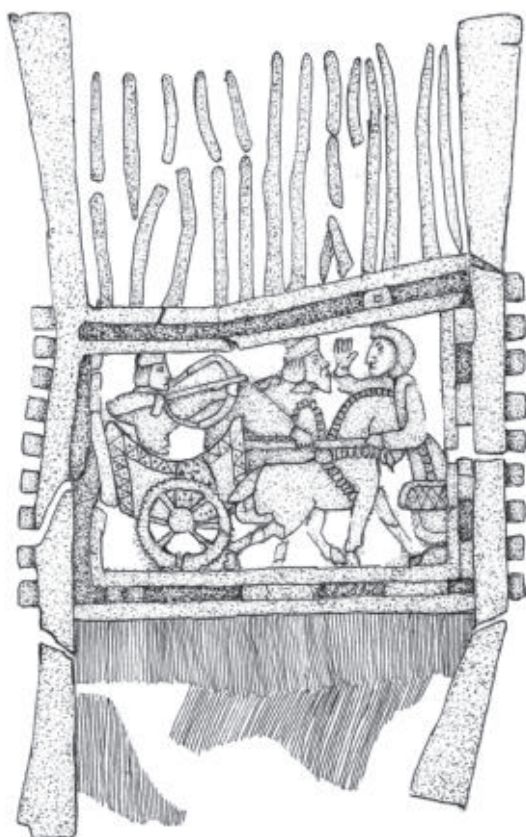
а жрицы являлись проводниками, хранительницами огня (Граков, 1947, с. 110). По мнению специалиста, жрицы являлись проводниками, хранительницами огня, Солнца, почитали богиню, отвечающую за плодородие. К.Ф. Смирнов также выделял жреческое сословие и отмечал, что захоронения богатых жриц отличаются особой пышностью погребального ритуала, наличием золотых украшений и устойчивым составом инвентаря (Смирнов, 1964, с. 202). Все эти характерные черты прослеживаются в кургане 6 могильника Таксай-1. Жаровня предназначалась для окуривания помещения и изгнания злых духов. Подобные жаровни используются в современной этнографии Ирана. Деревянные чаши использовались для возлияния богам. Котел был предназначен для ритуальных целей, а изображение протомы верблюда на сливе-носике подчеркивало значимость предмета, как в ритуале, так и в обряде. Котел имел семиотический статус, приобщал человека к миру предков, духов, являлся предметом в ритуале, с помощью которого открывался космос (Осмонова, 2015, с. 179). Терочник с пестом, возможно, был предназначен для растирания красок. К.Ф. Смирнов не исключает, что жрецы татуировались перед исполнением сакральных обязанностей (Смирнов, 1964, с. 202). Важным моментом в погребальном обряде кургана № 6 могильника Таксай-1 является наличие лап, зубов и клы-

ков волка. Волк в архаических культурах кочевников был сакральным существом, образ этого зверя был табуирован. Многие народы связывали волка с небом, верили, что волк является носителем многочисленных магических свойств. В мифах и религии различных народов волк был связан с конем и солнцем. Он является спутником божества Солнца, иногда заменяя коня. Лапами волка жрецы лечили людей в древности. Возможно, этим и объясняется наличие лап двух особей волка в ритуальном коробе Таксайской жрицы, клыков и зубов в виде амулетов-подвесок на платье и у южной стены ямы под полудиском.

Крайне редкой для женских погребений была находка двух и более уздечных наборов, свидетельствующих о том, что это погребение конной жрицы (Смирнов, 1964, с. 203). В кургане было обнаружено пять наборов конской узды (Лукпанова, 2014). Один из них обнаружен среди личных вещей женщины. Учитывая особенности расположения четырех комплектов узды на перекрытии могилы можно предположить, что при сооружении погребальной камеры ее соплеменники имитировали загробную колесницу. Судя по сюжету рисунка на гребне из ритуального комплекса, где изображена колесница (Сдыков, Лукпанова 2013), такой вид транспорта был знаком ранним кочевникам Южного Приуралья. Не исключено влияние Ближнего Востока,

*Салт-жоралар өткізетін құралдар салынған жаңғақ ағашынан жасалған қорап
Nut with a ritual object
Ореховый короб с ритуальными предметами*

Тарақ
The comb
Гребень

колесница там играла важную роль и в идеологическом плане. Будучи боевым средством высших слоев общества, обладая большой силой воздействия на противника, колесница сакрализировалась. Она служила и для парадных выездов правителей, и для охоты тех же правителей, несомненно, также обладала сакральным значением. Она «сопровождала» правителей в «загробную жизнь».

В таксайском погребении прослеживаются параллели с индоиранской религиозной мифологией, это выражается в культе огня, почитание божества солнца. Курганные комплексы, совершенные с применением огня и со сложными внутри- и надмогильными конструкциями – это усыпальницы, принадлежащие исключительно военной аристократии, жречеству и племенным вождям кочевников раннего железного века, расселявшимся в Южном Приуралье. Постройки заключали погребения представителей родоплеменной знати, наиболее знатным жрицам сооружали персональные курганы. Такая традиция прослеживается на Таксае-1, об этом свидетельствуют наземные деревянные постройки, богатые захоронения, сопровождаемые трупосожжением. М.К. Кадырбаев еще в 80-х годах XX в. выделял общие признаки в совершении погребального обряда ранних ко-

чевников VI–V вв. до н.э., расселявшихся в бассейне реки Илек и ранними саками Приаралья (Кадырбаев, 1984, с. 92–93). У саков Приаралья и ранних кочевников казахского Приуралья зафиксированы различные формы использования огня в погребальном обряде. В курганах могильников Кырык-оба-2, Таксай-1, 3 было зафиксировано сожжение перекрытия могил, что сближает их с погребениями Уйгарака, Южного Тагискена, Сакар-Чаги. Приаральские культурные параллели, проявляющиеся в памятниках Приуралья, по мнению С.Ю. Гуцалова, возможны в результате проникновения сако-массагетов в степи Южного Урала, которую спровоцировала «историческая ситуация, сложившаяся в Средней Азии в конце VI в. до н.э. в результате активной завоевательной политики ахеменидской Персии в этом регионе» (по: Таиров, 2006, с. 76). Они вошли в состав воинско-жреческой верхушки местных кочевников (Сдыков, Бисембаев, Гуцалов, 2003, с. 76).

Таким образом, роль и место женщины в древнем кочевом обществе была особенной. Она являлась воином, матерью, хранительницей очага, служителем культа. Религиозно-магический авторитет, ее лидерство дают осно-

Ақ сазбалшықтан жасалған ыдыс
White-clay vessel
Белоглиняный сосуд

вание говорить о ней как о матери Земле, неудивительно, что именно женщина у ранних кочевников была наделена ролью жрицы. Женщина имела особое место в кочевом обществе, истории известны такие царицы как Томирис, Зарина. Грани между правами мужчин и женщин, разделение во власти не существовали. Она олицетворяла Космос и была прямым проводником между богом Солнца, богиней плодородия и богиней огня.

Литература

- Акишев А.К. Искусство и мифология саков. – Алма-Ата: Наука, 1984. – 176 с.
- Акишев К.А. Курган Иссык. Искусство саков Казахстана. – Москва: «Искусство», 1978. – 132 с.
- Алтынбеков К. Возрожденная из пепла. Реконструкция по материалам погребения жрицы из комплекса Таксай I. – Алматы: Остров Крым, 2013. – 64 с.
- Антонова Е.В., Раевский Д.С. О знаковой сущности вещественных памятников и о способах ее интерпретации // Проблемы интерпретации памятников культуры Древнего Востока. – Москва, 1991. – С. 207–232.
- Граков Б.Н. Пережитки матриархата у сарматов // Вестник древней истории. – 1947. – № 3. – С. 100–121.
- Кадырбаев М.К. Курганные некрополи верховьев р. Илек // Древности Евразии в скифо-сарматское время. – Москва: Наука, 1984. – С.84–93.
- Королькова Е.Ф. Звериный стиль Евразии. Искусство племен Нижнего Поволжья и Южного Приуралья в скифскую эпоху (VII–IV вв. до н.э.). Проблемы стиля и этнокультурной принадлежности. – Санкт-Петербург: Петербургское Востоковедение, 2006. – 272 с.
- Кузьмина Е.Е. Сюжет борьбы хищника и копытного в искусстве «звериного» стиля евразийских степей скифской эпохи // Скифо-сибирский мир. Искусство и идеология. Новосибирск: Наука, 1987. – С. 3–12.
- Литвинский Б.А. О семантике двух изобразительных мотивов памирского «звериного стиля» // Тезисы докладов III Всесоюзной конференции по вопросам скифо-сарматской археологии. – Москва, 1972. – С. 144–148.
- Лукпанова Я.А. Комплекты конского снаряжения кургана № 6 комплекса Таксай 1 (предварительный обзор) // Всадники Великой степи: традиции и новации. – Астана: Издательская группа ФИА им. А.Х. Маргулана в г. Астана, 2014. – С. 149–160.
- Лукпанова Я.А. Реконструкция женского костюма из элитного погребения Таксай-1: взгляд археолога // Поволжская археология. – №1(19). – Казань, 2017. – С. 145–156.
- Мартынов А.И. О мировоззренческой и идейной основах искусства скифо-сибирского мира // Скифо-сибирский мир (искусство и идеология) – Кемерово, 1984. – С. 3–7.
- Мифологический словарь / Гл. ред. Мелетинский Е.М. – Москва: Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
- Осмонова Н.И. Слово как символ в традиционной культуре кыргызов // Мировоззрение населения Южной Сибири и Центральной Азии в исторической ретроспективе. – Барнаул, 2015. – № 8. – С. 175–189.
- Сдыков М.Н., Бисембаев А.А., Гуцалов С.Ю. Сокровища скифов Западного Казахстана. – Уральск, 2003 – 124 с.
- Сдыков М.Н., Лукпанова Я.А. Ранние кочевники Западного Казахстана (на примере комплекса Таксай I). – Уральск: Полиграфсервис, 2013. – 292 с. (на каз., рус., англ. яз.).
- Синика В.С. Артефакт с зооморфным навершием из кургана 31 могильника позднескифского времени // Изобразительные памятники: стиль, эпоха, композиции. Материалы тематической научной конференции. – Санкт-Петербург, 2004. – С. 138–142.
- Смирнов К.Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. – Москва, 1964. – 380 с.
- Таиров А.Д. Саки Приуралья в степях Южного Зауралья (по материалам могильника Маровый Шлях) // Южный Урал и сопредельные территории в скифо-сарматское время: Сборник статей к 70-летию А. Х. Пшеничноку. – Уфа: Гилем, 2006. – С.76–91.
- Тюхтина А.В. Амазонки в античной традиции: этимологический, территориально-географический, религиозные аспекты // Научные ведомости. № 15(70). – 2009. – С. 5–10.
- Хазанов А.М. Социальная история скифов. Основные проблемы развития древних кочевников евразийских степей. – Москва, 1975. – 344 с.

САРМАТ БАТЫРЫНЫҢ БЕЙНЕСІ (АРАЛ-КАСПИЙ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҒИБАДАТХАНАЛАРДЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ БОЙЫНША)

А. Оңғарұлы

Ж.с.д. I мыңжылдықтың соңында Еуразия даласының ұлы белдеуінің айтарлықтай бөлігіндегі көптеген тайпалар жаңа, икемді шаруашылық жүйесіне өте бастайды, бұл ғылымда «көшпелі мал шаруашылығы» деген түсінікпен анықталады. Мұның ең маңызды себептерінің бірі – құрлықтың көп бөлігіне әсер еткен климаттың жаһандық өзгеруі болып табылады. Даланың ежелгі тұрғындары шаруашылықтың мінсіз үйлестірілген және жеткілікті тиімді жүйесін құра отырып, өзгерген жағдайға жақсы бейімделе алды (Оңғарұлы, Ольховский, Астафьев, Дарменов, 2017).

Арал-Каспий өңірінде ерте темір дәуіріне жататын 30 шақты ескерткіш зерттелінді. Бұлар бірегей, әрі өзіндік ерекшеліктері бар жерлеу-ғұрыптық кешендер, ғибадатханалар (Самашев, Кушербаев, Аманшаев, Астафьев, 2007).

Еуразияның далалық белдеуінде орналасқан Маңғыстау мен Үстіртте тас ғибадатханалардың көптеп шоғырлануы

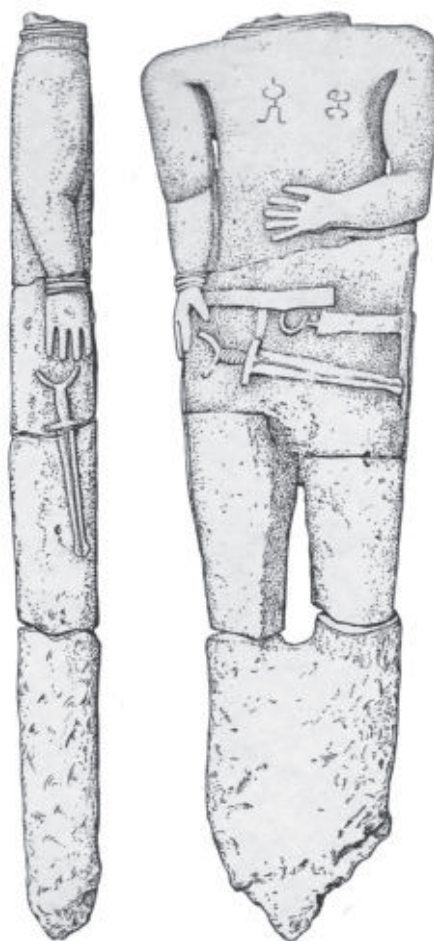
ғылыми түрде әлі түсіндірілмеген жайт. Мүмкін, бұл аумақтың алыстығы мен қиындығы оның «жабық» рухани орталыққа айналуына әсер етсе керек.

Үстірт пен Маңғыстаудың ежелгі ғибадатханалары төңірегі жақсы көрінетін қыраттарда орналасқан, ал құрамына бірден беске дейін оба немесе оба тәрізді топырақты үйінділер, бірнеше ондаған (35-ке дейін) антроморфты тас мүсіндер, дөңгелек және тікбұрышты құрбандық шалу орындары, сондай-ақ тастан жасалған шағын құрылысты ондаған еске алу орындары кірді.

Үстірт пен Маңғыстауда ғибадатханалардың екі түрі кездеседі: бәйтелік және дықылтастық (Самашев, Оңғар, Оралбай, Қиясбек, 2011). Бәйте типті ғибадатханаларды зерттеу барысы ғибадатхананың негізгі және планиграфиялық орталық элементі ғұрыптық құрылым болып табылатындығын анықтауға мүмкіндік берді. Діни құрылыстың негізгі дөңгелек пішіні де, қоршаулары да бәйте типті екендігі кездейсоқтық емес. Дөңгелек – ежелден

Тас мүсіннің бөлігі. Бәйте 3 ғибадатханасы
A fragment of the statue. The sanctuary Bayte 3
Фрагмент изваяния. Святылище Байте 3

өртүрлі діни-мифологиялық тұжырымдамаларда шаршы – жердің, төменгі әлемнің нышанына қарағанда, жоғарының, көк аспан мен күннің нышаны ретінде қабылданды. Екі нышанның бір құрылымда немесе ғұрыптық бұйымда шоғырланып үйлесуі, бәлкім, универсумның бірігу идеясының іске асуы деп қарастыру қажет болар.

Бәйте типті ғибадатханалар ең алдымен батыр-рубасылардың, ерлік көрсеткен ата-бабаларға табынуға

байланысты ғұрыптық рәсімдерді өткізуге арналып салынған болса керек. Мұнымен қатар жалпытайпалық батыр-демиург культі (ең алдымен жарықтың бастауы, «жоғарғы» әлемнің нышаны ретінде Күнмен байланысты болуы ықтимал) жеке рулар мен отбасылардың ата-бабалар культімен, сондай-ақ қайтыс болған көшбасшылармен немесе этноэлеуметтік топтардың көшбасшыларымен байланысты болса керек. Мұны мүсіндердің көптігі және олардың біркелкілігімен түсіндіруге болады. Тас мүсіндердің екі-төрт ескерткіштен тұратын шағын топтарды құрап орналасуы, ғибадатханаларды тұрғызған тайпаның немесе рулық қауымдастықтың отбасылық-рулық құрылымын көрсетуі бек мүмкін: әрбір шағын топ тайпаның құрамына кіретін нақты бір отбасының (немесе үлкен отбасы) ерлік көрсеткен ата-бабаларының бейнелерінен тұрды. Осылайша, жалпы тайпалық ғибадатханалар аясында әрбір рудың (немесе үлкен отбасының?) өз ата-бабаларына арналған «аумағы» болды, сонымен қатар олар жалпы тайпалық арғы аталарымен де байланысын жоғалтпады. Бәлкім, үлкен құрбандық үстелдерінде ортақ күн батыры-ортақ баба құрметіне арнап құрбандық шалып, ал отбасылық және рулық ата-балаларына шағын қозғалмалы тостаған тәрізді құрбандықтар пайдаланған болуы мүмкін.

Тас скульптура – Бәйте типті ғибадатханалардың өзгеше және ең көрнекті белгісі, сондай-ақ Үстірт пен Маңғыстау өңіріндегі көне тұрғындардың өнерін, идеологиясын және этнографиялық шынайылығын зерттеудің маңызды дерек көзі болып табылады.

Ж.с.д. VII-VI ғғ. аралығында тас мүсіндерді тек Солтүстік Кавказ, Қаратеңіз скифтері (Ольховский, Евдокимов, 1994) мен Сарыарқаның сақтары ғана жасады. Қару-жарағы мен әшекейлері бар, тұрып тұрған скиф жауынгерлері шынайы көрінеді. Алайда Үстірт пен Маңғыстау ғибадатханаларының салыну кезінде сақтар мен скифтердің монументальды мүсіндері құлдырай бастады.

Бәйте типті ескерткіштерді ерекшелейтін сипатты элемент – көптеп кездесетін антропоморфты мүсін болып табылады. Бәйте типті тас мүсіндердің барлығы ғибадатханадан біраз қашықтыққа орнатылған. Бүтін нысандар некен-саяқ кездеседі, барлығы дерлік бүлінген күйінде табылды. В.С. Ольховскийдің пікірінше, өз қызметін атқарып тұрған уақытта Бәйте 1 ғибадатханасында 32-35-тен кем емес, Бәйте 3-те 45-46-тен кем емес, Терең ғибадатханасында 8-9, Қарамөңке ғибадатханасында – 20-23 тас мүсіндер болды. Аталған ескерткіштердің биіктігі орташа алғанда 1,4-1,9 м, алайда олардың ең үлкендері 3,4-3,8 м-ге дейін жетеді (Ольховский, 2005, 142-б.).

Ескерткіш формасының «біркейлігі» оның мазмұнының көп мәнділігін түсінуге еш кедергі келтірмейді; тас мүсіндер біріншінің екіншідегі инкарнациясы секілді, керемет бейненің және нақты (тірі немесе қайтыс болған) бір адамның біртұтас бірлігі ретінде толық қабылдана алды. Ұсынылған түсіндірме антропоморфтық тас мүсіндердің иконографиялық және сондай-ақ планиграфиялық ерекшеліктерін жоғары деңгейде түсіндіруге мүмкіндік

береді. Мәселен, мүсіндердің бет жағы солтүстікке (ауытқулармен), көптеген мифологиялық жүйелерде суық, қараңғылық немесе өлген елге бағытталып орналасуы жағына бағдарланғаны кездейсоқтық емес. Бұл дерек Бәйте типті кешендердің ғұрыптық мақсатын, яғни олардың о дүние, мәдени кейіпкер және оның «тірі» құбылыстары туралы ұсыныстары бар кешенмен байланысын, екі әлемді байланыстыратындығын растайды.

Тас мүсіндер, негізінен, түрлі қару-жарақпен қаруланған ер-азаматтардың бейнесін көрсетеді. Ер адам басына дулыға киген, қылыш, қанжар және садақпен қаруланған жауынгер бейнесінде ұсынылған. Барлық белгілі жағдайларда бұл толығымен көрсетілетін тұрған мүсін (тобыққа дейін); бірде-бір бейнені белге дейін (жартымүсін) үлгілеу жағдайлары байқалмайды. Анда-санда, бірқатар белгілері бойынша әйелдердің, ал кейбіреулері дінбасылардың бейнесін көрсететін антропоморфты тас мүсіндер табылған. Олардың қатарында қарусыз және басқа иконографиялық мәнермен салынғандары да бар.

Әр мүсінде жауынгерлік, жеке қасиет, тіпті кейіпкерлердің

*Тас мүсіннің бөлігі. Бәйте 3 ғибадатханасы
A fragment of the statue. The sanctuary Bayte 3
Фрагмент изваяния. Святилище Байте 3*

жасы да анық көрінеді. Мүмкін олар қайтыс болған мәртебелі ағайын-туыстарын бейнеледі және әрбір мүсін жауынгер-бабаларының жан дүниесінің орны болып саналды.

Әдетте тас мүсіндер кең иықты қаруланған жауынгер ер-азаматтың мүсінін елестетеді, сол қолы шынтақтан бүгіліп, қарынға дейін қысылған, ал оң қолы төмен түсіріліп және жамбасқа басылған. Осы схема Үстірттің барлық дерлік мүсіндерінде бейнеленген, бұл оларды құрушылардың салыстырмалы этномәдени бірлігі туралы айтады. Тас мүсіндерде әшекейлердің түрлері, белдіктердің үлгілері, қаруды қолдану әдістері ғана емес, сондай-ақ, көз қиығы бадам дәні тәрізді, жұқа тік немес салбыр мұртты, қыр мұрынды сол кездегі адамдардың сыртқы келбеті де анық бейнеленген. Кейбір жағдайларда бейнеленген мүсіндерден моңғолоидтық кейіпкердің бейнесі сияқты әсер пайда болады.

Жауынгер костюмінің ең маңызды элементі – жалпақ, кейде кесте немесе жапсырмамен өрнектелген, металл қапсырмасы бар былғары белдік. Тас мүсіндердегі суреттерге қарағанда, белдік жауынгерлік және портупейлық екі түрден тұрды. Әскери белдіктер қорғаныс ретінде қызмет етті, олар теріден және киізден жасалды. Белдік жалпақ, жиі безендірілген, металл ілмек қапсырма ретінде қызмет атқарған. Дегенмен, әскери белдіктер жиі портупей ретінде де пайдаланылды: оларға екі былғары белдіктердің (неме-

се бұғалық) көмегімен ағаш қынабы бар екіжүзді қысқа темір қылышты (ұзындығы 50-80 см болатын) іліп, сол жағынан садақ пен жебеден тұратын қорамсақты бекіткен.

Қорамсақта бірден екі садақ пен көптеген жебелер (100-ден 120 данаға дейін) сыятын болған. Көлемі шағын және күрделі құрылысты садақ тамаша ату қашықтығына ие болды: одан ұшқан қола немесе темірден жасалған жебе 500 м-ге дейін ұшты. Мүсіндердегі суреттерге қарағанда, ұзындығы 40 см-ге дейінгі қанжарды «парсыша» - оң жамбастың сыртына екі белбеумен байлап таққан. Жүзінің төменгі бөлігіндегі айрықша өрнектер қанжардың сырғып кетуіне жол бермеді, және ол дәлме-дәл мағынада жауынгердің әрдайым «қол астында» болды (осындай түрдегі қанжарды парсы, сармат, сақ және массагеттер пайдаланды, бірақ скифтер емес) (Ольховский, 1997, 71-72-бб.). Қылыш пен қанжарлар тік балдақ және антенна тәріздес немесе орақ сияқты ұштықпен бейнеленген (Астафьев, 2011, 394-б.). Қылыштар мен қанжарлар қоян қолтық ұрыстың қаруы ретінде қолданылды. Ұзақ қашықтықта болған шайқас үшін садақ пайдаланылды. Жауынгердің басы мен желкесін жеңіл және төзімді былғары-киізден жарты шар пішінде жасалған дулыға жауып тұрды.

Морфологиялық тұрғыдан алғанда, табылған мүсіндер адам денесінің пропорцияларын анық бұзбастан, әктастан жасалған жалпақ, тегіс мүсіндер болып табылады. Тас мүсіндер сызықша және оймалау тәсілімен үлгіленіп, айналмалы қабылдауға есептелген: ескерткіштердің бет-жүзі ғана емес, сондай-ақ бүйір және артқы беттері де жақсы орындалған. Мүсіндерді жасаған кезде дайындамасы ретінде тас карьерден тауып, мүсіндерді өңдеу орнына әкелген тікбұрышты пішіндегі әктас блоктары қолданылды. Тас мүсіндердің биіктігі барлық жағдайларда адам денесінің өлшеміне сәйкес – 150-180 см.

Антропоморфтық келбеттердің жиынтығы мен иконографиясы. Тегіс, тас мүсіндердің басым көпшілігі үшін – бір иконографиялық түрдің абсолютті басымдығы тән; бұл толығымен дерлік егжей-тегжейлі нақтыланған, тұрып тұрған (аяғын қоса алғанда) ер адамның мүсіні.

Мүсіншінің кейіпкердің қол бұлшық еттерін және кеудесін көрсетуге ұмтылысы жазық мүсіндердің үздік үлгілерінен байқалады; кеуде бұлшық еттері кейде гипертрофирленгендей көрінеді, бұл мүсіншінің бейнеленген жауынгердің физикалық күштерін айқындауға деген ниетін білдіреді. Сирек антропоморфтық элементтердің бірі – көбіне ескерткіштердің артқы жағында орналасқан, тік шұңқырмен көрсетілген омыртқаның бағанасы болып табылады. Қолда бар материалдар бойынша, мүсінде жауырын мүлдем бейнеленбеген.

Жазық мүсіндерге тән аяқтарды салудың екі нұсқасы анықталады – стильді және шынайы. Бірінші жағдайда аяқтар тек «таңбаланған», ескерткіштің алдыңғы және артқы беттерінде тік сызықты саңылаусыз ойықтармен (кейде саңылау арқылы) бөлінген, бетінде аз ғана түзетулер бар. Екінші жағдайда жамбас пен сирақтар горельефпен (саңылаусыз жыралар арқылы бөлінеді) немесе мүсіндік (саңылау тесікпен бөлінген) үлгіленген, тізе, балтыр және жамбас бұлшықеттері, кейде бөксе де бейнеленген. Аяқтың

табаны ешқашан пластикалық түрде бейнеленген емес, мүсіннің қозғалыссыздығын ескере отырып, ескерткіштің негізіне және бір мезгілде жерге (негізі толығымен топырақпен жабылған) «өседі»: ескерткіш «өсіп» қана қоймай, «жерден өсті» деген мағынада олар мүсінге белгілі бір монументалды мән береді.

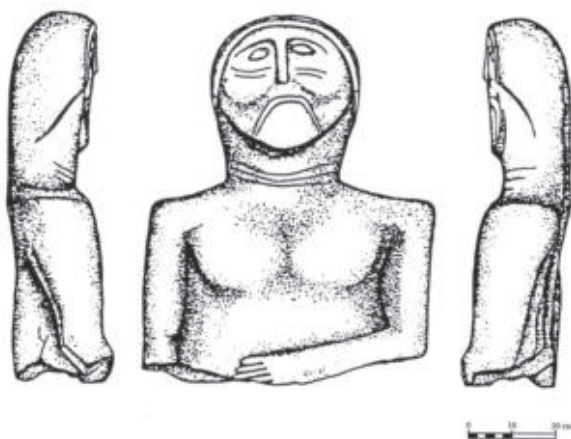
Қолдар өте шынайы бейнеленген: анатомиялық тұрғыда шынтақтар, қолдар, саусақтар дұрыс жасалған; тырнақтар еш жерде көрсетілмеген. Алақан мен саусақтардың шынайы бейнеленуі мүсіншінің шеберлігіне байланысты болды: жалпыланған немесе өте шынайы нұсқалары да кездесті.

Антропоморфтық тас мүсіндерде бейнеленген заттардың жиынтығы. Жоғарыда келтірілген талдау Бәйте түріндегі ғұрыптық кешендердегі барлық мүсіндерде дерлік аздаған өзгерістермен қолданылатын қағидаға айналған иконографиялық бейнені көрсетті. Бұл – оң қолын төмен түсірген, сол қолы шынтағынан бүгіліп, ішіне қойылған ер адамның мүсіні. Иконографияның ерекшеліктері мүсіншілердің тек ер адамдардың мүсіндерін көрсеткендігін айғақтайды. Бұл мүсіндерде ұсынылған атрибуттар жиынтығынан да айқын көрінеді; яғни бәрінен бұрын қару-жарақтары (қылыш, қанжар, қорамсақты садақ, дулыға, айбалта). Белбеу, мойын алқасы және білезіктер бейнеленген басқа да атрибуттар – бейнеленген кейіпкерлердің

Тас мүсіннің бөлігі. Бәйте 3 ғибадатханасы
A fragment of the statue. The sanctuary Bayte 3
Фрагмент изваяния. Святилище Байте 3

жоғары әлеуметтік дәрежесінің айқын белгілері. Көптеген қару-жарақ заттарының жиынтығы мен әртүрлілігі дәл сол кейіпкерлердің әскери қызметін айқындайды.

Қылыш – бедерлі немесе оймаланып жасалған, тас мүсіндерде жиі кездесетін қару-жарақтардың бірі. Мүсіндердің сынықтығына қарамастан, қылыштардың суреттері толығымен немесе ішінара сақталған, бұл қылыштың берілген бейненің маңызды және міндетті атрибуты ретінде қолданылғандығын растайды.

Қылыш әрқашан ескерткіштің алдыңғы жағында, ішінің айналасында қынаппен бейнеленеді. Егер мүсінде белдіктің бейнесі болса, онда қылыш, әдетте, белдіктен тігінен төмен қарай түсетін портупейялық белбеулердің көмегімен «ілінген». Сонымен қатар, белбеудің біреуі саптың маңайындағы қынаптың аузына, ал екіншісі қынаптың ернеуіне шамамен ұзындығының ортасында, бірақ аузына жақындатылып бекітіледі. Белдіктердің ұзындығына байланысты қылыш көлденең түрде немесе белдіктен әр түрлі биіктікте көлбеу ілінген. Қылыштың тұтқасы әрқашан мүсіннің оң жақ алақанында орналасқан.

Қылыштардың тік қырлы балдақтары бар, соңғы жақтары қынаптың аузынан шығады. Олардың саптары кең емес, тік, бір жағдайда есілген (органикалық жіппен өрілуі мүмкін).

Қанжарлар – қылыш секілді тас мүсіндерде жиі кездесетін қару-жарақтың бірі. Олар бір қалыпта – оң жамбастың сыртқы бетінде, тізеден жоғары, жүзі төмен қаратылып көрсетілген. Қанжарлардың бұл қалпы этнографиялық тұрғыдан жамбасқа белдікпен байлап тағу әдісін дәл көрсетеді.

Типологиялық тұрғыдан, қанжарлар дәл сол мүсінтастарда бейнеленген қылыштардан ешқандай айырмашылығы жоқ, тек олардың ұзындығы жағынан қысқа. Олар сондай-ақ, жүздің аңғарына ұқсас, орталық қабырғанервюрасымен қынапта көрсетілген. Дегенмен, қанжар қынабының соңы, қылыштың қынабына қарағанда әдетте бутерольмен пішінді кеңейтумен жабдықталған. Бутероль – тек қанжар жамбас немесе тізеге байланған кезде ғана қажет болатын қынап құрылысының маңызды элементі. Бұл жағдай қанжарды бекітетін белдіктің біреуі бутерольдегі арнайы саңылаулардан өтеді немесе бутерольдің үстінен қынапты жабады; осылайша бутерольдың кеңейген қанаттары жүзді қынаптан жамбас арқылы жоғары шығарған кезде қынаптың қозғалысына кедергі жасау үшін қойылады. Екінші бау қынапты балдақтан төмен қамтиды, ол жүзді қынапқа салған кезде төмен жылжуға мүмкіндік бермейді. Аталған құрылыс қарапайым, бірақ ыңғайлы, себебі жаяу әскер немесе атты әскерлерде болсын қанжардың сабы (белдегі қылыштың да) нық бекітілген және басқа қаруды қолдануға еш кедергі келтірмейді.

Барлық жағдайларда қанжарлардың балдақтары тік, қырлы; кейбір кезде сабында өрме бар. Ең көп тарағандар – қылыштың ұштықтарына ұқсас ұштықтар болды; ол қисық-қырлы және антенна тәрізді. Айта кету керек, көрсетілген ұштықтардың басқа түрлері қанжарларда жоқ. Осылайша, қылыштардың ең танымал орақ тәрізді ұштықтары қанжарларда мүлдем болмағандығы түсіндіріледі; қанжарларда қылыштарда аз қолданылатын, көбінесе антенна тәрізді (және қисық-қырлы) ұштықтар пайдаланылды. Сонымен бірге қылыш пен қанжарда да қолданылатын ұштықтардың бірдей нұсқалары жүзді қарулардың шығу тегінің ортақтығына дәлел болады.

Қынап – садақ пен жебелерге арналған құрамдастырылған қаптама – әскери құрал-жабдықтардың міндетті элементі болып саналады. Өкінішке орай, барлық суреттер белгілі бір дәрежеде бүлінген. Қынаптар әрқашан

белдің айналасында мүсіннің сол жағында бейнеленген; әлбетте, нақты қынаптар белдікке бекітілді, бірақ бекіту әдісі, қосымша портупея белбеуін қолданғандығы туралы деректер ескерткіштерден табылмады.

Ең жақсы сақталған суреттерге қарап, барлық қынаптар құрылымдық түрде бір-бірінен оқшауланған екі негізгі бөліктен садақ және жебелерге арналған оқжатардан тұрады. Садаққа арналған корпус ұзартылған тегіс қорап болды, оның төменгі бөлігі тікбұрышты, ал жоғарғы бөлігі - күрделі трапеция тәрізді пішінде. Артқы (арқа) қақпағындағы, белдеуге іргелес, анық, тіреу құрылғылары болған, ал алдыңғы қақпақ тиісті түрде безендірілген. Қынаптың беткі қақпағына төменгі жағында жебелерге арналған оқжатар бекітілді, оның тұрпаты қынаптың төменгі бөлігінің тұрпатын қайталайды. Оқжатар - жоғарғы шетінің орнына ауызы бар тікертбұрышты қорап, оның көмегімен жебе ұштары төмен қаратып толтырылған; көлемі, суреттерге қарағанда, өте үлкен және бірнеше ондаған жебелерді орналастыруға мүмкіндік берді. Осылайша, барлық жағдайларда қынаптың оқжатары ашық көрсетілген; оның аузын қандай да бір қақпақпен жапқан бейнелер жоқ. Оқжатардың сыртқы бетін жиі үш немесе төрт тік сызықпен оймаланған, олар шамамен тең аймақты құрайтын төрт немесе бес жолаққа бөледі; мүмкін, бұл оқжатар кескінінің нақты қиғаштарын бейнелейді.

Ені мен биіктігі қатынасында қынаптың кемінде екі нұсқасы бар: кең және тар.

Дулыға – бұл антропоморфтық мүсіндерде ұсынылған сауыт-сайманның бірден-бір түрі. Олардың бәрі бірдей: тегіс, басына іргелес, құлақты және желкені жабады. Болмысында дулығаға ұқсас, былғарыдан және киізден жасалған болуы ықтимал.

Морфологиялық түріне қарамастан мүсіндердің басым көпшілігінде бөдерлі немесе оймалау әдісімен жасалған белдік (белбеу) болды. Олардың бәрі жеткілікті кең, болмысында былғары, оған ілінген қылыш пен қынапты ұстап тұра алады. Қылышты ұстап тұратын портупеялық белдіктерге бекіту тәсілі мүсіндерде толық көрсетілмеген; баулар белдіктің төменгі жиегінен тігінен төмен қарай жылжытылады. Көптеген белбеу тұтастай көрсетіледі, олардың беті тегіс, қапсырмасы үлгіленбеген. Дегенмен, бірдей бір-бірімен жиі қиылысатын көлбеу сызықтармен оймаланып безендірілген белдіктер көрсетілген. Сол белдіктердің ортаңғы бөлігінде жасанды-тік күйінде ілмек-қапсырма (болмысында металдан жасалғандығы сөзсіз) бейнеленген. Бұл ілмек, қылыштың немесе ториттің салпыншақ жүйесімен мүлдем байланысты емес. Айта кететін жайт, типологиялық ұқсас қапсырма-ілмектер XIX-XX ғасырдың басындағы қазақ (негізінен салтанатты) белдіктерінде қолданылады. Белдіктердің металл гарнитурасындағы қапсырманың мұндай түрлері шығыс аймақтардағы кейінгі сармат уақытынан болжанады.

Білезіктер мүсіндерде сирек кездесетін атрибуттарға жатқызылады, бірақ бұл жартылай ескерткіш бекітілген уақытқа оң қолдың көптеген жағдайларда жоғалып кетуіне байланысты. Жалғыз, үш-бес бұрылыс білезіктер тек оң жақта көрсетіледі. Болмысында бұл білезіктер, қымбат металлдардан жасалып, иесінің жоғары әлеуметтік мәртебесіне баса назар аударған.

Мойын алқасы сирек бейнеленетін заттарға жатады.

Тас мүсіндерде бейнеленген заттар жиынтығына жасалған қысқаша талдаудың нәтижесі белдік, қылыш пен садақты қынап сияқты әскери жабдықтардың мүсін бейнесіндегі міндетті атрибуттар ретіндегі аса маңызды рөлін көрсетеді. Аталған заттардың бейнелерінің ерекшелігі даусыз олардың типологиялық сипаттамаларының этнографиялық дәлдігі, сондай-ақ топографиясы (адам мүсінінде орналасқан) болып табылады. Әлбетте, мүсінші нақты және ежелгі иконографиялық қағидаларға сүйене отырып, шынайы және заманға сай заттарды бейнелеген сияқты. Мұндай жергілікті ерекше қағидалардың қатарына, жақсы қаруланған бірақ шайқаспаған кейіпкерді бейнелеу жатқызылуы мүмкін: қолында қаруы жоқтығын қоспағанда, ол ұрыс кейіпінде емес, табыну күйінде тұруы ықтимал.

Әдебиет

Астафьев А.Е. Опыт историко-художественной реконструкции в археологии ранних сармат // Маргулановские чтения – 2011. Материалы Международной археологической конференции. – Астана, 2011. – 394–399-бб..

Ольховский В.С. Древние святилища Устюрта: контакт или конфликт культур // Наука в России. – Москва, 1997. – № 6. – 67–75-бб.

Ольховский В.С. Монументальная скульптура населения западной части евразийских степей эпохи раннего железа. – Москва: Наука, 2005. – 299 б.

Ольховский В.С., Евдокимов Г.Л. Скифские изваяния VII–III вв. до н. э. – Москва, 1994. – 188 б.

Онгарулы А., Ольховский В., Астафьев А., Дарменов Р. Древние святилища Устюрта и Восточного Приаралья. – Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2017. – 320 б.

Самашев З., Кушербаев К., Аманшаев Е., Астафьев А. Сокровища Устюрта и Манкыстау. – Алматы: ТОО «Археология», 2007. – 400 б.

Самашев З., Оңгар А., Оралбай Е., Киясбек Г. Храм-святилище Кызылуийк. – Астана: Издательская группа ТОО «Археология», 2011. – 200 б.

THE IMAGE OF THE SARMATIAN BATYR BY THE MATERIALS OF THE SANCTUARY ARAL-CASPIAN STEPPES

A. Onggaruly

At the end of the 1st millennium BC many peoples of a significant part of the great belt of the Eurasian steppes pass to a new, flexible system of economic activity, the essence of which is defined in science as nomadic cattle breeding. One of the most important reasons for this was global climate change, which affected most of the continent. The ancient inhabitants of the steppes were able to adapt well to the changed conditions, creating a perfectly balanced and quite effective system of management (Онггарулы, Ольховский, Астафьев, Дарменов, 2017).

About 30 monuments of the Early Iron Age were studied on the territory of the Aral-Caspian Sea. These are funeral-memorial complexes, temples-sanctuaries, some of which are original and simply unique (Самашев, Кушербаев, Аманшаев, Астафьев, 2007).

The concentration of stone temple sanctuaries on the territory of Mankystau and Ustyurt on the scale of the belt of the Eurasian steppes is a unique fact and yet not scientifically explainable. Perhaps the inaccessibility of this territory has conditioned its importance as a kind of «closed» spiritual center. Until now, the cult of veneration of holy places and pilgrimage to them is traditionally highly developed here.

The ancient sanctuaries of Ustyurt and Mankystau were located on hills with a good view, including from one to five mounds or barrows, several (up to 35) stone anthropomorphic statues, round and rectangular stone altars, and dozens of memorials - small structures made of stone.

There are two types of sanctuaries on Ustyurt and Mankystau: the Bayte and the Dykyltas (Самашев, Онгар, Оралбай, Киясбек, 2011). The study of the Bayte type sanctuaries made it possible to establish that the main cult design was the main and planned central element of the sanctuaries. Obviously, it is not accidental, and the main one is the round form of the religious constructions of the Bayte type and fences. The circle

Тас мүсіндердің бастары. Бәйте 3 ғибадатханасы
The heads of the statues. The sanctuary Bayte 3
Головы изваяний. Святилище Байте 3

since ancient times and in various religious and mythological concepts was perceived as a symbol of the top, sky and sun, in contrast to the square - the symbol of the bottom, the earth. Concentric combination of both symbols in one structure or cult object, probably, should be considered as an embodiment of the idea of the unity of the universe.

Obviously, the Baite type sanctuaries were created for the purpose of sending rituals, connected primarily with the cult of the heroized ancestors, the hero-fathers. In this case, the cult of the tribal hero-demiurge (more than likely associated with the Sun as a symbol of a bright beginning, the «upper» world) could well be combined with the cults of the ancestors of individual genius and families, as well as real deceased heads or leaders of ethnosocial groups. Most likely, this explains a large number of sculptures and their uniformity. The placement of the sculptures by microgroups of two or four monuments may reflect the family-tribal structure of the tribe or tribal community that built the bond: each microgroup consisted of images of the heroized ancestors of families of a certain family (or large family) that were part of the tribe. Thus, within the tribal system, each genus (family?) Had a «site» dedicated to its ancestor, but at the same time did not lose contact with the tribal ancestor. Perhaps it was the common pre-corpuscule hero who was sacrificed on large sacrificial tables, and small portable cup-shaped altars were used for sacrifices to the ancestors of families and clans.

The stone sculpture is the distinctive and most expressive sign of the Bayte type sanctuaries, as well as an important source for studying the art, ideology and ethnographic realities of the ancient population of Ustyurt and Mankystau.

At the turn of the 7th – 6th centuries BC only the Scythians of the North Caucasus and the Black Sea (Ольховский, Евдокимов, 1994) and Saki of Saryarka created stone sculptures. Realistic looking stood Scythian men-warriors with weapons and ornaments. However, by the time of the creation of the Ustyurt and Mankystau sanctuaries, the monumental sculptures of the

Scythians and Saks were experiencing a decline.

The most characteristic element, sharply distinguishing monuments of the Bayte type, is an anthropomorphic sculpture, represented not in single specimens. All the sculptures of the Bayte type are set some distance from the sanctuary. Entire forms are single. Almost all the sculptures at the time of detection were broken. By the opinion of V.S. Olkhovsky, at least 32–35 statues were erected in the Bayte 1 sanctuary, at least 3–4 at Bayte 3, 8–9 at the Teren sanctuary, 20–23 at the Karamonke sanctuary. The height of these monuments an average of 1,4–1,9 m, although the largest of them reach a height of 3,4–3,8 m (Ольховский, 2005, p. 142).

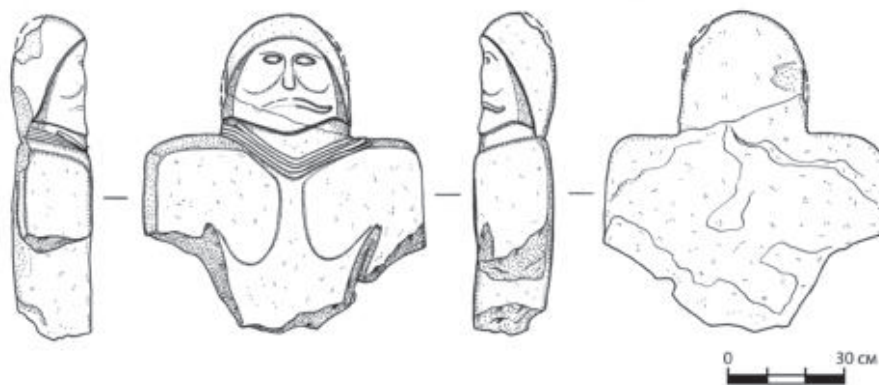
The «unification» of the form of the monument does not in the least prevent the multivalued understanding of its content; sculptures could well be perceived as an undivided unity of the ideal image and the concrete (living or deceased) person, as the incarnation of the first in the second. It seems that this interpretation is the ablest to explain both the iconographic and plagiographic features of anthropomorphic sculptures. So, it is clearly not accidental that the facial side of the statues is oriented to the north (with deviations), the side that is identified in many mythological systems with a country of cold, darkness or dead in that direction. This fact confirms the religious purpose of the Bayte type complexes, namely, their connection with the complex of representations about the

afterlife, the cultural hero and his «living» incarnations, the possible connection of «that» and «this» worlds.

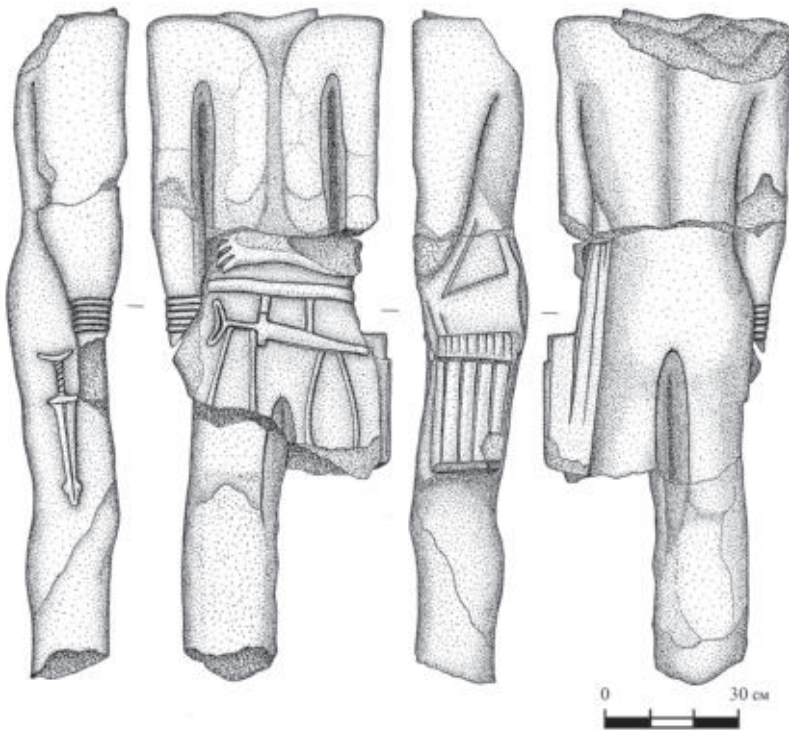
The stone sculptures reproduce, basically, the image of men – soldiers, armed with various weapons. The man is represented by a warrior in a helmet armed with a sword, a dagger and a bow in the sheath. In all known cases this is a standing figure, shown fully (up to the ankles); no case of modeling the image to the waist (half-figure) is not marked. However, anthropomorphic stone sculptures are occasionally found, which for a number of reasons can be identified as feminine, and some, perhaps, convey images of clergymen. The latter include those that are imprinted without weapons and in another iconographic manner.

On each statue, the militancy, the individuality and even the age of the characters are quite definitely expressed. They can be depicted as respected dead relatives and each statue was considered a container of the soul of the ancestor warrior.

Usually the statue reproduces the figure of a broad-shouldered armed man whose left arm is bent at the elbow and pressed to the stomach, and the right one is lowered and pressed to the hip. This scheme is embodied in almost all the statues of Ustyurt, which speaks of the relative ethno-cultural unity of their creators. The statues accurately show not only types of ornaments, patterns of belts and ways of carrying weapons, but also the appearance of people of that time: almond-shaped eyes, thin straight or drooping mustaches, straight

Тас мүсіннің бөлігі. Бәйте 1 ғибадатханасы
A fragment of the statue. The sanctuary Bayte 1
Фрагмент изваяния. Святителище Бәйте 1

№ 4 тас мүсін. Қарамөңке ғибадатханасы
 The statue No. 4. The Sanctuary of Karamonke (Karamunke)
 Изваяние № 4. Святителище Карамонке (Карамунке)

nose. Ears and a beard have never been reproduced. In some cases, the impression of the Mongoloid character depicted is created.

The most important element of a warrior's costume is a wide, sometimes ornamented by embroidery or applique, a leather belt with a metal clasp. Judging by the images on the statues, the belts were of two types: combat and turpentine. The combat belts served as a protective function, made of leather and felt. They were wide, often ornamented: they were clasped by a metal hook. However, often the military belts were also used as a sword belt: they were hung with two leather straps (or loops) suspended by a double-edged short iron sword (50–80 cm long) in wooden scabbard, on the left they were fastened - a case for bows and arrows.

Two types of bows and a considerable supply of arrows (up to 100–120 pieces) could be placed in the sheath at once. The bow is small by the size and complex in the form, had excellent range: an arrow with a bronze or iron tip released from it flew up to 500 m. Judging by the images on the statues, the dagger, up to 40 cm long, was «Persian» - tied with two straps

to the outer side of the right thigh. Special protrusions at the bottom of the sheath did not allow the dagger to slip, and he literally was always «at hand» (the dagger was worn by Persians, Sarmatians, Saks and Massagets, but not Scythians) (Ольховский, 1997, p. 71–72). The swords and daggers are depicted with a straight cross and an antenna-shaped or sickle-shaped pommel (Астафьев, 2011, p. 394). The swords and daggers were used as melee weapons. For the battle at long distances, the bow was used. The head and neck of the warrior-nomad were covered with a light and durable leather-felt helmet hemispherical shape.

Morphologically, all found sculptures are flat sculptures made of limestone without obvious violations of the proportions of the human body. The sculptures, modeled by a dash and engraving, were designed for circular perception: not only the facial, but also the side and rear faces of the monuments are well-worked out. No doubt, as a preparation for the manufacture of sculptures used limestone blocks of rectangular shape, mined in the quarry and brought to the place of manufacture of sculptures. The height of the monuments

in all cases was average, approximately corresponding to the size of the human body - 150–180 cm.

Iconography and repertoire of anthropomorphic features. For the vast majority of sculptures – flat sculptures, the absolute predominance of one iconographic type is characteristic; this is a standing male figure, detailed almost completely (including the legs).

In the best examples of flat sculptures, the aspiration of the sculptor to show the muscles of the hands and chest of the character is noticeable; pectoral muscles sometimes look hypertrophied, which probably indicates the desire of the sculptor to emphasize the physical power of the depicted warrior. One of the few anthropomorphic elements, often represented on the back of the monuments, is a vertebral column, shown by a vertical hollow. The blades, judging by the available material, were not depicted at all.

There are two variants of foot reproduction, characteristic for flat sculptures - stylized and realistic. In the first case, the legs are only «marked» and separated by a vertical blind (sometimes through) hollow-groove on the front and rear faces of the monument with minimal surface modification. In the second case, the thighs and shins are modeled by a high relief (separated by an undisclosed hollow) or sculpted (separated by a through lumen), usually with the designation of the knees, gastrocnemius and femoral muscles, sometimes buttocks. The step of the feet are never plastically portrayed; they at the ankle level «grow» into the base of the monument and simultaneously into the ground (the foundation was completely covered with soil), giving the sculpture a certain monumentality, immobility: the monument not only «grew up», but «grew» out of the earth.

Hands are depicted very realistically: anatomically correctly reproduced elbows, hands, fingers; never show nails. The degree of realism in the reproduction of palms and fingers depended on the skill of the sculptor: alongside generalized or exaggerated there are quite realistic variations.

A subject repertoire of images of anthropomorphic statues. The

above analysis revealed a canonized iconographic image, with minimal variations embodied practically in all the sculptures of the Baite type cult complexes. It is a standing male figure with a lowered right hand, pressed with a brush to the hip, and bent at the elbow of the left. Features of iconography indicate that the sculptors embodied the male figure. The same is clearly indicated by the set of attributes presented on the statues; it is primarily weapons items (sword, dagger, burning with a bow, helmet, ax). Other attributes are represented by images of belts, hryvna and bracelets - obvious signs of the high social position of the characters depicted. A large set and variety of weapons items presented undoubtedly determine the military function of the same characters.

The sword is one of the most frequently found on the sculptures of weapons, modeled by relief or engraving. Despite the fragmentation of the sculptures, images of swords have been preserved in whole or in part, which confirms the significance of the sword as an important and almost obligatory attribute of the embodied image.

The sword is always represented in the sheath on the front edge of the monument, in the abdomen. If there is a belt image, the sword is usually «suspended» to it with the help of a pair of sword straps that extend vertically downward from the belt. At the same time one of the straps is attached to the mouth of the scabbard in the area of the handle, and the other to the edge of the scabbard approximately in the middle of their length, but closer to the mouth. Depending on the length of the straps, the sword was suspended either horizontally or with a slope at different heights from the belt. The handle of the sword was always located at the right hand palm of the character.

Swords have a straight bar-like crosshair, the ends of which protrude beyond the mouth of the scabbard. Their arms are not very wide, straight, in one case with a hammering (probably an organic thread).

Daggers - as often depicted on the statues attribute, as well as swords. They are presented in one position - on the external surface of the right thigh, above

the knee, with the point downward. This position of the daggers ethnographically accurately reflects the way they are worn-tied straps to the thigh.

Typologically, daggers almost do not differ from swords, depicted on the same sculptures, but their length is less. They are also presented in the sheath, as a rule, with a central rib, imitating the dolt of the blade. However, the end of the sheath of the daggers, unlike the sheath of swords, is usually equipped with a figurative extension - a butero. Buterol - an essential element of the construction of the scabbard only if the dagger is worn tied to the thigh or lower leg. One of the dagger straps in this case either passes through a pair of special holes in the buterol, or covers the scabbard above the buterol; the wing-butt-extension of the buterol acts as a stop, preventing the movement of the scabbard up the thigh during the extraction of the blade from them. The second strap covers the scabbard below the crosshair, not allowing them to move downward when the blade is inserted into the sheath. This design is simple, but convenient, since the handle of the securely attached dagger (like the sword on the belt) is literally «at hand» the warrior - infantryman or rider, without interfering with the use of other weapons.

Crosshairs of daggers in all cases are straight, like a beam; In some cases, the hammers have a winding. The most common was the pommel, identical to the tops of swords; it is curved, like a beam and an antenna. It is noteworthy that other variants of these types do not have pommel in daggers. At the same time it turns out that the most popular sword tops - crescent-shaped - did not stand for daggers; In daggers, like an antenna (and curved, like a beam) tops were often used rarely used in swords. However, the use of both swords and daggers of the same variants of the pommel testifies to the generality of the genesis of these types of bladed weapons.

Gorites - combined cases for bows and arrows - almost an indispensable element of military recruitment. Unfortunately, all images are damaged to some extent. Gorites are always depicted on the left side of the statue in the belt region; Obviously, real Gorites were

attached to the waist belt, but the method of attachment, the possible use of an additional sword belt on the monuments were not reflected.

Judging by the best-preserved images, all Gorites structurally consisted of two main parts, isolated from each other - a case for an onion and a magazine for arrows. The case for the bow was an elongated flat box, the lower part of which was rectangular, and the upper part - a complex subprimate form. On the back (back) cover, adjacent to the belt, obviously, there were fixing devices, and the front cover, probably, appropriately decorated. A magazine for arrows was attached to the bottom of the front cover of the mountain, the outline of which repeated the outline of the lower part of the mountain. The store is a rectangular box with a mouth instead of the top edge, through which it filled with arrows tipped down; the volume of it, judging by the images, was very large and allowed to accommodate several dozen arrows. Thus, in all cases the store of the mountain is shown open; images of any devices or covers at its mouth are absent. The outer surface of the store is often dismembered by 3-4 engraved vertical lines for 4-5 strips, approximately equal in area in an area; perhaps, this is a reflection of the real seams of the store's cut.

By the ratio of width and height, there are at least two variants of Gorites: wider and narrower.

The helmet is the only type of armor definitely represented on anthropomorphic statues. They are all of the same type: smooth, adjacent to the head, covering the ears and the back of the head. In kind, these helmets, obviously, were made of leather and felt.

The belt, in relief or engraving, was reproduced, evidently, on the vast majority of sculptures, regardless of their morphological type. All of them are wide enough, they are certainly leather in nature, capable of withstanding the sword hanging to them and burning. The way of fastening to the belts of the harness straps supporting the sword is not detailed on the sculptures; Straps move from the bottom edge of the belt vertically downwards. Most belts are shown in general, their surface is

smooth, the buckle is not modeled. However, belts are presented, equally decorated with an engraved oblique grille (rhomboid pattern). In the middle part of the same belts, there is a hook-fastener (in kind, no doubt, metallic) in an unnatural - vertical position. This hook is definitely not connected with the suspension system of either the sword or thorite. It is noteworthy that typologically similar hook-fasteners are used in Kazakh (mostly ceremonial) belts of the XIX – early of the XX centuries. A prototype of fasteners of this type is guessed in the metal headset of belts of the late Sarmatian time of the eastern regions.

Bracelets are attributed to attributes whose images are rarely found on statues, but only partly due to the fact that the right hand of anthropomorphs in most cases at the time of fixing the monument is lost. 1, 3-5-Witches bracelets are shown only on the right hand. In nature, these bracelets were made, obviously, from precious metals, emphasizing the high social status of the owner.

Hryvnia refers to the number of infrequently represented objects.

Interestingly, however, the fact that the statue on which the hryvnia is reproduced is not among the largest: its original height hardly exceeded 170 cm, while on sculptures with a height of about 250 cm there are no hryvnas.

The results of a brief analysis of the set of objects depicted on the statues emphasize the special role of combat equipment - a belt, a sword and a mountain and a bow - as indispensable attributes of the image embodied in sculptures. The peculiarity of the images of these objects is the undoubted ethnographic accuracy of their typological features, as well as the topography (placement on a human figure). Obviously, the sculptor reproduced real and contemporary objects, following a certain and, perhaps, ancient iconographic canon. Among the local features of such a canon is perhaps the image of a well-armed but not a fighting character: with one exception, the character's hands do not hold arms; he is presented more in prayer than in a fighting posture.

References

Астафьев А.Е. Опыт историко-

художественной реконструкции в археологии ранних сармат // Маргулановские чтения – 2011. Материалы международной археологической конференции. – Астана, 2011. – С. 394–399.

Ольховский В.С. Древние святилища Устюрта: контакт или конфликт культур // Наука в России. – Москва, 1997. – № 6. – С. 67–75.

Ольховский В.С. Монументальная скульптура населения западной части евразийских степей эпохи раннего железа. – Москва: Наука, 2005. – 299 с.

Ольховский В.С., Евдокимов Г.Л. Скифские изваяния VII–III вв. до н. э. – Москва, 1994. – 188 с.

Онгарулы А., Ольховский В., Астафьев А., Дарменов Р. Древние святилища Устюрта и Восточного Приаралья. – Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2017. – 320 с.

Самашев З., Кушербаев К., Аманшаев Е., Астафьев А. Сокровища Устюрта и Манкыстау. – Алматы: ТОО «Археология», 2007. – 400 с.

Самашев З., Оңгар А., Оралбай Е., Киясбек Г. Храм-святилище Кызылуйк. – Астана: Издательская группа ТОО «Археология», 2011. – 200 с.

ОБРАЗ САРМАТСКОГО БАТЫРА ПО МАТЕРИАЛАМ СВАТИЛИЩ АРАЛО-КАСПИЙСКИХ СТЕПЕЙ

А. Оңгарулы

В конце I тыс. до н.э. многие племена значительной части великого пояса евразийских степей переходят к новой, гибкой системе хозяйственной деятельности, сущность которой определяется в науке понятием «кочевое скотоводство». Одной из важнейших причин этого послужило глобальное изменение климата, затронувшее большую часть континента. Древние обитатели степей сумели хорошо приспособиться к изменившимся условиям, создав идеально сбалансированную и достаточно эффективную систему хозяйствования (Оңгарулы, Ольховский, Астафьев, Дарменов, 2017).

На территории Арало-Каспия изучено около 30 памятников раннего

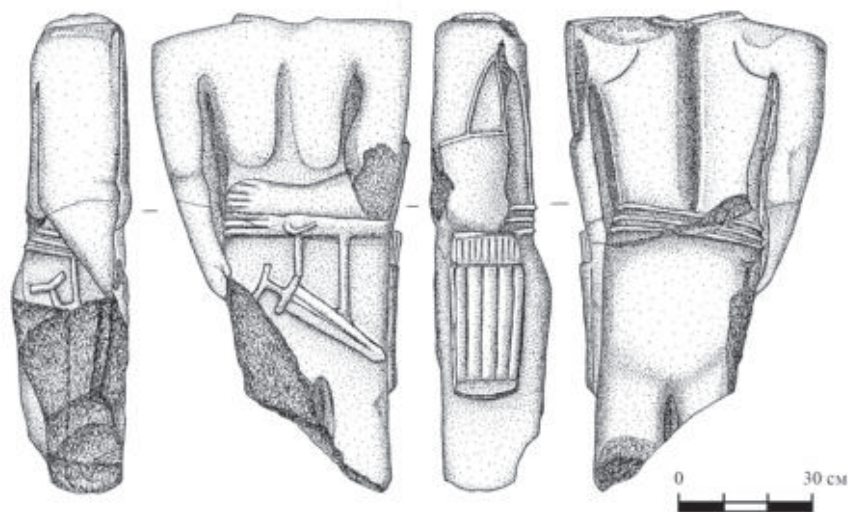
железного века. Это погребально-поминальные комплексы, храмы-святилища, часть которых самобытна и просто уникальна (Самашев, Кушербаев, Аманшаев, Астафьев, 2007).

Концентрация каменных храмовых святилищ на территории Манкыстау и Устюрта в масштабах пояса степей Евразии – факт уникальный и пока научно не объяснимый. Возможно, труднодоступность этой территории обусловила ее значимость как некоего «закрытого» духовного центра. До настоящего времени здесь традиционно сильно развит культ почитания святых мест и паломничества к ним.

Древние святилища Устюрта и Манкыстау располагались на возвышенностях с хорошим обзором, вклю-

чали от одного до пяти курганов или курганообразных насыпей, несколько (до 35) каменных антропоморфных изваяний, круглые и прямоугольные каменные жертвенники, а также десятки поминальников – небольших сооружений, сложенных из камня.

На Устюрте и Манкыстау встречаются святилища двух типов: байтинский и дыкылтасский (Самашев, Оңгар, Оралбай, Киясбек, 2011). Исследование святилищ байтинского типа позволило установить, что основным и планиграфически центральным элементом святилищ являлась главная культовая конструкция. Явно не случайна и основная – круглая форма культовых конструкций байтинского типа и ограждений. Круг издревле и

№ 1 тас мүсін. Терең ғибадатханасы
The statue No. 1. The sanctuary Teren
Изваяние № 1. Святилище Терен

в самых разных религиозно-мифологических концепциях воспринимался как символ верха, неба и солнца, в отличие от квадрата – символа низа, земли. Концентрическое же сочетание обоих символов в одном сооружении или культовом предмете, вероятно, следует рассматривать как воплощение идеи единства универсума.

Очевидно, святилища байтинского типа создавались для отправления ритуалов, связанных прежде всего с культом героизированных предков, героев-родоначальников. При этом, культ общеплеменного героя-демиурга (более чем вероятно, связанного с Солнцем как символом светлого начала, «верхнего» мира) вполне мог сочетаться с культурами предков отдельных родов и семей, а также реальных умерших вождей или предводителей этносоциальных групп. Скорее всего, именно этим объясняется многочисленность скульптур и их однотипность. Размещение изваяний микрогруппами из двух–четырех памятников, возможно, отражает семейно-родовую структуру племени или племенного объединения, построившего святилище: каждая микрогруппа состояла из изображений героизированных предков семьи определенного рода (или большой семьи), входивших в состав племени. Таким образом, в рамках об-

щеплеменного святилища каждый род (семья?) имел «участок», посвященный своему предку, но в то же время не терял связи и с общеплеменным предком. Возможно, именно общему предку-солярному герою приносились жертвы на больших жертвенных столах, а для жертвоприношений предкам семей и родов использовались небольшие переносные чашевидные жертвенники.

Каменная скульптура – отличный и наиболее выразительный признак святилищ байтинского типа, также важный источник для изучения искусства, идеологии и этнографических реалий древнего населения Устюрта и Манкыстау.

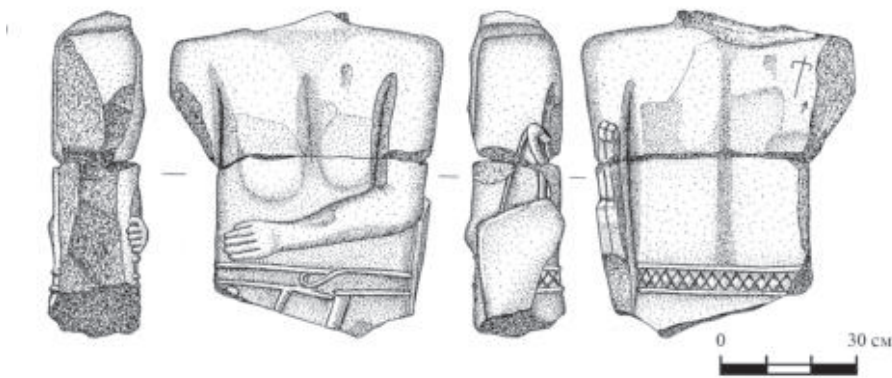
На рубеже VII–VI вв. до н.э. только скифы Северного Кавказа и Причерноморья (Ольховский, Евдокимов, 1994) и саки Сарыарки создавали каменные скульптуры. Реалистично выглядели стоящие скифские мужчины-воины с оружием и украшениям. Однако ко времени создания устюртских и манкыстауских святилищ монументальная скульптура скифов и саков переживала упадок.

Наиболее характерный элемент, резко выделяющий памятники байтинского типа, – антропоморфная скульптура, представленная не в единичных экземплярах. Все изваяния

байтинского типа установлены на некотором удалении от святилища. Целые формы единичны. Практически все скульптуры к моменту обнаружения были разбиты. По мнению В.С. Ольховского, на святилище Байте 1 в период его активного функционирования было установлено не менее 32–35 изваяний, на Байте 3 – не менее 45–46, на святилище Терен – 8–9, на святилище Карамонке – 20–23. Высота данных памятников в среднем составляет 1,4–1,9 м, хотя крупнейшие из них достигают высоты 3,4–3,8 м (Ольховский, 2005, с. 142).

«Унифицированность» формы памятника несколько не препятствует многозначности понимания его содержания; изваяния вполне могли восприниматься как неразделенное единство идеального образа и конкретного (живого или умершего) человека, как инкарнация первого во втором. Представляется, что данная трактовка в наибольшей степени способна объяснить, как иконографические, так и планиграфические особенности антропоморфных изваяний. Так, явно неслучайно лицевая грань изваяний ориентирована на север (с отклонениями), сторону, отождествляемую во многих мифологических системах с расположенной в том направлении страной холода, мрака или мертвых. Этот факт подтверждает именно культовое предназначение комплексов байтинского типа, а именно – связь их с комплексом представлений о загробном мире, культурном герое и его «живых» воплощениях, возможной связи «того» и «этого» миров.

Каменные изваяния воспроизводят, в основном, образ мужчин – воинов, вооруженных различными видами оружия. Представлен воин в шлеме, вооруженный мечом, кинжалом и луком в горите. Во всех известных случаях это стоящая фигура, показанная полностью (до щиколоток); ни один случай моделировки образа до пояса (полуфигура) не отмечен. Изредка встречаются антропоморфные каменные изваяния, которые по ряду признаков могут быть определены как женские, а некоторые, возможно, передают образы служителей культа.

№ 4 тас мүсін. Терең гибадатханасы
The statue No. 4. The sanctuary Teren
Изваяние № 4. Святилище Терен

К последним относятся те, которые запечатлены без оружия и в другой иконографической манере.

На каждом изваянии достаточно определенно выражены воинственность, индивидуальность и даже возраст персонажей. Они могут быть изображали уважаемых умерших сородичей и каждое изваяние считалось вместилищем души предка-воина.

Обычно изваяние воспроизводит фигуру широкоплечего вооруженного мужчины, левая рука которого согнута в локте и прижата к животу, а правая опущена и прижата к бедру. Данная схема воплощена практически на всех изваяниях Устюрта, что говорит об относительном этнокультурном единстве их создателей. На изваяниях точно показаны не только типы украшений, узоры поясов и способы ношения оружия, но и внешний облик людей того времени: миндалевидные глаза, тонкие прямые либо свисающие усы, прямой нос. В отдельных случаях создается впечатление монголоидности изображаемых персонажей.

Важнейший элемент костюма воина – широкий, иногда орнаментированный вышивкой или аппликацией, кожаный пояс с металлической застежкой. Судя по изображениям на изваяниях, пояса были двух типов: боевые и портупейные. Боевые пояса выполняли защитную функцию, изготавливались из кожи и войлока. Они были широкими, чаще орнаментированными: застежкой им служил металлический крюк. Однако нередко боевые пояса исполь-

зовались и как портупейные: к ним с помощью двух кожаных ремешков (или петель) подвешивали обоюдоострый короткий железный меч (длиной 50–80 см) в деревянных ножнах, слева крепили горит – футляр для лука и стрел.

В горите могли помещаться сразу два лука и значительный запас стрел (до 100–120 шт.). Небольшой по размеру и сложный по форме лук обладал отменной дальностью: выпущенная из него стрела с бронзовым или железным наконечником пролетала до 500 м. Судя по изображениям на изваяниях, кинжал, длиной до 40 см носили «по-персидски» – привязанным двумя ремешками к внешней стороне правого бедра. Специальные выступы в нижней части ножен не позволяли кинжалу выскользнуть, и он в буквальном смысле всегда находился «под рукой» воина (кинжал подобным образом носили персы, сарматы, саки и массагеты, но не скифы) (Ольховский, 1997, с. 71–72). Мечи и кинжалы изображены с прямым перекрестием и антеповидным, либо серповидным навершием (Астафьев, 2011, с. 394). Мечи и кинжалы использовались как оружие ближнего боя. Для боя на дальних дистанциях использовался лук. Голову и затылок воина-кочевника прикрывал легкий и прочный кожаный войлочный шлем полусферической формы.

Морфологически все найденные изваяния являются плоскими скульптурами, выполненными из известня-

ка без явных нарушений пропорций человеческого тела. Изваяния, моделированные подтеской и гравировкой, были рассчитаны на круговое восприятие: не только лицевые, но и боковые и тыльные грани памятников хорошо проработаны. Без сомнения, в качестве заготовки при изготовлении скульптур использовались известняковые блоки прямоугольной формы, добытые в каменоломне и привезенные к месту изготовления изваяний. Высота памятников во всех случаях была средней, приблизительно соответствующая размерам человеческого тела – 150–180 см.

Иконография и репертуар антропоморфных черт. Для подавляющего большинства изваяний – плоских скульптур, характерно абсолютное преобладание одного иконографического типа; это стоящая мужская фигура, детализованная практически полностью (включая ноги).

В лучших экземплярах плоских скульптур заметно стремление ваятеля показать мускулатуру рук и груди персонажа; грудные мышцы иногда выглядят гипертрофированными, что, вероятно, свидетельствует о желании скульптора подчеркнуть физическую мощь изображенного воина. Одним из немногих антропоморфных элементов, нередко представляемым на тыльной грани памятников, является позвоночный столб, показываемый вертикальной ложбиной. Лопатки, судя по имеющемуся материалу, вообще не изображались.

Отмечаются два варианта воспроизведения ног, характерные для плоских скульптур – стилизованный и реалистический. В первом случае ноги лишь «обозначаются» и разделяются вертикальной несквозной (изредка сквозной) ложбиной-углублением на лицевой и тыльной гранях памятника с минимальной доработкой поверхностей. Во втором случае бедра и голени моделируются горельефом (разделяются несквозной ложбиной) либо скульптурно (разделяются сквозным просветом), как правило, с обозначением коленей, икроножных и бедренных мышц, иногда и ягодиц. Ступни ног никогда пластически не изображаются, они на уровне щиколоток

«врастают» в основание памятника и одновременно в грунт (основание полностью закрывалось грунтом), придавая изваянию определенную монументальность, неподвижность: памятник не только «врался», но и «вырастал» из земли.

Руки изображаются весьма реалистично: анатомически правильно воспроизводятся локти, кисти, пальцы; никогда не показываются ногти. Степень реализма воспроизведения ладоней и пальцев зависела от мастер-

ства ваятеля: наряду с обобщенными, либо утрированными встречаются вполне реалистические вариации.

Предметный репертуар изображений антропоморфных изваяний. Проведенный выше анализ выявил канонизированный иконографический образ, с минимальными вариациями воплощаемый практически во всех скульптурах культовых комплексов байтинского типа. Это стоящая мужская фигура с опущенной правой рукой, прижатой кистью к бедру, и согнутой

в локте левой. Особенности иконографии свидетельствуют, что скульпторы воплощали именно мужскую фигуру. О том же определенно свидетельствует набор представленных на изваяниях атрибутов; это прежде всего предметы вооружения (меч, кинжал, горит с луком, шлем, секира). Прочие атрибуты представлены изображениями поясов, гривен и браслетов – явными знаками высокого социального положения изображаемых персонажей. Большой набор и разнообразие представленных предметов вооружения, несомненно, определяют и воинскую функцию тех же персонажей.

Меч – один из наиболее часто встречаемых на изваяниях предметов вооружения, моделируемый рельефом либо гравировкой. Несмотря на фрагментарность изваяний, полностью или частично сохранилось изображений мечей, что подтверждает значимость именно меча как важного и почти обязательного атрибута воплощаемого образа.

Меч всегда представлен в ножнах на передней грани памятника, в области живота. При наличии изображения пояса меч обычно «подвешен» к нему с помощью пары портупейных ремешков, отходящих от пояса вертикально вниз. При этом, один из ремешков прикрепляется к устью ножен в области рукояти, а другой – к кромке ножен примерно посередине их длины, но ближе к устью. В зависимости от длины ремешков меч подвешивался либо горизонтально, либо с наклоном на разной высоте от пояса. Рукоять меча всегда располагалась у правой ладони персонажа.

Мечи имеют прямое брусковидное перекрестие, концы которого выступают за устье ножен. Рукояти их неширокие, прямые, в одном случае с навивкой (вероятно, органической нитью).

Кинжалы – столь же часто изображаемый на изваяниях атрибут, как и мечи. Представлены они в одном положении – на внешней поверхности правого бедра, выше колена, острием вниз. Данное положение кинжалов этнографически точно отражает способ их ношения – привязанными ремешками к бедру.

Стеланың бөлігі (?). Қызылұйік ғибадатханасы
A fragment of the stela (?). The sanctuary Kyzyluyik
Фрагмент стелы (?). Святилище Кызылұйік

*Тас мүсін. Меретсай 2
The statue. Meretsay 2
Изваяние. Меретсай 2*

Типологически кинжалы почти не отличаются от мечей, изображенных на тех же изваяниях, но длина их меньше. Они также представлены в ножнах, как правило, с центральным ребром-нервюрой, имитирующим дол клинка. Однако конец ножен кинжалов, в отличие от ножен мечей, обычно снабжен фигурным расширением – бутеролью. Бутероль – необходимый элемент конструкции ножен только в том случае, если кинжал носится привязанным к бедру или голени. Один из ремешков крепления кинжала в этом случае либо пропускается через пару специальных отверстий в бутероли, либо охватывает ножны выше бутероли; крылышки-расширения бутероли при этом выступают в качестве ограничителя, препятствующего движению ножен вверх по бедру при извлечении из них клинка. Второй ремешок охватывает ножны ниже перекрестия, не позволяя им двигаться вниз при введении клинка в ножны. Данная конструкция проста, но удобна, так как рукоять надежно закрепленного кинжала (как и меча на поясе) находится в буквальном смысле «под рукой» воина-пехотинца или всадника, не мешая использованию других видов оружия.

*Тас мүсін. Түбeжік 2 гүбадатханасы
The statue. The sanctuary Tubezhik 2
Изваяние. Святилище Тубежик 2*

Судя по наиболее сохранившимся изображениям, конструктивно все гориты состояли из двух основных частей, изолированных друг от друга – футляра для лука и магазина для стрел. Футляр для лука представлял собой удлиненную плоскую коробку, нижняя часть которой имела прямоугольную, а верхняя – сложную подтрапециевидную форму. На задней (тыльной) крышке, прилегающей к поясу, очевидно, имелись крепежные приспособления, а лицевая крышка, вероятно, соответствующим образом декорировалась. К нижней части лицевой крышки горита прикреплялся магазин для стрел, абрис которого повторял абрис нижней части горита. Магазин – прямоугольная коробка с устьем вместо верхней грани, через которое он наполнялся стрелами наконечниками вниз; объем его, судя по изображениям, был весьма велик и позволял вмещать несколько десятков стрел. Таким образом, во всех случаях магазин горита показан открытым; изображения каких-либо приспособлений или крышек у его устья отсутствуют. Внешняя поверхность магазина нередко расчленена тремя–четырьмя гравированными вертикальными линиями на четыре–пять полосок, примерно равных по площади; возможно, это отражение реальных швов края магазина.

По соотношению ширины и высоты выделяется не менее двух вариантов горитов: более широкий и узкий.

Шлем – единственный вид доспеха, определенно представленный на антропоморфных изваяниях. Все они однотипны: гладкие, прилегающие к голове, закрывающие уши и затылок. В натуре подобные шлемы, очевидно, изготавливались из кожи и войлока.

Пояс (ремень) рельефно или гравировкой воспроизводился, очевидно, на подавляющем большинстве изваяний независимо от их морфологического типа. Все они достаточно широкие, в натуре несомненно кожаные, способные выдержать подвешенные к ним меч и горит. Способ крепления к поясам портупейных ремешков, поддерживающих меч, на скульптурах не детализован; ремешки отходят от нижней кромки пояса отвесно вниз. Большинство поясов показано обобщенно, поверхность их гладкая, застежка не моделирована. Однако представлены пояса, одинаково декорированные гравированной часто пересекающимися наклонными линиями. В средней части тех же поясов изображен крюк-застежка (в натуре, без сомнения, металлический) в неестественной – вертикальной позиции. Данный крюк совершенно определенно не связан с системой подвески ни меча, ни горита. Примечательно, что типологически сходные крюки-застежки используются в казахских (преимущественно парадных) поясах XIX – начала XX вв. Прообраз застежек данного типа угадывается в металлической гарнитуре поясов позднесарматского времени восточных регионов.

Браслеты относятся к атрибутам, изображения которых редко встречаются на изваяниях, однако лишь отчасти это связано с тем, что правая рука в большинстве случаев к моменту фиксации памятника оказывается утраченной. Одно-, трех-пятивитковые браслеты изображаются только на правой руке. В натуре данные браслеты изготавливались, очевидно, из драгоценных металлов, подчеркивая высокий социальный статус владельца.

Гривна относится к числу нечасто изображаемых предметов.

Результаты краткого анализа набора предметов, изображенных на изваяниях, подчеркивают особую роль боевого снаряжения – пояса, меча и горита с луком – как неперемменных атрибутов воплощаемого в скульптурах образа. Особенностью изображений данных предметов является несомненная этнографическая точность их типологических признаков, а также топографии (размещения на человеческой фигуре). Очевидно, скульптор воспроизводил реальные и современные ему предметы, следуя определенному и, возможно, древнему иконографическому канону. К числу локальных особенностей такого канона, возможно, относится изображение хорошо вооруженного, но не сражающегося персонажа: за одним исключением, руки персонажа не держат оружия; он представлен скорее в молитвенной, чем в боевой позе.

Литература

Астафьев А.Е. Опыт историко-художественной реконструкции в археологии ранних сармат // Маргулановские чтения – 2011. Материалы Международной археологической конференции. – Астана, 2011. – С. 394–399.

Ольховский В.С. Древние святилища Устюрта: контакт или конфликт культур // Наука в России. – Москва, 1997. – № 6. – С. 67–75.

Ольховский В.С. Монументальная скульптура населения западной части евразийских степей эпохи раннего железа. – Москва: Наука, 2005. – 299 с.

Ольховский В.С., Евдокимов Г.Л. Скифские изваяния VII–III вв. до н. э. – Москва, 1994. – 188 с.

Онгарулы А., Ольховский В., Астафьев А., Дарменов Р. Древние святилища Устюрта и Восточного Приаралья. – Алматы: Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2017. – 320 с.

Самашев З., Кушербаев К., Аманшаев Е., Астафьев А. Сокровища Устюрта и Манкыстау. – Алматы: ТОО «Археология», 2007. – 400 с.

Самашев З., Оңгар А., Оралбай Е., Киясбек Г. Храм-святилище Кызылуиык. – Астана: Издательская группа ТОО «Археология», 2011. – 200 с.

ЕРТЕ ТЕМІР ДӘУІРІНДЕГІ ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНЫҢ БАТЫСЫНДАҒЫ СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР

А. Мамедов

Сәндік-қолданбалы өнер (лат. *decoro* – безендіремін) – бұл бейнелеу өнерінің бұйымдар тәжірибелік және көркем мәнге ие болатын бағыттарының бірі. Тұрмыста қолданылған сәндік-қолданбалы өнер бұйымдары өте алуан түрлі болып келеді, әрі көптеген ұрпақ шығармашылығының нәтижелері болып табылады. Халық шеберлері ағаш, сүйек, металл, тері және тағы басқа материалдарды пайдалана отырып, әртүрлі туындылар мен күнделікті өмірде пайдаланылған бұйымдарды жасады. Оларға киім, зергерлік бұйымдар, тұрмыстық заттар және тіпті қару-жарақтар және т.с.с. жатады. Сәндік-қолданбалы өнер ежелгі замандарда-ақ пайда болған. Ол ежелгі көшпелілер дәуірінде (ерте темір дәуірінде) ерекше дамыды, ол тұста жануарлар әлеміндегі түрлі стильденген мүсіндер түрінде безендірілген, сондай-ақ сан алуан айшықтармен және өрнектермен әшекейленген, тәжірибелік мәні бар заттарға ерекше мән берген.

Ерте темір дәуірі – бұл адамзаттың ж.с.д. VIII ғғ. бастап ж.с. V–VI ғғ. дейінгі мыңжылдық тарихын қамтитын уақыт аралығы. Бұл кезеңде Батыс Қазақстан даласында экономикалық шаруашылықтың көшпелі мал шаруашылығы сияқты мүлде жаңа түрі қалыптаса бастайды. Қазақстанның батысында ерте темір дәуірінде түрлі көшпелі тайпалар мекендеген, олар бізге бай рухани және материалдық мұра қалдырған.

Ғалымдар қазіргі уақытқа дейін Каспий теңізінен шығысқа қарай мекендеген тұрғындар жайлы жазбаша деректердің көптігіне байланысты тайпалардың аттарын дәл көрсете алмайды. Бірақ көне замандарда салынған ескерткіштерді зерттеу кіші жүз қазақтары сияқты сол заман тұрғындары көшпелі өмір салтын ұстанған деуге жол ашады. Археологиялық зерттеулер нәтижесінде ғалымдар ерекше сұлулығымен, әрі әсемдігімен таңғалдыратын түрлі өнер заттарын табады. Бұл ежелгі тұрғындардың заттарға белгілі бір мағына жүктегенін көрсетеді. Шыны-

Қамшының сабы. Шпаки-II қорымы
The handle of the whip. The burial ground Shpaki-II
Рукоять нагайки. Могильник Шпаки-II

мен, қолданбалы өнер заттарында ежелгі көшпелілердің дүниетанымы (соның ішінде мифологиясы да) көрсетіледі, ол заттардың бетіне өрнектер, айшықтар, түрлі жануарлар бейнелерін және т.с.с. түсіру арқылы жеткізіледі.

Сәндік-қолданбалы өнер заттарының бір бөлігін көшпенділер өздері дайындағанға ұқсайды. Кезінде ежелгі көшпелілер мәдениетін зерттеген әйгілі зерттеушілердің бірі К.Ф. Смирнов қыш ыдыстарды дайындаумен, тас, сүйек және ағаш өңдеумен қатар, ертедегі көшпелілер металл игерумен және өңдеумен өздері айналысқанын айтады (Смирнов, 1964, 58–59-бб.). Б.Ф. Железчиков керісінше, көшпелі қоғамда кен шығару және өңдеумен айналысқан қолөнершілер болған деп санайды (Железчиков, 1984, 14 б.). *Дұрысы, заттардың көп бөлігін мал өсірушілердің өздері жасаған, ал жасалуы бір орында ұзақ отыруды қажет ететін бұйымдарды қолөнершілер жасаған.* Олардың тағы бір бөлігі, әсіресе зергерлік өнер заттары Батыс Қазақстан даласына тауар алмасу барысында келіп жеткен болуы керек. Қазақ тайпаларында былғары, киіз, аң терісін және т.с.с. өңдеу ерекше дамыған. Былғары көбінесе түрлі өрнектермен безендірілген үй аспаптарын жасауда, сол сияқты қару-жарақтарды дайындауда қолданылған. Қазақтар киіз бастыруда және оған түрлі өрнектер жапсыруда ерекше шеберлікке қол жеткізген. Қазақ қоғамында зергерлік бұйымдар мен басқа да көп еңбекті қажет ететін заттарды жасаумен негізінен зергерлер мен ұсталар айналысқан.

Көшпенділер ортасында заттар, соның ішінде сәндік-қолданбалы сипаттағы бұйымдар жасау ерлердікі және әйелдердікі деп бөлінген. Айтарлықтай дене күшін қажет ететін, металл, тас, сүйек және ағаш өңдеумен байланысты негізгі жұмыста ер адамдардың айрықша құзыреті болған. Әйелдер жүн мен киіз өңдеумен және жасаумен, қыш ыдыстар дайындаумен айналысқан.

Бүгінгі таңда сәндік-қолданбалы өнердің барлық заттарын археологтар жерлеу ескерткіштерін зерттеу нәтижесінде алады. Кей жағдайда олар жер үстінен кездейсоқ табылып жатады.

Найзаның сүйек ұштығы. Лебедевка-III қорымы
Bone flow from the spear. The burial ground Lebedevka-III
Костяной вток от копья. Могильник Лебедевка-III

Сүйек қасық. Сынтас қорымы
A bone spoon. The burial ground Syntas
Костяная ложка. Могильный Сынтас

Сүйектен бұйым жасау өнері. Ерте темір дәуіріндегі Батыс Қазақстан көшпелілері ортасында сүйектен бұйым жасау өнері ерекше дамыған. Қолжетімді материалдардың бірі ретінде сүйек тұрмыс, діни заттарды және қару-жарақтарды дайындаған кезде өте көп пайдаланылған. Кейбір сүйектен және мүйізден жасалған бұйымдарды көшпелілер өздері дайындағанға ұқсайды. Бірақ сонымен қатар Батыс Қазақстан көшпелілерінде сүйектен бұйым жасау өнері шеберлерінің белгілі бір тобы болған сияқты. Ғалымдардың бұл тұжырымы ең алдымен ертедегі көшпелілердің бай қабірлерінде аса шеберлікпен жасалған заттар кездесетініне негізделеді. Одан бөлек, сүйек өңдеу, көркемдігі кемел ою өнері барынша көп еңбекті әрі белгілі бір машықтар мен дағдыларды қажет еткен (Смирнов, 1964, 60-б.; Акбулатов, 1999, 50-б.).

Батыс Қазақстан көшпелілері қару-жарақтар мен ғұрыптық заттар жасауға ерекше көңіл бөлген, олардың бетінен көбінесе скиф-сібір аң стилінде жасалған бейнелерді байқаймыз. Бұл ретте Батыс Қазақстан көшпелілеріне белгілі бір жануарлар жиынтығы тән, оларды шебер заттарда тамаша бейнелеген. Одан бөлек бұл заттар көркем безендірілуімен және мол зерленуімен ерекшеленеді. қару-жарақтар мен ғұрыптық заттардың көпшілігі – ж.с.д. I мыңжылдықтың екінші жартысындағы Батыс Қазақстан шеберлерінің тамаша өнер туындылары.

Батыс Қазақстанның ертедегі көшпелілер қабірлеріндегі қару-жарақтарының арасынан сүйектен жасалған жебе ұштарын, қатпарлы сауыттарды, найзалардың ұштықтары мен қаптарын және т.с.с. кездестіреміз. Жабайы табиғаттағы жануарлар бейнесін жеткізуде сәнділігімен әрі оюмен стильденуі арқылы ерекшеленетін сүйек қадағыштар мен қаптар, сондай-ақ пышақтар мен дойыр қамшылардың саптары ерекше қызығушылық тудырады. Мысалы, 2001 жылы Батыс Қазақстан облысындағы Лебедевка-III қорымынан жыртқыштың басы түрінде жасалған сүйек ұштық табылды. Шебер аралау, өрнек жасау, тегістеу және бәлкім, бұрғылау арқылы қасқырдың басын бейнелеген (Гуцалов, 2008, 44-б., 2, 4-суреттер). Қырық-Оба-II қорымынан табылған

пышақтың сабы өзгеше, оның жоғарғы ұшы тістері ақсифан қасқырдың мүсіні түрінде безендірілген. Саптың қарама-қарсы жағы тұрған қабан түрінде безендірілген. Шпаки-II қорымынан табылған дойыр қамшының сабы да дәл осылай безендірілген. Бірақ бұл жағдайда қасқырдың басының бейнесімен қатар, шебер мысық тектес жыртқышты еске салатын тағы бір жануарды бейнелеген. Көшпенділер қандай да бір мифологиялық және өзге де түсініктер бойынша қару-жарақтарда жыртқыштарды бейнелеуді жөн көрген сияқты. Бәлкім, жануарларды таңдау олардың табиғи қасиеттеріне байланысты болар. Көшпелілер жыртқыштарды бейнелеу арқылы қару-жарақтарына дәл осындай қасиеттер бергісі келген болуы керек.

Қазақстанның батысында сүйектен жасалған қасықтар мейлінше көп кездеседі, олар ж.с.д. I мыңжылдықтың екінші жартысындағы көшпелілердің сүйектен бұйым жасау өнерінің жарқын үлгілері болып саналады. Әдетте бұл заттар ер адамдардың қабірлерінен қорамсақжиынтықтарымен бірге табылып жатады, бұл оларды жауынгерлер қандай да бір рәсімдік мақсаттарда пайдаланылған деуге негіз болмақ. В.К. Федоровтың пікірінше, Еуразия даласы, соның ішінде Батыс Қазақстан көшпелілерінің арасында қасықтың кең тарауы Сомға табынушылыққа байланысты. Сүйек қасықтардағы әдетте қасқырдың, ақбөкеннің және жыртқыш құстың (бүркіт) бейнесі осыны көрсетеді. Жоғарыда жазылған деректер тұрғысынан Елек өзені бассейніндегі (Ақтөбе облысы) Сынтас қорымындағы обалардың бірінен сүйек қасықтың табылуы қызығушылық тудырады. Қасықтың сабында күрделі композиция берілген: шебер онда ақбөкеннің, екі бүркіттің және тістері ақсифан қасқырдың басын бейнелеген. Өрнек салушы қасықтың сабында қыран құс пен Сом туралы үнді-арий аңызынан көріністі бейнелеген сияқты (Федоров, 1992).

Көркем металл. Батыс Қазақстанның көшпелі қоғамында ежелгі көшпелілердің өнері мен дүниетанымын зерттеуде құнды дерек көзі болып табылатын металл бұйымдары кең тараған. Археологтар Батыс Қазақстан ерте көшпелілерінің ескерткіштерін зерттеу кезінде ежелгі шағын формадағы металл бұйымдарының (торевтика) айтарлықтай көптеген санын тапты. Еуразия даласындағы көне тұрғындардың мәдениетін зерттеуші ғалымдар бұл бұйымдардың жасалуындағы көркемдік шеберліктің жоғары деңгейін атап өтеді.

Қазіргі уақыттағы ғылыми ортада аталған металл өнімдерін кімдердің жасағаны туралы ешқандай бірыңғай пікір жоқ. Дегенмен, этнографиялық деректер көшпелі қоғамда металды өндіру және оны өңдеген шеберлер болды деп айтуға дәлел бола алады. Аталған дәлелге Батыс Қазақстан мен оған іргелес аймақтарда металл кен орындарының болуы қайшы келмейді. Мамандардың айтуынша, Мұғалжар мен Маңғышлақты мекендеген ерте көшпелілер дәуірінде көптеген кен орындары болған.

Батыс Қазақстан көшпелілері сәндік-қолданбалы өнерінің көптеген бұйымдары қоладан және алтыннан жасалған. Батыс Қазақстан даласында күміс бұйымдар өте аз кездеседі, ал темірден жасалған заттар көбінесе нашар сақталады. Ежелгі торевтер мен зергерлер бұйымдарды

жасау және безендіру барысында металл өңдеудің әртүрлі әдістерін (құйма, бедерлеу, шекімелеу, бүршіктеу техникасы және т.б.) пайдаланды. Ежелгі көшпелілер жылқы, қару-жарақ пен діни заттарының көркемдік безендірілуіне ерекше көңіл бөлді, оларды сәндеуде аңдық стиль көріністері айқын көрінді және көркемдік түрде білдірілді.

Батыс Қазақстан даласында жануарлар әлемінен әртүрлі бейнелермен жиі безендірілген ат-әбзелдері мен ер-тұрман заттары көлемді таралым мен үлкен танымалдылыққа ие болды.

Заттардың көпшілігі негізінен Жайық өзені бассейні және оның салалары – Елек пен Ор маңындағы ж.с.д I мыңж. екінші жартысына жататын көшпелі элиталардың жерлеу кешендерінен табылды. Соңғы жақтары қасқыр, жылқы, түйе, қабан, грифон және т.б. бейнесі жасалған қола ауыздықтар көркемділік жағынан қызықты. Көп жағдайларда жануарлардың бейнелері шеберлермен толық шынайы және мәнерлі түрде беріледі. Қасқырлар мен түйелер ақсиган аузымен, ал қыран-грифондардың тұмсықтары айбарлы және көлемді болып жиі бейнеленген. Батыс Қазақстан көшпелілерінің жерлеу орындарынан табылған тартпалы тоғалары да олардан кем емес әсер қалдырады. Олардың кейбіреулері, мысалы, Бесоба қорымынан табылған тартпалы тана аузы ақсиган күйдегі тұрып тұрған екі өркешті түйе бейнесінде жасалған. Дәл осы ескерткіште екі түйенің шайқасқан бейнесі тәрізді айылбастар бар. Басқа да ұқсас бұйымдар сақина сияқты жұмырланған жыртқыш аңның түрінде әзірленген. Осындай үшінші табылымда тұяқты жануарды жәбірлеп жатқан мысықтұқымдас жыртқыштың көрінісі бейнеленген.

Лебедевка-II қорымынан табылған қола айна қызығушылық тудырады. Бұл кедір-бұдыр нервюралы тұтқасы бар жазық диск түрінде. Тұтқасының соңында бір-біріне қарама-қарсы қойылған жабайы қабан мен мүйізді серкенің басы түрінде аңдық стильде бейнеленген. Тұтқаның дискіге жалғанатын жері мифологиялық жаратылыс - грифонның басы түрінде жасалған.

Батыс Қазақстандағы ерте көшпелілердің зергерлік бұйымдары үлкен алуан түрлілігімен ерекшеленеді. Зергерлік бұйымдардың табылған санына қарағанда, ежелгі көшпелі тұрғындар оларға ерекше мән берген. Археологтар ондаған әшекейлер табылған көшпелілердің бай бірнеше жерлеу орындарын тапты. Атақты әйелдердің киімдерінде алтын тана мен моншақтар мол тігілген. Жапсырмалы таналармен киімнің барлық дерлік элементтері безендірілді: бас киім, жаға, жеңдер, аяқ киім және т.б. (Смирнов, 1964, 138–139 бб.). Олардың пішіні жартышар, төрт жапырақ және табақ тәрізді болды. Жапсырмалы таналардың бір бөлігі бүркіттің басы (грифон?), мысық тұқымдас жыртқышы, бұғы және т.б. зооморфтық стильде орындалған. Бұл әшекейлердің басым бөлігі, әдетте, ж.с.д. VI–IV ғғ. соңымен мерзімделеді. Кейінірек, әсіресе дәуірлердің аралығында геометриялық пішіндегі жапсырмалы таналар кең өріс ала бастады (Смирнов, 1964, 139–140 бб.).

Жоғарыда келтірілген заттардан басқа да Батыс Қазақстан мен Оңтүстік Орал маңындағы ерте көшпелілердің қабірлерінен әртүрлі әшекейлер табылған.

Оларға моншақтар, сырғалар, самай салпыншақтары, мойын алқалары, білезіктер, жүзіктер және т.б. жатады.

Әшекейлердің арасында моншақтар көп мөлшерде табылған және әртүрлі санатты табылым қатарына жатқызылады. Оңтүстік Оралмаңы және Батыс Қазақстан аумағында шыныдан жасалған моншақтар, пасталар, ақық және басқа да жартылай бағалы тастар таралды. Кейде жерлеу орындарынан тек алтыннан жасалған, кейде паста және таспен үйлестірілген моншақтарды кездестіруге болады. Ақтөбе облысы Бесоба қорымындағы абыз әйелдің қабірінен табылған алқа түпнұсқа болып табылады. Ол 23 алтын заттан тұрды. Сармат дәуірінің танымал зерттеушісі М.Қ. Қадырбаев «алқаның ортасында алтын қоршаумен қапталған тікбұрышты мойынтұмар (кулон) орналастырылған. Жақтаудың беткі қалқанында, тастың жанында бүршіктеу әдісімен көмкеріліп, бұралған жұқа сым дәнекерленген; мойынтұмардың үстінде үш кішкентай ілгектер бар...» (Қадырбаев, Құрманқұлов, 1978, 68–69 бб.). Сарматтық алтынның жинағы Лебедевка жерлеу кешендеріндегі қазба жұмыстары нәтижесінде табылған зергерлік өнердің жарқын үлгілерімен толықтырылды. Осындай бірегей ескерткіш қорғандарының астынан атақты әйелдің бай қабірі табылды, оның көкірек айналасында 13 алмұрт пішінді моншақ-жапсырмалар болған (Гуцалов, 2009 ж.).

Сырғалар мен самай салпыншақтарын жасау үшін алтын, күміс және қола қолданылды. Ж.с.д. VI–IV ғғ. соңына жататын Батыс Қазақстан мен Оңтүстік Орал аумағында табылған табылымдардың басым көпшілігі алтыннан жасалған. Алтын сырғалар мен салпыншақтар әртүрлі болып келеді. Осы уақыттың көптеген алтын сырғаларының айрықша ерекшелігі – үлкен тұтаспаған сақинаның болуы, әдетте оған іші қуыс конус, алқа дәнекерленеді. Ерте темір дәуірінде, әсіресе ж.с.д. IV–I ғғ. Оңтүстік Оралмаңы және Батыс Қазақстан далаларында шиыршық тәрізді, салпыншағы жоқ 1-ден 2,5 орамға дейін оралатын сырға кең таралды. Әдетте оларды алтыннан немесе қола сымнан жасаған. Сондай-ақ, табақты алтынмен оралған қола сырғалар да кездеседі. Олардың диаметрі 2–4 см (Лылова, 2001).

Оңтүстік Оралмаңы мен Батыс Қазақстан көшпелі тайпаларында мойын алқасы (гривна) көп тарала қоймады. Бұл дерек бәлкім, алтын сияқты металлдың сирек кездесетіндігімен ғана емес, сонымен қатар алқаны киюге қабілетті адамдардың әлеуметтік дәрежесімен түсіндіріледі. Басқаша айтқанда, мұндай әшекейлер жоғары әлеуметтік мәртебесі бар белгілі бір адамдардың артықшылығы болды. Алқалар ерлердің де, әйелдердің де жерлеу орындарында кездеседі.

Алқаны алтыннан және қоладан жасаған. Ертедегі көшпелілердің қабірлерінен табылған ең ертедегі мойын алқалары көлемді толық құймалы шыбықтардан әзірленген. Қарастырылып отырған аумақтың халқы сондай-ақ зооморфты аяқталатын алқамен белгілі. Пішінді мойын алқалары скифтерге, сақтарға, Ахеменидтер дәуірінің парсыларына және т.б. таныс болды (Смирнов, 1964, 143–145 бб.).

Әйелдерде, кейде ерлердің қабірлерінде, алтыннан, қоладан және темірден жасалатын білезіктер, сақиналар

*Ат жүгенінің әбзелдері. Бесоба қорымы
Subjects of fidelity. The burial ground Besoba
Предметы уздечного набора. Могильник Бесоба*

мен жүзіктер табылған. Ж.с.д. VI-IV ғғ. аяғында сырға секілді білезіктер де әртүрлірек. Әдетте олар өзекше тәріздес, 1, 1,5 және 2 айналыммен бұралған, қимасында дөңгелек немесе шаршы болып келеді. Оның аяқталған жерлері әртүрлі. Олар зооморфты, ұшталған, доғал және кеңейтетін ұштары бар білезіктерге бөлінеді. Ж.с.д. IV ғ. шиыршықталған білезіктер пайда бола бастады. Ж.с.д. IV-II ғғ. доғал және өткір ұштары бар білезіктер кең таралған (Клепиков, 1998, 29-31-бб., Лылов, 2001).

Тас қашау өнері. Батыс Қазақстанның көшпелі тұрғындары тасты өңдеуді де жақсы игерді. Тас қашау өнерінің жоғары дамуын көрсететін ерте көшпелілер арасында кеңінен таралған тастан жасалған бұйымдардың ең танымалы тас құрбандықтар болып табылады. М.Қ. Қадырбаевтың айтуынша «Оңтүстік Орал маңы және Солтүстік Каспий маңы мал шаруашылығымен айналысатын тайпалары арасында, дәлірек айтқанда, ж.с.д. I мыңж. ортасында Ор-Елек өзендерінің аралығындағы мүсіндік пішіндердің бөлшектерін сәндік өңдеу, жануарларға тән мотиві, тастан жасалған бұйымдарды өңдеу техникасының ерекшелігі және сәндік композицияларды құру принциптері бар өзіндік тас кескіндегі өнер мектебі қалыптаса бастады» (Қадырбаев, 1977, 211-б.).

Тас қашау өнерінің дамуы туралы монументальды мүсіндер де дәлелдей алады.

Батыс Қазақстан территориясында, әсіресе Үстірт пен Маңғышлақ қыратында жерлеу-ғұрыптық ескерткіштерінің маңайында тұрғызылған ондаған тас мүсіндер мен стеллалар белгілі, ең көбірек танылғандары арасында Бәйте-I-III, Қызылүйік, Дықылтас кешендері болып табылады (Ольховский, 2005; Самашев, Ольховский, 1996; Самашев, Кушербаев, Аманшаев, Астафьев, 2007; Самашев, Оңғар, Оралбай, Қиясбек, 2011). Батыр ата-бабалары бейнеленген тас мүсіндерде барлық дерлік антроморфтық элементтер, бет әлпеті және әсіресе қару-жарақ құралдары мен әшекейлер көрсетілген (Ольховский, 2005, 141–145, 147-б.).

Андық стильде безендірілген тас мүсіндер мен құрбантастар, заттай мәдениеттің басқа да бұйымдары тас қашау өнерінің жоғары дамуын көрсетеді және К.Ф. Смирновтың археологиялық табылымдардың көптеген бөлігі жергілікті шеберлермен дайындалған деген пікірімен келісуге мүмкіндік береді.

Тас құрбандықтары - тастан жасалған өнердің жоғары көркемдік жұмысы деп айтуға болады. Қазіргі уақытта, шебер-тас қашаушылардың тасты өңдеудің барлық әдістерін (жару, аралау, тегістеу, оймалау) меңгергендігін жоққа шығара алмаймыз (Ольховский, 2005, 138–140-бб.). Ежелгі шеберлер бейнелеу өнерінің көлемді-пластикалық құралдарын жақсы меңгерген. Бұл тастан жасалған құрбандықтарды өңдеу сапасы мен жануарлардың суретін,

әсіресе аяғының бейнесін берудің өзіндік ерекшелігімен айқын көрінеді. Батыс Қазақстанның ескерткіштерін, соның ішінде Елек өзені бассейнін зерттеу кезінде аяқтарында аузы айбарлы ақсқан қасқырлардың басы тәрізді бейнеленген тас мүсіндердің көптеген саны табылды.

Жіп иіру, тоқымашылық және киіз жасау. Ерте темір дәуірінде Батыс Қазақстан тұрғындарының негізгі шаруашылық түрі мал шаруашылығы болғандықтан, өрнектелген және тоқылған бұйымдар жасау дәстүрлі болған. Қабірлерден табылған көп мөлшердегі кермелер мен маталардың қалдықтары осыны көрсетеді. Әдетте жіп иіру және тоқымашылық әйелдердің ісі болған, бұл ретте онымен беделді әйелдер де айналысқан, олардың қабірлерінен кермелер жиі табылып жатады. Кермелерді қой жүнінен жіп алу үшін пайдаланған.

Өкінішке орай, жіп иірумен, тоқымашылықпен және киіз жасаумен байланысты заттар осы күнге дейін тым аз мөлшерде жеткен. Қазіргі таңда археологтар көршілес өңірлердегі қазбалардан табылған жанама деректерді ғана қосымша пайдалана алады.

Осылайша, қазақ жерінің батысындағы ерте темір дәуірінің сәндік-қолданбалы өнері - көп қырлы құбылыс екенін атап өткен жөн. Бұл мұраларды жасау кезінде көшпелілер тікелей орындаушы және тапсырыс беруші ретінде әрекет еткен деп айтуға болады. Сәндік-қолданбалы өнер, соның ішінде Батыс Қазақстанның ерте көшпелілерінің аңдық стилі бүгінгі күнде Еуразияның көптеген көшпелі мәдениеттері арасында жарқын және ерекше көріністердің бірі болып табылады.

Әдебиет

Ақбулатов И.М. Экономика ранних кочевников Южного Урала (VII в. до н.э. – IV в. н.э.). – Уфа: ИИ РБ, 1999. – 102 б.

Гуцалов С.Ю. Материалы раскопок курганов могильника Лебедевка II в 2002 г. // Ранние кочевники Волго-Уральского региона: Материалы Междунар. науч. конф. «Ранние кочевники Южного Приуралья в свете новейших археологических данных». – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2008. – 38–46-

бб.

Гуцалов С.Ю. Погребения скифской эпохи могильников Лебедевка II–III // Нижневолжский археологический вестник. Вып. 10. – 2009. – 306–324-бб.

Железчиков Б.Ф. Некоторые вопросы развития скотоводческого хозяйства сарматов Южного Приуралья // Памятники кочевников Южного Урала. – Уфа, 1984. – 3–17-бб.

Кадырбаев М.К. Каменные алтари-жертвенники из Северо-Западного Казахстана // Советская археология. – № 3. – 1977. – 204–212-бб.

Кадырбаев М.К., Курманкулов Ж.К. Погребение жрицы, обнаруженное в Актюбинской области // Краткие сообщения Института археологии. – Москва, 1978. – № 154. – 65–70-бб..

Лылова Е.В. Ювелирные украшения из раннекочевнических погребений Южного Приуралья VI–IV вв. до н.э. // Археологические памятники Оренбуржья. Вып. V. – Оренбург: Издательство ОГПУ, 2001. – 126–137-бб.

Ольховский В.С. Монументальная скульптура населения западной части евразийских степей эпохи раннего железного века. – Москва: Наука, 2005 – 299 б.

Самашев З.С., Ольховский В.С. Стелы Дыкылтаса (Западный Казахстан) // Вопросы археологии Западного Казахстана. – Вып. 1. – Самара, 1996. – 218–234-бб..

Самашев З., Кушербаев К., Аманшаев Е., Астафьев А. Сокровища Устюрта и Манкыстау. – Алматы, 2007. – 400 б.

Самашев З., Онгар А., Оралбай Е., Киясбек Г. Храм-святилище - Кызылуйик. – Астана: Издательская группа ТОО «Археология», 2011. – 200 б.

Смирнов К.Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. – Москва, 1964. – 380 б.

Смирнов К.Ф. Производство и характер хозяйства ранних сарматов // Советская археология. – № 3. – 1964. – 45–63-бб.

Федоров В.К. Савромато-сарматские костяные ложечки: к вопросу об индоарийских корнях некоторых явлений савромато-сарматской культуры // Башкирский край. – Уфа, 1992. – Вып. 2.

DECORATIVE AND APPLIED ART OF THE EARLY IRON AGE OF THE WEST KAZAKH STEPPE

Mamedov A.M.

Decorative and applied art (from lat. decoro - decorate) - this is one of the areas of fine art, in which products have a practical and artistic purpose. Изделия декоративно-прикладного искусства, использовавшиеся, как правило, в быту, очень разнообразны и являются результатом творчества многих поколений. Народные мастера, используя металл, дерево, кость, кожу и другие материа-

лы, создавали различные произведения и предметы, применявшиеся обычно в повседневной жизни.

These include clothing, jewelry, household items and even weapons, etc. Decorative and applied art arose in ancient times. It reached a special development in the era of the ancient nomads (in the early Iron Age), when objects of practical purpose, decorated in the form of various stylized figures from

the animal world, as well as decorated with various patterns and ornaments were given special significance.

The Early Iron Age is a period of time spanning almost a thousand-year history of mankind, beginning almost from the 8th century BC, to 5th century AD. During this period, a completely new type of economic management, such as nomadic cattle breeding, begins to form in the steppes of Western Kazakhstan. In the western part of Kazakhstan, in the early Iron Age, various nomadic tribes lived, which left us a rich spiritual and material heritage.

The scientists to date, due to the small number of written sources cannot accurately indicate the names of tribes living east of the Caspian Sea. But the study of monuments built in ancient times allows us to say that the population of this time, like the Kazakhs of the Younger Zhuz, led a nomadic way of life. As a result of archaeological research, scientists have found numerous art objects that amaze with their extraordinary beauty and grace. It should be noted that along with jewelry items, the cultivation of objects, which the ancient nomads attached great importance, will be carefully selected. Indeed, the subjects of applied art reflect of the worldview (including mythology) of ancient people, which is transmitted by creating ornaments, patterns and images of various animals.

At one time, one of the famous researchers of the culture of ancient nomads K.F.Smirnov noted that along with the manufacture of ceramics, the processing of stone, bone and wood, the early nomads themselves were engaged in the extraction and processing of metals (Смирнов, 1964, pp. 58-59). On the contrary, B.F.Zhelezchikov believed that there were craftsmen in the nomadic society who processed stone, mined ore and processed metal (Железчиков, 1984, p. 14). We must agree that the processing of wool, leather, possibly bones, as well as the manufacture of ceramics, was purely domestic production. And for manufacturing the production of objects of which requires certain skills and a long stay in one place was performed by masters. Another part of them, especially items of jewelry art, probably fell into the steppes of Western Kazakhstan during commodity exchange. Most likely, in ancient times in the nomadic environment there were stone and bone carvers, jewelers, etc. An example is the development of domestic production in the Kazakh society. In particular the development of the Kazakh tribes reached the treatment of leather, felt, fur, etc. The leather used in the manufacture of household items, often decorated with various ornaments, as in the manufacture of armaments. A special development among the Kazakhs was the felting of felt and the application of various ornaments in the form of appliques. The jewelers and blacksmiths (zergers, usta) mainly engaged in the production of jewelry and other labor-intensive items in the Kazakh society.

Among the nomads, the production of objects, including items of decorative-applied nature, was divided into male and female. The main work, which required a significant physical load associated with the processing of metal, stone, bone and wood, was the prerogative of men. Women in the nomadic society were engaged in the processing and production of wool and felt, the manufacture of ceramic vessels.

To date, all objects of arts and crafts archeologists receive as a result of studying the funerary monuments. Occasionally they are found accidentally on the surface of the earth.

The bones carving. In the early Iron Age, special development in the nomadic environment of Western Kazakhstan received a bone-cutting affair. A bone as one of the available materials was widely used in the manufacture of household items, worship and weapons. Apparently, some bone and horny products were made by nomads themselves. But at the same time among the nomads, most likely, there was a certain layer of craftsmen-bone carvers. This conclusion of scientists is based, first of all, on the fact that in the rich burials of early nomads there are finds made with high craftsmanship. In addition, the processing of the bone, and its highly artistic carving was very laborious and required certain skills (Смирнов, 1964, p. 60; Акбулатов, 1999, p. 50).

The nomads of Western Kazakhstan paid special attention to the production of weapons and cult items, on the surface of which in the vast majority we see images made in the Scythian-Siberian animal style. At the same time for the nomads of Western Kazakhstan was characterized by a certain set of animals, which the master skillfully conveyed on objects. In addition, these items are distinguished by their decoration and splendor of decor. Most of the armament and cult items are fine works of ancient art of Western Kazakhstan masters of the second half of the 1st millennium BC.

From armament items in the burials of the early nomads of Western Kazakhstan, we can meet bone arrowheads, plate armor, traces and cases from copies, etc. Of particular interest are the bones of the armies and cases, as well as the handles of knives and nagakek, distinguished decorative and ornamental stylization in the transmission of images of animals

Ат әбзелінің қапсырмалары. Бесоба
Assembled badges. The burial ground Besoba
Сбруйные бляхи. Могильник Бесоба

from the wild. So, in 2001 in the burial mound Lebedevka-III, located in the West Kazakhstan region, was found a bone flow, made in the form of a predator's head. The master showed the head of a wolf by sawing, carving, grinding, and possibly drilling (Гуцалов, 2008, p. 44, fig. 2, 4). The interesting finding is the handle of the knife, found in the burial ground Kyryk Oba-II, the pommel of which is decorated in the form of a wolf with the bared mouth. The handle of the whip from Shpaki II burial ground was similarly decorated. But in this case, along with the depiction of the wolf's head, the master painted another animal resembling a cat's predator. Apparently, the nomads, for some mythological and other views on the subjects preferred weapons depict predators. Perhaps the choice of animals depended on their natural qualities.

In the west of Kazakhstan there are quite a lot of bone spoons that represent vivid examples of bone carving art of nomads of the second half of the 1st millennium BC. As a rule, these objects are found in male burials along with quivering sets, which suggests that they were used by soldiers for some ritual purposes. In the opinion of V.K. Fedorova, the spread of spoons among the nomads of the Eurasian steppes, including to Western Kazakhstan, is associated with the cult of Soma. This is evidenced by an image on bone spoons, usually a wolf, saiga and a bird of prey (eagle), as for example, on a product from the Syntas burial ground. In light of the foregoing, interesting finding of a bone spoon in one of the burial mounds of the Syntas burial ground of the basin of the river Ilek (Aktobe region). The handle of the spoon has a complicated composition: the master on it depicted the head of a saiga, two eagles and a wolf with a bared mouth. Apparently, the carver on the handle of the spoon transferred a scene from the Indo-Aryan myth of the eagle and Soma (Федоров, 1992).

The artistic metal. In the nomadic society of Western Kazakhstan, metal products were widely used, representing a valuable source in the study of the art and worldview of ancient nomads. Archaeologists, when studying the monuments of the early nomads of Western Kazakhstan, found a fairly large number of items of ancient toreutics. Scientists that were studying the culture of the ancient population of the Eurasian steppes, note the high level of artistic skill in the manufacture of these items.

In the scientific community, there is currently no consensus on who made these metal products. But still ethnographic data allow us to assert that in the nomadic society there could exist masters who extracted and processed metal. This fact does not contradict the presence of metal deposits in Western Kazakhstan and adjacent regions. As experts note, in the era of the early nomads in Mugodzhar and Mangyshlak, numerous foci of ore manifestation functioned.

Many objects of decorative and applied art of the early nomads of Western Kazakhstan are made of bronze and gold. In the steppes of Western Kazakhstan there are very few silverware, iron finds are mostly poorly preserved. Ancient toreuty and jewelers used various techniques of metal processing (casting, stamping, embossing, grain technique, etc.) in the manufacture and ornamentation of products. Ancient nomads gave special importance to the artistic design of the

*Бүгілген жыртқыш бейнесіндегі тартпалы қапсырма.
Бесоба қорымы
A crotch plate in the form of a curled predator.
The burial ground Besoba
Подпружная бляха в виде свернувшегося хищника.
Могильник Бесоба*

items of the horse, weapons and worship, in the decor of which the animal style is clearly manifested and artistically expressed.

Great popularity and mass distribution in the steppes of Western Kazakhstan had items of riding harness and harness, which were often decorated with various images from the animal world. Most of the items were mostly found in the funeral complexes of the nomadic elite of the second half of the 1st millennium BC, in the basin of the river Ural and its tributaries - Ileka and Or. Interesting in artistic terms is bronze psalias, the endings of which are made in the of wolf, horse, camel, wild boar, griffin and etc. In most cases, the images of animals are transmitted by the masters quite realistically and with expression. Often, wolves and camels are depicted with a bared mouth, with griffon eagles - beaks formidable and massive. No less impressive are the findings of the crotch buckles in the nomadic burials of Western Kazakhstan. Some of them, such as the girth of a buckle from the Besoba burial ground, is made in the form of a standing two-humped camel with a snarling muzzle. From the same monument there are buckles in the form of two wrestling camels. Other similar products are made in the form of a carnivorous predator. On the third find of such a buckle is a scene of the torment by cat predators of an ungulate animal.

It is interesting to find a bronze mirror from the burial mound Lebedevka-II. It is a flat disc with a knurled rib handle. The end of the handle has an image in the animal style, in the form of a contrasting wild boar and head of a horned goat. The place of connection of this handle to the disk is made in the form of the head of a mythical creature - griffin.

The jewelry of the early nomads of Western Kazakhstan is distinguished by a great variety. Judging by the number of jewelry found, the ancient nomadic population attached particular importance to them. Archaeologists have repeatedly discovered rich burials of nomads, where dozens of ornaments were found. The clothing of noble women was rather richly

embroidered with golden sewn plaques and beads. The native plaques decorated almost all elements of clothing: headdress, collar, sleeves, shoes and etc. (Смирнов, 1964, pp. 138–139). They were hemispherical, four-petalled and rosette-shaped. Part of the patch plaques was performed in zoomorphic style in the form of the head of an eagle (griffin?), a predator of a cat's breed, a deer and etc. Most of these decorations, as a rule, date back to the end of the 6th-4th centuries BC. At a later time, especially to the turn of the era, popularity is gained by patchy plaques of geometric shapes (Смирнов, 1964, pp. 139–140).

In addition to the above items, various ornaments are found in the burials of the early nomads of Western Kazakhstan and the Southern Ural. These include beads, earrings, temple pendants, hryvnia, bracelets, rings and etc.

Among the ornaments, beads are the most mass and diverse category of finds. In the territory of the South Urals and Western Kazakhstan, beads of glass, pastes, carnelian and other semiprecious stones were distributed. Occasionally in the burials you can find necklaces only of gold beads, sometimes combined with pastel and stone. Originally a necklace found in the burial of a priestess from the burial ground of Besoba Aktobe region. It consisted of 23 gold items. As the famous researcher of Sarmatian antiquities, M.K. Kadyrbaev «in the center of the necklace there was a carnelian rectangular pendant framed

in a gold frame. On the face shield of the frame, near the stone, a twisted thin wire is soldered, framed by combinations of grains; on the pendant has three miniature eyelets...» (Кадырбаев, Курманкулов, 1978, pp. 68–69). The collection of Sarmatian gold as a result of excavations of the Lebedevka grave complexes replenished with bright samples of jewelry art. So under one of the mounds of this unique monument was discovered a rich burial of a noble woman, who found 13 pear-shaped beads in the chest region (Гуцалов, 2009).

As a material for making earrings and temporal suspensions, gold, silver and bronze were used. The bulk of the finds discovered in the territory of Western Kazakhstan and the Southern Urals, and relating to the end of the 6th-4th centuries BC, made by gold. The golden earrings and pendants are more diverse. A distinctive feature of most gold earrings of this time is the presence of a large undisclosed ring, to which a hollow cone is usually soldered, chains. In the early Iron Age, especially in the 4th-1st centuries BC, in the steppes of the South Urals and Western Kazakhstan have been widely used the helical earrings without suspensions from 1 to 2.5 turns. As a rule, they were made of gold or bronze wire. There are also bronze earrings, wrapped in the sheet of gold. Their diameter are usually 2-4 cm (Лылова, 2001).

The hryvnia in the nomadic tribes of the Southern Urals and Western Kazakhstan have not received much distribution. This fact, apparently, is explained not only by the rarity of such metal as gold, but also by the social position of people who could afford to wear hryvnia. In other words, such decorations were the prerogative of certain people with high social status. The hryvnias are found as in male and as in female burials.

The hryvnia made of gold and bronze. The earliest hryvnia, found in the graves of the early nomads, is made of solid cast iron. The population of the territory under consideration is also known for hryvnia with zoomorphic endings. The hryvnia with figures was familiar to Scythians, Saks, Persians of the Achaemenid era and etc. (Смирнов, 1964, p. 143–145).

In the women's, and sometimes in the men's burials, bracelets, rings and signet rings made of gold, bronze and iron are found out of ornaments. Like the earrings, the bracelets are at the end of 6th-4th centuries BC, more diverse. Usually they are rod-shaped, twisted in 1, 1,5 and 2 turns, in section round or square. Their endings are different. They are divided into bracelets with zoomorphic, pointed, blunt and expanding ends. In the 4th century BC, spiral bracelets appeared. The bracelets are with pointed and blunt ends also widely used in the 4th-2nd centuries BC (Клепиков, 1998, p. 29–31; Лылова, 2001).

Stone carving. The nomadic population of Western Kazakhstan has also mastered the processing of stone. Perhaps the most famous stone products, which were widely distributed among the early nomads and testify to the high development of the stone carving business, are altar altars. As M.K. Kadyrbaev «in the midst of the cattle-breeding tribes of the Southern Urals and the Northern Caspian region, more precisely, the Orsk-Ilek interfluve, in the middle of the 1st millennium BC, an independent school of stone-cutting art with

Қола айна. Лебедевка-II қорымы
Bronze mirror. The burial ground Lebedevka-II
Бронзовое зеркало. Могильник Лебедевка-II

its specific methods of ornamental elaboration of details of sculptural form, a characteristic animal motive, the peculiarity of the technique of processing stone products and the principles of constructing decorative compositions» (Кадырбаев, 1977, p. 211).

The monumental sculpture testifies to the development of the stone-cutting business. On the territory of Western Kazakhstan, especially on the plateau of Ustyurt and Mangyshlak, dozens of stone sculptures and steles erected near the burial monuments are known, the most famous of which are the Bayte I-III, Kyzyluyik, and Dykyltas complexes (Ольховский, 2005; Самашев, Ольховский, 1996; Самашев, Кушербаев, Аманшаев, Астафьев, 2007; Самашев, Онгар, Оралбай, Киясбек, 2011). On the sculptures, symbolizing the heroic ancestors, all the anthropomorphic elements, facial features, and especially armament and decoration items are shown in detail (Ольховский, 2005, p. 141–145, 147).

The stone sculptures, altar altars, often decorated in animal style, and other objects of material culture allow us to talk about the achievement of a high level of stone cutting art and agree with the opinion of K.F. Smirnov, that most of the archaeological finds of stone were made by local craftsmen (Смирнов, 1964, p. 60).

It can be said that stone altars are a highly artistic work of stone-carving art. For today it is impossible to deny the fact that stone-cutting masters mastered all technologies of stone processing (shearing, sawing, carving, engraving) (Ольховский, 2005, pp. 138–140). Ancient masters perfectly mastered the three-dimensional plastic means of the fine arts. This is most clearly expressed in the quality of stone altar processing and in a peculiar manner of conveying the image of animals, especially in the design of the legs. When studying the monuments of Western Kazakhstan, in particular the river basin Ilek were found a large number of stone altars, the legs of which were decorated in the form of sculptured wolf heads with a grimy grinning jaws.

Spinning, weaving and felt production. Due to the fact that the main form of economy of the population of Western Kazakhstan in the early Iron Age was cattle breeding, the traditional production of woven and knitted products. This is evidenced by the finds in the burials of a large number of spindles and the remains of tissues. As a rule, spinning and weaving was a woman's occupation, and even influential women were engaged in it, often in the graves of the spinner.

Unfortunately, most of the items obtained as a result of spinning and weaving, as well as felt products, have reached the present day in very poor condition. For today, archaeologists can additionally use only indirect data on excavations from neighboring areas.

Thus, it should be noted that the decorative and applied art of the early Iron Age in the west of the Kazakh lands is a multifaceted phenomenon. We can say that in the creation of

this heritage nomads acted as their immediate performers and customers. Decorative and applied art, including the bestial style of the early nomads of Western Kazakhstan, today acts as one of the bright and original manifestations among the many nomadic cultures of Eurasia.

References

- Акбулатов И.М. Экономика ранних кочевников Южного Урала (VII в. до н.э. – IV в. н.э.). – Уфа: ИИ РБ, 1999. – 102 с.
- Гуцалов С.Ю. Материалы раскопок курганов могильника Лебедевка II в 2002 г. // Ранние кочевники Волго-Уральского региона: Материалы Междунар. науч. конф. «Ранние кочевники Южного Приуралья в свете новейших археологических данных». – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2008. – С. 38–46.
- Гуцалов С.Ю. Погребения скифской эпохи могильников Лебедевка II–III // Нижневолжский археологический вестник. Вып. 10. – 2009. – С. 306–324.
- Железчиков Б.Ф. Некоторые вопросы развития скотоводческого хозяйства сарматов Южного Приуралья // Памятники кочевников Южного Урала. – Уфа, 1984. – С. 3–17.
- Кадырбаев М.К. Каменные алтари-жертвенники из Северо-Западного Казахстана // Советская археология. – № 3. – 1977. – С. 204–212.
- Кадырбаев М.К., Курманкулов Ж.К. Погребение жрицы, обнаруженное в Актюбинской области // Краткие сообщения Института археологии. – Москва, 1978. – № 154. – С. 65–70.
- Лылова Е.В. Ювелирные украшения из раннекочевнических погребений Южного Приуралья VI–IV вв. до н.э. // Археологические памятники Оренбуржья. Вып. V. – Оренбург: Издательство ОГПУ, 2001. – С. 126–137.
- Ольховский В.С. Монументальная скульптура населения западной части евразийских степей эпохи раннего железного века. – Москва: Наука, 2005 – 299 с.
- Самашев З.С., Ольховский В.С. Стелы Дыкылтаса (Западный Казахстан) // Вопросы археологии Западного Казахстана. – Вып. 1. – Самара, 1996. – С. 218–234.
- Самашев З., Кушербаев К., Аманшаев Е., Астафьев А. Сокровища Устыурта и Манкыстау. – Алматы, 2007. – 400 с.
- Самашев З., Онгар А., Оралбай Е., Киясбек Г. Храм-святылище - Кызылуйик. – Астана: Издательская группа ТОО «Археология», 2011. – 200 с.
- Смирнов К.Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. – Москва, 1964. – 380 с.
- Смирнов К.Ф. Производство и характер хозяйства ранних сарматов // Советская археология. – № 3. – 1964. – С. 45–63.
- Федоров В.К. Савромато-сарматские костяные ложечки: к вопросу об индоарийских корнях некоторых явлений савромато-сарматской культуры // Башкирский край. – Уфа, 1992. – Вып. 2.

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОЕ ИСКУССТВО РАННЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА ЗАПАДА КАЗАХСКИХ СТЕПЕЙ

А. Мамедов

Декоративно-прикладное искусство (от лат. *decoro* – украшаю) – это одно из направлений изобразительного искусства, при котором изделия имеют практическое и художественное назначение. Изделия декоративно-прикладного искусства, использовавшиеся, как правило, в быту, очень разнообразны и являются результатом творчества многих поколений. Народные мастера, используя металл, дерево, кость, кожу и другие материалы, создавали различные произведения и предметы, применявшиеся обычно в повседневной жизни. К ним относятся одежда, ювелирные изделия, предметы быта и даже вооружение и т.д. Декоративно-прикладное искусство возникло еще в глубокой древности. Особого развития оно достигла в эпоху древних кочевников (в раннем железном веке), когда предметам практического назначения, оформленным в виде различных стилизованных фигур из животного мира, а также украшенным разнообразными узорами и орнаментами придавалось особое значение.

Ранний железный век – это отрезок времени, охватывающий почти тысячелетнюю историю человечества, начиная практически с VIII вв. до н.э. до V в. н.э. В этот период в степях Западного Казахстана начинает складываться такой совершенно новый тип экономического хозяйства как кочевое скотоводство. На западе Казахстана в раннем железном веке проживали различные кочевые племена, которые оставили нам богатое духовное и материальное наследие.

Ученые до настоящего времени в силу малочисленности письменных источников не могут точно указать названия племен, проживавших к востоку от Каспийского моря. Но изучение памятников, сооруженных в глубокой древности, позволяет говорить, что население этого времени, как и казахи Младшего жуза вели кочевой образ жизни. В результате археологических исследований, учеными были найдены многочисленные предметы искусства, которые поражают своей необычайной красотой и изяществом. Нужно отметить, что наряду с ювелирными предметами тщательностью обработки выделяются предметы культа, которым древние номады придавали немалое значения. Действительно, в предметах прикладного искусства отражается мировоззрение (в том числе и мифология) древних людей, которое передается путем создания орнаментов, узоров и образов различных животных.

В свое время один из знаменитых исследователей культуры древних номадов К.Ф. Смирнов отмечал, что наряду с изготовлением керамики, обработкой камня, кости и дерева, ранние кочевники сами занимались добычей и обработкой металлов (Смирнов, 1964, с. 58–59). Б.Ф. Железчиков наоборот, считал, что в кочевом обществе существовали ремесленники, которые осуществляли обработку камня, добычу руды и обработку металла (Железчиков, 1984, с. 14). Нужно согласиться с тем, что обработка шерсти, кожи,

возможно, кости, а также изготовление керамики было существенно домашним производством. А производство предметов, на изготовление которых требуются определенные навыки и продолжительное пребывание на одном месте выполнялось мастерами. Другая же их часть, особенно предметы ювелирного искусства, вероятно, попадала в степи Западного Казахстана в ходе товарообмена. Скорее всего, в древности в кочевой среде существовали камне- и косторезы, ювелиры и т.д. В качестве примера можно привести развитие домашнего производства в казахском обществе. У казахских племен особого развития достигла обработка кожи, войлока, меха и т.д. Кожа применялась как в производстве домашней утвари, довольно часто украшавшихся различными орнаментами, так в изготовлении предметов вооружения. Особое развитие среди казахов получило валяние войлока и нанесение на нем различных орнаментов в виде аппликации. Производством ювелирных изделий и других трудоемких предметов в казахском обществе в основном занимались ювелиры и кузнецы (зергеры, уста).

В среде кочевников производство предметов, в том числе изделий декоративно-прикладного характера, делилось на мужское и женское. Основная работа, где требовалась значительная физическая нагрузка, связанная с обработкой металла, камня, кости и дерева, была прерогативой мужчин. Женщины в кочевом обществе были заняты обработкой и производством шерсти и войлока, изготовлением керамических сосудов.

На сегодняшний день все предметы декоративно-прикладного искусства археологи получают в результате изучения погребальных памятников. Изредка их находят случайно на поверхности земли.

Косторезное искусство. В раннем железном веке особое развитие в кочевой среде Западного Казахстана получило косторезное дело. Кость как один из доступных материалов широко использовалась при изготовлении предметов быта, культа и вооружения. Видимо, некоторые костяные и роговые изделия изготавливались самими кочевниками. Но в то же время среди кочевников, скорее всего, существовала определенная прослойка мастеров-косторезов. Этот вывод ученых основывается, прежде всего, на том, что в богатых погребениях ранних кочевников встречаются находки, изготовленные с высоким мастерством. Кроме того, обработка кости, и ее высокохудожественная резьба была весьма трудоемкой и требовала определенных умений и навыков (Смирнов, 1964, с. 60; Акбулатов, 1999, с. 50).

Номады Западного Казахстана особое внимание уделяли изготовлению предметов вооружения и культа, на абсолютном большинстве которых мы наблюдаем изображения, выполненные в скифо-сибирском зверином стиле. При

*Tiǵılmelı eşekeıler. Лебедевка-II қорымы
Nascent plaques. The burial ground Lebedevka-II
Нашивные бляшки. Могильник Лебедевка-II*

этом для кочевников Западного Казахстана был характерен определенный набор животных, образ которых мастер искусно передавал на изделиях. Кроме того, эти предметы отличаются художественным оформлением и пышностью декора. Большинство предметов вооружения и культа выступают прекрасными произведениями древнего искусства мастеров Западного Казахстана второй половины I тыс. до н.э.

Из предметов вооружения в погребениях ранних кочевников Западного Казахстана мы можем встретить костяные наконечники стрел, пластинчатые доспехи, втоки и футляры от копий и т.д. Особый интерес представляют костяные втоки и футляры, а также рукояти ножей и нагаек, выделяющиеся декоративностью и орнаментальной стилизацией в передаче образов животных из дикой природы. Так, в 2001 г. в могильнике Лебедевка-III, расположенном в Западно-Казахстанской области, был найден костяной вток, выполненный в виде головы хищника. Мастером при помощи пиления, резьбы, шлифовки и, возможно, сверления была изображена голова волка (Гуцалов, 2008, с. 44, рис. 2, 4). Интересна находка рукояти ножа, обнаруженная в могильнике Кырык-Оба-II, навершие которой оформлено в виде волка с оскаленной пастью. Противоположная сторона рукояти украшена в виде стоящего кабана. Аналогичным образом украшена рукоять нагайки из могильника Шпаки-II. Но в данном случае наряду с изображением головы волка, мастер изобразил еще одно животное, напоминающее кошачий хищник. Видимо, кочевники, по каким-то мифологическим и иным представлениям на предметах вооружения предпочитали изображать хищников. Возможно, выбор животных зависел от их природных качеств.

На западе Казахстана в довольно большом количестве встречаются костяные ложечки, которые представляют собой яркие образцы косторезного искусства кочевников второй половины I тыс. до н.э. Как правило, эти предметы находят в мужских погребениях вместе с колчанными наборами, что позволяет говорить о том, что они использо-

вались воинами в каких-то ритуальных целях. По мнению В.К. Федорова, распространение ложечек среди кочевников евразийских степей, в том числе и Западного Казахстана, связано с культом Сомы. Об этом свидетельствует изображение на костяных ложечках волка, сайги и хищной птицы (орел), как например, на изделии из могильника Сынтас. В свете вышесказанного интересна находка костяной ложки в одном из курганов могильника Сынтас бассейна р. Илек (Актюбинская область). Рукоять ложки имеет сложную композицию: мастер на нем изобразил голову сайги, двух орлов и волка с оскаленной пастью. Видимо, резчиком на рукояти ложки передана сцена из индоарийского мифа об орле и Соме (Федоров, 1992).

Художественный металл. В кочевом обществе Западного Казахстана широкое распространение получили металлические изделия, представляющие собой ценный источник в изучении искусства и мировоззрения древних кочевников Западного Казахстана было найдено довольно большое количество предметов древней торевтики. Ученые, изучающие культуру древнего населения Евразийских степей, отмечают высокий уровень художественного мастерства в изготовлении этих предметов.

В научной среде в настоящее время нет единого мнения по поводу того, кто изготавливал эти металлические изделия. Но все же этнографические данные позволяют утверждать, что в кочевом обществе могли существовать мастера, осуществлявшие добычу и обработку металла. Не противоречит данному факту, наличие в Западной Казахстане и прилегающих регионах месторождений металла. Как отмечают специалисты, в эпоху ранних кочевников в Мугоджарах и на Мангышлаке функционировали многочисленные очаги рудопроявления.

Многие предметы декоративно-прикладного искусства ранних кочевников Западного Казахстана изготовлены из бронзы, золота. В степях Западного Казахстана очень мало изделий из серебра, находки из железа в основном имеют плохую сохранность. Древние торевты и ювелиры при изготовлении и орнаментации изделий применяли различную технику обработки металла (литье, тиснение, чеканку, технику зерни и т.д.). Древние кочевники особое значение придавали художественному оформлению предметов верхового коня, вооружения и культа, в декоре которых ярко проявляется и художественно выражается звериный стиль.

Большую популярность и массовое распространение в степях Западного Казахстана имели предметы верховой сбруи и упряжи, которые довольно часто украшались различными образами из животного мира. Большинство предметов в основном были найдены в погребальных комплексах кочевой элиты второй половины I тыс. до н.э. бассейна р. Урал и ее притоков – Илека и Орь. Интересны в художественном отношении бронзовые псалии, окончания которых выполнены в виде голов волка, лошади, верблюда, кабана, грифона и т.д. В большинстве случаев образы животных передаются мастерами вполне реалистично и с

экспрессией. Зачастую волки и верблюды изображаются с оскаленной пастью, у орлов-грифонов – клювы грозные и массивные. Не меньше впечатляют находки подпружных пряжек в кочевнических погребениях Западного Казахстана. Некоторые из них, как например, подпружная бляха из могильника Бесоба выполнена в виде стоящего двугорбого верблюда с оскаленной мордой. С этого же памятника происходят пряжки в виде двух борющихся верблюдов. Другие же аналогичные изделия изготовлены в виде свернувшегося в кольца хищника. На третьей находке такой пряжки изображена сцена терзания кошачьими хищниками копытного животного.

Интересна находка бронзового зеркала с могильника Лебедевка-II. Она представляет собой плоский диск с рифленой ручкой. Конец ручки имеет изображение в зверином стиле, в виде противопоставленных кабана и головы рога того козла. Место соединения этой ручки к диску выполнено в виде головы мифического существа – грифона.

Большим разнообразием выделяются ювелирные украшения ранних кочевников Западного Казахстана. Судя по количеству обнаруженных ювелирных изделий, древнее кочевое население придавало им особое значение. Археологи не раз открывали богатые захоронения кочевников, где были найдены десятки украшений. Одежда знатных женщин довольно богато расшивалась золотыми нашивными бляшками и бусами. Нашивные бляшки украшали практически все элементы одежды: головной убор, воротник, рукава, обувь и т.д. (Смирнов, 1964, с. 138–139). Они имели полусферическую, четырехлепестковую и розеткообразную формы. Часть нашивных бляшек была выполнена в зооморфном стиле в виде головы орла (грифона?), хищника кошачьей породы, оленя и т.д. Большинство этих украшений, как правило, датируются концом VI–IV вв. до н.э. В более позднее время, особенно к рубежу эр популярность

получают нашивные бляшки геометрических форм (Смирнов, 1964, с. 139–140).

Кроме вышеуказанных предметов в погребениях ранних кочевников Западного Казахстана и Южного Приуралья находят различные украшения. К ним относятся бусы, серьги, височные подвески, гривны, браслеты, перстни и т.д.

Бусы являются самой массовой и разнообразной категорией находок среди украшений. На территории Южного Приуралья и Западного Казахстана получили распространение бусы из стекла, пасты, сердолика и других полудрагоценных камней. Изредка в погребениях можно встретить ожерелья только из золотых бусин, иногда сочетающихся с пастовыми и каменными. Оригинально ожерелье, найденное в погребении жрицы из могильника Бесоба Актюбинской области. Оно состояло из 23 золотых предметов. Как отмечает знаменитый исследователь сарматских древностей М.К. Кадырбаев, «в центре ожерелья помещался сердоликовый прямоугольный кулон, оправленный в золотую рамку. На лицевом щитке рамки, у камня, припаяна витая тонкая проволока, обрамленная комбинациями зерни; сверху кулон имеет три миниатюрные петельки...» (Кадырбаев, Курманкулов, 1978, с. 68–69). Яркими образцами ювелирного искусства коллекция сарматского золота пополнилась в результате раскопок могильных комплексов Лебедевка. Так, под одним из курганов этого уникального памятника было обнаружено богатое погребение знатной женщины, у которой в области груди были найдены 13 грушевидных бусин-нашивок (Гуцалов, 2009).

В качестве материала для изготовления серег и височных подвесок использовались золото, серебро и бронза. Основная масса находок, найденных на территории Западного Казахстана и Южного Приуралья и относящаяся к концу VI–IV вв. до н.э., сделана из золота. Золотые серьги и подвески являются более разнообразными. Отличительной особенностью большинства золотых серег этого времени является наличие большого несомкнутого кольца, к которому обычно припаяются полый конус, цепочки. В раннем железном веке, особенно в IV–I вв. до н.э. в степях Южного Приуралья и Западного Казахстана широкое распространение получили спиралевидные серьги без подвесок от 1 до 2,5 оборота. Как правило, их изготавливали из золотой или бронзовой проволоки. Встречаются и бронзовые серьги, обернутые листовым золотом. Диаметр их обычно 2–4 см (Лылова, 2001).

Гривны у кочевых племен Южного Приуралья и Западного Казахстана не получили большого распространения. Данный факт, по-видимому, объясняется не только редкостью такого металла как золото, но и социальным положением людей, которые могли себе позволить носить гривны. Другими словами, такие украшения были прерогативой определенных людей с высоким социальным статусом. Гривны находят как в мужских, так и в женских погребениях.

Гривны делали из золота и бронзы. Самые ранние из них, обнаруженные в могилах ранних кочевников, изготовлены из цельнолитого массивного прута. Населению рассматриваемой территории известны изделия с зооморфными окончаниями. Гривны с фигурками были знакомы

*Тігілмелі моншақтар. Лебедевка-II қорымы
Beads-strips. The burial ground Lebedevka-II
Бусины-нашивки. Могильник Лебедевка-II*

Самай салпыншақтары. Лебедевка-II қорымы
 Temporal Suspension. The burial ground Lebedevka-II
 Височные подвески. Могильник Лебедевка-II

скифам, сакам, персам эпохи Ахеменидов и т.д. (Смирнов, 1964, с. 143–145).

В женских, изредка и в мужских погребениях из украшений находят браслеты, кольца и перстни, изготовленные из золота, бронзы и железа. Как и серьги, браслеты конца VI–IV вв. до н.э. более разнообразны. Обычно они стержневидные, закрученные в 1, 1,5 и 2 оборота, в сечении круглые или квадратные. Окончания их различны. Делятся на браслеты с зооморфными, заостренными, тупыми и расширяющимися концами. В IV в. до н.э. появляются спиралевидные браслеты. Широкое распространение в IV–II вв. до н.э. получают и браслеты с заостренными и тупыми концами (Клепиков, 1998, с. 29–31; Лылова, 2001).

Резьба по камню. Кочевое население Западного Казахстана хорошо усвоило и обработку камня. Пожалуй, самым известными изделиями из камня, получившими большое распространение среди ранних кочевников и свидетельствующими о высоком развитии камнерезного дела, являются жертвенники-алтарики. Как отмечал М.К. Кадырбаев, «в среде скотоводческих племен Южного Приуралья и Северного Прикаспия, точнее говоря Орско-Илекского

междуречья, в середине I тысячелетия до н.э. оформилась самостоятельная школа камнерезного искусства со своими специфическими приемами орнаментальной разработки деталей скульптурных форм, характерным звериным мотивом, своеобразием техники обработки каменных изделий и принципов построения декоративных композиций» (Кадырбаев, 1977, с. 211).

О развитии камнерезного дела свидетельствует и монументальная скульптура. На территории Западного Казахстана, особенно на плато Устюрт и Мангышлак, известны десятки каменных изваяний и стел, воздвигнутых возле погребально-поминальных памятников, наиболее известными среди которых являются комплексы Байте I–III, Кызылуйик, Дыкылтас (Ольховский, 2005; Самашев, Ольховский, 1996; Самашев, Кушербаев, Аманшаев, Астафьев, 2007; Самашев, Онгар, Оралбай, Киясбек, 2011). На изваяниях, символизирующих героизированных предков, детализованно показаны практически все антропоморфные элементы, черты лица и особенно предметы вооружения и украшения (Ольховский, 2005, с. 141–145, 147).

Каменные изваяния, жертвенники-алтари, зачастую украшенные в зверином стиле, и другие предметы материальной культуры позволяют говорить о достижении высокого уровня камнерезного искусства и согласиться с мнением К.Ф. Смирнова, что большинство археологических находок из камня изготовлены местными мастерами (Смирнов, 1964б, с. 60).

Можно сказать, что каменные жертвенники являются высокохудожественным произведением камнерезного искусства. На сегодняшний день нельзя отрицать тот факт, что мастерами-камнерезами были освоены все технологии обработки камня (скалывание, пиление, отеска, гравировка) (Ольховский, 2005, с. 138–140). Древние мастера в совершенстве овладели объемно-пластическими средствами изобразительного искусства. Это наиболее ярко выражается в качестве обработки каменных жертвенников и в своеобразной манере передачи образа животных, особенно в оформлении ножек. При исследовании памятников Западного Казахстана, в частности бассейна р. Илек было обнаружено большое количество каменных жертвенников, ножки которых были оформлены в виде скульптурных голов волка с грозно оскаленной пастью.

Прядение, ткачество и войлочное производство. В силу того, что основной формой хозяйства населения Западного Казахстана в раннем железном веке было скотоводство, традиционным было изготовление тканых и вязаных изделий. Об этом свидетельствуют находки в погребениях большого количества пряслиц и остатки тканей. Как правило, прядение и ткачество было женским занятием, при этом им занимались даже влиятельные женщины, в могилах которых нередко обнаруживаются пряслица.

К сожалению, большинство предметов, полученных в результате прядения и ткачества, а также войлочные изделия дошли до сегодняшнего дня в очень плохом состоянии. На сегодня археологи дополнительно могут использовать только косвенные данные по раскопкам с соседних районов.

Құрбандық тас тақташалар. Құраша-І қорғаны
Stone altar. The mound Kurasha-I
Каменный жертвенник. Курган Кураша-І

Таким образом, нужно отметить, что декоративно-прикладное искусство раннего железного века запада казахских земель является многогранным явлением. Можно сказать, что в создании этого наследия кочевники выступали как непосредственные их исполнители, так и заказчики. Декоративно-прикладное искусство, в том числе и звериный стиль ранних номадов Западного Казахстана, на сегодня выступает как одно из ярких и оригинальных проявлений среди множества кочевнических культур Евразии.

Литература

Акбулатов И.М. Экономика ранних кочевников Южного Урала (VII в. до н.э. – IV в. н.э.). – Уфа: НМ РБ, 1999. – 102 с.

Гуцалов С.Ю. Материалы раскопок курганов могильника Лебедевка II в 2002 г. // Ранние кочевники Волго-Уральского региона: Материалы Междунар. науч. конф. «Ранние

кочевники Южного Приуралья в свете новейших археологических данных». – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2008. – С. 38–46.

Гуцалов С.Ю. Погребения скифской эпохи могильников Лебедевка II–III // Нижневолжский археологический вестник. – Вып. 10. – 2009. – С. 306–324.

Железчиков Б.Ф. Некоторые вопросы развития скотоводческого хозяйства сарматов Южного Приуралья // Памятники кочевников Южного Урала. – Уфа, 1984. – С. 3–17.

Кадырбаев М.К. Каменные алтари-жертвенники из Северо-Западного Казахстана // Советская археология. – № 3. – 1977. – С. 204–212.

Кадырбаев М.К., Курманкулов Ж.К. Погребение жрицы, обнаруженное в Актюбинской области // Краткие сообщения Института археологии. – Москва, 1978. – № 154. – С. 65–70.

Лылова Е.В. Ювелирные украшения из раннекочевнических погребений Южного Приуралья VI–IV вв. до н.э. // Археологические памятники Оренбуржья. Вып. V. – Оренбург: Издательство ОГПУ, 2001. – С. 126–137.

Ольховский В.С. Монументальная скульптура населения западной части евразийских степей эпохи раннего железного века. – Москва: Наука, 2005 – 299 с.

Самашев З.С., Ольховский В.С. Стелы Дыкылтаса (Западный Казахстан) // Вопросы археологии Западного Казахстана. – Вып. 1. – Самара, 1996. – С. 218–234.

Самашев З., Кушербаев К., Аманшаев Е., Астафьев А. Сокровища Устюрта и Манкыстау. – Алматы, 2007. – 400 с.

Самашев З., Онгар А., Оралбай Е., Киясбек Г. Храм-святилище – Кызылуйик. – Астана: Издательская группа ТОО «Археология», 2011. – 200 с.

Смирнов К.Ф. Савроматы. Ранняя история и культура сарматов. – Москва, 1964. – 380 с.

Смирнов К.Ф. Производство и характер хозяйства ранних сарматов // Советская археология. – № 3. – 1964. – С. 45–63.

Федоров В.К. Савромато-сарматские костяные ложечки: к вопросу об индоарийских корнях некоторых явлений савромато-сарматской культуры // Башкирский край. – Уфа, 1992. – Вып. 2.

ОРТАҒАСЫРЛАРДАҒЫ АУЫР ҚАРУЛАНҒАН ЖАУЫНГЕРЛЕР

3. Самашев

Ж.с. I мыңжылдығының ортасына қарай кең байтақ Орталық Азия даласында көне түркі этникалық-саяси бірлестіктерінің иеліктері болған, солардың негізінде кейіннен қуатты мемлекеттер – көне түркі қағанаттары құрылды. Бұл оқиғалардың алдында юэчжи (Пазырық археологиялық мәдениетін құрушылар), ғұн, сяньби империялары құрылып, құлады.

Ерте орта ғасырлардағы сяньби мәдениеті Қазақ Алтайындағы Берел қорымынан соңғы табылған заттардан айрықша көрініс тапқан, бұлардың арасынан мынадай костюм әшекейлерін атап өтеміз: теріс жағы бүкіл периметрінің бойымен бедерлеу арқылы өрнектелген күміс тілік-диадема, қойылған тастары бар күміс сым сырға, түрлі түсті тастардан жасалған моншақ, мойынға тағатын алтын салпыншақтар, косметикалық қылшақ, өктастан жасалған ірі дискілер, тарақ, жыртқыштардың

тістерінен жасалған бойтұмарлар және және бедерленген күміс дискілер, сондай-ақ жеңіл қаруланатын жауынгердің қарулану құралдарының жиынтығы. Берел қорымынан табылған заттар ғұн дәуірі мен көне түркі дәуірінің арасында аралық мәдени-хронологиялық кезең – «сяньби» немесе «сяньби-жужан» кезеңін бөліп көрсетуді мәселе етіп қоюға жол ашады, сол арқылы аталған дәуірлер арасындағы қуысты толтырмақ. Тұтас алғанда, бұл материалдардың хронологиялық жіктелуі Халықтардың ұлы қоныс аударуы деп аталатын дәуірдің аясын (ж.с.д. II ғ. – ж.с. VI ғ.) қамтиды.

Өрине, аталған кезеңдегі оқиғаларды Орталық Азияға көрші аймақтардағы күрделі әрі қарама-қайшы этникалық-мәдени процестердің кең ауқымында қарастыру керек. Аймақтың ерте орта ғасырлардағы халқының этникалық-мәдени келбетінің қалыптасуына қатар дамыған Алтай тауы жүйесі және Оңтүстік Сібір (тастық, көкпаш, булан

Сяньби кезеңінің қоршаулары. Қазақ Алтайы. Берел қорымы. 3. Самашевтің қазбасы
Fencing-calculations of the Xianbi period. The Kazakh Altai. The burial ground Berel. Excavations of Z. Samashev
Оғрады-выкладки периода сяньби. Казахский Алтай. Могильник Берел. Раскопки З. Самашева

коба және басқалары) мәдениеттері өкілдерімен түрлі байланыстар мен өзара әрекеттер және, әрине, Хань дәуірінен бастап сяньбилерден пайда болған Тан династиясы билік құрған кезеңге дейінгі ежелгі қытай патшалықтарында болған оқиғалар ықпал еткен.

Ұлы түркі қағанаттары мәдениеті өркендеген қаһармандық дәуірді сауыт киген жауынгер батыр мен оның атының бейнесінсіз елестету мүмкін емес.

Атты садақшы немесе найзагер сол орта ғасырлар кезеңінің өзіндік бір танымбелгісіне айналады, ол заманда тарих сахнасының төрінде көшпелі мемлекеттік құрылымдардың, тайпалық одақтардың, тайпалар мен рулардың қуатты көсемдері, сондай-ақ қолбасшылар, батырлар мен шынайы әрі жиынтық бейнелері сол бір қаһармандық дәуірдің барлық қолжетімді ақпарат құралдарына, соның ішінде петроглифтерге түсірілген басқа да кейіпкерлер пайда болады. Графикалық өнердің айқын жариялық сипаты осыдан туады, бұл сипаты қарулы ортағасырлық көшпенділер қоғамының қажеттіліктеріне жауап берген, ол қоғамда көптеген әскери-саяси әрекеттер нәтижесінде қуатты дала империялары құрылып, ыдырап жатты, бір тайпалар екінші бір тайпалар құрамына кіріп, аумақтық жер иеліктері жаулап алынып, бірігіп жатты. Бірақ сонымен қатар бейбіт кезеңдер де болған, мұндай кезеңдерде бейнелеу ескерткіштері, поэтикалық туындылар дүниеге келіп, материалды өңдеу техникасы мен технологиясы жетілдірілген, Орталық Азиядағы үлкен Орхон, Ертис,

Іле, Талас, Сырдария және т.б. өзендердің жағасындағы жайқалған алқаптарда қолөнер және сауда орталықтарына айналған ғаламат көшпенділер қалашықтары тұрғызылған.

Осы оқиғалардың барлығының ортасында қоғамда айрықша құқық берілген және ұрыс майдандарында танытқан айбындылығы мен ержүректігінің арқасында құрметке ие болып, көпшілікке танылған атты адам, белгілі бір дәрежеде мәдени архетипке айналған адам жүреді.

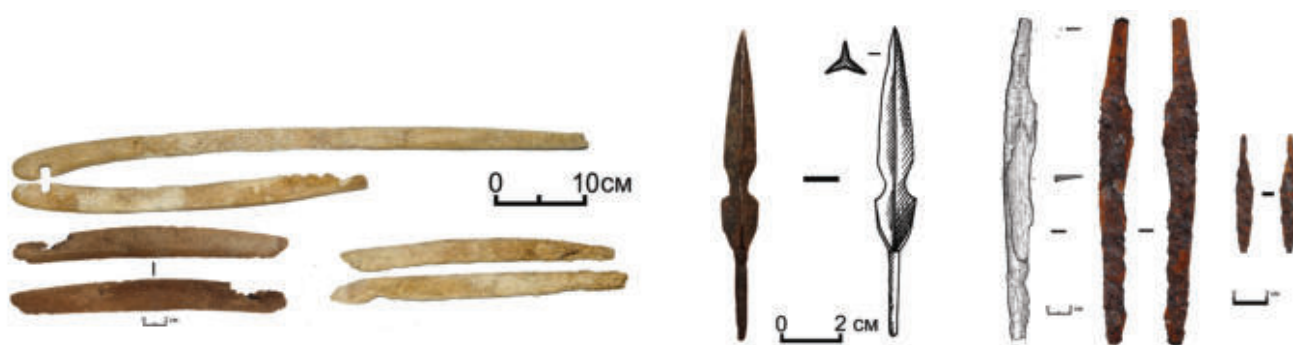
Айбынды жауынгер, оның жабдықталған аты және қару-жарақ жиынтығы, барлығы бірге – қазақ даласының солтүстігіндегі энеолиттік Ботай ескерткішінің айрықша ертедегі жылқы өсірушілер феноменінен бастап жылқы шаруашылығы мен салт мінудің мыңжылдық дамуы барысында туған үш бірлікті біртұтас мәдениет, «мәдени код».

Қазақ даласындағы ежелгі түркі дәуірінің ерте кезеңін сипаттау үшін Берел обаларының бірінің материалдарына жүгіну жеткілікті, бұл обада ер адам қабірінен күміс қапсырмалар, белдік тоғасы, найза, ағаш қынаптағы пышақ, садақтың сүйек қаптамалары, мүйізден жасалған салпыншақ және т.б. табылды. Табылған заттардың арасынан ұшып бара жатқан үйрек бейнеленген және қоянның, көртышқан-сусоқырдың және тіпті бақаның белгілері үйлестірілген тіршілік иесі бейнеленген, металдан жасалған белдік қаптамасын атап өтеміз.

Үйрек қанаттарын жайып ұшып бара жатқан қалпында көрсетілген. Құстың тұмсығы доғал, ұзын, тік бұрыштап кескінделген, бастың сызығына жымдасып жалғасып кет-

Сяньби кезеңіне жататын атты жауынгердің қабірі. Қазақ Алтайы. Берел қорымы. 3. Самашевтің қазбасы
Burial of a warrior with a horse of the Xianbi period. The Kazakh Altai. The burial ground Berel. Excavations of Z. Samashev
Погребение воина с конем периода сяньби. Казахский Алтай. Могильник Берел. Раскопки З. Самашева

Сяньби кезеңіне жататын әскери жерлеулерден табылған қару-жарақтар. Қазақ Алтайы.

Берел қорымы. 3. Самашевтің қазбасы

Items of armament from military graves of the Xianbi period. The Kazakh Altai. The burial ground Berel. Excavations of Z. Samashev
Предметы вооружения из воинских захоронений периода сяньби. Казахский Алтай. Могильник Берел. Раскопки З. Самашева

кен. Құстың басы мойын сызығына жымдасып жалғасқан шағын дөңгелектенген томпақ түрінде бөліп көрсетілген. Көзі қысық, пішіні бадам тәрізді. Мойны жуан, оның қос жағынан қанаттары шығып тұр, олар үшбұрыштап кескінделген, олардың түбінен пішіні тікбұрышты жуан құйрығы басталады. Қауырсынының түр-сипаты мойнын толтырып тұрған шырша тәрізді өрнек түрінде көрсетілген; қанаттары қиғаш сызықшалармен, денесі ромб тәрізді сызықшалармен толтырылған; құйрығында түбінен бастап ұшына дейін бес түзу сызық шиырланған.

Мифологиялық ұғым-түсініктерде үйрек бейнесі ерекше орынға ие. Бұл құс әлемнің барлық саласын қиып өте алады, оған аспан, жер, су стихиялары бағынышты (жүзе және сүңги алады), сол арқылы жоғарғы, ортаңғы және төменгі элемдерді біріктіреді.

Қиял-ғажайып тіршілік иесі отырған қалпында бейнеленген. Оның басы кішкентай, оның сызығы дене сызығына жымдасып жалғасқан. Шамамен көзінен бастап дене сызығының орта тұсына дейін үшбұрышталған, ерең байқалатын көрсетілген. Көзі үлкен, пішіні бадам тәрізді. Аузы жабық. Алдыңғы аяқтары қысқа, артқы аяқтары ұзын, денесінің астына басқан; жамбасы доға тәрізді ойма түрінде жасалған. Құйрығы қысқа. Жүнінің түр-сипаты бүкіл денесіне түсірілген қысқа қиғаш кертіктер түрінде көрсетілген. Бәрінен бұрын сипатталған жануар құлақтарын басына қарай жиырған қоянды еске түсіреді, бірақ аузы мен алдыңғы аяқтарының түсіндіріп жеткізілуі күмән туғызады. Бұл анатомиялық элементтер бақаға тән.

Алынған бірге жерленген заттар кешені көне түркілердің материалдық мәдениетін айқын сипаттайды.

Қарулану құралдарын шартты түрде екі санатқа – жақыннан және алыстан ұрысу қарулары деп бөлуге болады. Бірінші түріне найза мен пышақ жатады, екіншісіне жебе, садақ қаптамалары жатады; соңғыларына қарап ғұн-сарматтық кейіптегі құрамы күрделі садақ ретінде сипатталатын қарудың түрі айқындалады.

Аттың ер-тұрманына қатысты заттардан тұсауға арналған түймеліктерді атап өтуге болады, олар қазақ халқында әлі күнге дейін бар.

Бұл табылған заттардың барлығы ж.с. VI–VII ғасырларда алдыңғы дәуірдің қайтыс болған адамдарды арулау рәсімінен анықталған көне элементтері сақталған өзгеше мәдениеттің өмір сүргенін көрсетеді: жерленген адамның шығысқа қаратылуы, аттың немесе оның бір бөлігінің, не болмаса аттың аяқтары мен терісінің адаммен бірге жерленуі және т.с.с.

Көне түркі дәуірінің тағы бір қызықты кешені Шығыс Қазақстандағы Шыңғыстау тауларындағы Сарыкөл өзеніне жақын жерден табылды. Мұнда көптеген тас мүсін тікбұрышты қоршаулардың шығыс жағынан табылды. Тас мүсіндердің біреуінің түбінен қойма табылды, ол шағын алтын және күміс құмырадан, шерулік киімге арналған алтын және күміс қадамалардан, темір найза ұштығынан, сауытты табақтардан және аттың ер-тұрманына жататын заттардан – үзеңгілерден, ауыздықтардан және айыл тоғаларынан тұрады.

Ортағасырлық түркілердің мұндай ескерткіштері Қазақстанның барлық аймақтарынан табылды. Олардың қатарына Жетісудағы Талғарға жақын жерде зерттелген оба жатады. Табылған заттардың қатарындағы есте қаларлық зат – тоғасында адам бетпердесі бейнеленген әшекейлі белдік.

Оқиғалы дереккөздердегі мәліметтер бойынша, ж.с. I мыңжылдығының соңында Ертістің жоғарғы жағында жалпы жинақтама «қимақтар» этнонимі арқылы белгілі, ж.с. IX–X ғғ. тайпалық бірлестік құрған, көшпелі өмір салтын ұстанған тайпалар өмір сүрген. Бұл тайпаның шығуы туралы генеалогиялық аңыз бар, оған сай қимақтардың арғы атасы Шад үлкен ағаларымен дауға келіп қалған соң Ертіске келген. Кейбір зерттеушілер аңызда VII ғ. ортасындағы шынайы оқиғалар көрсетілген дейді. Қимақтардың бастапқы мекендеген таралау аймағы шамамен Солтүстік-Шығыс Моңғолия далалары болған.

Бүгінгі ұғым-түсініктер бойынша, Ертіс өзенінің жоғарғы жағында саяси үстемдігін орнатып, қимақтар үлкен этникалық-саяси бірлестік құрған. Қимақ мемлекетінің астанасы шамамен Ертісте болған, ибн Бахра, әл-Идриси және Гардизи шығармаларында сипатталған Орталық Шығыстан басталатын керуен жолдары сол жаққа жеткен. Қимақтар Ертістің шығыс жағында да өмір сүрген. Қимақтардың ескерткіштері Жоғарғы және Орталық Ертіс маңындағы обалы қорымдар түрінде болып келеді.

Қазақ Алтайындағы Қарақаба өзенінің жоғарғы жағындағы қимақ ескерткіштері хронологиялық және этникалық-мәдени айрықша белгісі тұрғысынан ерекше қызығушылық тудырады. Олар аймақтағы ежелгі түркі халықтарының мәдениетін көрсетеді, бұл халықтар Орталық Азияға шектес аудандардың халықтарымен тығыз этникалық және мәдени-экономикалық байланыстар орнатып, өзара әрекет еткен.

Жерлеу-еске алу әдет-ғұрпынан айрықша көрініс тбатын көне түркілердің діни ой-танымын қайта құру үшін, сондай-ақ Қарақаба обаларында жерленген адамдардың этникалық келбетін анықтау үшін жерлеу ғұрпын талдау, атпен бірге жерлеудің этнографиялық ерекшеліктері маңызды рөл атқарады.

Қазақ Алтайы аумағындағы көне түркі дәуіріндегі халықтар тобының жерлеу ғұрпының ерекшеліктерінің бірі атты толық ер-тұрманымен қайтыс болған адамның жанына емес, кіретін шұңқырдың түбіне немесе жоғарғы бөлігіне, сонымен қатар ер-тұрмансыз бірге жерлеу екені сөзсіз.

Аттың ер-тұрманы (ер-тоқым, үзеңгі, ауыздықты жүген) біз зерттеген обаларда лақаттағы жерленген адамның аяғының тұсына әдейі орналастырылған, бұл мәдени-хронологиялық тәртіптің өзгеру көрсеткіші болып табылады.

Лақатты және ағаш қыстырмалары бар шұңқырдың болуы, бірге жерленген аттың басының қайтыс болған адамның басына қарама-қарсы жаққа бағытталуы Қарақаба түркілерінің жерлеу ғұрпының өзгешелігі екені сөзсіз.

Егер бірге жерленген бұйымдардың құрамында қарулану құралдарының басым болуы сол дәуірдегі жауынгерлік рухтың табиғи түрдегі көрінісі ретінде қабылданса, Қарақабада біз қазған төрт қабірдің үшеуінен екі музыкалық аспаптың (оның үстіне құрылымы әр түрлі аспаптардың) табылуы, әрине, көне түркілердің көшпелі қоғамында рухани дамудың өзгеше болғанын, атап айтқанда, адамдардың өмірінде бақсылық үлкен рөл атқарғанын көрсетеді.

Қарақабадағы екі қабірден бізанықтаған, сирек кездесетін, ми сауытының төбе сүйек бөлігінде алдын ала жіңішке дәл шеңберді адамның көзі тірісінде бұрғылап тесу (трепанация) жағдайы бақсыға табынушылықпен байланысты болуы ықтимал. Трепанацияланған кішкентай саңылаулардың жиектерінде шор пайда болғанына қарағанда, бұл медициналық амал-шарғыдан кейін адам тағы біраз өмір сүрген. Мұндай операциялар «таңдамалылық» деп аталған бақсылық ғұрыпты орындаған кезде жасалған болуы керек және аспан құдайларымен қарым-қатынас орнату және рух қалаулыларының жоғарыдан ақпаратты қабылдауы ерекше болады деген ұғым-түсініктермен байланысты.

Ішекті музыкалық аспаптар Моңғол Алтайындағы көне түркі ескерткіштерінен белгілі, олар Украина аумағындағы сары қыпшақтар (половцевтер) қабірлерінен табылды, бұл ежелгі түркі халықтарының бүкіл таралу аймағында олардың мәдени кешенінде музыка салт-рәсімдік рөл атқарғанын көрсетеді.

Музыкалық аспаппен бірге мол қару-жарақ кешені Алтай түркілерінің бір тобының өкілдері болып табылатын жерленген адамдардың әлеуметтік мәртебесі жоғары болғанын көрсетеді.

Музыкалық аспаптар ысқышты аспаптар болғанға ұқсайды, әдетте көптеген халықтардың дәстүрлі қоғамында бақсының міндетті айрықша белгілерінің қатарына дәл осындай аспаптар кірген.

Тұтас алғанда, зерттелген үш обадан табылған заттар ежелгі түркілер қоғамындағы социогенезбен байланысты мәселелерге жаңаша қарауға және жазбаша дереккөздердегі мәліметтерді қатыстыра отырып, дүниетаным, дін және мәдениет мәселелерін жаңа деңгейде жете зерттеуге мүмкіндік береді.

Біз зерттеген үш обаның тұрғызылған уақытына келсек, олардың мерзімін алдын ала ж.с. VIII ғ. – X ғ. басы аралығында деп анықтауға болады.

Қимақ саяси бірлестігінің этникалық құрамының күрделілігі жерлеу ғұрпының әр түрлі болуына негіз болған: қайтыс болған адамдарды жерасты шұңқырларында, тас жәшіктерде және лақатта жерлеген. Жерүсті құрылымдарын – тікбұрышты немесе жұмыр қоршауларды сауытты тақталармен және топырақпен жапқан. Кей кездері қоршаулардың бұрыштарына тақтатастар орнатқан. Жерленген адамдар тікбұрышты жерасты шұңқырларына арқасымен, созылған қалпында, басын шығысқа немесе солтүстік-шығысқа қаратып жатқызылған. Кейде қабір шұңқырының солтүстік қабырғасының бойында лақаты бар. Әдетте бұлар – бір кісілік қабірлер. Қимақтарда ұзын оба деп аталатын, солтүстік-оңтүстік сызығының бойымен созылған обалар кең тараған. Оларда бір үйіндінің астында бірнеше қабір орналасқан, бірақ олардың әрқайсысы жеке іргелес қоршауда. Қабірлердің біразында әдетте адаммен қатар, дәл солай бағытталап жатқызылған ат жерленген. Қабірлердің бірнеше тобы айқын көзге түседі. Жерленген адамдар шығысқа (солтүстікке қарай ауытқып) бағытталған және ат бірге жерленген (басым көпшілігінде) оба астындағы қабірлер – бір кісілік қабірлер. Жоғарғы Ертістегі дене өртелген қабірлері екі санатта кездеседі – атпен немесе оның бөліктерімен (терісімен?) және аттың қалдықтары жоқ қабірлер. Атты-салт аттылар қабірлері құрылымы бойынша ерекшеленеді: басқыштары бар жай жерасты шұңқырлары және лақатты шұңқырлар. Бір кешенде денені қою және денені өртеу рәсімдері үйлестірілген, бір оба үйіндісінің астында бірнеше қабір шұңқыры бар ұжымдық сағаналар да белгілі.

Жоғарғы Ертіс маңындағы Зевакино аулындағы моладан қарулану құралдары мен тұрмыстық заттары бірге жерленген, сүйегі өртенген адамдардың қабірлері табылды. Дене өртелген қабірлер аз ғана, сондықтан этникалық-мәдени айрықша белгі тұрғысынан ерекше

қызықты. Ескерткіштердің ерекше санатын әдетте қабірсіз болатын еске алу орындарының қоршаулары құрайды. Әдетте оларда жануарлар сүйектері, астан кейін қалған керамикалық ыдыстардың сынықтары болады, бірақ бастысы, құрбандыққа шалынған аттардың терісін ілетін сырықтар орнатуға арналған шұңқырлар болған. Қимақ ескерткіштерінің жерлеу бұйымдары, ең бастысы, қарулану құралдарынан және аттың ер-тұрманынан, кейде еңбек құралдарынан (пышақтар, қайрақ тастар және тығын тәрізді шотбалталар) тұрады. Қару-жарақ түзу темір алдаспандар, сәл иілген қылыштар, найзалар, көптеген үш қалақты және үш қырлы-қалақты жебелер, кейде қимасы ромб тәрізді жебелер түрінде болып келеді. Сүйек жебелер санаулы жағдайда ғана кездеседі. Аттардың қабірлеріне қайтыс болған адамдардың әлеуметтік жағдайына байланысты заттарды бірге жерлеген. Аттарды қабірге жүгенделген және ертеулі күйінде, көбінесе мол ер-тұрман жиынтығымен – ер-тоқыммен, жүген жиынтығымен, алуан түрлі қондырма қапсырмалармен безендірілген кеудесіне және құйрығына тағатын белдіктерімен, белгілі бір қару-жарақ жиынтығымен, үй керек-жарақтарымен, әшекейлермен бірге жатқызған. Ыдыспен бірге көп жағдайда қойдың құйрығы мен темір пышақты бірге салған.

Өсімдік және аң мотивтерінен тұратын бедерлі композициялармен безендірілген тамаша сәндік-қолданбалы өнер туындылары қимақтардың мәдениеті жоғары дамығанын көрсетеді. Бұған 1970 ж. Ф. Х. Арсланова зерттеген Зевакин қорымынан табылған қылыш қынабының күміс әшекейлері мысал бола алады. Қынаптың ұшында ұзын жеңді, ұзын етек халаттағы екі адам бейнеленген, олардың біреуі ішекті аспапта ойнап тұр. Португяя белбеуінің бекіткішінде тамаша көрініс – лотос қалпындағы адам бейнеленген, оның екі жағына қаздардың геральдикалық бейнелері орналастырылған. Бірге жерленетін бұйымдардың айтарлықтай бөлігін қарулану құралдары: алдаспандар, қылыштар, садақ, садақ оқтары құрайды, бұлар қимақтардың жауынгерлігі туралы жазбаша дереккөздердегі мәліметтерді растайды. Құрамы күрделі рефлекссті

садақтармен және салпыншақты тұтқасы бар сәл иілген қылыштармен қаруланған қимақ жеңіл атты әскері ерекше даңққа бөленген, сондай-ақ олар ойлап тапқан ат үстінде шайқасу тәсілі белгілі болған.

Жазбаша дереккөздерде қимақтардың қоғамдық өмірі мен мемлекеттік билік құрылымы туралы толық мәліметтер жоқ. Олардың патшасы қаған деп аталғаны белгілі, қоғамда жауынгерлер тобы болған. Қимақтар туралы генеалогиялық аңызда құлдар мен еркін қауым мүшелері аталады.

Қимақ халқы табиғаттың дүлей күштеріне табынған. Гардизидің мәліметтеріне сай олар Ертіс өзеніне құрмет көрсеткен, өзенді қимақтардың құдайы деп санаған және айтқан. Олар айдаһарды өзен рухы деп сиынған, сондықтан мифологияда, бейнелеу және сәндік-қолданбалы өнерде балық, айдаһар, жылан және су мазарының басқа да өкілдерінің мотиві елеулі орын алады. Зевакин қорымынан табылған қола айнадағы руналық жазу IX–X ғғ. Жоғарғы Ертіс маңы халқының тым болмаса ұзын оба деп аталатын обалар қалдырған бөлігінің түркітілдес болғанын көрсетеді. Тарих ғылымында этникалық орталығы Қазақ Алтайында, жоғарғы Ертіс бассейнінде болған орта ғасырлардағы наймандар мәдениетін археологиялық тұрғыдан жүйелеп тексеруге әзірше қадам жасалған жоқ. Қазіргі уақытта сөзсіз қимақ тайпаларына қатысты деп жүрген ортағасырлық ескерткіштердің қандай да бір бөлігін наймандар XI–XIII ғғ. (немесе одан ерте?), яғни олардың этникалық-саяси бірігуі және көрші тайпалармен және мемлекеттік құрылымдармен күрделі өзара қарым-қатынастары кезеңінде, бірақ конфессиялық тұрғыдан терең исламдандыру процесімен әлі байланысты емес кезеңде қалдыруы әбден мүмкін.

Ортағасырлық тайпалардың жарқын мәдениетін үлгілері кездесетін жоғарыда аталған сяньби, көне түркі және қимақ ескерткіштерінен басқа, Қазақстан аумағында печенег, оғыз және қыпшақ көне ескерткіштері зерттелді, бұл ескерткіштер олардың этникалық-әлеуметтік-мәдени келбеті, діні мен дүниетанымы, саяси құрылымы мен кеңістіктегі байланыстары туралы таным-түсінігімізді айтарлықтай толықтырды.

THE MILITANT CATTFACTORIES OF THE MIDDLE AGES

Z. Samashev

By the middle of the 1st millennium AD on the vast expanses of the Central Asian steppes, the possessions of the early Turkic ethnopolitical associations were designated, on the basis of which the mighty states - the ancient Turkic Khaganates were subsequently created. These events were preceded by the formation and disintegration of the Yuezhi empires (the creators of the Pazyryk archaeological culture), the Hunnu, Xianbi.

The culture of the early Middle Ages Xianbi is most vividly characterized by the latest finds on the Berel burial ground in the Kazakh Altai, among which we mention the costume jewelry: silver, ornamented on the reverse side by embossing

around the perimeter, a plate - diadem, silver wire earrings with inserted stones, beads of colored stones, pendants, a cosmetic brush, large limestone discs, a comb, amulets of predator teeth and silver discs with embossing, as well as a set of armament items of a lightly armed soldier. Findings on the Berel burial ground allow us to pose the question of allocating an intermediate cultural and chronological horizon - the «Xianbi» or «Xianbi-Juzhan» horizon, between the Hun and the ancient Turks, and thus fills the gulf that exists between the aforementioned epochs. The chronological layouts of these materials as a whole fit into the expansionary framework of the

so-called era of the Great Migration of Peoples (2nd century BC – 6th century AD).

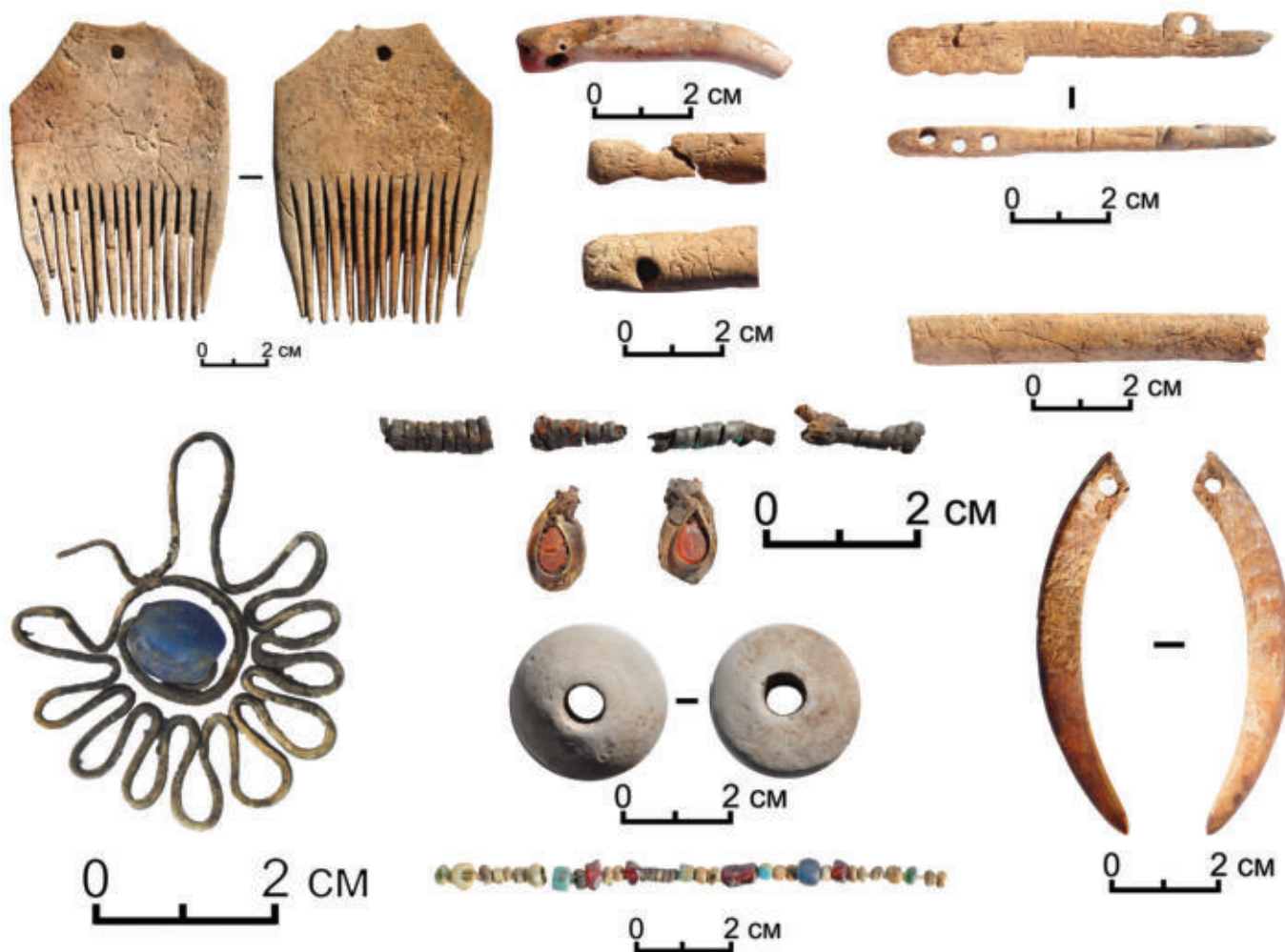
The events of this period, naturally, need to be viewed on a vast background of complex and contradictory ethno-cultural processes in neighboring regions of Central Asia. The formation of the ethnocultural image of the early medieval population of the region was influenced by various contacts and interactions with the carriers of synchronous cultures of the Altai mountain system and southern Siberia (Tashtyk, Kokpash, Bullan and others) and, naturally, events in the ancient Chinese kingdoms, from the Han era, Tang Dynasty, which, as is known, is of Syanbi origin.

The heroic era of the heyday of the culture of the Great Turkic Kaganates can not be imagined without the image of the warrior-hero and his horse, encased in a shell.

A mounted archer or lance becomes a kind of emblem of the medieval period when powerful leaders of nomadic state formations, tribal unions, tribes and clans appear in the

foreground of history, as well as generals, heroes and other characters whose real and generalized images were recorded in all accessible media that heroic era, including in petroglyphs. Hence the pronounced proclamative nature of graphic art, which in fact responded to the needs of a militarized medieval nomadic society in which, as a result of numerous military and political actions, powerful steppe empires emerged and disintegrated, some tribes were absorbed by others, captures and annexations of territorial possessions took place. However, but at the same time, there were peaceful periods during which visual monuments and poetic works were created, techniques and technology of material processing were perfected, magnificent towns were created, which became centers of craft and trade in flowering oases on the banks of the great Central Asian rivers – Orkhon, Irtysh, Ili, Talas, Syr Darya, and others.

At the center of all these events was a man on horseback, endowed with society with special privileges and earned respect and recognition through personal valor and courage displayed

Сяньби кезеңіне жататын әйел қабірінің әшекейлері. Қазақ Алтайы. Берел қорымы. З. Самашевтің қазбасы
Ornaments from the female burial of the Xianbi period. The Kazakh Altai. The burial ground Berel. Excavations of Z. Samashev
Украшения из женского погребения периода сяньби. Казахский Алтай. Могильник Берел. Раскопки З. Самашева

on the battlefields, a man who has become to some extent an archetype of culture.

Valiant warrior, his horse with decoration and a set of weapons taken together - a triune monolith of culture, a «cultural code», created during the many thousands of years of horse breeding and horsemanship, starting, perhaps, with the bright phenomenon of early horse breeders of the Botanical Eneolithic Monument in the north of the Kazakh steppes.

To characterize the early stage of the Ancient Turkic era in the Kazakh steppes, it is sufficient to turn to the materials of one of the Berel burial mounds, where silver plaques, a belt buckle, a spear, a knife in wooden scabbards, bone pads for onions, horn suspension, etc. were found in the man's burial. Among the findings, an overlay on the belt with the image of a flying duck and a creature combining the signs of a hare, a mole-mole rat and even a frog.

The duck is shown flying, with spread wings. The beak of a bird - stubose, long, sub-envelope, smoothly passes into the line of the head. The head is marked with a small rounded projection, smoothly passing into the neck line. The eye is narrow, shaped closer to the amygdala. Neck wide, on both sides of it protruding wings, having subtriangular outlines, from their bases a powerful tail of subrectangular form begins. The texture of the feathering is shown in the form of a fir-shaped ornament filling the neck; on the wings filling in the form of an oblique shading, on the trunk - rhombic; On the tail - from the base to the tip, five straight lines are drawn.

In mythological representations, the image of a duck occupies a special place. This bird is can to cross all spheres of the universe - it submits the elements of heaven, earth, water (the ability to swim and dive), thereby connecting the upper, middle and lower worlds.

A fantastic creature is depicted sitting. He has a small head, the line of which smoothly passes into the trunk line. Approximately from the eye and up to the middle of the trunk line is shown a subtriangular, barely noticeable protrusion. The eye is large, almond shaped. The mouth will close. Forelegs short, hind legs long, tucked under the trunk; a femur is marked with an arcuate insert. The tail is short. The texture of the wool is shown in the form of short oblique incisions, applied throughout the trunk. Most of all, the described animal resembles a hare with its ears pressed to the head, but the treatment of the mouth and front paws is questionable. These anatomical elements are typical of a frog.

The resulting accompanying ware complex brightly characterizes the material culture of the ancient Turks.

Weapons can be divided into two categories: melee weapons and long-range weapons. The first type includes a spear and a knife, to the second - arrows, lining on the bow; judging by the latter, the type of weapon is determined, characterized as a composite onion of the so-called Hunno-Sarmatian appearance.

From items related to equestrian equipment, you can note the fasteners on the fetters, which are still used by Kazakhs.

All these findings indicate the functioning in the 6th-7th centuries. AD. original culture that preserved the archaic elements of the previous era, recorded in the ritual of dealing

with the dead: the Eastern orientation of the buried, the accompanying burial of the horse or its part, or the horse's skins with limbs, etc.

Another interesting complex of the ancient Turkic era was discovered near the lake. Sarykol in the mountains of Shyngystau in Eastern Kazakhstan. On it, many stone sculptures are installed on the eastern side of rectangular fences. At the base of one of the sculptures is found a treasure consisting miniature of gold and silver jugs, gold and silver stripes for ceremonial clothes, an iron spearhead, shell plates and items of horse equipment - stirrups, bits and crochets.

Similar monuments of medieval Turks are recorded in all regions of Kazakhstan. Among them is the mound explored in the city of Talgar in Zhetysu. Among the findings is a composite belt, on the buckle of which is depicted a human face.

According to narrative sources, at the end of the 1st millennium AD. In the upper reaches of the Irtysh tribes inhabited by a nomadic way of life, known as the common name ethnonym Kimaki, formed in the 9th-10th centuries. AD tribal association. On the origin of this tribe, there is a genealogical legend, according to which ancestor of the Kimaks, a certain Shad appeared on the Irtysh after a quarrel with older brothers. Some researchers believe that the legend reflects the real events of the mid-seventh century. The primary habitat of Kimaks was, presumably, the steppes of Northeast Mongolia.

According to existing ideas, having established political hegemony in the upper reaches of the Irtysh, the Kimaks created a large ethnopolitical union. The capital of the state of Kimak was somewhere on the Irtysh, where caravan routes, described in the works of ibn Bahra, al-Idrisi and Gardizi. The Kimaks lived at the east of the Irtysh. Monuments of the Kimaks of the Upper and Middle Irtysh are represented by burial cemeteries.

Of particular interest in terms of chronological and ethnocultural attribution are Kimak monuments in the upper reaches of the river Karakaba in the Kazakh Altai. They characterize the culture of the ancient Turkic peoples of the region, which had close ethnic and cultural and economic contacts and interactions with the peoples of the adjacent regions of Central Asia.

For the reconstruction of religious views of ancient Turks, which are clearly manifested in funeral-memorial rituals, as well as to clarify the ethnic shape buried under the burial mounds of the Karakaba, burial ritual analysis, ethnographic features of burial with a horse are of great importance.

Among the features of the burial ritual of the group of the population of the ancient Turkic epoch in the territory of the Kazakh Altai is undoubtedly the burial of the accompanying horse in full equipment not near the dead person, but at the bottom or at the top of the entrance pit, without equipment.

Equestrian equipment (saddle, stirrups, bridle with bits) in the burial mounds investigated by us is deliberately placed at the feet of the buried individual in a rebound, which is already an indicator of a change in the cultural-chronological order.

The presence of a pit with linings and wooden headpieces, the orientation of the head of the copped horse in the opposite direction than that of the deceased person, undoubtedly make

up the specifics of the funeral rites of the Karakaba Turks.

If the prevalence of armaments in the accompanying inventory is perceived as a natural manifestation of the militant spirit of the era, then the find in three of the burials of two musical instruments excavated at Karakaba by us (of various designs), of course, attests to the specific specificity of the spiritual development of the ancient Turkic nomadic society, in particular, the role of shamanism in people's lives.

With the cult of shamanism, perhaps a rare case of lifetime drilling (trepanation) of a previously refined ideal circle on the parietal part of the cranium, recorded by us in two burials of the Karakaba. Judging by the formation of a built-up edge along the edges of small trephine holes, after these medical manipulations a person lived for some time. It is permissible that such operations were carried out during the performance of the shamanic ritual of «election» and are associated with the notions of special forms of communication with heavenly deities and the perception of information by the elected representatives of the spirit.

Findings of string musical instruments in ancient Turkic monuments are known in the Mongolian Altai, they are found in the Polovtsian burials on the territory of Ukraine, which testifies

to the sacred role of music in the cultural complex of ancient Turkic peoples in their entire range.

A stable armament complex together with a musical instrument testifies to the special social status of the buried, representing one of the groups of Altai Turks.

Musical instruments, most likely, bowed, it is these usually included in the number of essential attributes of the shaman in the traditional societies of many peoples.

In general, the finds in the three burial mounds allow us to take a fresh look at the problems associated with sociogenesis in ancient Turkic society, and to develop issues of world outlook, religion and culture on a new level with the use of these written sources.

As for the time of creation of the three burial mounds studied by us, they can be provisionally dated within the 8th- early of the 10th centuries AD.

The complexity of the ethnic composition of the Kimak political association led to a variety of funeral rites: the dead were buried in ground pits, in stone boxes and in a slaughter. Ground constructions - fences, rectangular or round in plan, covered with shell plates and earth. Occasionally in the corners of the fences were installed stele. The burials were located in

*Көне түркі дәуірі жауынгерлерінің тастағы бейнелері. Жетісу. Баянжүрек тауы. З. Самашевтің зерттеуі
A rock drawings of the soldiers of the ancient Turkic era. Zhetysu. The mountain Bayanjurek. Investigations of Z. Samashev
Наскальные изображения воинов древнетюркской эпохи. Жетысу. Гора Баянжүрек. Исследования З. Самашева*

rectangular ground holes on the back, in an extended position, head to the east or north-east. Sometimes the grave pit has a bottom along the northern wall. These are usually single graves. The so-called long barrows stretched along the north-south line were widely distributed among the Kimaks. There are several burials under one mound, but each of them is in a separate adjacent fence. A significant number of burials is accompanied by the burial of a horse, usually laid parallel to a person, with the same orientation. Several groups of burials are clearly distinguished. An oriental (with a deviation to the north) orientation of the buried and podkurgannye burials - single, with a knight (predominate) is characteristic. The Upper Irtysh burials with a burial place are represented by two categories - with a horse or its parts (skins?) And without horse remains. Horse-riding graves differ in design: simple ground pits with seizures and pits with piles. There are also collective tombs with several grave pits under one barrow mound, combining in one complex the rituals of corpse and cremation.

On the necropolis near the village Zevakino in the Upper Irtysh region recorded the burial of cremated remains of people, accompanied by items of weapons and life. Burials with cremation are few, and therefore are particularly interesting in terms of ethnocultural attribution. A special category of monuments are memorial fences, usually without burial. Usually they contain animal bones, fragments of ceramic vessels left after the triune, but most importantly - pits for installing poles, on which hung the skins of sacrificial horses. The funeral inventory of the Kimak monuments mainly consist of armament and equestrian equipment, less often from tools (knives, trimmings and axed axes). The weapon is represented by straight iron swords and slightly curved swords, spears, numerous three-lobed and trihedral-lobed arrowheads, sometimes - rhombic in cross section. In individual cases, the bony arrowheads come across. Depending on the social situation, the deceased was accompanied by the burial of horses. The latter were placed in the grave bridled and saddled, often with a rich set of equipment - a saddle, a bridle set, chest and tail straps, decorated with a variety of overhead plaques, a regulated set of weapons, household items, ornaments. Together with the utensils, sheep's sheep and an iron knife were often put.

The high culture of Kimaks is evidenced by magnificent works of decorative and applied art, decorated with ornamental compositions from plants and zoomorphic motifs. An example is the silver ornaments of the saber's scabbard from the Zevakin burial ground, investigated by F.Kh. Arslanova in 1970. At the end of the scabbard, two people are depicted in long-sleeved dressing gowns with long sleeves, one of which is played on a stringed instrument. On the mount for the belt, a remarkable scene is depicted - a man in a lotus position, with heraldic images of geese on both sides. A considerable part of the accompanying inventory consists of armaments: broadswords, sabers, bow, arrows, which confirm the information of written sources about the militancy of the Kimaks. Particularly famous for the Kimak light cavalry, armed with complex composite reflex bows and slightly curved swords with an intricate crosshair, as well as the tactics of equestrian combat invented by them.

Көне түркі дәуіріне жататын, үйрек пен көртышқанның (?) бейнесі нақышталған белдіктің қола әшекейі. Қазақ Алтайы.

Берел қорымы. З. Самашевтің қазбасы

A bronze plaque from the belt set of the ancient Turkic era with engraved images of a duck and a mole (?). The Kazakh Altai.

The burial ground Berel. Excavations of Z. Samashev

Бронзовая бляшка от поясной гарнитуры древнетюркской эпохи с гравированными изображениями утки и крота (?).

Казакский Алтай. Могильник Берел. Раскопки З. Самашева

Details on the social life and the structure of state power are not reported by the Kimaks. It is known that they had a king called Kagan, there was a caste of the military. In the genealogical legend of the kimaks, slaves and free community members are mentioned.

The Kimak peoples worshiped the natural elements. According to Gardizi, they respected the Irtysh River, believed it and said that the river is the god of the Kimaks. By the spirit of the river, they revered the dragon, therefore in mythology, fine and decorative art, the motif of fish, dragon, snake and other representatives of the water pantheon occupies a significant place. The rune inscription on the bronze mirror from the Zevakin burial ground testifies to the Turkic-speaking population of the Upper Irtysh region in the 9th-10th centuries at least that part of it that left the so-called long barrows. In historical science, no attempt has yet been made, from the standpoint of archeology, to trace the culture of the medieval Naimans, the ethnic core of which was in the Kazakh Altai, in the upper Irtysh basin. It is possible that some part of the medieval monuments, unconditionally attributed to the Kimak tribes at the present time, could be left by naimans in the 11th-13th centuries. (or even earlier?), i.e. in the period of their ethnopolitical consolidation and complex relationships with neighboring tribes and state entities, but in the confessional respect not yet connected with the deep process of Islamization.

In addition to the above-mentioned Sienbi, Early Turkic and Kimak monuments, which characterize the vivid culture of the medieval tribes, the Pecheneg, Oguz and Kipchak antiquities were studied on the territory of Kazakhstan, which significantly enriched our ideas about their ethnosociocultural image, religion and worldview, political structure and contacts in space.

ВОИНСТВЕННЫЕ КАТАФРАКТАРИИ ЭПОХИ СРЕДНЕВЕКОВЬЯ

3. Самашев

К середине I тыс. н.э. на огромных просторах центральноазиатских степей обозначились владения раннетюркских этнополитических объединений, на базе которых впоследствии были созданы могущественные государства – древнетюркские каганаты. Этим событиям предшествовали образование и распад империй юэчжи (создатели пазырыкской археологической культуры), хунну, сяньби, жужан и др.

Культуру раннесредневековых сяньби наиболее ярко характеризуют последние находки на могильнике Берел в Казахском Алтае. В оградках-выкладках обнаружены различные артефакты, среди которых отметим набор предметов вооружения легковооруженного конного воина и украшения костюма: серебряная, орнаментированная с оборотной стороны тиснением по всему периметру, пластина – диадема, серебряные проволочные серьги со вставными камнями, бусы из цветных камней, золотые шейные подвески, косметическая щетка, крупные диски из известняка, гребень, амулеты из зубов хищников и серебряные диски с тиснением, а также набор предметов вооружения легковооруженного воина. Находки на могильнике Берел позволяют ставить вопрос о выделении промежуточного культурно-хронологического горизонта – «сяньбийско-го» или «сяньбийско-жужанского», между эпохами хунну и древних тюрков и тем самым, заполняет лакуну, существующую между указанными эпохами. Хронологические раскладки этих материалов в целом укладываются в расширительные рамки так называемой эпохи Великого переселения народов (II в. до н.э. – V в. н.э.).

События указанного периода, естественно, нужно рассматривать на обширном фоне сложных и противоречивых этнокультурных процессов в соседних регионах Центральной Азии. На формирование этнокультурного облика раннесредневекового населения региона оказывали влияние различные контакты и взаимодействия с носителями синхронных культур Алтайской горной системы и Южной Сибири (таштыкская, кокпашская, булан-кобинская и другие) и, естественно, события в древнекитайских царствах, начиная с эпохи Хань, вплоть до правления танской династии, которая, как известно, имеет сяньбийское происхождение.

Героическую эпоху расцвета культуры Великих тюркских каганатов невозможно представить без образа закованного в панцирь воина-богатыря и его коня.

Конный лучник, знаменосец или копейщик, становится своеобразной эмблемой того средневекового периода, когда на авансцене истории появляются могущественные вожди кочевых государственных образований, племенных союзов, племен и родов, а также полководцы, герои и другие персонажи, реальные и обобщенные образы которых были зафиксированы во всех доступных средствах информации той героической эпохи, в том числе и в петроглифах. Отсюда ярко выраженный прокламативный характер графического искусства, по сути отвечавший потребностям мили-

таризованного средневекового кочевнического общества, в котором в результате многочисленных военно-политических действий возникали и распадались могущественные степные империи, одни племена поглощались другими, происходили захваты и присоединения территориальных владений. Но в то же время были и мирные периоды, в течение которых создавались изобразительные памятники, поэтические труды, совершенствовались техника и технология обработки материала, строились великолепные кочевнические города, ставшие центрами ремесла и торговли в цветущих оазисах на берегах великих центральноазиатских рек – Орхона, Иртыша, Или, Таласа, Сырдарьи и др.

В центре всех этих событий находился человек на коне, наделенный обществом особыми привилегиями и снискавший уважение и признание благодаря личной доблести и отваге, проявленной на полях сражений, человек, ставший в некоторой степени архетипом культуры.

Доблестный воин, его конь с убранным и комплект вооружения вместе взятые – триединый монолит культуры, «культурный код», созданный в ходе многотысячелетнего развития коневодства и всадничества, начиная, возможно, с яркого феномена ранних коневодов энеолитического памятника Ботай на севере казахских степей.

Для характеристики раннего этапа древнетюркской эпохи в казахских степях достаточно обратиться к материалам одного из курганов Береля, где в мужском захоронении обнаружены серебряные бляшки, поясная пряжка, копье, нож в деревянных ножнах, костяные накладки на лук, роговая подвеска и др. Среди находок отметим металлическую накладку на ремень с изображением летящей утки и существа, сочетающего признаки зайца, крота-слепыша.

Утка показана летящей, с расправленными крыльями. Клюв птицы – тупоносый, длинный, подпрямоугольных очертаний, плавно переходит в линию головы. Голова выделена небольшим скругленным выступом, плавно переходящим в линию шеи. Глаз узкий, по форме ближе к миндалевидному. Шея широкая, по обе стороны от нее выступают крылья, имеющие подтреугольные очертания, от их оснований начинается мощный хвост подпрямоугольной формы. Фактура оперения показана в виде елочковидного орнамента, заполняющего шею; на крыльях заполнение в виде косой штриховки, на туловище – ромбическая; на хвосте – от основания до кончика, прочерчено пять прямых линий.

В мифологических представлениях образ утки занимает особое место. Эта птица способна пересекать все сферы мироздания – ей покорна стихия неба, земли, воды (способность плавать и нырять), тем самым соединяет верхний, средний и нижний миры.

Фантастическое существо изображено сидящим. У него маленькая голова, линия которой плавно переходит в линию туловища. Примерно от глаза и до середины линии туловища показан подтреугольный, еле заметный выступ.

Қимақ кезеңіне жататын лақаттағы атты жерлеу. Қазақ Алтайы. Қарақаба қорымы. 3. Самашевтің қазбасы
Burial with a horse in the killing of the Kimak period. The Kazakh Altai. The burial ground Karakaba. Excavations of Z. Samashev
Погребение с конем в подбье кимакского времени. Казахский Алтай. Могильник Каракаба. Раскопки З. Самашева

Глаз большой, миндалевидной формы. Рот сомкнут. Передние лапы короткие, задние – длинные, поджаты под туловище; дуговидной вырезкой выделено бедро. Хвост короткий. Фактура шерсти показана в виде коротких косых насечек, нанесенных по всему туловищу. Более всего описанное животное напоминает зайца с прижатыми к голове ушами, но вызывают сомнения трактовка рта и передних лап. Эти анатомические элементы типичны для лягушки.

Полученный сопроводительный вещевой комплекс ярко характеризует материальную культуру древних тюрков.

Предметы вооружения условно можно разделить на две категории – оружие ближнего боя и дальнего. К первому виду относятся копье и нож, ко второму – стрелы, накладки на лук; судя по последним, определяется тип оружия, характеризующийся как сложносоставной лук так называемого гунно-сарматского облика.

Из предметов, имеющих отношение к конскому снаряжению, можно отметить застёжки на путы, которые до сих пор бытуют у казахов.

Все эти находки свидетельствуют о функционировании в VI–VII вв. н.э. самобытной культуры, которая сохранила архаичные элементы предшествующей эпохи, зафиксированные в ритуале обращения с умершими: восточная ориентировка погребенного, сопроводительное захоронение коня или его части, или же шкуры коня с конечностями и т.д.

Еще один интересный комплекс древнетюркской эпохи выявлен неподалеку от оз. Сарыколь в горах Шынгыстау в Восточном Казахстане. На нем множество каменных изваяний установлено с восточной стороны прямоугольных оград. У основания одного из изваяний найден клад, состоящий из миниатюрных золотого и серебряного кувшинчика, золотых и серебряных нашивок на парадную одежду, железного наконечника копья, панцирных пластин и предметов конского снаряжения – стремян, удила и подпружных пружек.

Подобного рода памятники средневековых тюрков зафиксированы во всех регионах Казахстана. К их числу относится курган, исследованный вблизи г. Талгар в Жетысу. Из числа находок примечателен наборный пояс, на пряжке которого изображена человеческая личина.

По данным нарративных источников, в конце I тыс. н.э. в верховьях Иртыша обитали племена с кочевническим укладом жизни, известные под общесобирательным этнонимом «кимаки», образовавшие в IX–X вв. н.э. племенное объединение. О происхождении этого племени существует генеалогическая легенда, согласно которой предок кимаков некий Шад появился на Иртыше после ссоры со старшими братьями. Некоторые исследователи полагают, что легенда отражает реальные события середины VII в. Исходным ареалом обитания кимаков были, предположительно, степи Северо-Восточной Монголии.

По существующим ныне представлениям, установив в верховьях Иртыша политическую гегемонию, кимаки создали крупное этнополитическое объединение. Столица Кимакского государства находилась где-то на Иртыше, куда со Среднего Востока вели караванные пути, описанные в сочинениях ибн Бахра, ал-Идриси и Гардизи. Кимаки про-

живали и восточнее Иртыша. Памятники кимаков Верхнего и Среднего Прииртышья представлены курганными могильниками.

Особый интерес в плане хронологической и этнокультурной атрибуции представляют кимакские памятники в верховьях р. Каракаба в Казахском Алтае. Они характеризуют культуру древнетюркских народов региона, которые имели тесные этнические и культурно-экономические контакты и взаимодействия с народами сопредельных районов Центральной Азии.

Для реконструкции религиозных воззрений древних тюрков, которые ярко проявляются в погребально-поминальной обрядности, а также для выяснения этнического облика погребенных под курганами Каракабы большое значение имеет анализ погребальной обрядности, этнографические особенности погребения с конем.

Бассүйегінде трепанацияның саңылауы бар ер адамның қабірі. Қазақ Алтайы. Қаракаба қорымы. З. Самашевтің қазбасы
Burial of a man with a trephine hole on his skull. The Kazakh Altai.
The burial ground Karakaba. Excavations of Z. Samashev
Погребение мужчины с трепанационным отверстием на черепе. Казахский Алтай. Могильник Каракаба.
Раскопки З. Самашева

К числу особенностей погребальной обрядности группы населения эпохи древних тюрков на территории Казахско-го Алтая относится, несомненно, захоронение сопроводительного коня в полном снаряжении не рядом с умершим человеком, а на дне или в верхней части входной ямы, причем без снаряжения.

Конское снаряжение (седло, стремяна, уздечка с удилами) в исследованных нами курганах преднамеренно помещается у ног погребенного индивида в подбое, что уже является показателем изменения культурно-хронологического порядка.

Наличие ямы с подбоем и деревянными заставками, ориентировка головы сопогребенного коня в противоположную сторону, чем у умершего человека, несомненно составляют специфику погребальной обрядности каракабинских тюрков.

Если превалирование в составе сопроводительного инвентаря предметов вооружения воспринимается как естественное проявление воинственного духа эпохи, то находка в трех из четырех раскопанных нами на Каракабе погребениях двух музыкальных инструментов (причем различной конструкции), конечно, свидетельствует об особой специфике духовного развития древнетюркского кочевого общества, в частности, роли шаманства в жизни людей.

С культом шаманизма, возможно, связан редкий случай прижизненного просверления (трепанация) предварительно утонченного идеального круга на теменном участке черепной коробки, зафиксированное нами в двух погребениях Каракабы. Судя по образованию нароста по краям маленьких трепанационных отверстий, после этих медицинских манипуляций человек жил еще некоторое время. Допустимо, что такие операции осуществлялись при совершении шаманского обряда «избранничества» и связаны с представлениями об особых формах общения с небесными божествами и восприятия информации свыше избранниками духа.

Находки струнных музыкальных инструментов в древнетюркских памятниках известны в Монгольском Алтае, они найдены в половецких погребениях на территории Украины, что свидетельствует о сакральной роли музыки в культурном комплексе древнетюркских народов во всем их ареале.

Солидный комплекс вооружения вкупе с музыкальным инструментом свидетельствует об особом социальном статусе погребенных, представляющих одну из групп алтайских тюрков.

Музыкальные инструменты, скорее всего, смычковые, именно такие обычно входили в число неперенных атрибутов шамана в традиционных обществах многих народов.

В целом находки в исследованных трех курганах позволяют по-новому взглянуть на проблемы, связанные с социогенезом в древнетюркском обществе, и разрабатывать на новом уровне вопросы мировоззрения, религии и культуры с привлечением данных письменных источников.

Что касается времени создания исследованных нами трех курганов, то они в предварительном порядке могут быть датированы в пределах VIII – начала X в. н.э.

Қимақ кезеңі жауынгерінің қабірінен табылған қылыштың бутероліндегі музыкант пен бишінің бейнесі. Шығыс Қазақстан. Зевакино қорымы. Ф.Х. Арсланованың қазбасы
Images of a musician and a dancer on a booteroli saber from a military burial of the Kimak period. Eastern Kazakhstan. The burial ground Zevakino. Excavations of F.Kh. Arslanova
Изображения музыканта и танцора на бутероли сабли из воинского погребения кимакского времени. Восточный Казахстан. Могильник Зевакино. Раскопки Ф.Х. Арслановой

Сложность этнического состава кимакского политического объединения обусловила разнообразие погребальной обрядности: умерших хоронили в грунтовых ямах, в каменных ящиках и в подбое. Наземные сооружения – ограды, прямоугольные или округлые в плане, покрывали панцирными плитами и землей. Изредка по углам оград устанавливали стелы. Погребенные располагались в прямоугольных грунтовых ямах на спине, в вытянутом положении, головой на восток или северо-восток. Иногда могильная яма имеет подбой вдоль северной стенки. Обычно это одиночные захоронения. У кимаков были широко распространены так называемые длинные курганы, вытянутые по линии северо-юг. В них под одной насыпью располагаются несколько погребений, но каждое из них находится в отдельной смежной оградке. Значительное число погребений сопровождается захоронением коня, обычно уложенного параллельно человеку, с такой же ориентировкой. Четко выделяются несколько групп погребений. Характерна восточная (с отклонением к северу) ориентировка погребенных и подкурганые захоронения – одиночные, с конем (преобладают). Верхнеиртышские погребения с труположением представлены

двумя категориями – с конем или его частями (шкурами?) и без конских остатков. Конско-всаднические могилы различаются по конструкции: простые грунтовые ямы с приступками и ямы с подбоем. Известны и коллективные усыпальницы с несколькими могильными ямами под одной курганной насыпью, сочетающие в одном комплексе обряды трупоположения и трупосожжения.

На некрополе у пос. Зевакино в Верхнем Прииртышье зафиксированы захоронения кремированных останков людей в сопровождении предметов вооружения и быта. Погребения с трупосожжением немногочисленны, поэтому особенно интересны в плане этнокультурной атрибуции. Особую категорию памятников составляют поминальные ограды, как правило, без погребений. Обычно в них находятся кости животных, обломки керамических сосудов, оставшиеся после тризны, но главное – ямы для установки жердей, на которые вывешивали шкуры жертвенных коней. Погребальный инвентарь кимакских памятников состоит главным образом из предметов вооружения и конского снаряжения, реже – из орудий труда (ножи, оселки и втульчатые топоры-тесла). Оружие представлено прямыми железными палашами и слабо изогнутыми саблями, копьями, многочисленными трехлопастными и трехгранно-лопастными наконечниками стрел, иногда – ромбическими в сечении. В единичных случаях попадаются костяные наконечники стрел. В зависимости от социального положения умерших сопровождали захоронения коней. Последних помещали в могилу взнузданными и оседланными, нередко с богатым комплектом снаряжения – седлом, уздечным набором, нагрудными и подхвостными ремнями, украшенными разнообразными накладными бляшками, регламентированным набором оружия, предметами домашнего обихода, украшениями. Вместе с посудой нередко клали курдюк овцы и железный нож.

О высокой культуре кимаков свидетельствуют великолепные произведения декоративно-прикладного искусства, украшенные орнаментальными композициями из растительных и зооморфных мотивов. Примером могут служить серебряные украшения ножен сабли из Зевакинского могильника, исследованного Ф.Х. Арслановой в 1970 г. На окончании ножен изображены два человека в длиннопольных халатах с длинными рукавами, один из которых играет на струнном инструменте. На креплении для портупейного ремня изображена замечательная сцена – человек в позе

лотоса, с обеих сторон которого помещены геральдические изображения гусей. Значительную часть сопроводительного инвентаря составляют предметы вооружения: палаши, сабли, лук, стрелы, которые подтверждают сведения письменных источников о воинственности кимаков. Особо славились кимакская легкая кавалерия, вооруженная сложносоставными рефлексорирующими луками и слабоизогнутыми саблями с напускным перекрестием, а также изобретенная ими тактика конного боя.

Подробностей об общественной жизни и структуре государственной власти у кимаков письменные источники не сообщают. Известно, что правитель именовался каганом, существовала каста военных. В генеалогической легенде о кимаках упоминаются рабы и свободные общинники.

Кимакские народы поклонялись природной стихии. Согласно сведениям Гардизи, они оказывали уважение реке Иртыш, почитали ее и говорили, что река – бог кимаков. Духом реки они считали дракона, поэтому в мифологии, изобразительном и декоративно-прикладном искусстве мотив рыб, дракона, змеи и других представителей водного пантеона занимает значительное место. Руническая надпись на бронзовом зеркале из Зевакинского могильника свидетельствует о тюркоязычности населения Верхнего Прииртышья в IX–X вв. по крайней мере той его части, которая оставила так называемые длинные курганы. В исторической науке пока не предпринималась попытка с позиций археологии проследить культуру средневековых найманов, этническое ядро которых находилось в Казахском Алтае, в бассейне Верхнего Иртыша. Вполне возможно, что какая-то часть средневековых памятников, безоговорочно относимых в настоящее время к кимакским племенам, могла быть оставлена найманами в XI–XIII вв. (или еще раньше?), т.е. в период их этнополитической консолидации и сложных взаимоотношений с соседними племенами и государственными образованиями, но в конфессиональном отношении еще не связанный с глубоким процессом исламизации.

Кроме отмеченных выше сяньбийских, раннетюркских и кимакских памятников, характеризующих яркую культуру средневековых племен, на территории Казахстана изучены печенежские, огузские и кыпчакские древности, которые существенно обогатили наши представления об их этносоциокультурном облике, религии и мировоззрении, политическом устройстве и контактах в пространстве.

ОРТАҒАСЫРЛАРДАҒЫ БАТЫС ҚАЗАҚСТАН КӨШПЕНДІЛЕРІНІҢ МӘДЕНИЕТІ МЕН ӨНЕРІ

А. Бисембаев

Ұлы дала белдеуінің орталығында орналасқан Батыс Қазақстан аумағы VI ғ. бастап XV ғ. дейінгі үлкен хронологиялық кезеңдегі ортағасырлық көшпенділердің алуан түрлі ескерткіштеріне толы. Кейін көшпелілердің өзіндік жергілікті мәдениетінде ислам дінінің жан-жақты көрініс табуы арқылы – бейнелеу дәстүріне, жерлеу ғұрпына, күнделікті әдет-ғұрып әрекеттеріне, өрнектеу мотивтеріне және т.с.с. әсер етуі арқылы оның ықпалы тұрақты түрде арта бастайды.

Хронологиялық тұрғыдан үлкен Солтүстік Арал маңы мен Шығыс Каспий маңы, ежелгі Тұран елі аймақтарының аумағында мына кезеңдер бірізділікпен ауысып отырды: түрік кезеңі – VI–VII ғғ., оғыз-печенег – VIII–XI ғғ., қыпшақ, моңғолға дейінгі – XI–XII ғғ., алтынорда – XIII–XV ғғ., олардың әрқайсысынан өзіндік өзгешеліктері бар ескерткіштер қалды, әрқайсысының өнерде өзіндік бейнесі бар.

Табиғи-географиялық тұрғыдан Батыс Қазақстан аумағы – орманды даладан бастап нағыз шөлге дейін адамның өмір сүруі үшін барынша алуан түрлі жағдайлары бар күрделі алқап, ол нағыз көшпелі топтар тұратын жер болған. Табиғи-географиялық ерекшеліктері, шын мәнінде, адамзаттың өткен өміріндегі оқиғалар орын алған тарихи фон болып табылады. Адамның дала өмірінің күрделі жағдайларына бейімделу мүмкіндіктеріне жарқын мысал – шаруашылық-мәдени қызметтің көшпенділік сияқты ерекші түрі. А.Дж. Тойнбидің анықтамасы бойынша, көшпенділік өзгеріп тұратын табиғи-климаттық жағдайларға өзіндік жауап түріндегі өмір сүру салты болған. Ұзақ уақыт бойы тарихнамада көшпелі өмір қарабайыр, келешегі жоқ деген пікір қалыптасып келді. Шындығында, көшпелілік адамның барынша қатаң табиғи-климаттық жағдайларда өмір сүруінің оңтайлы түрі болған.

Зерттеушілердің Еуразияның далалы аймағында қоныстанған көшпелі халықтарға деген қызығушылығы әлдеқайда ерте пайда болған. Мұндай қызығушылыққа көшпенділермен байланыс орнатқан отырықшы, егіншілікпен айналысатын халықтар өкілдерінің айтарлықтай көп мөлшерде қалған, көбінесе субъективті әрі қарама-қайшы жазбаша айғақтары алғышарт болған. Көп жағдайда ортағасырлық дала тұрғындарымен байланысты орын алған оқиғаларға теріс баға берілген, оған белгілі бір дәрежеде даланы мекендеушілердің өздері де себепші болған. Дәстүрлі тарихнамада көшпенділерге өркениетті әлемнің бір бұрышынан әлдебір «тұрып қалған» дамымайтын экономикалық үлгі ретінде орын берілген. Қазіргі тарих ғылымында көшпенділік құбылысы өркениет тұрғысынан қарала бастады. Белгілі бір уақыт пен кеңістікте ұзақ уақыт өмір сүрген әлеуметтік-мәдени жүйе ретінде көшпелілікке негізгі ұғым ретінде «көшпелі өркениет» термині қалыптастырылды.

Егер Батыс Қазақстанның ортағасырлық көшпенділерінің мәдениеті мен өнерін дәстүрлі бағыттар бойынша – сәулет,

мүсін өнері, сәндік-қолданбалы өнер әшекейлері мен туындылары, еңбек және тұрмыс құралдары мен заттары бойынша қарастырсақ, бұл жерде олардың маңызы бірдей емес.

Шындығында, алып сәулет өнері аса көзге түспейді және бұл ең алдымен жерлеу дәстүрімен байланысты. Классикалық мағынасында бұлар – халықтың исламдануынан туындайтын, қалай болғанда да ортаазиялық құрылыс және сән дәстүрлерімен байланысты кесенелер (мысалы, Абат Байтақ). Обалар да – күрделі архитектуралық құрылыстар, алайда олардың салыну жүйесі мен қағидааттары толық айқындалған жоқ.

Мүсін екі кезеңнен – түрік және қыпшақ, моңғолға дейінгі кезеңдерден жақсы сақталған. Өкінішке орай, біз енді ешқашан олар туралы толық ақпарат ала алмаймыз, өйткені Батыс Қазақстан аумағынан табылған тас мүсіндердің қолда бар данасы XX ғ. ортасында тың жерлерді жыртудан кейін, сондай-ақ XIII ғ. басында моңғолдар қыпшақ ақсүйектерінің ғибадатханаларын жоспарлы түрде қиратқаннан кейін қалған. Батыс Қазақстанның түрік, сол сияқты қыпшақ кезеңдерінің тас мүсіндері облыстық музейлердегі топтамаларда бірнеше данадан, оннан аспайтын мөлшерде бар. Бәлкім, in situ қалпында, қозғалмаған түрінде әрбір облыста бірнеше данадан кездестіруге болады. Бұл жағдай мынамен байланысты: түрік ықпалы барынша тараған кезеңде бұл аймақ шеткі аймақ болған. Сондай-ақ моңғолға дейінгі кезеңде қыпшақ ақсүйектер топтары өздерінің саяси бағдары ретінде сәйкесінше Киев Русі мен Хорезмшахтар мемлекетін таңдаған. Сондықтан түрік, сол сияқты қыпшақ кезеңдерінің тас мүсіндерінің жасалуы мен санындағы айырмашылық барынша анық байқалады.

Түрік кезеңінің тас мүсіндерін ерекшелейтін сипаты: адам бетіндегі мұрт сияқты бөлшектері өте мұқият жасалған немесе қолындағы ыдысы ерекше көрсетілген. Атап айтқанда, мысал келтірсек, кезінде Я.А. Шер сипаттап жазған, Өлке жерінен табылған, сұр құмтастан жасалған шағын тас мүсін классикалық үлгі болып табылады. Көлемі шағын, тегіс, биіктігі – 58 см және басының ені – 33 см. Бейнелеу стилі, бейнелеу тәсілдері және иконографиясы бойынша оның Мерке (Оңтүстік Қазақстан) шатқалынан немесе Шығыс Қазақстанның таулы аудандарынан, яғни Түрік және Батыс түрік қағанаттарының орталығы болған аумақтан табылған үлгілермен ұқсастықтары көп.

Тас мүсіннің басы үлкен әрі сопақ, бұл ретте тігінен емес, көлденеңінен сопақ, яғни беті ұзын емес, әлдеқайда жалпақ. Бадам дәні тәрізді көздерінің жиіктері анық белгіленген, топмақ-ойыс құрылымды, көзінің жалпы сұлбасы бетіне тереңдетіле орналасқан, бірақ ішінде бедерлі шошақтар қалған. Қас үсті көлемді, сызықпен қоршалған мұрнына жалғасып кеткен, онда тіпті танауы бедерлеп көрсетілген. Төменгі жағында томпақ, үлкен, салпиган, екі жарты бөлікке бөлінген мұрты бар. Мұртының астында сопақша аузы

бар, ортасында шағын қашаулап жасалған сызықшасы бар. Мұрнының пішінін бөліп көрсету үшін айналасындағы кеңістік шұңқырланған, сондай-ақ осы арқылы бетінің сүйегі шығыңқы көрінеді. Қарастырылып отырған мүсіннің басында тік сопақтар түріндегі, ортасы шұңғылданған томпақ құлақтары анық көрсетілген. Сол құлағы біршама сынған. Тұтас алғанда, басының және бет жиегінің бүкіл сұлбасы оңға қарай көлбеу.

Басынан иықтарына жалғасқан тұсы оң және сол жағынан жіңішкертіліп белгіленген, иықтарының сұлбасы жақсы көрсетілген, сонымен қатар қолдарының жоғарғы бөлігін жиектеп тұрған сызықтар тас мүсіннің беткі жағында ғана емес, сонымен қатар бүйір жақтарында да көрсетілген. Сол бүйір жағында шынтақ бүгілісі де бейнеленген. Қолдарының нобайын келтіру үшін денесіндегі ішкі кеңістік сәл шұңқырланған. Оң қолының шынтағы бүгілген және кеуде тұсында ашық алақанда тостаған тәрізді ыдыс ұстап тұр. Бас бармағы жақсы сызып көрсетілген. Арқасында дене құрылысын белгілейтін қандай да бір сызықтар жоқ. Мүсін жасалған материал құмайты құмтас түрінде, құрамында кварц және ұсақ түйірлі қыр тасының түйіршіктері бар. Тас мүсіннің өзі ашық сұр «болат» түсті.

Егер тегіс тас мүсіннің бұл үлгісі Мұғалжар тауының батыс баурайларынан табылса, қарама-қарсы жағында, шығыс баурайларында тағы бір тас мүсін мүлде өзгеше дәстүрмен жасалған. Ол сұр-қара граниттен жасалған, көлемді, бедерлі. Сақталған биіктігі – 80 см жуық, иығының ені – 46 см. Бейне өте шынайы, барлық жағы бедерленген. Басы ірі, сұлбасы үйлесімді. Басында төлпек сияқты бірдеңе бар. Сол жақ құлағы өте анық, шығыңқы етіп жасалған. Басының оң және жоғарғы бөлігі сынып қалған. Сынған ізі сол жақ иығынан да байқалады. Жақ сүйектері, бедерлі томпақ мұрны мен көздері жақсы жасалған. Қастары доға тәрізді сызықтармен қашауланған. Аузы мен мұрны әрең байқалады. Иегінің пішіні үшкір, шоқша сақалы стильденген. Мойны қысқа, жалпақ иығына жалғасып кеткен. Шығыңқы кеудесі бұғанасы мен кеуде шұқыры тұсындағы ояң жерлермен белгіленген. Қарнына қойылған қолдары көлемді, саусақтары жақсы көрсетілген. Қолдарында құмыра тәрізді ыдыс бар. Қолдарының жиектері сондай-ақ арқасынан жақсы байқалады. Төменгі бөлігі сынған. Қолынан төмен сол жағы жалпақ, адам отырған қалпында бейнеленген деп болжауға болады.

Бұл жерде ескерте кететін нәрсе, оғыз-печенег ескерткіштер тобына тас мүсіндер орнату тән емес, Қара теңіз маңындағы сапалы орындалған әрі барынша барлық бөлшегі жасалған тас мүсіндерден аймақтағы қыпшақ кезеңінің тас мүсіндері қарапайым жасалғандығымен ерекшеленеді. Атап айтқанда, батысқазақстандық тас мүсінді жай тақтатастан ерекшелейтін басты белгі – адамның басы, ал егер ер адамның мүсіні болса, сәйкесінше мұрты белгілеп көрсетілген. Басында бет жағында көздері, мұрны мен аузы жасалады. Кей жағдайда және ұқыпсыз түрде қолдары, баскиімдердің немесе киімнің жоғарғы бөлігінің қандай да бір элементтері көрсетілген. Бірақ қалай болғанда да, мүсін өнері Батыс Қазақстанда ортағасырлық

көшпенділер өнеріндегі құбылыс ретінде болған деп тұжырым жасауға болады.

Ортағасырлық көшпенділердің материалдық мәдениетінің көрініс табуы тіршілік әрекетінің ерекшеліктерімен байланысты бірқатар ең маңызды белгілерімен ерекшеленеді: функционалдылық, ықшамдық, ұтқырлық, қолайлылық. Белгіленген аясынан шығып кеткеннің барлығы алып тасталады, өйткені күрделі күнделікті көшпелі өмір салтының ерекшеліктеріне кірмейді. Айтарлықтай көлемде жинақталған археологиялық деректер ортағасырлық көшпенділер мәдениетіне ерекше тән, анық байқалатын нәрсе бейнелеу өнерінің таза қолданбалы түрлерінің дамуы екенін көрсетеді. Бұл жағдайда қолданбалы өнердің белгілі бір өмір сүру уақыты болатын үлгілерінің таралуы оларды заттардың мерзімін анықтайтын материал ретінде пайдалануға мүмкіндік береді.

Түрік кезеңінен көлемі жағынан шағын ғана көркем материал қалды, оның үстіне Батыс Қазақстанда ол этникалық мазмұны бойынша тек түрік емес, сонымен қатар авар-бұлғар үлгісі, этникалық және саяси көрініс беруі жағынан аса күрделі үлгі болғанға ұқсайды. Табылған заттар кешендерге «телулі» емес, ішіне кіргізе жерленген немесе жасырын жеке-жеке қабірлерден кездейсоқ анықталды. Бұлар – көбінесе ер адамның портупейасының кертiгi мен шекiмeci бар темір заттары (Ақтөбе облыстық тарихи-өлкетану музейінің қорларында – бұл өрнегі бар темір қорамсақ ілмегі) және пішіні құмыра тәрізді ұсақ металл ыдыстар, пішіні мен көлемі жағынан түркілер пір тұтатын тас мүсіндердің қолындағы ыдыстар. Зергерлік бұйымдарда бейнеленген, ғұндардың жоғалып бара жатқан көп түсті стилінің үлгісі болып табылатын аң тәрізді және адам тәрізді бейнелер кездеседі.

Жоғарыда аталған қырларына байланысты Батыс Қазақстанның далалы аймағында ұзақ уақыт бойы пішіні кіші торевтика барынша кең тарайды: белдік бөлшектерінің, ат әбзелінің, киім әшекейлерінің және гигиеналық заттардың алуан түрлі металл, биметалл қапсырмалары. Олар әйгілі қозғалысқа толы оғыз-печенег кезеңіндегі этникалық үрдістердің көрсеткіштеріне айналады, сол сияқты оғыздар мен печенегтердің тайталасындағы, Солтүстік Арал маңы мен Төменгі Поволжьеінің саяси картасының өзгеруіне башқұрлардың, ежелгі венгрлер мен Хазар қағанатының қатысуындағы саяси оқиғалардың бірізділігін көрсететін негізгі ескерткіштер тізбегін құруға жол ашатын хронологиялық «қада белгілерге» айналады.

VIII ғ. Орталық Азияның түкпірінен басталатын ағымдардың көбеюі далалы аймақта қозғалыстың күшеюіне әкелді. Бұл қозғалыстың батысқа қарай алдыңғы шебінде көшпелі өмірдің тобырмен жүретін сатысындағы және саяси себептерге байланысты дала кеңістіктерін жүйелі түрде пайдалануға көшпеген печенегтер болды. Олар өздеріне шығыстан шабуылдаған оғыздармен де, орманды даланың шетінде өмір сүретін башқұрлармен және венгрлермен де, олардың жолында тұрған Хазар қағанатымен де тайталаста болған.

Печенегтердің қабірлері жалғыз-жалғыздан және Батыс Қазақстан аумағының әр жерінен кездеседі.

Бұл кезеңде пішіні жүрек тәрізді, жалпы кескіні қалқанды еске түсіретін, күміс немесе алтын жалатылған қола ірі маңдайлық қапсырма-ілме әшекейлер кең тараған. Қапсырмалардың жиегі қашауланған өсімдік тәрізді өрнекпен, ирек әдіппен, қайталанып отыратын элементтермен безендірілген, ал орталығында бедерлі өрнекпен көмкерілген томпағы бар. Қараой (Жетікөл) кентінің айналасындағы Уіл өзенінің ортаңғы ағысынан мұндай қапсырмалардың кездейсоқ табылуы тағы бір қызықты элементті көрсетті: қапсырмалар «көзін» үшбұрыш түрінде қашаулау және маңдайға тағатын бауды шартты белгімен жеткізу арқылы адамның беті түрінде стильденген.

Құс тәрізді екі қырлы қаптама-қадамалар кең тараған, олар Кам маңынан табылған, нышан түріндегі аттың бастары бар екі жақты салпыншақтардан бастау алған. Ат әбзелі заттарына көлемді, металдан жасалған, домалақ, айқара тәрізді, Т тәрізді, аттың ауыздықты жүгені, сол сияқты ат әбзелі белбеулерін қамтитын заттар жатады. Мол безендірілген металл әшекейлер саны көбінесе салт атты адамның өзінің әшекейлерінен көп болады.

Ат әбзелін, сол сияқты ер адамның жауынгерлік белдігін безендіріп тұрған заттарға тілі қозғалмалы, көлемі шағын көптеген белдік тоғалары жатады, олар белдіктердің көбін, сондай-ақ салбыр белдік бауларының соңғы қаптамаларын аяқтап тұр. Ерте және дамыған орта ғасырлар кезеңінің жауынгерлік белдігі оның иесінің әлеуметтік мәртебесінің көрсеткіші болған, қазіргі әскердегі погон сияқты әскери дәрежені білдірген, өйткені ортағасырлық көшпенділердің бүкіл өмірі жауынгерлік әрекеттермен байланысты болған. Бұл тұрғыдан Батыс Қазақстандағы жағдайдың өзгешелігі жоқ, көшпелілер ортасы үшін ортақ жағдай болған, ерте темір дәуірінен бастап көшпенділердің көркем мәдениеті («скиф аң стилі») ең алдымен жауынгерлік сән мен тұрмысына бағытталған, өйткені қаруланумен, жалпы керек-жарақпен және салт мінетін аттың ер-тұрманымен байланысты. Бұл жағдайда жаңаны пайдалану және қабылдау үрдісі жүреді. Сонымен, далалы аймақта отырықшылық ортадан туған Салтов әшекейлі белдіктері кең тарап, жаңаша көрініс тапқан. Жаңа артефактілердің хронологиялық орнын айқындаған кезде бұл кезеңдегі ұқсас үлгілер ең алдымен салтов-маяц мәдениеті ескерткіштерінен анықталады.

Батыс Қазақстанның, сол сияқты тұтас алғанда Еуразияның ортағасырлық көшпенділер мәдениеті – өзінің ерекше аймақтық айырмашылықтары бар күрделі әрі көп қырлы құбылыс. Мысалы, оғыз-печенег кезеңінің ерлер, сол сияқты әйелдер қабірлерінде бірге жерленген қызықты заттар – айқара тәрізді немесе төменгі жағын бойлай кертігі бар қола шар тәрізді қоңыраулар. Бұл сондай-ақ көшпенділер сәнінің, сол сияқты осы дәуірге тән жалпы діни ғұрыптық сипаттардың көрініс табуы болуы ықтимал.

Бұл заманның зергерлік өнері дайындалған материалы бойынша салтов үлгісіндегі алуан түрлі моншақтар, сырғалар және түрлі түсті тастардан ендірілгені бар, жиі кездесетін жүзіктер түрінде болып келеді. Сирек кездесетін

заттар – тұтқасы жұқа селдір және өзегі ұзын етіп құйылған құлақ тазалағыш деп аталатын гигиеналық заттар, оларды белдіктегі белгіленген сақинаға ілген.

Егер оғыз-печенег кезеңінен кейінгі хронологиялық бөліктер туралы айтсақ, бұл кезеңде сыртқы жағы шеңберді айнала жүргізген жануарлармен, жүзіп жүрген балықтармен, өсімдік тәрізді және жұқа селдір өрнекпен безендірілген, қытай айналарының көшірмелері жаппай тарайды. Бұлардың көшірме екенін мүсіндердің бұлдырлығына және бастапқы анық қалпын жоғалтқанына қарап айтуға болады. Орал қаласындағы облыстық музей қорында осыған ұқсас айнаның белгілі бір буддизмдік сюжет бейнеленген тамаша үлгісі сақталған, онда ең ірі басты кейіпкер алдыңғы орында тұр, ағаш, ұшып бара жатқан үйректер бейнеленген. Бірақ сызықтарының көмескілігі, бір суреттің екіншісіне қосарлануы мұны сенімді түрде көшірме деуге мүмкіндік береді. Түпнұсқа үлгілер сияқты көшірмелер де күміспен жалатылған және жылтыратылған.

Алтын орда дәуірінде әйел әшекейлерінің арасында сұрақ белгісі түріндегі сырғалар әлдебір ортақ, бірыңғай айқындаушы затқа айналған. Оның иесінің дәулеттілігіне қарай олар алтын, күміс немесе қола сымнан жасалған, қос құрамды болған және ұштары ұсақ інжу моншақтармен қосымша безендірілген. Қабірлерде бұл сырғалар көбінесе тігілген іздері бар, қабықтан бұралған түтікпен – төбесі биік ерекше әйел баскиімі болған «бокканың» (қалпаққа ұқсас) негізімен бірге жерленген, яғни XIII–XIV ғғ. аралығында кең байтақ дала кеңістігінде киім мен әшекейлерде бірыңғай сән үлгісі қалыптасқан.

Өсімдік түріндегі өрнегі бар және ілуге арналған құлақшалары бар тік бұрышты тілім түріндегі бойтұмарлар, құраннан аман-саулық тілеуші мәтіндер сақтауға арналған түтікше түрінде оралған бойтұмарлар, киім мен аяқкиімге арналған алуан түрлі салпыншақтар мен әшекейлер, түймелер мен қаптамаалар жеке әшекейлер санатын құрайды.

Сүйектен тіліп жасалған үлгілер өсімдік түріндегі өрнекпен айқын безендірілген, түрлі түсті бояулармен боялған тегіс қорамсақ қаптамаалары, қосалқы тарамды қысқа қамшы саптары, ұсақ түймелер, ине салғыш түтікшелер және т.с.с. түрінде болып келеді. Сондай-ақ тастан жасалған табақтар-құрбандық тастары түріндегі көшпенділердің тас кесу өнерінің заттары кездеседі, олардың кейінгі түрлерінің бірі бір жағында қойдың басы бейнеленген жалпақ заттар, ұсақ батырғылар, шарбақтарды ауырлатқыштар және т.б. түрінде болып келеді.

Ортағасырлық көшпенділер мәдениетінің жан-жақты көрініс табуы оны қарастырған кезде жаңылысуға әкелмеуі тиіс, көбінесе кірпияз негізгі тұтынушылардың тілектерін орындайтын отырықшы көршілеріңсіз көшпелі қоғам өмір сүре алмайды. Көшпенділер үнемі орын ауыстырып жүретіндіктен, олардың күрделі қолөнер өндірісінің толық кезеңі қалыптаспаған. Бірақ бұл ретте кездейсоқ, өзара бағытталған мәдени ықпалмен байланыстырылатын орта ғасырлардағы тамаша мәдениет және өнер үлгілері дәл осы ықпалдан туғанын ұмытпаған жөн.

Әдебиет

Плетнева С.А. Кочевники средневековья. – Москва, 1982. – 188 б.

Мартынов А.И. Скифо-сибирский мир – степная скотоводческая цивилизация V–II вв. до н.э. // Проблемы археологии скифо-сибирского мира (социальная структура и общественные отношения). – Кемерово, 1989. – 5–12-бб.

Артамонов М.И. История хазар. – Ленинград, 1962. – 523 б.

Степи Евразии в эпоху средневековья. – Москва, 1981. – 304 б.

Федоров-Давыдов Г.А. Искусство кочевников и Золотой Орды. – Москва, 1976. – 228 б.

Король Г.Г. Искусство средневековых кочевников Евразии. Очерки. – Кемерово, 2008. – 331 б.

THE CULTURE AND ART OF THE MEDIEVAL NOMADS OF WESTERN KAZAKHSTAN

A. Bisembaev

The territory of Western Kazakhstan, located in the center of the Great Belt of the Steppes, is represented by various monuments of medieval nomads in wide chronological frames from VI to XV century. Then, in the original local culture of the nomads, the influence of Islam begins to increase steadily, with all its manifestations - the impact on pictorial traditions, funeral rites, everyday ritual actions, ornamental motives, etc.

Chronologically, on the territory of the vast region of the Northern Aral Sea and the Eastern Caspian region, the ancient country of Turan, the Turkic period – the VI–VII centuries, the Oguz-Pecheneg – VIII–XI centuries, the Kypchak, the pre-Mongolian – XI–XII centuries, the Golden Horde XIII–XV centuries., Each of which left its own, special specific monuments, appeared in its own way in art.

In natural geographical terms, the territory of Western Kazakhstan is a complex massif containing a variety of conditions for human habitation - from the forest-steppe to the classical desert, and was the residence of well-marked nomadic collectives. The natural and geographical data are in fact a historical background on which the events of the past of mankind have been going on. A vivid example of the adaptive capabilities of man in the difficult conditions of the steppes can serve as a phenomenon of economic and cultural activities, like nomadism. Nomadism, by definition, A.J. Toynbe, was a kind of response to the changed natural and climatic conditions. For a long time in the historiographical tradition the opinion about the primitiveness and hopelessness of the nomadic model was affirmed. In fact, nomadism has become the optimal form of human existence insufficiently severe natural and climatic conditions.

The researchers' interest in the nomadic peoples inhabiting the steppe belt of Eurasia arose long ago. Prerequisites for this interest were left in a significant amount, in many respects subjective and contradictory written testimonies of representatives of settled agricultural peoples who contacted the nomads. In most cases, the assessment of the events that occurred in connection with the medieval population of the steppe was negative, which the inhabitants of the steppe themselves contributed a lot. In traditional historiography

nomads stand out on the periphery of the civilized world as a kind of «frozen» undeveloped economic model. In modern historical science, the phenomenon of nomadism begins to be viewed from the standpoint of the civilizational approach. As a supporting concept for nomadism as a socio-cultural system that existed for a long time in a certain time and space, the term «nomadic civilization» was developed.

If we consider the culture and art of the medieval nomads of Western Kazakhstan in the traditional directions - architecture, sculpture, ornaments and works of decorative and applied art, armament and objects of work and life, here they are represented unequally.

Actually, the monumental architecture is not pronounced, and first of all it is connected with the funerary tradition. In the classical sense, these are mausoleums (for example, Abat Baitak) that arise with the Islamization of the population, somehow connected with the Central Asian building and decorative traditions. Mounds are also complex architectural structures, however their system of construction and principles are not fully clarified.

The sculpture is well represented in two periods - the Turkic and the Kipchak, the pre-Mongol. Unfortunately, we will never be able to have the fullest possible information about them, since the number of available specimens of stone sculptures found in the territory of Western Kazakhstan remained after the ploughing of virgin lands in the middle of the 20th century, as well as the planned destruction of the sanctuaries of the Kypchak nobility by the Mongols at the beginning of 18th century. West Kazakhstan sculptures, both of the Turkic and Kipchak periods, are presented in collections of regional museums in several copies, not more than a dozen. Probably, in situ, somewhere on the spot in an undisturbed state, one can also find several specimens per area. This situation is connected with the next moment - for the period of maximum expansion of the Turkic influence, this region was peripheral. Also in the pre-Mongol period, the Kipchak elite groups chose Kievan Rus and the state of Khorezmshahs, respectively, as their political landmark. Therefore, the difference in performance, as in the quantitative expression of stone sculptures of both the Turkic and Kipchak periods, can be traced quite distinctly.

The sculptures of the Turkic period are distinguished careful elaboration of details, such as a mustache on their faces, or an emphasis on the vessel in their hands. In particular, if we talk about examples, then a classic example is a small statue of gray sandstone originating from the Olke area, described in its time by Ya.A. Sher. Small in size, flat, with a height is 58 cm and a width of the head is 33 cm. According to the stylistics of the image, pictorial techniques and iconography, it has much in common with the samples from the tract of Merke (Southern Kazakhstan) or the mountain regions of East Kazakhstan, that is, from the road where the nucleus of the Turkic and Western Turkic kaganates was located.

The statue has a large oval head, while the oval is not extended vertically, but horizontally, that is, the face is much wider than the longer. The almond-shaped eyes, which have a convex-concave structure of the image, are punched in clear lines - the general contour of the eyes is buried in the face, but relief protrusions are left inside. Superciliary transforms into a massive, contoured nose, on which even the relief of the nostrils is visible. Below there are convex, large, drooping mustaches, divided into two halves. Under the mustache is the oval of the mouth, with a small broken line in the middle. To isolate the contour of the nose, the space around is buried, this also has the effect of giving the face a whine. On the head of the specimen, the convex ears are clearly distinguished, in the form of vertical ovals, with indentations in the middle. The left ear is somewhat knocked down. In general, the whole contour of the head and lines of the face has a slope to the right.

The transition from the head to the shoulders is marked by a narrowing from the right and left side, the contour of the shoulders is well drawn, the lines that outline the upper part of the hands are reflected not only on the obverse side of the statue, but also on the side. On the left lateral side, even the elbow fold is depicted. To remove the outline of the hands, the inner space on the body is slightly recessed. The right arm is bent at the elbow and holds a cup-shaped vessel at the chest in the open palm. A thumb is well drawn. There are no lines that emphasize the structure of the body on the back. The material from which the sculpture is made is a sandstone oolite, with the presence of quartz grains and fine-grained feldspar in the composition of the grains. The very image is a light gray «steel» color.

If this sample of a flat statue originates from the western slopes of the Mugodjar mountains, then on the opposite side, on the eastern slopes, another statue is executed in completely different traditions. It is made of gray-black granite, voluminous, relief. With the remaining height of about 80 cm, the width in the shoulders is 46 cm. The image is very realistic, embossed from all sides. The large head has smooth contours. Something like a cap on my head. Very clearly, the left ear was convex. The right and upper parts of the head are repulsed. Traces of piling are visible on the left shoulder. Well-formed cheekbones, prominent convex nose and eyes. Eyebrows pierced with arched lines. Badly traced mouth and mustache. The chin has a sharpened shape with the stylization of a small beard. The neck is short, turning into broad shoulders. The convex chest is

marked by depressions in the region of the clavicles and chest cavity. Hands, folded on the abdomen, are executed volume, well-worked fingers. In the hands of the vessel is a jug-shaped shape. The line of hands is also well traced on the back. The lower part is lost. On the left side of the arm, an extension begins, suggesting a sitting posture.

The sculptures of the Kypchak period, here it should be noted that for the Oguzo-Pecheneg circle of monuments the staging of the sculptures is not typical, differ in the region in the simplicity of execution, in contrast to the qualitatively worked and very detailed Black Sea ones. In particular, the main feature that distinguishes the West Kazakhstan statue from a simple stela is the allocation of the head, and on it, respectively, the mustache, if the male image is implied. On the head, on the front part of the eyes, nose and mouth are studied. Occasionally and carelessly showing hands, some elements of headgear or top of clothing. But, one way or another, we can state that sculpture, as a phenomenon of medieval art in Western Kazakhstan is present.

The manifestations of the material culture of medieval nomads are characterized by a number of important features related to the features of life: functionality, compactness, mobility, portability. Everything that goes beyond the outlined framework is discarded, since it does not fit in with the complex everyday nomadic rhythm. The accumulated considerable volume of archaeological data shows that the most characteristic, clearly expressed, for the culture of medieval nomads, is the vector of development of purely applied forms of fine art. In this case, the prevalence of samples of applied art, having a certain time frame of existence, allows to use them as dating material.

The Turkic period left a small amount of artistic material, especially since in Western Kazakhstan it was ethnically not only Turkic, but also probably Avar-Bulgarian, very complex in its ethnic and political expression. The detected objects are not «tied» to complexes, they have been identified accidentally, from admitted or hidden scattered burials. This, most often iron with a notch and chasing the objects of a male sword belt (in the funds of the Aktobe regional museum of history and local lore it is an iron quiver hook with ornamentation) and small metal vessels of a jug-shaped shape, in shape and size, those that hold the stone idols of the Turks. There are zoomorphic and anthropomorphic images enclosed in jewelry, carrying echoes of the vanishing Hun polychrome style.

In view of the above aspects, in the steppe zone of Western Kazakhstan, the smallest forms of toreutics will be widely spread for a long time: various metal, bimetallic plaques of the belt set, horse harness, clothing ornaments and hygiene items. They will become both indicators of the ethnic processes of the bright and dynamic Oguz-Pecheneg period and chronological «frames» that allow the construction of a chain of supporting monuments reflecting the succession of political events in the opposition of Oguzes and Pechenegs, involvement of Bashkirs, ancient Hungarians and the Khazar Khaganate in changing the political map of the North Priaralye and the Lower Volga region.

The growth of centrifugal tendencies from the depths of Central Asia in the 8th century led to an increased movement

in the steppe zone. In the forefront of this movement to the west were the Pechenegs, who were at the tabor stage of nomadism, and because of political reasons, they did not pass to the systematic exploitation of the steppe spaces. They found themselves in confrontation with the Oguzes advancing on them from the east, and with the Bashkirs and Hungarians living in the edge of the forest-steppe, and with the Khazar Khaganate standing in their way.

The burials of the Pechenegs are single and scattered throughout the territory of Western Kazakhstan.

For this period is characterized by the spread of bronze with silvering or gilding of large head-shaped heart-shaped pendants, a general shape resembling a shield. The edge of the plaques was decorated with punched floral ornamentation, festoons and repeating elements, and the center had a curved design, also covered with relief ornamentation. Occasional finds of similar plaques in the middle reaches of the river Uil, in the vicinity of the village Karaoy (Zhetykol), showed another interesting element - the plates were stylized in the form of a human face, by breaking through the triangles «eyes» and symbolizing the headband.

Distribution is obtained by poultry two-sided patch-strips, which probably go back to Kama-sided double-sided pendants with symbolic heads of horses. The items of horse harness include large metal round, cross-shaped, T-shaped, covering both the horse headband and harness straps. The number of metal ornately ornamented ornaments often exceeds the actual decoration of the rider.

To the subjects decorated like a harness, and a men's military belt are numerous belt buckles of small size with a loose tongue, completing a multitude of belts, as well as end caps of hanging belt belts. The military belt of the period of the early and developed Middle Ages was an indicator of the social status of its owner, denoting the rank, similar to epaulettes in the modern army, since all life of medieval nomads was associated with military actions. In this regard, the situation in Western Kazakhstan is not unique, but is common for a nomadic environment - since the early Iron Age, the artistic culture of nomads («Scythian animal style») is primarily oriented towards military fashion and everyday life, as it relates to weapons, general ammunition and equipment of a horse. In this case, there is borrowing and perception of the new. So, in the steppe zone, the Saltovo typing belts, which are derived from a sedentary environment, have spread and have acquired a new expression. And in determining the chronological position of the new artifacts, analogies are primarily determined in the given period from the monuments of the Saltovo-Mayak culture.

The art of medieval nomads, both Western Kazakhstan and Eurasia as a whole, is a complex and multifaceted phenomenon, with its specific regional differences. For example, an quite object accompanying both male and female burials of the Oguz-Pecheneg period is bronze globular bells with a cruciform or longitudinal slit from below. Probably, this is also a manifestation of both the nomadic fashion and the general religious and cultic aspects inherent in this era.

The jeweler's art of this time is represented by a variety of beads, earrings, again of the Saltov type, and frequently found rings with insets of colored stones. Infrequently found objects are so-called colos, cast with an openwork handle and a long rod of hygiene items, suspended for a dedicated ring on the belt.

If we talk about the chronological segments following the Oguz-Pecheneg period, then mass copies in the given period acquire copies of Chinese mirrors decorated on the backside by animals running around, swimming fish, plant and ornamental patterns. About the fact that this is a copy, you can judge by the vagueness of the figures and the loss of the original clarity. In the funds of the regional museum in the Ural there is a beautiful example of such a mirror depicting a certain Buddhist plot - the largest main character in the foreground, there are a tree flying ducks. But, the blurry lines, the flow of some images to others, allows us to say that this is a copy confidently. Copies as well as the originals were subjected to silvering and polishing.

Among the women's jewelry, a certain common, single determining subject, for zolotordynsky time will be earrings in the form of a question mark. Depending on the degree of wealth of its owner, they were made of gold, silver or bronze wire, were two-part and were additionally decorated on the end with small pearls. These earrings are often accompanied in the burials of a twisted birch bark with a tube of stitching - the bases of «bokka», a special female headdress with a high crown (like a hat), that is, over a vast expanse of steppes at the turn of the 13th-14th centuries in clothes and ornaments there was a uniform fashion.

A separate category is represented by amulets, in the form of a rectangular plate with plant ornament and ears for hanging, rolled amulets, for storing Quranic texts, various pendants and ornaments, buttons and overlays for clothes and shoes.

Bone carving samples are represented by brightly ornamented vegetal ornamentation, painted with multicolored paints, flat plates on the quiver, short straps with sewing, small buttons, tubules, needle beds, etc. Also there are objects of stone-carving art of nomads, in the form of stone dishes-altars, one of their later varieties is flat objects with a ram's head on the one hand, small sinkers, weighting weights, etc.

Multifaceted manifestations of the culture of medieval nomads should not be misleading in its consideration - nomadic societies can not do without their settled neighbors, who often act as the whims of the main consumers. Due to the constant mobility, nomads do not produce a full cycle of complex craft production. But we should not forget that it is precisely the reciprocal, mutually directed cultural influence that gives us those magnificent examples of culture and art of the medieval population that we associate with it.

References

Плетнева С.А. Кочевники средневековья. – Москва, 1982. – 188 с.

Мартынов А.И. Скифо-сибирский мир – степная ското-водческая цивилизация V–II вв. до н.э. // Проблемы архе-

ологии скифо-сибирского мира (социальная структура и общественные отношения). – Кемерово, 1989. – С.5–12.

Артамонов М.И. История хазар. – Ленинград, 1962. – 523 с.

Степи Евразии в эпоху средневековья. – Москва, 1981. – 304 с.

Федоров-Давыдов Г.А. Искусство кочевников и Золотой Орды. – Москва, 1976. – 228 с.

Король Г.Г. Искусство средневековых кочевников Евразии. Очерки. – Кемерово, 2008. – 331 с.

КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО СРЕДНЕВЕКОВЫХ КОЧЕВНИКОВ ЗАПАДНОГО КАЗАХСТАНА

А. Бисембаев

Территория Западного Казахстана, находящаяся в центре Великого пояса степей, представлена разнообразными памятниками средневековых кочевников в широких хронологических рамках от VI до XV в. После в самобытной местной культуре номадов начинает неуклонно возрастать влияние ислама со всеми его проявлениями – воздействием на изобразительные традиции, погребальную обрядность, повседневные обрядовые действия, орнаментальные мотивы и т.д.

В хронологическом отношении, на территории обширного региона Северного Приаралья и Восточного Прикаспия, древней страны Туран, последовательно сменялись тюркский период – VI–VII вв., огузо-печенежский – VIII–XI вв., кыпчакский, домонгольский – XI–XII вв., золотоордынский XIII–XV вв., каждый из которых оставил свои, особенные специфичные памятники, отобразился по-своему в искусстве.

В природно-географическом отношении территория Западного Казахстана представляет собой сложный массив, содержащий самые разнообразные условия для проживания человека – от лесостепи до классической пустыни, и являлась местом проживания ярко выраженных номадных коллективов. Природно-географические данные представляют собой по сути дела исторический фон, на котором протекали события прошлого человечества. Ярким примером адаптивных возможностей человека в сложных условиях степей, может служить такой феномен хозяйственно-культурной деятельности, как кочевничество. Кочевничество, по определению А.Дж. Тойнби, явилось своеобразным ответом на изменившиеся природно-климатические условия. На долгое время в историографической традиции утвердилось мнение о примитивности, бесперспективности кочевой модели. На самом же деле номадизм стал оптимальной формой существования человека в достаточно жестких природно-климатических условиях.

Интерес исследователей к кочевым народам, населявшим степной пояс Евразии, возник достаточно давно. Предпосылками этого интереса являлись оставленные в значительном количестве, во многом субъективные и противоречивые письменные свидетельства представителей оседло-земледельческих народов, контактировавших с кочевниками. В большинстве случаев оценка происшедших событий, связанных со средневековым населением степи,

была негативной, чему немало способствовали сами обитатели степи. В традиционной историографии кочевникам выделяется место на периферии цивилизованного мира в качестве некой «застывшей» неразвивающейся экономической модели. В современной исторической науке явление кочевничества начинает рассматриваться с позиций цивилизационного подхода. В качестве опорного понятия для номадизма как социокультурной системы длительно существовавшей во времени и определенном пространстве, выработан термин «кочевая цивилизация».

Если рассматривать культуру и искусство средневековых кочевников Западного Казахстана по традиционным направлениям – архитектура, скульптура, украшения и произведения декоративно-прикладного искусства, оружие и предметы труда и быта, то здесь они представлены неравнозначно.

Собственно, монументальная архитектура, выражена неярко, и в первую очередь связана с погребальной традицией. В классическом смысле, это мавзолеи (например, Абат Байтак), возникающие с исламизацией населения, так или иначе связанные со среднеазиатскими строительными и декоративными традициями. Курганы тоже являются сложными архитектурными сооружениями, однако их система постройки и принципы до конца не прояснены.

Скульптура хорошо представлена в двух периодах – тюркском и кыпчакском, домонгольском. К сожалению, мы уже никогда не сможем иметь максимально полную информацию о них, так как то количество имеющихся экземпляров каменных изваяний, обнаруженных на территории Западного Казахстана, осталось нам после распахки целинных земель в середине XX в., а также планомерного разрушения святилищ кыпчакской знати монголами в начале XIII в. Западно-казахстанские изваяния, как тюркского, так и кыпчакского периодов представлены в коллекциях областных музеев по несколько экземпляров, не более десятка. Вероятно, *in situ*, где-то на месте в неповрежденном виде можно встретить также по несколько экземпляров на каждой области. Данная ситуация связана со следующим моментом – на период максимального расширения тюркского влияния, данный регион являлся периферийным. Также в предмонгольское время кыпчакские элитные группировки выбрали своим политическим ориентиром Киевскую Русь и государство Хорезмшахов, соответственно. Поэтому, раз-

ница в исполнении, как и в количественном выражении каменных изваяний как тюркского, так и кыпчакского периодов, прослеживается весьма отчетливо.

Изваяния тюркского периода отличает достаточно тщательная проработка деталей, таких как усы на лицах, или подчеркивание находящегося в руках сосуда. В частности, если говорить о примерах, то классическим образцом является небольшое изваяние из серого песчаника, происходящее из местности Ольке, описанное в свое время Я.А. Шером. Небольшое по размерам, плоское, при высоте 58 см и шириной по голове 33 см. По стилистике изображения, изобразительным приемам и иконографии оно имеет много схожего с образцами из урочища Мерке (Южный Казахстан) или горных районов Восточного Казахстана, то есть с территорий, где находилось ядро Тюркского и Западно-Тюркского каганатов.

У изваяния большая овальная голова, при этом овал вытянут не по вертикали, а по горизонтали, то есть лицо гораздо шире, нежели длиннее. Четкими линиями пробиты миндалевидные глаза, имеющие выпукло-вогнутую структуру изображения – общий контур глаз заглублен в лицо, но внутри оставлены рельефные выступы. Надбровья переходят в массивный, очерченный нос, на котором виден даже рельеф ноздрей. Ниже идут выпуклые, большие, вислые усы, разделенные на две половины. Под усами находится овал рта, с небольшой пробитой черточкой посередине. Для выделения контура носа пространство вокруг заглублено, этим был также достигнут эффект скуластости. На голове у рассматриваемого экземпляра четко выделены выпуклые уши, в виде вертикальных овалов, с углублениями в середине. Левое ухо несколько сбито. В целом весь контур головы и линий лица имеет наклон вправо.

Переход от головы к плечам отмечен сужением с правой и левой стороны, хорошо выведен сам контур плеч, причем линии, очерчивающие верхнюю часть рук отражены не только на лицевой стороне изваяния, но и на боковых. На левой боковой стороне изображен даже локтевой сгиб. Для выведения абриса рук внутреннее пространство на теле слегка заглублено. Правая рука согнута в локте и держит у груди в раскрытой ладони чашевидный сосуд. Хорошо прочерчен большой палец. Каких-либо линий, подчеркивающих строение тела, на спине не имеется. Материал, из которого сделана скульптура, представляет собой олеоролит-песчаник, с присутствием в составе зерен кварца и мелкозернистого полевого шпата. Само изваяние светлого «стального» цвета.

Если данный образец плоского изваяния, происходит с западных склонов Мугоджарских гор, то на противоположной стороне, на восточных склонах, другое изваяние выполнено в совершенно иных традициях. Оно выполнено из серо-черного гранита, объемное, рельефное. С сохранившейся высотой около 80 см, ширина в плечах – 46 см. Изображение очень реалистичное, рельефное со всех сторон. Крупная голова имеет плавные контуры. На голове нечто вроде шапочки. Очень четко, выпукло выполнено ле-

вое ухо. Правое и верхняя часть головы отбиты. Следы отбивки видны и на левом плече. Хорошо выполнены скульпы, рельефный выпуклый нос и глаза. Брови пробиты дугообразными линиями. Плохо прослеживаются рот и усы. Подбородок имеет приостренную форму со стилизацией небольшой бородки. Шея короткая, переходящая в широкие плечи. Выпуклая грудь обозначена понижениями в области ключиц и грудной впадиной. Руки, сложенные на животе, выполнены объемно, хорошо проработаны пальцы. В руках находится сосуд кувшиновидной формы. Линия рук также хорошо прослеживается на спине. Нижняя часть утрачена. Слева ниже руки начинается расширение, что позволяет предположить сидячую позу.

Изваяния кыпчакского периода, здесь следует оговориться, что для огузо-печенежского круга памятников постановка изваяний не характерна, отличаются в регионе простотой исполнения, в отличие от качественно проработанных и весьма детализированных причерноморских. В частности, главным признаком, отличающим западно-казахстанское изваяние от простой стелы, является выделение головы, а на ней уже соответственно, усов, если подразумевается мужское изваяние. На голове, на лицевой части прорабатываются глаза, нос и рот. Изредка и небрежно показаны руки, какие-то элементы головных уборов или верхней части одежды. Но, так или иначе, можно констатировать, что скульптура, как явление искусства средневековых кочевников в Западном Казахстане присутствует.

Проявления материальной культуры средневековых кочевников отличаются рядом важнейших признаков, связанных с особенностями жизнедеятельности – функциональность, компактность, мобильность, портативность. Все что выходит за очерченные рамки, отбрасывается, так как не вписывается в особенности сложного повседневного кочевого ритма. Накопленный значительный объем археологических данных показывает, что наиболее характерным, четко выраженным, для культуры средневековых кочевников, является вектор развития чисто прикладных форм изобразительного искусства. В этом случае, распространенность образцов прикладного искусства, имеющих определенные временные рамки бытования, позволяет использовать их в качестве датирующего материала.

Тюркский период оставил небольшой по объему художественный материал, тем более что в Западном Казахстане он по этническому содержанию был не только тюркским, но и, вероятно, аваро-булгарским, весьма сложным по своему этническому и политическому выражению. Обнаруженные предметы не «привязаны» к комплексам, выявляются случайно, происходят из впущенных или скрытых разрозненных захоронений. Это, чаще всего железные с насечкой и чеканкой предметы мужской портупеи (например, в фондах Актюбинского областного историко-краеведческого музея –железный колчанный крючок с орнаментацией) и мелкие металлические сосуды кувшиновидной формы, по форме и размерам те самые, что держат в руках каменные кумиры тюрков. Встречаются зооморфные и антропоморфные изо-

бражения, заключенные в ювелирные изделия, несущие в себе отголоски исчезающего гуннского полихромного стиля.

В силу указанных выше аспектов в степной зоне Западного Казахстана максимальное распространение получит на долгое время торевтика малых форм: разнообразные металлические, биметаллические бляшки ременной гарнитуры, конской сбруи, одежных украшений и предметов гигиены. Они станут как индикаторами этнических процессов яркого и динамичного огузо-печенежского периода, так и хронологическими «реперами», позволяющими выстроить цепочку опорных памятников, отражающих последовательность политических событий в противостоянии огузов и печенегов, вовлеченности башкир, древних венгров и Хазарского каганата в изменение политической карты Северного Приаралья и Нижнего Поволжья.

Нарастание центробежных тенденций из глубин Центральной Азии в VIII в. привело к усилению передвижений в степной зоне. В авангарде этого движения на запад оказались печенеги, находившиеся на таборной стадии кочевания, и в силу политических причин, не перешедшие к систематической эксплуатации степных пространств. Они оказались в противостоянии и с наступавшими на них с востока огузами, и с живущими в кромке лесостепи башкирами и венграми, и со стоявшим на их пути Хазарским каганатом.

Погребения печенегов одиночны и разбросаны по территории Западного Казахстана.

Для данного периода характерно распространение бронзовых с серебрением или золочением крупных налобных блях-решм сердцевидной формы, общим обликом, напоминающих щит. Край блях оформлялся пробитым растительным орнаментом, фестонами и повторяющимися элементами, а центр имел выпуклое исполнение, также покрытое рельефным орнаментом. Случайные находки подобных блях в среднем течении р. Уил, в окрестностях пос. Караой (Жетыколь), показало еще один интересный элемент – бляхи были стилизованы в виде человеческого лица, путем пробития треугольниками «глаз» и символизации налобного ремешка.

Распространение получают птицевидные двусторонние накладки-нашивки, которые вероятно восходят к прикамским двусторонним подвескам с символическими головами коней. К предметам конской сбруи относятся массивные металлические круглые, крестообразные, Т-образные, охватывающие как конское оголовье, так и сбруйные ремни. Количество металлических богато орнаментированных украшений зачастую превышает собственно украшения всадника.

К предметам, украшавшим, как конскую сбрую, так и мужской воинской пояс относятся многочисленные ременные пряжки небольшого размера с подвижным язычком, завершавшие собой множество ремней, а также концевые накладки свисающих поясных ремней. Воинский пояс периода раннего и развитого средневековья являлся пока-

зателем социального статуса его владельца, обозначая ранг, наподобие погон в современной армии, так как вся жизнь средневековых кочевников была связана с военными действиями. В этом отношении ситуация в Западном Казахстане не уникальна, а является общей для кочевой среды – начиная с раннего железного века художественная культура кочевников («скифский звериный стиль») ориентирована в первую очередь на воинскую моду и быт, так как связана с вооружением, общей амуницией и снаряжением верхового коня. В этом случае происходит заимствование и восприятие нового. Так, в степной зоне распространились и приобрели новое выражение салтовские наборные пояса, происходящие из оседлой среды. И при определении хронологической позиции новых артефактов аналогии в первую очередь в данный период определяются из памятников салтово-маяцкой культуры.

Искусство средневековых кочевников, как Западного Казахстана, так и Евразии в целом, явление сложное и многогранное, имеющее свои специфические региональные различия. Так, например, интересным предметом, сопровождающим как мужские, так и женские захоронения огузо-печенежского периода, являются бронзовые шаровидные колокольчики с крестовидной или продольной прорезью снизу. Вероятно, это так же проявление как кочевнической моды, так и общих религиозно-культурных аспектов, присущих данной эпохе.

Ювелирное искусство данного времени представлено разнообразными по материалу изготовления бусами, серьгами, опять же салтовского типа, и часто встречающимися перстнями с вставками из цветных камней. Нечасто встречающиеся предметы – это так называемые копоушки, литые с ажурной ручкой и длинным стержнем предметы гигиены, подвешивавшиеся за выделенное кольцо на пояс.

Если говорить о следующих за огузо-печенежским периодом хронологических отрезках, то массовое распространение в данный период приобретают копии с китайских зеркал, украшенные с тыльной стороны бегущими по кругу животными, плывущими рыбами, растительным и ажурным орнаментом. О том, что это копии, можно судить по расплывчатости фигур и потере первоначальной четкости. В фондах областного музея г. Уральска хранится прекрасный образец подобного зеркала с изображением определенного буддийского сюжета – самый крупный главный персонаж на переднем плане, присутствуют дерево, летящие утки. Но, смазанность линий, наплыв одних изображений на другие, позволяет уверенно говорить о том, что это копия. Они также, как и оригиналы подвергались серебрению и полировке.

Среди женских украшений, неким общим, единым определяющим предметом, для золоордынского времени станут серьги в виде знака вопроса. В зависимости от степени богатства ее владелицы они исполнялись из золотой, серебряной или бронзовой проволоки, были двусоставными и дополнительно украшались на конце мелкими жемчужинами. Эти серьги, зачастую сопровождаются в погребениях

скрученной из бересты трубкой со следами прошивания – основы «бокка», особого женского головного убора с высокой тульей (наподобие шляпы), то есть в огромном пространстве степей на рубеже XIII–XIV вв. в одежде и украшениях сложилась единая мода.

Отдельную категорию представляют амулеты, в виде прямоугольной пластины с растительным орнаментом и ушками для подвешивания, свернутые в виде трубки амулеты, для хранения коранических благопожелательных текстов, разнообразные подвески и украшения, пуговицы и накладки на одежду и обувь.

Косторезные образцы представлены ярко орнаментированными растительным орнаментом, прокрашенными разноцветными красками плоскими накладками на колчан, короткими с отростком рукоятями плетей, мелкими пуговицами, трубочками-игольницами и т.д. Также встречаются предметы камнерезного искусства кочевников, в виде каменных блюд-жертвенников, одна их поздних разновидностей которых представляет собой плоские предметы с головой барана с одной стороны, мелкие грузила, утяжелители прясел и пр.

Многогранность проявлений культуры средневековых кочевников не должна вводить в заблуждение при ее рассмотрении – кочевые общества не могут обойтись без сво-

их оседлых соседей, выступающих зачастую исполнителями прихотей основных потребителей. В силу постоянной подвижности, кочевники не вырабатывают полный цикл сложного ремесленного производства. Но, при этом не стоит забывать, что именно встречное, взаимонаправленное культурное влияние дает нам те великолепные образцы культуры и искусства средневекового населения, которые мы связываем именно с ним.

Литература

- Плетнева С.А. Кочевники средневековья. – Москва, 1982. – 188 с.
- Мартынов А.И. Скифо-сибирский мир – степная скотоводческая цивилизация V–II вв. до н.э. // Проблемы археологии скифо-сибирского мира (социальная структура и общественные отношения). – Кемерово, 1989. – С.5–12.
- Артамонов М.И. История хазар. – Ленинград, 1962. – 523 с.
- Степи Евразии в эпоху средневековья. – Москва, 1981. – 304 с.
- Федоров-Давыдов Г.А. Искусство кочевников и Золотой Орды. – Москва, 1976. – 228 с.
- Король Г.Г. Искусство средневековых кочевников Евразии. Очерки. – Кемерово, 2008. – 331 с.

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ БАТЫРЛАР БЕЙНЕСІ

Қ. Ахметжан

Көшпелі қазақ қоғамында кәсіби әскерилердің (кәсіби жауынгерлердің) әлеуметтік жігі басты әлеуметтік топтардың бірі болды. Олардың басты әлеуметтік қызметі - елді және мемлекетті сыртқы жаудан қорғау және елдің ішіндегі әлеуметтік тәртіпті сақтау болатын. Бұл әлеуметтік топтың өкілдерін қазақтар «батыр» деп атады. Бұл сөз осы әлеуметтік жіктің атақты өкілдері есімінің құрамына кіріп, олардың кәсіби жауынгерлік статусын белгіледі, мысалы, Қобыланды батыр, Қабанбай батыр деген сияқты. Ауыз әдебиетіндегі бұл терминнің бір синонимі - «ер» атауы, қазақтарда бұл атау да әскери сословиенің өкілдерінің есіміне қосылып айтылды, мысалы, Ер Сайын, Ер Көкше, Ер Қосай, Ер Тарғын, Ер Жәнібек деген сияқты. Кейде ауыз әдебиетінде бір қаһарманға бұл екі атауды бірдей кезекпе кезек қолданылуын көруге болады. Мысалы, Қабанбай, Бөгенбай батырлар туралы тарихи жырларда оларды кейде Бөгенбай батыр, Қабанбай батыр деп атаса, кейде Ер Бөгенбай, Ер Қабанбай деп атай береді. Ауыз әдебиетінде қолданылатын «батыр» терминінің тағы бір синонимі «сыпай» атауы. Шығыста (Орта Азияда, Иранда, Туркияда) кәсіби әскери ақсүйектер өкілдерін, ауыр қаруланған атты әскер жауынгерлерін «сипай/сипэх/сипаһ» (парс.) деп атаған. Парсы тілінен ауысқан «сипай» атауының өзгерген нұсқасы сыпай сөзі, кәсіби жауынгер мағынасында, қазақ ауыз әдебиетінде кейде «батыр» сөзінің орнына қолданылады.

Ат қылып тәңірім жаратты

Сен сықылды сыпайға.

«Қобыланды батыр». (Ақсауыт, 1977, 54-б.).

Батырлардың ерекше әлеуметтік топ ретіндегі басты қоғамдық қызметінен туындаған, ғасырлар бойы қалыптасқан өзіндік идеологиясы, өзіне тән салт-дәстүрлері және олардың көшпелі қоғамдағы басқа әлеуметтік топтармен арақатынасын реттейтін әлеуметтік нормалары болды. Батырлардың - кәсіби жауынгерлердің осы ерекшеліктерге негізделген өмір сүру салтын халық ауыз әдебиетінде «батыршылдық» деп атайды. Батырды «сыпай» деген сияқты ауыз әдебиетінде «батыршылдық» терминінің синонимі ретінде, кәсіби жауынгерлердің өмір сүру салты мағынасында, «сыпайшылық» сөзі де қолданылады. Кейде бұл екі термин бір фольклорлық туындыда бірдей қолданылуы да мүмкін.

Алдаспан ауыр қылыш байлаған,

Сыпайшылық бұ-ды деп,

Ала білек оқ салған.

«Ер Шобан» (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 55-б.).

Күлікке тастай болып тимесе,

Үстіме көбе кимен-ді!

Күмістен екі қолтық жоқ болса, сыпайшылық сүрмен-ді!

Дулығамның төбесі

Туған айдай болмаса,

Батыршылық сүрмен-ді!

Шалкииз жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 41-б.).

Батыршылдықтың айыру белгісі ретінде батырлар бас

киімге, дулығаға құс қауырсындарынан жасалған немесе қауырсын түрінде алтыннан жасалған «жыға» (парс, түрк.) шаншып, найзалары мен сүңгілеріне өздерінің жеке туларын тағып жүрген.

Сауыт кидік, саф алтыннан жығамыз,

Ерегіссек майданда ойран саламыз.

«Хикаят Көрұғлы». (Қазақ халық әдебиеті, 1989, 173-б.).

Жазба деректер болмағанмен, батыршылдықтың (сыпайшылдықтың) әскери идеологиясына қатысты көптеген түсініктерді, жауынгерлік салттар мен дәстүрлерді фольклорлық материалдар бойынша жақсы танып, білуге болады. Фольклорлық деректерге сүйенсек батыршылдықтың негізгі мұраттары (идеалдары) – ерлік, батылдық, ханға сенімділік, ел үшін қызмет ету, серілік (сұлуды сую, сұлу ат міну, асыл киім кию), адалдық (Ахметжанов, 1996, 28 б.). Батырлардың әлеуметтік жік ретіндегі басқа әлеуметтік топтардан басты айырмашылығы – олардың тек қана әскери кәсіппен айналысуы. Әскери қызмет қазақ батырларының қоғамдық монополиясы болды да, басқа кәсіппен шұғылдану олар үшін ар саналды. Сондықтан қазақ батырларының бар өмірі соғыста және оған дайындықта өтті. Қазақтың эпикалық дастандарының қаһармандары Алпамыс батыр, Қобыланды батыр, тарихи тұлғалар Қабанбай батыр, Бөгенбай батыр, Жәнібек тархан және т.б. батырлардың өмірі осылай өткен. Әскери кәсіп батырлар әулетінде атадан балаға мұра болып қалатын ата кәсіп болды. Батырлар әулетінде туған бала жастайынан әскери кәсіпке дайындалып, 13–15 жасынан ел үшін соғысқа қатысып, жауынгерлікпен айналысуға міндетті болды. «Батыр болмақ сойдан-дүр» деген халық мақалы батыр болу адамның ата тегіне байланысты екенін көрсетеді. Әскери кәсіп ата-бабаларынан ұрпағына жалғасқан тұқымды ауыз әдебиетінде «шынжырлы тұқым» деп, осындай әулеттен шыққан батырларды «шынжырлы ер» деп атайды.

Өз дегені болмаса,

Кісі дегенін қылмайтын

Шынжырлы артық ер екен.

«Жаңбыршы ұлы Телағыс». (Қазақ халық әдебиеті, 1990, 191-б.).

Әр буынында бүкіл қазаққа әйгілі батырлар шыққан «шынжырлы тұқым» қазақ халқында көп болған. Батырлық жырлардағы Ер Қосай, Едіге, Ер Тарғын, XVIII–XIX ғасырлардағы Райымбек, Қабанбай батырлар, XIX ғасырдағы ұлт-азаттық көтерілістердің көсемдері Исатай, Жанқожа, Амангелді батырлар – бәрі де ата-бабасынан ұрпағына дейін батыр болған «шынжырлы ерлер». Ата кәсіптің ұрпағына үзілмей жалғасуын «шынжыры үзілмеу» деп атады. Батырлар ұрпағы үшін ата кәсібін жалғастырмау – масқаралық саналды. Батырлар жырында Қарадөң батырдың ұрпағы Бегіс 20 жасқа келгенше жауға аттанбауын халық: «Ата-бабасы шынжыры үзілмей келе жатқан ер еді. Әкесі Сүйініш халықтың арын арлап, кегін кектеп, елінің аш-арығын бағып отырушы еді. Мұнда ол жоқ, осының шынжыры үзіліп кетеді-ау» - деп сөз қылады. Оған намыстанған

Бегіс атасына келіп:

«Үзілді шынжыр дегені
Қиын болды біздей балаңа,

Атаның жолын қумаса,
Сізден туып бола ма?» - дейді.

«Ер Бегіс». Қазақ халық әдебиеті, 1989, 243-б.

«Шынжырлы тұқым», «шынжырлы ер», «шынжырлы туған», «шынжыры үзілмеген» сияқты тіркестердің ауыз

әдебиетінде жиі кездесуі, бұл ұғымның тұрақты, қалыптасқан түсінік екенінің дәлелдейді (Ахметжанов, 1996, 15–16 бб.).

Ауыз әдебиетінің деректері Еуропа рыцарьларының «намыс кодексі» немесе жапон самурайларының «бусидосы» («жауынгер жолы») сияқты қазақ батырларының да қатаң ұстанатын жазылмаған жауынгерлік намыс кодексі, өздеріне тән әскери этикасы болғанын көрсетеді. Қарусыз немесе ұйқыдағы адамды өлтірмеу, әлсізді қорғау, өз

«Ереуіл атқа ер салып, егеулі найза қолға алып» атты картина. Қару-жарағын сайланып, қос атпен әскери жорыққа аттанайын деп тұрған батырдың бейнесі. Ауызша деректер мен музейлік материалдарға сүйеніп жасалған сурет.

Суреттің авторы – Қ.С. Ахметжан

The painting «Riding a warhorse, picking up a sharpened spear». Batyr, armed with military weapons and sent with two horses (odukon) on a military campaign. According to information from oral sources and museum materials. The author of the picture K.S. Akhmetzhan

Картина «Оседлав боевого коня, взяв в руки отточенное копье». Батыр, вооруженный боевым оружием и отправляющийся с двумя конями (одеуконь) в военный поход. По сведениям устных источников и музейным материалам. Автор картины К.С. Ахметжан

уәдесіне берік болу батырлар үшін жазылмаған моральдық заңдар болған. Жауды шабуыл туралы ескертіп, ұрысқа дайындалуға мүмкіндік беру, жекпе-жекте қарсыласқа қару таңдау құқығын беру батырлар үшін жауынгерлік намыстың бұзылмас қағидалары саналды.

Фольклорлық деректерге сүйенсек батырлардың өлімге көзқарасы да басқаладан өзгеше болған. Жай адам үшін өлім ғұмырының аяғында келуге тиісті, қазаның ерте келуі – трагедия, қайғы, ал батырлар өлімді кез келген уақытта қабылдауға дайын болды, олар үшін өзінің жауынгерлік намысы, әскери парызы өлімнен жоғары тұрды (Ахметжанов, 1996, 27-б.). Қартайғанша қаруын тастамайтын батырлар үшін соғыста қаза болу қасиетті өлім саналып, үйде төсекте өлу зор өкініш болған.

Бетегелі Сарыарқаның бойында

Соғысып өлген өкінбес!

Доспамбет жырау. (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 35-б.).

Бар арманым айтайын,

Батырларша жорықта

Өлмедім оқтан қайтейін!

Ақтамберді жырау. (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 76-б.).

Батырлар үшін жауынгерлік даңқтың шыңы - соғыста шейіт болу, батыр мұндай өлімді қуанышпен қарсы алды және бұл сезім батырларда жас кезден тәрбиеленді.

Кәсіби жауынгерлер болған, бар өмірі соғыста өтетін батырлар үшін жауынгерлік қару олардың басты атрибуты болды, оларды қоғамдағы басқа әлеуметтік топтардан айырықшалайтын әлеуметтік белгі, олардың әлеуметтік статусының символы болды. Батырлар ұстанған көптеген діни нанымдар, ырым, салттар жауынгерлік қарумен байланысты болды, қаруда жауынгердің жаны болады деп саналды, жауынгерлік қарудың өзі де жанды саналып, оған есім беріліп, қарумен сөрттесті, қарумен ант берілді. Ауыз әдебиетінде батырлардың қолданған қару-жарағы туралы деректер мол. Батырлардың соғыста қолданатын шабуыл қарулары ауыз әдебиетінде «ер қаруы» деп аталады. Халықтық жүйе бойынша «ер қаруына» өзіндік жарақат салу тәсілімен ерекшеленетін бес жауынгерлік қару тобы – ату, кесу, түйреу, шабу және соғу арқылы жарақат салатын қарулар тобы жатады (Ахметжан, 2006, 72–73, 87-бб.). Дәстүрлі жауынгерлік шабуыл қаруларының бұлайша жүйеленуі «ер қаруы - бес қару» деген сөздік формулада көрініс тапқан. Сондықтан ауыз әдебиетінде батырлардың қарулануын білдіретін, «бес қаруын асынды», «бес қаруы бойында», «бес қаруын сайланған» деген сөз тіркестері жиі кездеседі. Бес қару соғыста қолданыста бір-бірін ауыстыра алмайды, сондықтан кәсіби жауынгер ол қарулардың барлық түрімен қарулануға және оларды жетік меңгеруге тиісті болды. Қаһармандық эпостарда батырлардың ату қаруы ретінде жақ пен оқ айтылады. Оқтың сауытсыз жауынгерге қарсы қолданылатын «қозыжауырын», сауытпен жарақтанған қарсыласқа қолданылатын «сауытбұзар», «көбебұзар» деген түрлері аталады. Кейін қазақ батырлары ату қаруы ретінде, жақпен бірге, қол отты қару түрі – мылтықты қолдана бастады. Батырлық эпостар мен жырларда мылтықтың «жезайыл», «самқал», «білте

мылтық», «шақпақты мылтық» деген түрлері айтылады. Ауыз әдебиетінің деректеріне сүйенсек батырлар кесу қаруының – басы тұзу, екі жүзді семсер, басы қайқы бір жүзді қылыш, сапы деген түрлерімен қаруланған. Батырлық эпостарда қылыштың басы өте қайқы соғылған наркескен, басы ауыр алдаспан, екі басты зұлпықар деген түрлері айтылады. Түйреу қаруының - найза, сүңгі деген түрлері, шабу қаруының - балта, айбалта, шақан деген түрлері, ал соғу қаруының - шоқпар, гүрзі, босмойын деген түрлері қолданылған.

Жаудың қаруынан қорғану үшін батырлар әртүрлі материалдардан (металдан, теріден, матадан) жасалған қорғаныс жарақтарын пайдаланды. Батырлардың қорғаныс жарақтары денеге киілетін жарақ және қолға ұстап қолданылатын «қол жарақ» болып екі категорияға бөлінеді.

Жарағын киді салданып,

Жалаң қылыш байланып.

«Алпамыс батыр» (Ақсауыт, 1977, 222-б.).

Ауыз әдебиетінде денеге киілетін қорғаныс жарағының жалпы атауы «ер киімі» деп аталады (Ахметжан, 2006, 90-б.).

Тілімді алсаң ат мінбе,

Ер киімін сен киме,

Елсіз жолда сен жүрме.

«Сүйініш» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, 221-б.).

«Ер киімінің» негізгі түрі – «сауыт». Ауыз әдебиетінің деректері батырлар металл пластиналардан жасалған «көбе сауыт», металл шығыршықтардан тоқылған «кіреуке сауыт», мата астарға металл тақталар бекітіп жасаған «берен сауыт», жібек матадан бірнеше қабаттап сырып тігілген «қаттама сауыт» деп аталатын сауыт түрлерін қолданғанын көрсетеді. Сауыт сыртынан батырлар, қосымша жарақ ретінде, қайысбаулармен жалғанған төртбұрышты немесе дөңгелек металл тақталардан тұратын жауынгерлік «шарайна» киген. Сауыттар көбіне қысқа жеңді болғандықтан батырлар қолды болат «жеңселермен» қорғады, бастарына металдан тұтастай соғылған «дулыға» немесе бірнеше сай металл пластинадан құрап жасалған «құрама дулыға» киді. Қолға ұстап қолданатын қорғаныс жарағы болаттан соғылған және теріден сомдалған «қалқан» болды. Өткен ғасырларда қазақ жауынгерлері ұстанған мұндай қару-жарақ түрлері еліміздің музей қорларында сақтаулы.

Сөзімізді қортындылайтын болсақ, халық ауыз әдебиетінде батырлар соғысқа қажетті барлық соғыс құралдарымен қаруланған, басынан аяғына дейін «мұздай темір құрсанған», жауынгерлік қарулардың барлық түрін шебер меңгерген, тек қана әскери кәсіппен айналысатын, бұл кәсіп олардың әулетінде атадан балаға берілетін ата кәсібі болған, сол кәсібін жетік меңгеруінің арқасында елін, халқын жаудан қорғап, бар өмірін соғыс ісіне арнаған, жауынгерлік намысын биік ұстаған кәсіби жауынгерлер ретінде бейнеленеді. Батырлар әлеуметтік жік ретінде бүгінде жоқ болғанмен, олардың өмірінің негізі болған «батыршылдық» рухы бүгінде ұлттық сананың бір бөлігі сақталып қалды.

«Батырлық жекпе-жек» атты картина. Ауызша деректер мен музейлік материалдарға сүйеніп жасалған сурет.
Суреттің авторы – Қ.С. Ахметжан

The picture «Duel». According to information from oral sources and museum materials. The author of the picture K.S. Akhmetzhan
Картина «Поединок». По сведениям устных источников и музейным материалам. Автор картины К.С. Ахметжан

Әдебиет

Ақсауыт. Екі томдық. – Алматы: Жазушы, 1977. – Т. 1: Батырлар жыры. – 367 б. – Т. 2: Батырлық дастандар. – 378 б.

Ахметжанов Қ.С. Жараған темір кигендер (батырлардың қару-жарағы, әскери өнері, салт-дәстүрлері). – Алматы: РГЗИ «Дәуір», 1996. – 256 б.

Ахметжан Қ.С. Қазақтың дәстүрлі қару-жарағының этнографиясы. – Алматы: «Алматыкітап» ЖШС, 2006. – 216 бет, суретті.

Бес ғасыр жырлайды: XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары. Үш томдық / Құрастырған М. Мағауин, М. Байділдаев. Т. 1. – Алматы: Жазушы, 1984. – 256 б.

Будагов Л.З. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий в двух томах. – Т.1. – Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1869. – 816 б.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 4: Батырлар жыры / Құраст. М. Ғұмаров, Ж. Әбішев. – 1989. – 400 б. суретті. Көрұғлы.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 5: Батырлар жыры / Құраст. О. Нұрмағамбетова. – 1989. – 384 б. суретті.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 6: Батырлар жыры / Құраст. О. Нұрмағамбетова. – 1990. – 272 б. суретті.

THE IMAGE OF BATYR IN THE ORAL LITERATURE OF KAZAKH

K. Akhmetzhan

One of the main social groups in the nomadic society was the social stratum of professional soldiers. Their main social function was to protect the country from external enemies and preserve the social order within the country. The Kazakhs, representatives of this social group were called «balyr», and this word was part of their name, for example, Koblandy balyr, Kabanbay balyr, etc., denoting their status as a professional warrior. In oral literature, the synonym for the term «balyr» is the word «er» («warrior»), which also joins the names of representatives of the military class, for example, as in the names of balyrs Er Sayin, Er Kokshe, Er Qosai, Er Targin, Er Zhanibek and etc. Sometimes in the works of oral literature, one can find alternate use of both synonyms with respect to the same hero. For example, in historical dastans about the heroes of Bogenbay, Kabanbay, in the text they are sometimes called Bogenbay balyr, Kabanbay balyr, and sometimes Er Bogenbay and Er Kabanbay. Another synonym for the word «balyr», in the meaning of a warrior used in oral literature, was the term «sipay». In the East (in Central Asia, Iran, Turkey) the word «sipay / sipakh / sipa» was used to refer to a warrior-rider-representative of the feudal military aristocracy. Since the Persian language, the word «sipay» has passed into the Kazakh language, and in Kazakh epics, one can sometimes find a use of the term «sipay» in the meaning of «balyr».

God (Tengri) made me a horse

For someone like you sipay.

«Қобыланды батыр» (Ақсауыт, 1977, p. 54).

(Here and further translation into English of excerpts from folklore texts was made by us [A.K.] But the translation is not literary but literal, it is done in order to accurately convey the meaning of words from the text).

Thus, in oral literature the social terms «balyr», «er», «sipay» meant professional warrior, and were the name of representatives of the social stratum of such soldiers in the nomadic society of Kazakhs. As a special social stratum in society, the balyrs had their own ideology, only their own traditions, rules of conduct, as well as their social norms regulating their relationships with other social groups of the nomadic society. The way of life of professional soldiers, based on them, in oral sources is called «balyrshylyk». Since the balyrs were sometimes called «sipay» by the Kazakhs, another term for the institution of balyrdom in oral literature was the term «sipayshylyk», as a way of life of a professional warrior, also transferred from the Persian language (Будагов, 1869, p. 39). Therefore, in the oral literature, instead of the word «balyrshylyk», the word «sipayshylyk» is sometimes used. Sometimes in one folklore work these terms can be used simultaneously.

He tied the heavy saber to the belt with the aldaspan,

Having said - this is a real ripeness,

He wore a long arrow in his quiver.

«Ер Шобан» (Бес ғасыр жырлайды, 1984, p. 55).

If the horse is not pressed like a stone,

I will not wear a scaly armor!

If two sleeves are not silver,

I will not live ripeness!

If the dome of my helmet

It will not sparkle like a new moon,

I will not live balyrdom!

Шалкииз жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, p. 41).

A distinctive symbol of the balyrdom was «zhyga» (Persian «zhiga / zhikka») - a sultan of bird feathers or made of gold plates in the form of feathers (Будагов, p. 437). Balyrs wore a vein on the headdress, and during the war they were fastened on combat helmets.

We donned armor, of pure gold, our «zhyga»,

«In the battle on the battlefield, we will defeat.

«Хикаят Көрұғлы» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, p. 173).

Despite the absence of written exposition, many concepts related to the military ideology of balyrdom (ripeness) are reconstructed quite well on the basis of oral folklore materials. According to folklore data, the main ideals of the balyrdom were heroism, courage, devotion to the ruler, service to the fatherland, fidelity, nobility, love for beautiful ladies, a cult of horse and other knightly values (Ахметжанов, 1996, p. 28). The first, the most important distinctive feature that distinguishes representatives of this social stratum from other members of society is that they were only engaged in military affairs, this was their trade. Occupation by another matter for them was considered shameful, therefore the whole life of the balyr passed in battles and campaigns or preparations for it. Such was the life of the heroes of the Kazakh epic poems Alpamys balyr, Koblandy balyr, so the life of historical figures - Kabanbay balyr, Bogenbay balyr, Janibek tarhana and others passed. The military profession of the Balyrs was hereditary and passed on from generation to generation, from father to son. The Kazakhs have a proverb «Balyr bolmak soydan-dur (To be a balyr is determined by birth)». The child born in the balyr family was obliged to become a soldier, and from the very childhood he was preparing for military duty and very early on he began to fight life, the children of the balyrs were sent out on a military campaign from the age of 13–15 onwards, along with adults took part in the battles. The dynasty of hereditary warriors in the oral literature of the Kazakhs is called «shynzhyrly tukim» (literally «genus / dynasty with an unbroken chain»), but balyrs of this kind were called «shynzhyrly er (literally, a warrior in a chain)».

He was a warrior in the chain («shynzhyrly er»)

Which acts only in its own way,

And not at the direction of other people.

«Жаңбыршы ұлы Телағыс». (Қазақ халық әдебиеті, 1990, p. 191).

Such dynasties with a continuous chain («Shynzhyrly Tukym»), in each generation of which there were well-known balyrs, the Kazakhs had a lot. The heroes of epic poems Er Kosay, Er Targin, who lived in the XVIII century, balyrs

Қазақ батырлары қолданған «ер қаруы – бес қару» түрлері. 1) Шақан, 2) найза, 3) жауынгерлік балта, 4) жақ, 5) айбалта, 6) оқтар, 7) гүрзі, 8) сапы, 9) қанжар, 10) шоқпар, 11) босмойын, 12) қалқан, 13) қорамсақ, 14) садақ.

Ауызша деректер мен музейлік материалдар бойынша. Суреттің авторы – Қ.С. Ахметжан

Types of the five genera of military weapons «er karui» of Kazakh batyrs. 1) Chekan «shahan», 2) «naiza», 3) the battle ax «balta», 4) bow «zhak», 5) ax «aybalta», 6) arrow «ok», 7) mace «gurzi», 8) sabre «sapi», 9) dagger «kanzhar», 10) «Shoopar», 11) Kisten «Bosmoyin», 12) Shield «Kalkan», 13) Quiver «Khoramsak», 14) The oneness «sadaq» According to information from oral sources and museum materials.

The author is Akhmetzhan

Виды пяти родов воинского оружия «ер қаруы» казахских батыров. 1) Чекан «шақан», 2) копье «найза», 3) боевой топор «балта», 4) лук «жақ», 5) секира «айбалта», 6) стрелы «оқ», 7) булава «гүрзі», 8) шашка «сапы», 9) кинжал «қанжар», 10) палица «шоқпар», 11) кистень «босмойын», 12) щит «қалқан», 13) колчан «қорамсақ», 14) налучье «садақ».

По сведениям устных источников и музейным материалам. Автор рисунка Ахметжан

Raiymbek, Bogenbay, Kabanbay, who fought for the freedom of the Kazakh people in the nineteenth century. Isatay Taimanov and Zhankozha batyr, Amangeldy Imanov and others, all were hereditary warriors («warriors in a chain») and they had batyrs in their family. Continuity of the tradition of transfer by inheritance of the military profession in the kind of batyrs is called «shynzhyry uzilmeu» (literally - «continuity of the chain»). For a man with the inherited status of a hereditary warrior, the manner of behavior not corresponding to this social role was condemned by society, which is often described in heroic epics and historical poems. For example, the epic poem «Er Begis» tells how the descendant Karadon batyr Begis, before the age of 20, does not go to war to fight enemies, and the people reproach him: «His ancestors were batyrs in an uninterrupted chain (« shynzhyry uzilmegen») of the soldiers. His father Suyunish, defending the honor of his people, took revenge on the enemies for his offense, fed and cared for the poor. But he was not so and it is obvious that this chain will break (shynzhyry uziledi). « Insulted by these words, Begis comes to his father, asks him to give him his armor and weapons and says:

To hear that the chain «broke» (shynzhyr uzildi)
It became hard for your son,
If I do not continue the cause of my ancestors
Why then I was born from you.

«Er Бегис» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, p. 243).

The fact that in the folklore sources the verbal revolutions of «Shynzhyrly Tukim» («genus with an inseparable chain»), «Shynzhyrly Tugan» («born in the continuous chain»), «Shynzhyry uzilmegen» («indestructible chain») are constantly used, proves the established character these concepts. (Ахметжанов, 1996, pp. 15–16).

Judging from the data of oral sources, like the «code of honor» of European knights or the code «budo» (bushido) («the way of the warrior») of Japanese samurais, and the Kazakh batyrs had their own unwritten code of military honor, their inherent military ethics, which they strictly adhered to. Not to kill the sleeper, the unarmed, to protect the weak, to be true to his word, were for the batyrs unwritten moral laws. Warn the enemy of the attack, give the opportunity to prepare for battle, during a combat duel to give the enemy the choice of weapons - were for the batyrs inviolable principles of military honor. Folklore data show that the attitude towards death among the batyrs was different from that of other people. Usually people perceive premature death as tragedy and grief, death should come to a person only at the end of his life, and for the batyr death in battle was considered sacred, on the contrary, to die at home, in bed was a shame.

Who is in the feather grass steppe Saryarki
Dying fighting does not regret!

Доспамбет жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, p. 35).

I will say my regret,

Like a batyr in a military campaign

I have not died from an arrow!

Ақтамберді жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, p. 76)

For batyr, the ultimate goal is not to avoid death, not to alienate him, but to be ready to meet her with dignity at any time, for him, military honor and duty were higher than death

(Ахметжанов, 1996, p. 27). The peak of military glory was death in battle, the batyr gladly met such death as the best completion of the military way, and this feeling was brought up in batyrs from early childhood.

For warriors like professional soldiers, military weapons were their main attribute, social signs, distinguishing them from other social groups, a symbol of their social status. Many of the rites, rituals, traditions at Knights have been associated with guns, it was believed that the soul lives in the arms of a soldier, every soldier weapon personified, he was given a personal name, a weapon swore, swore. In the family of batyrs, combat weapons and armor were inherited from father to son. According to verbal sources, the offensive weapons of the batyrs were very diverse. In oral literature often mentions the five genera of military weapons warriors that the Kazakhs are referred to as «er karui – bes karu», which literally means «five sorts of military weapons.» According to the national qualification, five groups of combat weapons are classified as «military weapons» («er harui»), which differ in their own striking action-throwing, cutting, stabbing, chopping and percussion weapons (Ахметжан, 2006, 72–73, p. 87). Therefore, in oral literature, phraseological phrases like «bes karuyn asyndy», «bes karui boyinda», «bes karuyn saylagan», often mean that the warrior armed himself with five weapons. Each kind of «military weapons» is divided into several types. These five arms can not be substituted for each other when applied in war, so the professional warrior should have been armed with all kinds of these weapons and master them perfectly. In heroic epics and in historical poems, as a throwing weapon of batyrs, the bow «zhak» and the «okh» arrows are mentioned. Arrows with a flat wide tip «Kozyzhauyrin» (literally «lamb's shoulder»), used against an opponent without armor, arrows with an armor-piercing tip «sayitbuzar» («punching armor»), «kobe buzar» («piercing armor»). Later, Kazakh batyrs, along with bows, began using the rifle «mylytk». In epics and historical songs are mentioned such types of guns as a heavy rifle «zhezail», long-range rifle «samkal», a wicker gun «bilte mylytk», a rifle with a flintlock «shahpahty miylytk». According to the information of oral literature, the batyrs were armed with a straight, double-edged sword «semser», a saber «Kylysh» with a curved single-edged blade and a sword «sapy». In the heroic epics, the saber narkesken (the «chopping camel») with a strongly curved blade, the heavy saber aldaspan, the sword of the zulpykar with a split blade. Two types of spear weapons are mentioned in the oral sources: the spear of «Naiza», the peak of «sungi», the cutting weapon poleaxe with the «moon-like» canvas of the «aybalta», the shock weapon «Shokpar», the heavy mace «gurzi» with the metal head and the kisten «bosmoyin». For the batyr, as a mounted warrior, short-bladed weapons - daggers, kanzhar, kezdik and selebe, knife pyshak «were auxiliary weapons.

In order to protect against enemy weapons, batyrs used defensive equipment made of various materials (metal, leather, fabric). The protective weapons of the batyrs were divided into two categories: equipment, put on the body «heat» and carried on the hands of «hal fire».

Wear protective equipment (zharakh),

He hung a saber on his belt (kylysh).

«Алпамыс батыр» (Ақсауыт, 1977, р. 222).

The protective equipment worn on the body in oral literature is called «er kiyimi» (literally, «military clothing»). (Ахметжан, 2006, р. 90).

Please do not get on your horse,
Do not wear military clothing (er kiyimi),
Do not walk on a deserted road.

Сүйініш» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, р. 221).

The main type of military clothing was the armor «sayit». Oral sources mention the plate armor «kobe sayit», chain armor «kireuke sayit», armor of «berен sayit», reinforced with large steel plates (shields), sewn rows back to back on a soft base. In addition to the metal armor, the soft armor type «kattama sauyt» («multi-layer armor») or «kattau» («multi-layered»), sewn from several layers of silk fabric and quilted, is mentioned. On the armor of the batyrs they put on additional protective equipment - a combat mirror of the «Sharaina», made of round or rectangular flaps connected by straps and buckles. Since all kinds of metal armor were short-sleeved, the Kazakh forearms were protected by metal elbow-straps «zhense», all-wearing helmets «dulga» or compound helmets «kurama duliga» were worn on the heads. Mention is also made of light annular-plate and chain hats (misyurki) temir telpek («iron cap») or zhez telpek («copper cap»). To the protective equipment carried in hands (khol zharak), the shield «Halkan» refers. Various examples of such weapons, used in the past by Kazakh soldiers, are kept in museum collections of the country.

Thus, in oral sources the batyr is presented as a professional soldier armed with all kinds of military weapons, well-equipped, protected from head to toe with protective equipment, dedicated himself to military affairs, which for him was hereditary ancestors, thanks to this profession he became the defender of the country and His people, who placed their military honor and duty above death. Today in the Kazakh society there is

no social group of batyrs, but the spirit of the batyrdom, which was the basis of their heroic life, was preserved as part of the national consciousness of the Kazakhs.

References

Ақсауыт. Екі томдық. – Алматы: Жазушы, 1977. – Т. 1: Батырлар жыры. – 367 б. – Т. 2: Батырлық дастандар. – 378 б.

Ахметжанов Қ.С. Жараған темір кигендер (батырлардың қару-жарағы, әскери өнері, салт-дәстүрлері). – Алматы: РГЖИ «Дәуір», 1996. – 256 б.

Ахметжан Қ.С. Қазақтың дәстүрлі қару-жарағының этнографиясы. – Алматы: «Алматыкітап» ТОО, 2006. – 216 б., суретті.

Бес ғасыр жырлайды: XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары. Үш томдық / Құрастырған М. Мағауин, М. Байділдаев. Т. 1. – Алматы: Жазушы, 1984. – 256 б.

Будагов Л.З. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий в двух томах. – Т. 1. – Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1869. – 816 с.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 4: Батырлар жыры / Құраст. М. Ғұмаров, Ж. Әбішев. – 1989. – 400 б., суретті.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 5: Батырлар жыры / Құраст. О. Нұрмағамбетова. – 1989. – 384 б., суретті.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 6: Батырлар жыры / Құраст. О. Нұрмағамбетова. – 1990. – 272 б., суретті.

ОБРАЗ БАТЫРА В УСТНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ КАЗАХОВ

К. Ахметжан

Одной из главных социальных групп в кочевом обществе было социальная прослойка профессиональных воинов. Их главной общественной функцией была защита страны от внешних врагов и сохранение социального порядка внутри страны. У казахов, представителей этой социальной группы называли «батыр», и это слово входило в состав их имени, как например, Қобланды батыр, Қабанбай батыр и т.д., обозначая их статус профессионального воина. В устной литературе синонимом термина «батыр» является слово «ер» («воин»), которое также присоединяются к именам представителей воинского сословия, например как в именах батыров Ер Сайын, Ер Көкше, Ер Қосай, Ер Тарғын, Ер Жәнібек и т.д. Иногда в произведениях устной литературы, можно встретить попеременное использование обоих синонимов по от-

ношению к одному и тому же герою. Например, в исторических дастанах о героях Богенбае, Кабанбае, в тексте их называют иногда Богенбай батыром, Кабанбай батыром, а иногда Ер Богенбаем и Ер Кабанбаем. Другим синонимом слова «батыр», в значении воин, используемым в устной литературе, было термин «сыпай». На Востоке (в Средней Азии, Иране, Турции) словом «сипай/сипах/сипаһ» называли воина-всадника – представителя феодальной военной аристократии. С персидского языка слово «сипай» перешло и в казахский язык, и в казахских эпосах также иногда можно встретить использование термина «сыпай» в значении «батыр».

Бог (тенгри) создал меня конем

Для такого, как ты сипая.

«Қобыланды батыр» (Ақсауыт, 1977, 54 б.).

Қорғаныс жарағының әр түрімен жарақтанған батырлар. Кіреуке сауыт (1), берен сауыт (2), қаттау (3), шарайна (4) киген қазақ жауынгерлері. Ауызша деректер мен музейлік материалдарға сүйеніп жасалған сурет.

Суреттің авторы – Қ.С. Ахметжан

Batyr, equipped with various types of protective weapons "er kiym". A warrior in the mail of kireuke (1), a warrior in the plate-sewn armor of the Behr Sauith (2), a warrior in the soft multi-layered, quilted armor "Kattau" (3), a warrior in the battle mirror of the "sharaina" (4). According to information from oral sources and museum materials. The author of the picture is K.S. Akhmetzhan

Батыры, снаряженные различными видами защитного вооружения «ер киімі». Воин в кольчуге «кіреуке» (1), воин в пластинчато-нашивном доспехе «берен сауыт» (2), воин в мягком многослойном, стеганом доспехе «қаттау» (3), воин в боевом зеркале «шарайна» (4). По сведениям устных источников и музейным материалам.

Автор рисунка К.С. Ахметжан

(Здесь и далее перевод на русский язык отрывков из фольклорных текстов сделан нами [А.К]. Но перевод не литературный а дословный, это сделано для того, чтобы точно передать смысл слов из текста).

Таким образом, в устной литературе социальные термины «батыр», «ер», «сипай» означали профессионального воина, и были названием представителей социального слоя таких воинов в кочевом обществе казахов. Как особый социальный слой в обществе, батыры имели свою идеологию, свойственные только им традиции, правила поведения, а также свои социальные нормы, регулирующие их взаимоотношения с другими социальными группами кочевого общества. Образ жизни профессиональных воинов, основанный на них, в устных источниках называется «батыршылық» (батырство). Так как батыра у казахов иногда называли «сыпай», то другим обозначением института батырства в устной литературе был термин «сыпайшылық» (сыпайство), как образ жизни профессионального воина, также перешедший с персидского языка (Будагов, 1869, с. 39). Поэтому в устной литературе вместо слова «батыршылық» (батырство), иногда применяется слово «сыпайшылық» (сыпайство). Порой в одном фольклорном произведении эти термины могут использоваться одновременно.

Привязал к поясу тяжелую саблю алдаспан,
Сказав – это настоящее сыпайство,
Носил (в колчане) длинную стрелу.
«Ер Шобан» (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 55 б.).
Если на скакуна не будет давить как камень,
Не надену на себя чешуйчатый панцырь!
Если не будут серебряными два рукава,
Не буду жить сыпайством!
Если купол моего шлема
Не будет сверкать как новая луна,
Не буду жить батырством!

Шалкииз жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 41 б.).

Отличительным символом батырства был «жыға» (перс. «жига/жикка») – султан из птичьих перьев или изготовленный из золотых пластин в виде перьев (Будагов, с. 437). Батыры носили жигу на головном уборе, а во время войны крепили на боевых шлемах.

Надели мы доспехи, из чистого золота наш «жыға»,
В схватке на поле битвы учиним разгром.

«Хикаят Көрұғлы» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, 173 б.).

Несмотря на отсутствие письменного изложения, многие понятия, относящиеся к воинской идеологии батырства (сыпайства), достаточно хорошо реконструируются по материалам устного фольклора. По фольклорным данным основными идеалами батырства были героизм, мужество, преданность правителю, служение отечеству, верность, благородство, любовь к прекрасным дамам, культ коня и другие рыцарские ценности (Ахметжанов, 1996, 28 б.). Первая, самая главная отличительная особенность, выделяющая представителей этого социального слоя от других членов общества – это то, что они занимались только военным делом, это было их ремеслом. Занятие другим делом для них считалось позорным, поэтому вся жизнь батыра

проходила в битвах и походах или подготовках к ней. Такой была жизнь героев казахских эпических поэм Алпамыс батыра, Кобланды батыра, так прошла жизнь исторических личностей – Кабанбай батыра, Богенбай батыра, Жанибек тархана и других. Военная профессия у батыров была наследственной и передавалась из поколения в поколение, от отца к сыну. У казахов есть пословица «Батыр болмақ сойдан-дүр» («Быть батыром определено родом»). Ребенок, родившийся в семье батыра, был обязан стать воином, и с самого детства он готовился к ратному поприщу и очень рано начинал боевую жизнь, дети батыров уже с 13–15 лет отправлялись в военный поход, наравне со взрослыми принимали участие в битвах. Династию потомственных воинов в устной литературе казахов называют «шынжырлы тұқым» (буквально – «род/династия с непрерывной цепью»), а батыров из такого рода называли «шынжырлы ер (дословно, воин в цепи)».

Был воином в цепи («шынжырлы ер»)

Который действует только по своему,

А не по указанию других людей.

«Жаңбыршы ұлы Телағыс». (Қазақ халық әдебиеті, 1990, 191 б.).

Таких династий с непрерывной цепью («шынжырлы тұқым»), в каждом поколении которых были известные батыры, у казахов было немало. Герои эпических поэм Ер Косай, Ер Таргын, жившие в XVIII в. батыры Райымбек, Богенбай, Кабанбай, сражавшиеся за свободу казахского народа в XIX в. Исатай Тайманов и Жанкожа батыр, Амангельды Иманов и другие, все были потомственными воинами («воинами в цепи») и у них в роду все были батырами. Непрерывность традиции передачи по наследству военной профессии в роду батыров называется «шынжыры үзілмеу» (дословно – «неразрываемость цепи»). Для человека с прирожденным статусом потомственного воина манера поведения не соответствующая этой его социальной роли осуждалось обществом, что часто описывается в героических эпосах и исторических поэмах. Например в эпической поэме «Ер Бегис» рассказывается, как потомок Карадон батыра Бегис до 20-летнего возраста не отправляется на войну, чтобы сражаться с врагами, и народ с упреком говорит о нем: «Предки его были батырами в непрерывной цепи («шынжыры үзілмеген») воинов. Отец его Суюниш, защищая честь своего народа, мстил врагам за его обиду, кормил и заботился о бедных. А он оказался не таким, видно разорвется у него эта цепь (шынжыры үзіледі)». Оскорбленный этими словами, Бегис приходит к своему отцу, просит дать ему свои доспехи, оружие и говорит:

Слышать, что «разорвалась цепь» (шынжыр үзілді)

Стало тяжело вашему сыну,

Если не продолжу дело предков

Зачем тогда я родился от вас.

«Ер Бегис» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, 243 б.).

То, что в фольклорных источниках постоянно используются словесные обороты «шынжырлы тұқым» («род с неразрывной цепью»), «шынжырлы туған» («рожденный в непрерывной цепи»), «шынжыры үзілмеген» («неразрыва-

Әр түрлі қару-жарақ асынған батырлар. Ауызша деректер мен музейлік материалдарға сүйеніп жасалған сурет.
Суреттің авторы – Қ.С. Ахметжан

Batyr's armed with different types of offensive weapons and equipped with various types of protective weapons. According to information from oral sources and museum materials. The author of the pictures are K.S. Akhmetzhan

Батыры, вооруженные разными видами наступательного оружия и экипированные различными видами защитного вооружения.
По сведениям устных источников и музейным материалам. Автор картин К.С. Ахметжан

емая цепь»), доказывает устоявшийся характер этих понятий (Ахметжанов, 1996, 15–16 бб.).

Судя по данным устных источников, как и «кодекс чести» европейских рыцарей или кодекс «будо» (бусидо) («путь воина») японских самураев, и у казахов батыров был свой неписанный кодекс воинской чести, свойственная им военная этика, которого они строго придерживались. Не убивать спящего, безоружного, защищать слабого, быть верным своему слову, были для батыров неписанными моральными законами. Предупредить врага о нападении, дать возможность подготовиться к бою, во время боевого поединка дать противнику право выбора оружия – были для батыров нерушимыми принципами воинской чести. Фольклорные сведения показывают, что и отношение к смерти у батыров было иное, чем у других людей. Обычно люди воспринимают преждевременную смерть как трагедию и горе, смерть должна прийти к человеку только в конце его жизни, а для батыра смерть в бою считалось священной, наоборот, умереть дома, в постели было позором.

Кто в ковыльной степи Сарыарки

Умрет сражаясь не сожалеет!

Доспамбет жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 35 б.).

Скажу о своем сожалении,

Как батыр в боевом походе

Не умер я от стрелы!

Ақтамберді жырау (Бес ғасыр жырлайды, 1984, 76 б.)

Для батыра высшая цель не избежать смерти, не отдавать его, а быть готовым достойно встретить ее в любое время, для него воинская честь и долг были выше смерти (Ахметжанов, 1996, 27 б.). Вершиной воинской славы была смерть в бою, батыр с радостью встречал такую смерть как лучшее завершение воинского пути, и это чувство воспитывалось у батыров с раннего детства.

Для батыров, как профессиональных воинов, боевое оружие было их главным атрибутом, социальным знаком, отличающим их от других социальных групп общества, символом их социального статуса. Многие обряды, ритуалы, традиции у батыров были связаны с оружием, считалось, что в оружии живет душа воина, каждое оружие воина персонализировалось, ему давали личное имя, оружием присягали, давали клятву. В семье батыров боевое оружие и доспехи передавалось по наследству от отца к сыну. По сведениям устных источников наступательное оружие батыров было очень разнообразным. В устной литературе часто упоминаются пять родов боевого оружия батыров, которые у казахов именуется как «ер қаруы – бес қару», что в дословном переводе означает «пять родов воинского оружия». По народной квалификации к воинскому оружию («ер қаруы») относится пять групп боевого оружия, которые отличаются собственным поражающим действием – метательное, режущее, колющее, рубящее и ударное оружие (Ахметжан, 2006, 72–73, 87 б.). Поэтому в устной литературе

часто встречаются фразеологические обороты «бес қаруын асынды», «бес қаруы бойында», «бес қаруын сайланған», означающие, что воин вооружился пятью видами оружия. Каждый род «воинского оружия» подразделяется на несколько видов. Эти пять родов оружия не могут заменять друг-друга при применении на войне, поэтому профессиональный воин должен был быть вооружен всеми видами этих оружий и в совершенстве владеть ими. В героических эпосах и в исторических поэмах как метательное оружие батыров упоминается лук «жақ» и стрелы «оқ». Упоминаются стрелы с плоским широким наконечником «қозыжауырын» (дословно «лопатка ягненка»), используемый против противника без доспехов, стрелы с бронебойным наконечником «сауыт бұзар» («пробивающий доспех»), «көбе бұзар» («пробивающий панцирь»). Позже казахские батыры вместе с луком стали использовать ружье «мылтық». В эпосах и исторических песнях упоминаются такие виды ружья, как тяжелое ружье «жезайыл», дальнобойное ружье «самқал», фитильное ружье «білте мылтық», ружье с кремневым замком «шақпақты мылтық». По сведениям устной литературы батыры были вооружены прямым, двулезвийным мечом «семсер», саблей «қылыш» с изогнутым однолезвийным клинком и шашкой «сапы». В богатырских эпосах упоминаются сабля наркескен (досл. «разрубающий верблюду») с сильно изогнутым клинком, тяжелая сабля алдаспан, сабля зұлпықар с раздвоенным клинком. В устных источниках упоминаются два вида колющего оружия копье «найза», пика «сүңгі», из рубящего оружия секира с «лунообразным» полотном «айбалта», из ударного оружия палица «шоқпар», тяжелая булава «гүрзі» с металлической головкой и кистень «босмойын». Для батыра, как конного воина, короткоклинковое оружие – кинжалы қанжар, кездік и селебе, нож пышақ были вспомогательным оружием.

Для защиты от оружия противника батыры применяли оборонительное снаряжение, изготовленное из различных материалов (металла, кожи, ткани). Защитное вооружение батыров подразделялось на две категории: снаряжение, надеваемое на тело «жарақ» и переносимое на руках «қол жарақ».

Надел защитное снаряжение (жарақ),

Подвесил на пояс саблю (кылыш).

«Алпамыс батыр» (Ақсауыт, 1977, 222 б.).

Защитное средство, надеваемое на тело, в устной литературе называется «ер киімі» (дословно, «воинская одежда») (Ахметжан, 2006, 90 б.).

Прошу, не садись на коня,

Воинскую одежду (ер киімі) не надевай,

Не ходи по безлюдной дороге.

«Сүйініш» (Қазақ халық әдебиеті, 1989, 221 б.).

Основным видом воинской одежды был доспех «сауыт».

В устных источниках упоминаются пластинчатый доспех «көбе сауыт», кольчужный доспех «кіреуке сауыт», доспех «берен сауыт», усиленный крупными стальными пластинами (щитками), нашитыми рядами встык на мягкую основу. Кроме металлических доспехов, упоминается мягкий вид брони «қаттама сауыт» («многослойный доспех») или «қаттау» («многослойный»), сшитый из нескольких слоев

шелковой ткани и простеганный. Поверх доспехов батыры надевали дополнительное защитное снаряжение – боевое зеркало «шарайна», из круглых или прямоугольных щитков, соединенных ремешками и пряжками. Поскольку все виды металлических доспехов были с короткими рукавами, то предплечья казахские воины защищали металлическими налокотниками «жеңсе», на головы надевали цельнокованные шлемы «дулыға» или составные шлемы «құрама дулыға». Упоминаются также легкие кольчато-пластинчатые и кольчужные шапки (мисюрки) темір телпек («шапка железная») или жез телпек («шапка медная»). К защитному снаряжению, переносимому в руках (қол жарақ), относится щит «қалқан». Различные образцы такого вооружения, использовавшиеся в прошлом казахскими воинами, хранятся в музейных коллекциях страны.

Таким образом, в устных источниках батыр представлен как профессиональный воин, вооруженный всеми видами боевого оружия, хорошо ими владеющий, защищенный с головы до ног защитным снаряжением, посвятивший себя воинскому делу, который для него был наследственным делом предков, благодаря этой профессии ставший защитником страны и своего народа, ставивший выше смерти свою воинскую честь и долг. Сегодня в казахском обществе нет социальной группы батыров, но дух батырства, который был основой их героической жизни, сохранился как часть национального сознания казахов.

Литература

Ақсауыт. Екі томдық. – Алматы: Жазушы, 1977. – Т. 1: Батырлар жыры. – 367 б. – Т. 2: Батырлық дастандар. – 378 б.

Ахметжанов Қ.С. Жараған темір кигендер (батырлардың қару-жарағы, әскери өнері, салт-дәстүрлері). – Алматы: РГЖИ «Дәуір», 1996. – 256 б.

Ахметжан Қ.С. Қазақтың дәстүрлі қару-жарағының этнографиясы. – Алматы: «Алматыкітап» ТОО, 2006. – 216 б., суретті.

Бес ғасыр жырлайды: XV ғасырдан XX ғасырдың бас кезіне дейінгі қазақ ақын-жырауларының шығармалары. Үш томдық / Құрастырған М. Мағауин, М. Байділдаев. Т. 1. – Алматы: Жазушы, 1984. – 256 б.

Будагов Л.З. Сравнительный словарь турецко-татарских наречий в двух томах. – Т. 1. – Санкт-Петербург: Типография императорской Академии наук, 1869. – 816 с.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 4: Батырлар жыры / Құраст. М. Ғұмаров, Ж. Әбішев. – 1989. – 400 б., суретті.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 5: Батырлар жыры / Құраст. О. Нұрмағамбетова. – 1989. – 384 б., суретті.

Қазақ халық әдебиеті: Көп томдық / Қаз ССР Ғылым академиясының М.О. Әуезов атындағы әдебиет және өнер институты. – Алматы: Жазушы, 1986. – Т. 6: Батырлар жыры / Құраст. О. Нұрмағамбетова. – 1990. – 272 б., суретті.

ҚАЗАҚ ӘЙЕЛІНІҢ КҮМІС ӘЛЕМІ

Б. Хасенова, А. Мұсағажина

Зергерлік бұйымдар барлық уақытта да қоршаған әлемнің шындықтарының рәмізін толтыруда, сұлулық пен үйлесімділік әсері арқылы ақиқатты түрлендіруде әрқашан ерекше орын алады. Бұл керемет әлемде бәрі терең мазмұнға толы. Біз ойды шебер іске асыратын, материалдың қасиеттерін жақсы білетін, түстердің таңғажайып үйлесімінен тұратын түрлі-түсті және жарқын әлемді көреміз. Сипатының арқасында тереңдік сезімін тудыратын, әсіресе тегіс металл бетімен, «үлкен» және «кішкене» көлемдер арасындағы мықты теңдестіруді жасайтын көк және қызыл тастарға басымдық таныту, күмістің жұмсақ нұры, міне қазақ зергерлік өнері бір қарағаннан осындай әсер қалдырады.

Дәстүрлі қоғамда өмір беруші және салт-дәстүрлерді қорғаушы ретінде әйелдердің ерекше рөлі, оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін арнайы шараларды көздеді. Бәлкім, сондықтан да біз білетін қола дәуіріне жататын Еуразия даласы тұрғындарының киімі туралы алғашқы ақпарат әйелге қауымына тиесілі болды. Кез-келген ежелгі әйел киімі өзінің көркімен, мұқият ойластырылғандығымен және пішімімен қайран қалдырады. Сол кездің қоғамындағы әйелдің бейнесі әдемілік туралы ұғымдардың жиынтығына айналды.

Бұйымдардың едәуір саны қалыңдық киімінің элементтеріне жатады. Қалыңдықтың киімі отбасының байлығын, оның әлеуметтік мәртебесін айқын дәлелдеді. Бұл жерде материалдық әл-ауқат туралы ғана емес, байлықтың көрінісі тереңірек түсіндіріліп және қалыңдықтың руы ие болған амандық, бақыт пен сәттіліктің символы ретінде қабылданды. Әшекейлердің салмағы 10 кг-ға дейін жетуі мүмкін болды (Тохтабаева, 2005, с. 51).

Көлемді және ірі бөліктермен үйлескен ұсақ бөлшектердің молдығы бұйымның ерекше әсерін қалыптасырады.

ҚР Ұлттық музей қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті

The abundance of small details in a combination of large and voluminous and create a special sense of the subject. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin

Обилие мелких деталей в сочетании с крупными и объемными создают особое ощущение предмета.

Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

Дәстүрлі киімнің мәтінін оқып үйренудің маңызды аспектісі зергерлік бұйымдарды аймақтық орналастыру болып табылады. Дәстүрлі санада киім микрокосмос секілді түсіндірілді, сондықтан да оны безендірудегі әрбір бұйым көлденең, тігінен құрылымдауға арналған. Дәстүрлі киімдегі әшекейдің әрбір бөлігі нақты орынға ие болды. Сондай-ақ, осал жерлердің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін металдан жасалған бұйымдар өзіндік қорғау жабдықтарын құрды. Көлденең құрылымдау ерекше маңызды болды. Бұл ой ауызша мағына да айтылды, сондықтан да көптеген әшекейлер атаулары дене бөліктерінің атауларымен байланысты: «белдік – бел, білезік – білек, шекелік – шеке, желкелік – желке, өңір жиек – өңір» (Тохтабаева, 2005, с. 269).

Ең алдымен, адам денесі, көне мағынада, қоршаған кеңістікке теңелген. Осындай біреуден екіншісіне ұқсас көптеген теңеулер бар. Осылайша, адам денесіне немесе киімге қолданылатын атаулардың көмегімен табиғи нысанның құрылымын мысалға келтіруге болады: «таудың жоғарғы жағы «тау басы» деп аталады, тау бөктері – «тау етегі», сондай-ақ, «тау бауырында», «тау койнауында», «тау иығында» және т.б. деп айтылады» (Қажғали, 2003, с. 53).

Этнографтардың пікірінше, киімде үш әлемнің деңгейі елестетіледі: төменгі, орта және жоғарғы. Ш. Уәлиханов этнографиялық деректерге сәйкес оны үш еселенген дүниенің идеясын және белбеудің кейбір белгілері арқылы таңбалау мүмкіндігін сипаттайды. «Көкте тұрғындар бар - адамдар, олар белдікті тамақтарына; біз ортасында, жерде тұрамыз және дененің ортасында белде; ал жер астындағы адамдардың да өз күн, ай мен жұлдыздары бар, олар аяқтарына тағады» (Валиханов, 1987, 307-б.).

Көне жәдігерлердің тілін тануда өрнек маңызды рөл атқарады, оның көмегімен «ежелгі адам Уақыт пен Кеңістік туралы, Өмір және Өлім, Ғарыш пен оның ішіндегі өзінің орны туралы өзіндік түсініктерін қалдыратын» ерекше тіл болды. (Қажғали, 2003, 7-б.).

Қоршаған әлемді оның мотивтері, элементтері мен кескіндері арқылы реттейтін шешуші маңызға ие, сондай-ақ «адам өмірін ұйымдастыру мен өмір сүру заңдылықтары бар аймақ ретінде адамдық кеңістікті үлгілейді» (Смирницкая, 2005, 233 7-б.).

Ең алдымен, қоршаған кеңістіктің белсенді түрленуі жақын әлемге тән. Бұл үй, киім, тұрмыстық заттар, музыкалық аспаптар. Ежелгі суреттерге қарап киіз үйдің ішкі безендірілуінде назар аударатын бірінші нәрсе – ол ою-өрнектің көптігі. Үйдің бүкіл интерьері үлкен және кішігірім десе де, бәрі бірдей маңызды сурет болып көрінеді.

Қазақ ою-өрнегі үшін бірінші кезекте элементтің дәйекті орналасуы тән: олар ешқашан араласпайды. Ш.Ж. Тоқтабаева бір шеберлердің қызықты мәлімдемесіне сілтеме жасайды, егер сіз ою-өрнекті бір-біріне арала-

Бұл білезіктердің бетінде фонның айқын көрсетілуі, оның бейнелермен тең құнды екендігін дәлелдейді. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті
The selection of the background on the surface of these bracelets indicates its equivalence with the image. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin
Выделение фона на поверхности этих браслетов свидетельствует о его равноценности с изображением. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

стырып бейнелейтін болсаңыз, онда өмір шатастырылуы мүмкін (Тохтабаева, 2005, 229-б.).

Оның ең маңызды сипаттамасы – бұл ырғақ. Оюды толық қабылдаудың маңыздылығы туралы оның зерттеуші А. Қажығали сенімді жазады: «Ою бұл нысандар арасында пайда болатын байланыс және бұл байланыстың пайда болуының негізі ЫРҒАҚ болып табылады. Егер біз ұқсас немесе осыған байланысты өнер туралы айтатын болсақ, бұл ең алдымен музыка және поэзия, өйткені музыка мен поэзия да ырғақты өнерге жатады. Жеке алынған нотаны немесе өлең жолдары арасынан бір сөзді алып мағынасын ұғуға болмайтыны секілді, жеке дара алынған өрнек элементін де түсіну мүмкін емес: ою-өрнек тек жүйемен беріледі» (Қажғали, 2003, 5-б.).

Қазақ ою-өрнегіндегі ырғақтың мәні туралы пікірді этнограф Н. Сычева да білдірді: «ең бастысы – өрнектелген нысандардың қайталанбас түсі немесе күрделілігі емес, өрнекті мотивтердің пластикасы мен ырғағы» (Сычева, 1984, 10-б.).

Қазақ зергерлері өнімдерінің тағы бір басты ерекшелігі құрылымдылығында болып табылады. Шағын бөлшектердің көптігі, әшекей бөлшектерінің беткі жағындағы көптеген көлемді элементтер, фонды әрлеуге ұмтылу сияқты осы әдістердің барлығы бұйымдарды қабылдаудағы тактильді сезінулердің маңызды рөлін көрсетеді. Осы жерде француз философтары Ж. Делеза мен Ф. Гватаридің дала кеңістігі мен оның тұрғындарының дүниетанымы туралы айтқан пікірі еске түседі: «Бұл кеңістік есту және қармалап қабылданады – бұны бәрінен бұрын көруге емес, ұстауға болады» (Делез, Гватари, 1992, 187-б.).

Белгілі бір көрнекі әсерді алған кезде суреттің жасалуында фондық мән-мағынасы туралы егжей-тегжейлі айтқымыз келеді. Осылайша, өрнектің аймақтары мен фонының ша-

мамен теңдігі, олардың құрылымдық және семантикалық теңбағалылығы бекітілген (Ибраева, 1994, с. 80–81).

Элементтер мен фон арасындағы ерекше қарым-қатынас байқалады. Егер қазақ әшекейіне ұзақ уақыт бойы қарасаңыз, құндылықтар өзгереді, «бірте-бірте, өзін көрсетіп отырғандай, доминанттың рөлі айқынырақ ойнай бастайды, ал элемент, тиісінше, бұл жерде оған жол беріп, фондық дыбысты қабылдайды» (Муратаев, 2011, с. 183). Ою-өрнектің бұл қасиеті тұрақты қозғалыс динамикасымен тығыз байланысты.

Шеберлер өздерінің өнерінде өзара түсініксіз, бірін-бірі толықтыратын, бір-бірімен қарама-қайшылықтар тудыратын, үйлесімділікті бұзып, бір мезгілде бұзатын әлем деп ойлаған (Ибраева, 1994, с. 82).

Көптеген халықтардың ою-өрнегі қарапайым геометриялық фигураларды – шеңберді, шаршы, үшбұрыш пішіндер тән, оларды біріктіріп пайдалануда көптеген нұсқаларын жасайды. Гүл ою-өрнегі қазақ зергерлік өнеріндегі бетінің безендірілуінің басты тәсілі болғанымен, геометриялық элементтер әшекей сәулет өнерінде маңызды рөл атқарады. Олар нысан түрін құру үшін негіз болып табылады. Әшекей бөлшектерінің пішіні дөңгелекті, үшбұрышты,

Зергерлік бұйымдарды жасауда геометриялық элементтер ерекше орын алады. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті

Geometric elements play a special role in the creation of jewelry. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin
Геометрические элементы играют особую роль в создании ювелирных украшений. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

шаршы, әшекейлердің өздері бетінің безендірілуі: тастарды бекітетін қастар, кірістірулер, кертіктер және тағы басқалар. Егер киім мен оның әшекейлері ажырамас бөлшегі екенін еске түсірсек, онда микрокосмостың кейіптеу ретінде, әлемді геометриялық рәміздер көмегімен ойнатады деп болжауға болады, бірақ өмірге ену үшін, сонда тағы бір нәрсе керек, мысалы, өсімдік тектес элементтер.

Ұлы дала өнеріндегі ерте орта ғасыр дәуірінен бастап өсімдік тектес ою бекітілді. Шеберлердің түрлі пальметтері, бұйра, тармақтары бұйымның беткі жағын мың жарым жыл бойы безендіреді. Өсімдік кодының төтенше тұрақтылығының себептері әлі күнге дейін ғалымдардың нақтылауына тура келеді, бірақ ол кез-келген жағдайда көптеген қазіргі заманғы халықтар құрамында түркілік компонентін жиі көрсетіп отырады.

Қазақ сәндік-қолданбалы өнеріндегі негізгі элементтерінің бірі қошқармүйіз болып табылады, ол жеке қолданылады немесе, жиі кірес тәрізді пішінді құрайды. Оның семантикасы дәстүрлі құнарлылыққа табынушылықпен байланысты. Бірақ бұл мотивтің көнелілігі туралы көптеген қызықты жорамалдар бар. Е. Смағұловтың пікірінше ол ағаштың стильденген бейнесін білдіреді, сондай-ақ тиісінше қос мүйіз табақшасы «жердің тыныштық пен келісім күйдегі символдық бейнесі ретінде, жерді, өсімдіктерге және жер бетіндегі барлық тіршілікке өмір сыйлайды деп түсінген» (Смағұлов, 1994, 90-б.). Қошқар мүйіз мотиві – ерте темір дәуіріне жататын, пальметталардың әртүрлілігін көрсететін ең ерте үлгілер болып табылады. Пальметтерді қалыптастыратын өсімдікті бұйралар ж.с.д. IV–III ғғ. мерзімделетін пазырық мәдениетіне жататын Берел қорымының жылқы жабдықтарындағы таналардан көруге болады (Самашев, 2011). Пальметта бүкіл орта ғасыр бойы жетекші сурет элементі болып табылады. Біз мұны металл таналардан немесе ат әбзелдерінен, қыш ыдыстардан, тастан жасалған бұйымдардың бетінен көре аламыз. Және ол әрдайым дерлік өсімдік тармақтарын жасайды. Сонымен, дәстүрлі сәндік-қолданбалы өнерде бұл белгінің танымалдылығы емес, мәні жоғалып кетті.

Геометриялық элементтерді басым қолдану, техникада (бүршіктеме, алтын қаптау) жеңілдік пайдалану, бүршікті қондырманың әр түрлі бірігуіндегі бетінің фактурасы және тегіс фонның тереңдігі, батысқазақстандық шеберлерінің жарқын ерекшелігін көрсетті. Тастардың қасиеттерін пайдалану, сонымен қатар олардың көлемдері, пішімі, пішіні,

түсі және өң бетінің құрылымды құруға белсенді қатысуы, ұсақ бөлшектерге деген махаббат, осылардың барлығы басқа өнер дәстүрлеріндегі шеберлердің жұмысынан ерекшеленді. Оңтүстік зергерлерінің жұмыстарында түстің маңызды рөл атқарғандығы сондай, тіпті металл өзі эмаль техникасының арқасында, оның беті қызыл, көк немесе жасыл болғанда, өзіне тән емес сипаттамаларға айналады.

Бірақ қазақтың зергерлік өнерін қабылдауда ортақ ерекшеліктер, сөзсіз, маңызды рөл атқарады. Үлкен монументалды нысандарға, айқын оқылатын безендіруге, ою-өрнектің қарапайымдылығы мен бір өлшемділігіне, түсті тастарды қолдануға, шамадан тыс үзінділердің жоқтығынан көрінеді (Тохтабаева, 2005, 138-б.).

Осы бұйымдардың арқасында өткен уақыт көрнекті болды. Бұйым біздің қолымызда қаншалықты жылы болса да, ол ою-өрнек бола ма, мүмкін бірде сүйікті қызына немесе кейде иесімен бірге даланың ана шеті мен мына шетіне кесіп өтетін қанжар болуы мүмкін, сол сияқты өткен тарих та оған көз салған кезде ғана түсінікті бола бастайды. Бұл заттар басқа өмір туралы құнды және нәзік сезімін береді. Бұл біздің алдымызда пайда болмайтын өткен емес, ол бізде, біздің эмоцияларымызда, уақытымыздың бақыланбайтын сұлулығын көрген кезде пайда болады.

Әдебиет

Валиханов Ч. Следы шаманства у киргизов // Избранные произведения. – Москва, 1987. – 298–318-бб.

Делез Ж., Гватари Ф. Трактат о номадологии // Новый круг. – Киев, 1992. – № 2. – 185–187-бб.

Ибраева К. Казахский орнамент. – Алматы: Өнер, 1994.
Кажгали А. Органон орнамента. – Алматы, 2003. – 456 б.
Муратаев К. Очерки истории и теории прикладного искусства Казахстана // История искусств Казахстана. – Алматы, 2011. – 192 б.

Самашев З.С. Берел. – Алматы, 2011. – 236 б.

Смағұлов Е.А. Палеосемантика центральной композиции казахского орнамента // Известия НАН РК. Серия общественных наук. – 1994. – № 5. – 82–91-бб.

Сычева Н. Ювелирные украшения народов Средней Азии и Казахстана XIX–XX вв. из собрания Государственного музея народов Востока. Альбом. – Москва, 1984. – 180 б.

Тохтабаева Ш.Ж. Серебряный путь казахских мастеров. – Алматы, 2005. – 474 б. + 124 б.

THE SILVER WORLD OF KAZAKH WOMEN

B. Khasenova, A. Musagazhinova

Jewelry art at all times has a special place in the transformation of reality through the prism of beauty and harmony, filling the symbolism of the world's realities. In this beautiful world, everything is full in-dept content. We see color and bright world, is composed of a combination of stunning colors, the brilliant knowledge of the properties of the

material, expertly transformed design. Soft silver light, prefer blue and red stones, which, thanks to its texture create a sense of depth, especially in combination with a smooth metal surface, skillfully balancing between «large» and «small» amounts, so that at first sight gives the impression of jewelry Kazakh art.

The special role of women in traditional society, as the giver of life and guardian of traditions, presupposed special measures to ensure its safety. Apparently, therefore, the first information on the costume of the population of the steppe Eurasia, which we have, dating back to the Bronze Age, refers to the female. Any ancient female costume strikes with its beauty, thoughtful details and cut. The image of a woman in the society of that time became the focus of ideas about the beautiful.

A significant number of items refer to the elements of the bride's costume. The costume of the bride was a clear confirmation of the wealth of the family, its social status. It is not just about material well-being, the demonstration of wealth was understood more in-depth and was perceived as a symbol of well-being, luck, happiness that the bride had. A weight of jewelry could reach up to 10 kilograms (Тохтабаева, 2005, p. 51).

An essential aspect in reading the text of a traditional costume is the zonal placement of pieces of jewelry. The costume in the traditional consciousness was understood as a microcosm, therefore almost every object in its design was intended for structuring - horizontal, vertical. Almost all the details of the decoration of the traditional costume had a definite location. Metal products created a kind of protective equipment, which provided security for the most vulnerable places. Of particular importance was horizontal structuring. This idea was also reproduced in the word designation, therefore the origin of the names of many ornaments is associated with the names of the corresponding parts of the body: «beldik - bel - belt, bilezik - bilek - wrist, shekelik - sheke - forehead, zhelkelik - zhelke -

nape, onir zhiiek - onir - chest» (Тохтабаева, 2005, p. 269).

First of all, the human body itself, in the archaic sense, was likened to the surrounding space. There are many such notations from one to the other. Thus, one can give one example of structuring a natural object with the names used in the designation of body parts or clothes (!): «The top of the mountain is called «tau basi»(the head of the mountain), the slopes of the mountain are «tau etegi «(mountain hem), also they say «tau bauraiinda» (in the liver of the mountain), «tau koynauynda» (in the axillary of the mountain), «tau iygynda» (on the shoulders of the mountain) and etc.» (Кажгали, 2003, p. 53).

According to ethnographers, three levels of the world were reproduced in clothing: the lower, middle, upper. Ch. Valikhanov describes the idea of the three-folded world according to the data of ethnography and the possibility of marking it with the help of some symbols, in this case the belt. «In the sky there are inhabitants - people, they gird themselves under the throat; we live in the middle, on the ground, and wear a belt in the middle of the body; people are underground, who also have their own sun, moon and stars wearing a belt on their feet» (Валиханов, 1987, p. 307).

An important role in the cognition of the language of artefacts of the past is played by ornamentation, which is a special language by means of which «the ancient man carried his ideas about Time and Space, Life and Death, the Space and his place in it» (Кажгали, 2003, p. 7). Of decisive importance is its ordering function of the surrounding world, expressed in its motives, elements and images, thereby «modeling human space as an area where the laws of organization and life act.» (Смирницкая, 2005, p. 233).

First of all, the active transformation of the surrounding space is characteristic of the near world. This home, a suit, household items, musical instruments. And the first thing that attracts attention when we look at the old photographs, where the interior decoration of the yurts is imprinted, is an abundance of ornamentation. The whole interior of the yurt appears as a huge picturesque picture, where everything is equally important, both large and small.

For the Kazakh ornament, the sequential arrangement of the elements is first of all characteristic: they are never intertwined. Sh.Zh. Tokhtabaeva cites an interesting statement by one of the skilled workers that if you depict an intertwined ornament, then life can become entangled (Тохтабаева, 2005, p. 229).

Its most important characteristic is the rhythm. The importance of the whole perception of the ornament is convincingly written by his researcher A. Kazhgali: «The ornament is a connection that arises between its objects, and the basis for the emergence of this connection is RHYTHM. If we talk about similar art or related art, it is primarily music and poetry, for music and poetry are also rhythmic arts. As you can not guess about the melody of a single note or about a poem from a word derived from a strophe, one can not judge by its separate ornamental element its meaning: ornamentation is possible only in the system» (Кажгали, 2003, p. 5).

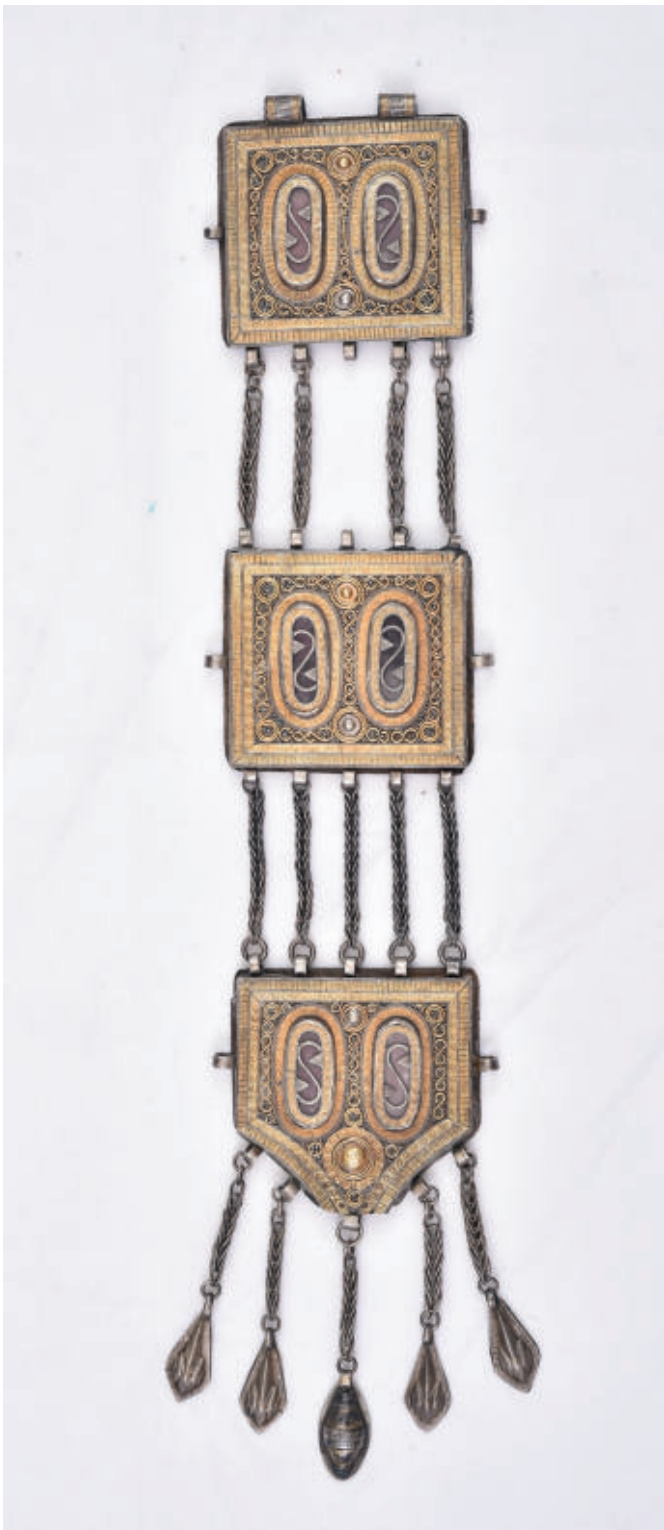
The opinion on the meaning of rhythm in the Kazakh ornament was expressed by the ethnographer N. Sycheva:

Өсімдік тектес өрнектің байлығы – Ұлы дала әшекейлерінің дәстүрлі ерекшеліктерінің бірі болып табылады. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті

The richness of vegetable ornamentation is one of the traditional features of the decorations of the Great Steppe. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin

Богатство растительного орнамента – одно из традиционных особенностей украшения Великой степи. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

Батыс Қазақстандық зергерлік өнер дәстүрімен безендірілген өңіржиек. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті
Breast decoration, decorated in the tradition of jewelry art in Western Kazakhstan. From the funds of the National Museum of the RK.

Photo by K. Musin

Нагрудное украшение, оформленное в традициях ювелирного искусства Западного Казахстана.

Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

«The main thing is not color, or not so much color and complexity of ornamental forms as plastic and rhythm, repetition of ornamental motifs» (Сычева, 1984, p. 10).

Another important feature of the products of Kazakh zergers is texture. The abundance of small parts, a lot of volume elements on the surface of the details of jewelry, the desire for the design of the background, all these techniques attest to the crucial role of tactile sensations in the perception of objects. How not to recall the well-known statement of the French philosophers Zh. Deleza and F. Gvatari about the peculiarities of the steppe space and the worldview of its inhabitants: «This space is perceived by ear and by touch - it can be grabbed rather than seen» (Делез, Гватари, 1992, p. 187).

I would like to dwell in more detail on the meaning of the background in the creation of an image, when obtaining a particular visual effect. Thus, the approximate equality of the areas of the pattern and the background and their structural and semantic equivalence are fixed (Ибраева, 1994, pp. 80-81).

A peculiar relationship between the element and the background is noted. If you look at the Kazakh ornament for a long time, the values change, «gradually, as if manifesting itself, the role of the dominant begins to play more and more clearly, and the element, correspondingly, yields to it in this, assumes the properties of background sound» (Мыратаев, 2011, p. 183). This property of ornament is closely connected with the dynamics of constant movement.

The masters reflected in their art the world they thought of as the unity of mutually exclusive, complementary, struggling opposites, creating and simultaneously violating harmony (Ибраева, 1994, p. 82).

For the ornament of many peoples is characterized by the use of the simplest geometric figures - a circle, a square, a triangle, in combination they create an infinite number of options. Despite the fact that floral ornament is the leading way of decorating the surface in the Kazakh jewelry art, geometric elements play an important role in the architectonics of ornaments. They appear as a kind of framework, the basis for creating an object. The form of a circle, a triangle, a square has details of ornaments, decorations themselves, elements in the design of its surface: castes for fastening stones, inserts, slots and so on. If we remember that the costume, and the ornaments are its integral part, was conceived in the traditional consciousness as the personification of the microcosm, one can poetically assume that the world was reproduced with the help of geometric symbols, but that in order to enter life, for example, as here, plant elements.

From the era of the early Middle Ages in the art of the Great Steppe, a floral ornament is affirmed. A variety of palmettes, curls, shoots of the master decorate the surface of the products for already 1500 years. The reasons for the extreme stability of the plant code are yet to be clarified by the scientist, but in any case he often demonstrates the Turkic component in the composition of many modern peoples.

One of the leading elements in the Kazakh arts and crafts is the motif khoshkhar muiyz, it is used separately, or, more often, it forms a cross-shaped figure. Its semantics is traditionally

Эмальды пайдалану арқылы безендірілген сырға, оңтүстік шеберлерінің техникасына тән. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті

Earrings decorated with enamel, characteristic for the technique of masters of the south. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin

Серьги оформлены с использованием эмали, характерной для техники мастеров юга. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

associated with the cult of fertility. But there is an interesting assumption, which allows a more reasoned conclusion about the deep antiquity of this motive. So, according to E. Smagulov, he denotes a stylized image of a tree, and, accordingly, the rosette «Khos muiyz» was understood as a symbolic image of the earth in a state of tranquility and harmony, a land that gives life to vegetation, and hence all life on earth» (Смагулов, 1994, p. 90). The motif of the mosque is a kind of palmette, the earliest examples of which date back to the era of the early

Бұл қапсырманы безендірудегі түстерді еркін үйлестіруді пайдалану, көптеген шығыс халықтарының зергерлік өнеріне тән. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті

A bold combination of colors used in the design of this fastener is characteristic of the jewelry art of many Eastern peoples. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin

Смелое сочетание цветов, используемых в оформлении этой застежки, характерно для ювелирного искусства многих восточных народов. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

Iron Age. Vegetative curls forming a palmetto can be seen in the decoration of plaques from horse equipment from the burial ground of Pazyryk culture Berel, dated 4th-3rd centuries BC. (Самашев, 2011). The palmetta is a leading pictorial element throughout the entire Middle Ages. We can see it on the surface of metal plaques adorning the belt or horse equipment, pottery, stone products. And almost always it is formed by plant shoots. Thus, in traditional decorative and applied art this sign, apparently, lost its explanation, but not popularity.

The predominant use of geometric elements, preferences in technique (granules, gilding), the creation surface texture from a combination of various insertions of grains and an in-depth smooth background, have determined the bright originality of the products of West Kazakhstan masters. Using the properties of stones, taking into account their size, shape, color, active participation of the background in creating the surface texture, love of small details, that's the main thing that distinguishes the work of masters of other artistic traditions. Color plays such a significant role in the work of zergers in the south that even the metal itself, thanks to the enamel technique, acquires characteristics that are not characteristic of it when its surface turns red, blue or green.

But the common features, undoubtedly, play a major role in the perception of Kazakh jewelry art. This attraction to large monumental forms, clearly readable decor, simplicity and one-dimensionality of the ornament, the use of colored stones, the absence of excessive fractionality (Тохтабаева, 2005, p. 138).

The past has become tangible, thanks to these things. And how warmly the object grows in our hands, whether it's an ornament, maybe once designed for a beloved daughter, or a dagger that has crossed the whole steppe from time to time with its owner, and the past becomes clearer only when we look our way in him. These items give an invaluable and fragile sense of the presence of another life. It is not an impersonal past that appears before us, it comes to life in us, in our emotions, when we see the beauty over which time can not be controlled.

References

- Валиханов Ч. Следы шаманства у киргизов // Избранные произведения. – Москва, 1987. – С. 298–318.
- Делез Ж., Гватари Ф. Трактат о номадологии // Новый круг. – Киев, 1992. – № 2. – С. 185–187.
- Ибраева К. Казахский орнамент. – Алматы: Өнер, 1994.
- Кажгали А. Органон орнамента. – Алматы, 2003. – 456 с.
- Муратаев К. Очерки истории и теории прикладного искусства Казахстана // История искусств Казахстана. – Алматы, 2011. – 192 с.
- Самашев З.С. Берел. – Алматы, 2011. – 236 с.
- Смагулов Е.А. Палеосемантика центральной композиции казахского орнамента // Известия НАН РК. Серия общественных наук. – 1994. – № 5. – С. 82–91.
- Сычева Н. Ювелирные украшения народов Средней Азии и Казахстана XIX–XX вв. из собрания Государственного музея народов Востока. Альбом. – Москва, 1984. – 180 с.
- Тохтабаева Ш.Ж. Серебряный путь казахских мастеров. – Алматы, 2005. – 474 с. + 124 с. вкл.

СЕРЕБРЯНЫЙ МИР КАЗАХСКИХ ЖЕНЩИН

Б. Хасенова, А. Мусагажинова

Ювелирное искусство во все времена занимает особое место в преобразовании действительности через призму красоты и гармонии, наполнении символикой реалий окружающего мира. В этом прекрасном мире, все полно глубокого содержания. Мы видим многоцветный и яркий мир, слагаемый из потрясающего сочетания цветов, блестящего знания свойств материала, мастерского воплощения замысла. Мягкий свет серебра, предпочтение синих и красных камней, которые благодаря своей фактуре создают ощущение глубины, особенно в сочетании с ровной металлической поверхностью, умелая балансировка

между «большими» и «малыми» объемами, вот то, что уже с первого взгляда создает впечатление об ювелирном казахском искусстве.

Особая роль женщины в традиционном обществе, как подательницы жизни и хранительницы традиций, предполагала специальные меры по обеспечению ее безопасности. Видимо, поэтому первые сведения о костюме населения степной Евразии, которыми мы располагаем, относящимися к эпохе бронзового века, относятся к женскому. Любой старинный женский костюм поражает своей красотой, продуманностью деталей и кроя. Образ женщины в обществе того времени становился средоточием представлений о прекрасном.

Значительное количество изделий относятся к элементам костюма невесты. Костюм невесты был наглядным подтверждением богатства рода, его социального положения. Речь идет не просто о материальном благополучии, демонстрация богатства понималась глубже и воспринималась как символ благополучия, удачи, счастья, которыми обладал род невесты. Вес украшений мог достигать до 10 килограмм (Тохтабаева, 2005, с. 51).

Важным аспектом в прочтении текста традиционного костюма является зональное размещение предметов украшений. Костюм в традиционном сознании понимался как микрокосмос, поэтому практически каждый предмет в его оформлении был предназначен для структурирования – горизонтального, вертикального. Почти все детали украшения традиционного костюма имели определенное местонахождение. Металлические изделия создавали тем самым своеобразное защитное снаряжение, которое обеспечивало безопасностью наиболее уязвимые места. Особую важность имело горизонтальное структурирование. Эта идея воспроизводилась и в словесном обозначении, поэтому происхождение названий многих украшений связано с названиями соответствующих частей тела: «белдік – бел – пояс, білезік

– білек – запястье, шекелік – шеке – виски, желкелік – желке – затылок, өңір жиек – өңір – грудь» (Тохтабаева, 2005, с. 269).

В первую очередь, само человеческое тело в архаическом понимании уподоблялось окружающему пространству. Известно множество таких переносов обозначений от одного к другому. Так, можно привести один из примеров структурирования природного объекта с помощью названий, используемых в обозначении частей тела или одежды (!) человека: «вершина горы именуется «тау басы» (голова горы), склоны горы – «тау етегі» (подол горы), также говорят «тау бауырында» (в печени горы), «тау койнауында» (в пазухе горы), «тау ығында» (на плечах горы) и т. д.» (Кажгали, 2003, с. 53).

По мнению этнографов, в одежде воспроизводились три уровня мира: нижний, средний, верхний. Ч. Валиханов так описывает идею трехчленности мира по данным этнографии и возможности его маркировать с помощью каких-либо символов, в данном случае пояса. «На небе есть жители – люди, они опоясываются под горлом; мы живем в середине, на земле, и носим пояс на середине тела; люди же подземные, у которых также свое солнце, луна и звезды носят пояс на ногах» (Валиханов, 1987, с. 307).

Значительную роль в познании языка артефактов прошлого играет орнамент, который является особым языком, с помощью которого «древний человек переносил на плоскость свои представления о Времени и Пространстве, о Жизни и Смерти, о Космосе и своем месте в нем» (Кажгали, 2003, с. 7). Решающее значение имеет его функция упорядочения окружающего мира, выраженного в его мотивах, элементах и образах, тем самым он «моделирует человеческое пространство как область, где действуют законы организации и жизни» (Смирницкая, 2005, с. 233).

В первую очередь, активное преобразование окружающего простран-

Дала шеберлері ежелден бүршіктеме әдісіне ұқсас, ұсақ шарлар, түйіршіктеу сияқты техникасын қолданды.

ҚР Ұлттық музейі қорынан.

Қ. Мусиннің фотосуреті

Small balls, imitating grains, filigree - these techniques have been used by steppe craftsmen since ancient times. From the funds of the National Museum of the RK.

Photo by K. Musin

Мелкие шарики, имитирующие зернь, филигрань – эти техники использовались степными мастерами издревле. Из фондов Национального музея РК.

Фото К. Мусина

ства характерно для ближнего мира. Это жилище, костюм, предметы быта, музыкальные инструменты. И первое, что привлекает внимание, когда мы смотрим на старинные фотографии, где запечатлено внутреннее убранство юрт, это обилие орнамента. Весь интерьер юрты предстает как огромная живописная картина, где все одинаково важно, и большое и малое.

Для казахского орнамента в первую очередь характерно последовательное расположение элементов: они никогда не переплетаются. Ш.Ж. Тохтабаева приводит интересное высказывание одной из мастериц, что если изобразить переплетенный орнамент, то может запутаться жизнь (Тохтабаева, 2005, с. 229).

Важнейшей его характеристикой является ритм. О важности цельного восприятия орнамента убедительно пишет его исследователь А. Кажгали: «Орнамент есть связь, возникающая между его объектами, и основой для появления этой связи является РИТМ. Если и говорить о сходных или смежных с орнаментом искусствах – то это, в первую очередь, музыка и поэзия, ибо музыка и поэзия также являются ритмическими искусствами. Как нельзя догадаться о мелодии по отдельно взятой ноте или о стихотворении по вычлененному из строфы слову, так нельзя по отдельному орнаментальному элементу судить о его значении: орнамент возможен только в системе» (Кажгали, 2003, с. 5).

Мнение о значении ритма в казахском орнаменте было высказано и этнографом Н. Сычевой: «главное не цвет, или не столько цвет и сложность орнаментальных форм, сколько пластика и ритм, повторяемость орнаментальных мотивов» (Сычева, 1984, с. 10).

Еще одной важнейшей особенностью изделий казахских зергеров является фактурность. Обилие мелких деталей, множество объемных элементов на поверхности деталей украшений, стремление к оформлению фона, все эти приемы свидетельствуют о важной роли тактильных ощущений в восприятии предметов. Как не вспомнить известное высказывание французских философов Ж. Делеза

Дала шеберлері ежелден бұршіктеме әдісіне ұқсас, ұсақ шарлар, түйіршіктеу сияқты техникасын қолданды. ҚР Ұлттық музейі қорынан. Қ. Мусиннің фотосуреті
Small balls, imitating grains, filigree - these techniques have been used by steppe craftsmen since ancient times. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin
Мелкие шарыки, имитирующие зернь, филигрань – эти техники использовались степными мастерами издревле. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

и Ф. Гватари об особенностях степного пространства и мировосприятии его жителей: «Это пространство воспринимается на слух и на ощупь – его можно скорее ухватить, чем увидеть» (Делез, Гватари, 1992, с. 187).

Хотелось бы остановиться подробнее на значении фона в создании изображения, при получении определенного зрительного эффекта. Так, фиксируется примерное равенство площадей узора и фона и их структурной и семантической равноценности (Ибраева, 1994, с. 80-81).

Отмечается своеобразное соотношение элемента и фона. Если долго смотреть на казахский орнамент, происходит смена значений «фон постепенно, словно проявляясь, все более явственней начинает играть роль доминанты, а элемент, соответственно, уступая ему в этом, принимает свойства фонового звучания» (Муратаев, 2011, с. 183). Такое свойство орнамента тесно связано с динамикой постоянного движения.

Мастера отражали в своем искусстве мир, который они мыслили, как единство взаимоисключающих, дополняющих, борющихся между собой противоположностей, созидающих и одновременно нарушающих гармонию (Ибраева, 1994, с. 82).

Для орнамента многих народов характерно использование простейших геометрических фигур – круг, квадрат, треугольник, в сочетании они создают

бесчисленное количество вариантов. Несмотря на то, что растительный орнамент является ведущим способом декорирования поверхности в казахском ювелирном искусстве, геометрические элементы играют важную роль в архитектонике украшений. Они предстают своеобразными каркасом, основой для создания предмета. Форму круга, треугольника, квадрата имеют детали украшений, сами украшения, элементы в оформлении его поверхности: касты для крепления камней, вставки, прорези и так далее. Если вспомнить, что костюм, а украшения являются его неотъемлемой частью, мыслится в традиционном сознании как олицетворение микрокосмоса, то можно поэтически предположить, что с помощью геометрических символов воспроизводился мир, но, чтобы в него вошла жизнь, все же необходимо что-то еще, например, как здесь, растительные элементы.

С эпохи раннего средневековья в искусстве Великой степи утверждается растительный орнамент. Разнообразными пальметтами, завитками, побегами мастера украшают поверхность изделий вот уже на протяжении полутора тысяч лет. Причины чрезвычайной устойчивости растительного кода еще предстоит выяснить ученым, но в любом случае он зачастую наглядно демонстрирует тюркский компонент в сложении многих современных народов.

Одним из ведущих элементов в казахском декоративно-прикладном искусстве является мотив қошқар мүйіз, он используется отдельно, либо, что значительно чаще, образует крестовидную фигуру. Его семантика традиционно связывается с культом плодородия. Но имеется интересное предположение, позволяющее более аргументированно сделать вывод о глубокой древности этого мотива. Так, по мнению Е. Смагулова, он обозначает стилизованное изображение дерева, а, соответственно, розетка қос мүйіз «понималась как символическое изображение земли в состоянии спокойствия и гармонии, земли, дающей жизнь растительности, а значит, и всему живому на земле» (Смагулов, 1994, с. 90). Мотив қошқар мүйіз представляет собой разновидность пальметты, наиболее ранние образцы которой датируются эпохой раннего железного века. Растительные завитки, образующие пальметту, можно увидеть в украшении бляшек от конского снаряжения из могильника пазырыкской культуры Берел, датируемого IV–III вв. до н.э. (Самашев, 2011). Пальметта является ведущим изобразительным элементом на протяжении всей эпохи средневеко-

Жас әйелдің киімін безендіруге арналған әртүрлі бейнедегі салпыншақтардың бір үлгісі. ҚР Ұлттық музейі қорынан.

Қ. Мусиннің фотосуреті

One of the samples of a variety of pendants used in the design of the costume of a young woman. From the funds of the National Museum of the RK. Photo by K. Musin

Один из образцов разнообразных подвесок, используемых в оформлении костюма молодой женщины. Из фондов Национального музея РК. Фото К. Мусина

вья. Мы можем ее увидеть на поверхности металлических бляшек, украшающих пояс или конское снаряжение, глиняной посуды, каменных изделий. И практически всегда она образована растительными побегами. Тем самым, в традиционном декоративно-прикладном искусстве этот знак, видимо, утратил свое объяснение, но не популярность.

Преимущественное использование геометрических элементов, предпочтения в технике (зернь, позолота), создание фактуры поверхности из сочетания разнообразных вставок зерни и углубленного гладкого фона, обусловили яркое своеобразие изделий западноказахстанских мастеров. Использование свойств камней, при этом учитывались их размеры, форма, цвет, активное участие фона в создании фактуры поверхности, любовь к мелким деталям, вот основное, чем отличается работа мастеров других художественных традиций. Цвет играет такую значительную роль в творчестве зергеров юга, что даже сам металл, благодаря технике эмали, приобретает не свойственные ему характеристики, когда его поверхность становится красной, синей или зеленой.

Но общие черты, несомненно, играют главную роль в восприятии казахского ювелирного искусства. Это тяготение к крупным монументальным формам, ясно читаемый декор, простота и одноплановость орнамента, использование цветных камней, отсутствие чрезмерной дробности (Тохтабаева, 2005, с. 138).

Прошлое стало осязаемым, благодаря этим вещам. И как теплеет постепенно в наших руках предмет, будь то украшение, может быть некогда предназначенное для любимой дочери, или кинжал, пересекший не раз со своим владельцем всю степь от края до края, так и прошлое становится понятнее лишь, когда мы устремляем свой взгляд в него. Эти предметы дают бесценное и хрупкое ощущение присутствия другой жизни. Не обезличенное прошлое предстает перед нами, оно оживает в нас, в наших эмоциях, когда мы видим красоту, над которой неподвластно время.

Литература

Валиханов Ч. Следы шаманства у киргизов // Избранные произведения. – Москва, 1987. – С. 298–318.

Делез Ж., Гватари Ф. Трактат о номадологии // Новый круг. – Киев, 1992. – № 2. – С. 185–187.

Ибраева К. Казахский орнамент. – Алматы: Өнер, 1994.

Кажгали А. Органон орнамента. – Алматы, 2003. – 456 с.

Муратаев К. Очерки истории и теории прикладного искусства Казахстана // История искусств Казахстана. – Алматы, 2011. – 192 с.

Самашев З.С. Берел. – Алматы, 2011. – 236 с.

Смагулов Е.А. Палеосемантика центральной композиции казахского орнамента // Известия НАН РК. Серия общественных наук. – 1994. – № 5. – С. 82–91.

Сычева Н. Ювелирные украшения народов Средней Азии и Казахстана XIX–XX вв. из собрания Государственного музея народов Востока. Альбом. – Москва, 1984. – 180 с.

Тохтабаева Ш.Ж. Серебряный путь казахских мастеров. – Алматы, 2005. – 474 с. + 124 с. вкл.

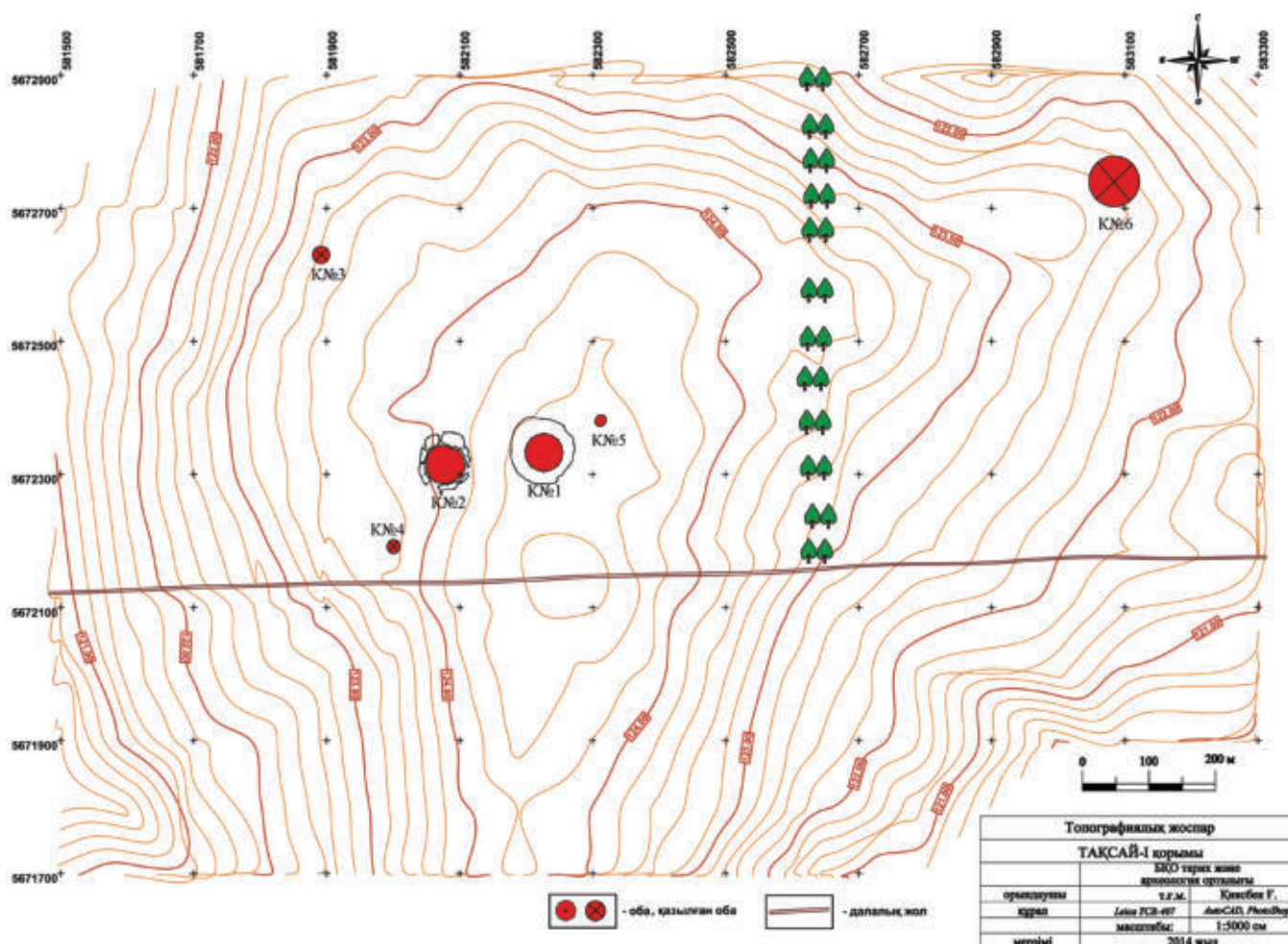

САРМАТТЫК АҢ СТУПИ

THE SARMATIAN ANIMAL STYLE

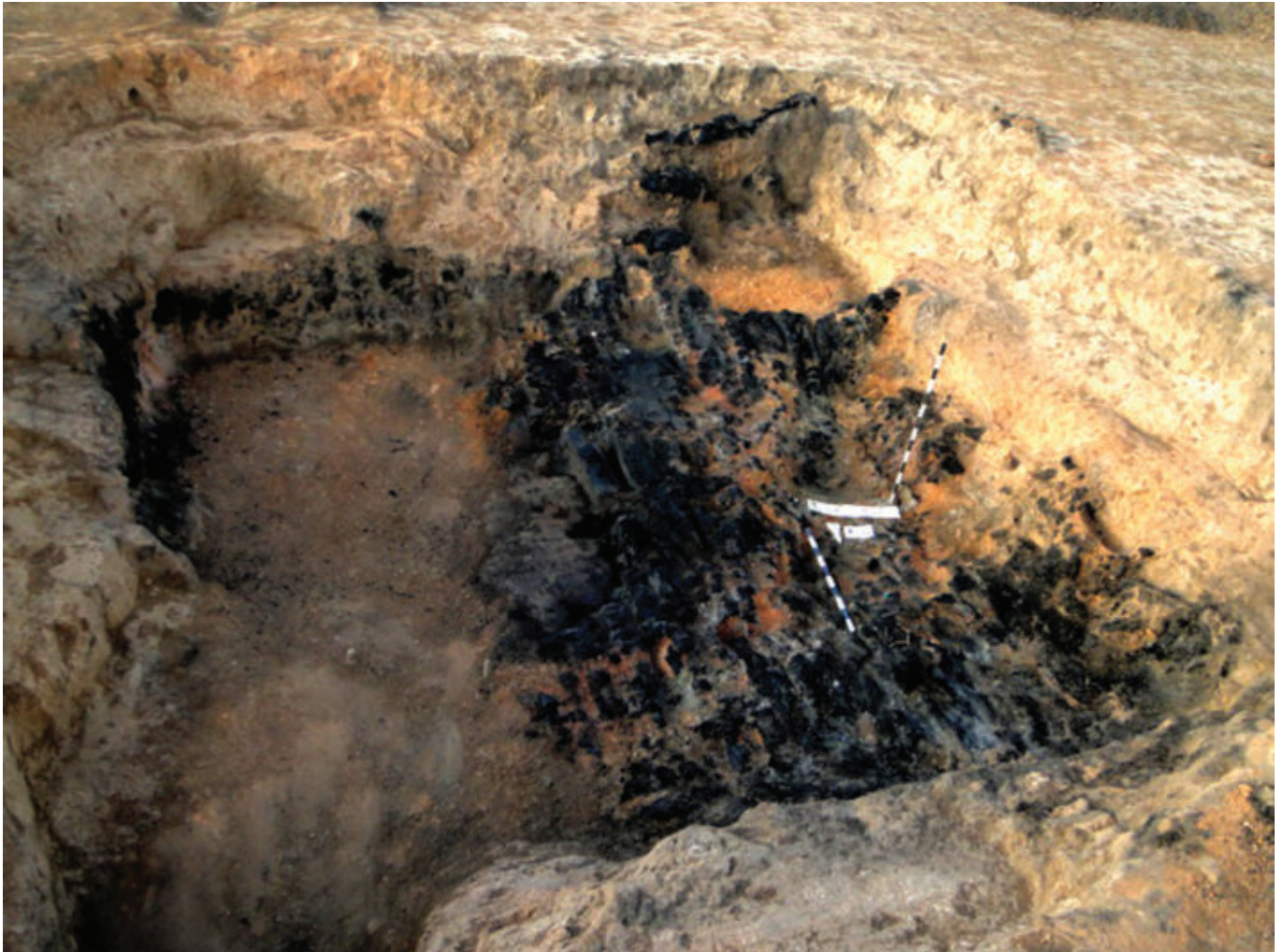
САРМАТСКИЙ ЗВЕРИНЫЙ СТУЛЬ

Тақсай-1 обалық кешенінің жоспары
 The plan of the Taksay-1 mound complex
 План курганного комплекса Таксай-1

Тақсай-1 кешені, № 6 оба. Батыстан қарағандағы көрініс
 The mound № 6, Taksay-1 complex. View from the west
 Курган № 6, комплекс Таксай-1. Вид с запада

*Жартылай жабылған орталық шұңқыр. № 6 оба, Тақсай-1
Central pit with part of the overlap. The mound № 6, Taksay-1
Центральная яма с частью перекрытия. Курган № 6, Таксай-1*

Тарақ. Тақсай-1, № 6 оба
Crest. The mound № 6, Taksay-1
Гребень. Курган № 6, Таксай-1

Қола қазан. Тақсай-1, № 6 оба
A bronze cauldron. The mound № 6, Taksay-1
Бронзовый котел. Курган № 6, Таксай-1

*Алтын бұйымдардың табылу сәті. Тақсай-1, № 6 оба
The process of discovering golden artifacts.
The mound № 6, Taksay-1
Процесс обнаружения золотых артефактов.
Курган № 6, Таксай-1*

Тақсай әйел-абызы. Ж.с.д. VI ғ. соңы – V ғ. ортасы. Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан М.Н. Сдықов, Я.А. Лұқпанованың қазбасы.

Қайта жаңғыртпа жасаған Қ. Алтынбеков

Kapłanka z Taksai . Lpniec VI – połowa V wieku p.n.e. Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan. Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
Rekonstrukcja: K. Altynbekov. The Taksai female priestess. The end of the 6th - the middle of the 5th century BC. Taksay I, Mound 6, Western
Kazakhstan. Excavation by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova. The reconstruction was carried out by K. Altynbekov

Таксайская женщина-жрица. Конец VI – середина V в. до н.э. Таксай I, курган 6, Западный Казахстан. Автор раскопок – М.Н. Сдықов,
Я.А. Лукпанова. Реконструкция выполнена К. Алтынбековым

Бас киімнің элементі

Ж.с.д. VI ғ. соңы–V ғ. ортасы

Алтын, соғу, бедерлеу, дәнекерлеу, бүршіктеме

1) ұз. 1 – 45 см

2) ұз. 2 – 46 см

Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, Я.А. Лұқпанованың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-913 БКОМ №9241/1

Конус тәрізді сұлбаны құрайтын екі пластинадан тұрады. Жәдігердің жоғарғы жағында көлемді дөңгелек мүйізі бар кішкентай қошқардың басы салынған. Мүйізінің төменгі бөлігі тегіс, жоғарғы бөлігі бұдырланып жасалған. Көзі үлкен. Аузы жабылған. Құлағы ұзын, жапырақ тәрізді. Үшбұрышты пішіннің кішкентай шапқысына бір жағынан біршама шар тәрізді бүршіктермен сәнделген дөңгелек ұсақ моншақ пен сопақ пішіндегі төртжақты алқа қадалған. Мойын сұлбасы бойынша екі жақтан да доға тәрізді пішіндермен көмкерілген жолақ жасалған.

Fragment nakrycia głowy

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.

złoto kute, tłoczone, lutowane, granulowane

1) 45 cm

2) 46 cm

Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ УҚтк2-913 БКОМ №9241/1

Składa się z dwóch długich, wąskich płyt tworzących kształt stożka. Na szczycie zwieńczenie w formie małej głowy barana z masywnymi, zaokrąglonymi rogami. Powierzchnia rogów, poza małym obszarem na końcówce, żłobiona. Duże oczy, zamykający się pysk. Uszy długie, w kształcie liści. Do trójkątnej brody przymocowany mały, zaokrąglony paciorek z kilkoma drobnymi granulkami po jednej stronie i łańcuszkiem z czworościennym, owalnym wisiorkiem. Wokół obrysu szyi zdobienie żłobionych, łukowatych listew.

Element of the headdress

The end of the 6th – the middle of the 5th century BC.

Gold, forging, embossing, soldering, granulation

1) length 1 - 45 cm

2) length 2 - 46 cm

Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan

Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚтк2-913 БКОМ №9241/1

Consists of two plates forming a cone-shaped silhouette. On top of the product crowns a small ram head with a massive rounded horn. The surface of the horn is corrugated, except for a small patch at the end. The eye is large. The mouth will close. The ear is long, leaf-shaped. A rounded small bead with several beads of grain on one side and a chain with a tetrahedral oval-shaped suspension are attached to a small beard of a triangular shape. On the contour of the neck on both sides are strips, covered with arched shapes.

Элемент головного убора

Конец VI—середина V в. до н.э.

Золото, ковка, тиснение, пайка, зернь

1) дл. 1–45 см

2) дл. 2–46 см

Таксай I, курган 6, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-913 БКОМ №9241/1

Состоит из двух пластин, образующих конусовидный силуэт. Сверху изделие венчает небольшая головка барана с массивным закругленным рогом. Поверхность рога рифленая, за исключением небольшого участка на окончании. Глаз крупный. Рот сомкнут. Ухо длинное, листовидной формы. К небольшой бородке треугольной формы прикреплены округлая мелкая бусинка с несколькими шариками зерни с одной стороны и цепочка с четырехгранной подвеской овальной формы. По контуру шеи с обеих сторон выполнены полоски, покрытые дуговидными фигурами.

Білезіктер

Ж.с.д VI ғ. соңы – V ғ. ортасы

Алтын

75 × 62 × 6 см

Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, Я.А. Луқпанованың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-930 БҚОМ № 9241/19

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-931 БКОМ № 997вх

Қияли жыртқыш пен шөпқоректі жануардың бір-біріне шабуыл жасап жатқандай қысқаша көріністің нұсқасы бейнеленген скульптуралық ұшы бар, омега тәрізді пішіндегі білезіктер.

Білезіктер соғылған жұмыр сымнан иілген, екі ұшы бір-біріне кіріктірілген. Олардың соңына қияли жыртқыш пен шөпқоректі жануардың басы бейнеленген іші қуыс мүсіндер дәнекерленген. Қияли жыртқыштар мысық тұқымдас жыртқыштың басы және қошқардың мүйізі секілді бейнеленген. Мүйіз бірсарынды иректеле отырып, құлағының айналасында жартылай сақина түрінде иілген. Шөпқоректі жануардың басы жалпылана бейнеленген. Жануардың аузы мен танауы таяз ойықтармен айқындалып жасалған.

Bransolety

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.

złoto kute, gięte

75 × 62 × 6 cm

Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nry inw.

ҚРҰМ УҚ тк2-930 БҚОМ №. 9241/19,

ҚРҰМ УҚ тк2-931 БКОМ № 997вх

Bransolety w kształcie omegi z rzeźbionymi zakończeniami z malowniczym widokiem fantastycznego drapieżnika i roślinożernych zwierząt atakujących się nawzajem.

Wykonane z giętego, kutego pręta o okrągłym przekroju. Do bransolet przymocowane puste w środku figurki przedstawiające głowy fantastycznego drapieżnika i roślinożercy. Drapieżnik wyobrażony jako głowa żuka z baraniami rogami. Rogi gładkie, wygięte przy uchu półkuliście. Kształt głowy roślinożercy uproszczony. Nozdrza i pysk zwierzęcia zaznaczone płytkimi wgłębieniami.

Bracelets

The end of the 6th - the middle of the 5th century BC.

Gold

75 × 62 × 6 cm

Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan

Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. No. ҚРҰМ УҚ тк2-930 БҚОМ №. 9241/19

Inv. No. ҚРҰМ УҚ тк2-931 БКОМ № 997вх

The bracelets are omega shaped with sculpted tips in the form of an abridged version of the scene of a torment by a fantastic creature and a herbivore.

The bracelets are bent out of a forged rod of circular cross-section, the two ends of which are connected to each other. To their ends are soldered hollow figures, designed in the form of the heads of a fantastic predator and herbivore. Fantastic predators are depicted with the head of a fowl beetle and horns of a ram. The horns are smoothly twisted, bent around the ear in a semicircle. The head of the herbivorous is modeled generically. The nares and mouth of the animal have been worked out with shallow depressions.

Браслеты

Конец VI – середина V в. до н.э.

Золото

75 × 62 × 6 см

Таксай I, курган 6, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-930 БҚОМ № 9241/19

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-931 БКОМ № 997вх

Браслеты омеговидной формы со скульптурными наконечниками в виде сокращенного варианта сцены терзания фантастическим существом и травоядного животного.

Браслеты согнуты из кованого прута круглого сечения, два окончания которых заведены друг на друга. К их концам припаяны полые фигурки, оформленные в виде голов фантастического хищника и травоядного животного. Фантастические хищники изображены с головой кощачьего хищника и рогами барана. Рога плавно закручены, согнуты вокруг уха в полукольцо. Голова травоядного моделирована обобщенно. Неглубокими углублениями проработаны ноздри и пасть животного.

Самай салпыншақтары

Ж.с.д VI ғ. соңы–V ғ. ортасы

Алтын

h – 21 см

Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, Я.А. Лұқпанованың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ т.к.2-928 БҚОМ №9241/17

№ ҚРҰМ УҚ т.к.2-929 БҚОМ №9241/18

Салпыншақтың имегі тұтаспаған сақина пішінді, доғал қиылған сымнан жасалған. Оның төменгі бөлігіне негізі кішкене жұмырланған білікшеден тұратын, конус түріндегі ірі салпыншақтар бекітілген. Салпыншақтың үсті тең бүйірлі ұсақ үшбұрышты құрайтын бүршіктермен жабылған, ұштары төменге бағытталған. Дөңгелек бүршіктер иектің салпыншаққа жалғасқан бөлігін көмкеріп, кішкене дөңес жолақ жасайды.

Төменгі қатардағы үшбұрыштардың негізі дәл осындай бүршіктерден тұрады, бірақ көлемі үлкенірек, олар білікшеге жатқызылған. Конустың шеттері бірге дөңкерленген аймақ дөңгелек бүршіктермен көмкерілген, олар үшбұрыштар қатарын жалғастыратын түзу сызықты құрайды. Конустың төменгі бөлігіне көлемді сақиналар бекітілген. Оларға бірнеше буындардан тұратын шынжыр бау қондырылған. Шынжырдың аяқталған жерлеріне көптеген кішкене шарлар, ұштары ұсақ бүршіктермен сәнделген алмұрт тәрізді пішіндер, жүзім шоғы түріндегі ұзартылған дәндер, төртжақты сопақша салпыншақтар бекітілген.

Конустың төменгі бөлігіне екі буынды салпыншақтан тұратын, сымдардан ілмектеліп жасалған екі шынжыр ілінген. Одан әрі шынжырға төменгі және аралық салпыншақтар қадалған.

Wisior świątynny

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.

złoto

wysokość 21 cm

Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nry inw. ҚРҰМ УҚ т.к.2-928 БҚОМ №9241/17;

ҚРҰМ УҚ т.к.2-929 БҚОМ №9241/18

Łukowata obręcz w kształcie otwartego pierścienia, wykonana z zaokrąglonego w przekroju pręta. Do niego umocowana duża stożkowa zawieszka, przymocowane do łuku za pomocą wałka pokrytego nieregularną granulacją. Na górnym i dolnym brzegu stożka zdobienie granulacją tworzącą wzór małych trójkątów równoramiennych, skierowanych wierzchołkami ku sobie. Miejsce połączenia brzegów stożka pokryte granulakami tworzącymi linię prostą, łączącą rzędy trójkątów. W dolnej części stożka przymocowane duże obręcze, a do nich podwieszane łańcuszki z kilku ogniw oraz podwójne łańcuszki typu „pętla w pętli”, zawieszane na drucie z dwóch ogniw. Na końcach łańcuszków zamocowane liczne kule, owalne i gruszkowate kształty, wydłużone grona i czterościenne, owalne zawieszki. Ponadto do łańcuszków przyłączone liczne drobniejsze zawieszki.

Pendant for temple

The end of the 6th - the middle of the 5th century BC.

Gold

h - 21 cm

Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan

Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ т.к.2-928 БҚОМ №9241/17

№ ҚРҰМ УҚ т.к.2-929 БҚОМ №9241/18

An arch in the form of an open ring, made of a rod round in cross-section. In the lower part, large conical pendants are attached to them with a small rounded roller at the base. Above, the suspension is covered with balls of granules, forming isosceles small triangles, oriented vertices down. The balls of the grains also border the arc on the site adjacent to the suspension and form a small convex strip.

The bases of the lower row of the same triangles, but of a larger size, rest on the edge of the roller. The place where the edges of the cone were welded together, covered with balls, grains that form a straight line connecting the rows of triangles. Large rings are attached to the lower part of the cone. There are chains of several links in them. Numerous marbles, pear-shaped figures, endings of which are decorated with small granules, elongated clusters of grains, tetrahedral oval-shaped pendants are attached to the ends of the chains.

To the lower part of the cone, double chains of the «loop-to-loop» type are suspended from the wire with pendants of two links. Further, lower and intermediate suspensions were attached to the chain.

Подвески височные

Конец VI – середина V в. до н.э.

Золото

h – 21 см

Таксай I, курган 6, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ т.к.2-928 БҚОМ №9241/17

№ ҚРҰМ УҚ т.к.2-929 БҚОМ №9241/18

Дужки в форме несомкнутого кольца, выполнены из округлого в сечении прута. В нижней части к ним крепятся крупные конусовидные подвески с небольшим закругленным валиком в основании. Сверху подвеска покрыта шариками зерни, образующими равнобедренные мелкие треугольники, ориентированные вершинами вниз. Шарика зерни также окаймляют дужку на участке, примыкающем к подвеске и образуют небольшую выпуклую полоску.

Основания нижнего ряда таких же треугольников, но большего размера, покоятся на краю валика. Место, где края конуса были спаяны вместе, покрыто шариками зерни, которые образуют прямую линию, соединяющими ряды треугольников. К нижней части конуса крепятся крупные колечки. В них продеты цепочки из нескольких звеньев. К окончаниям цепочек крепятся многочисленные шарики, фигурки грушевидной формы, окончания которых оформлены мелкой зернью, удлиненные грозди из зерни, четырехгранные подвески овальные формы.

К нижней части конуса подвешены двойные цепочки типа «петля в петлю» из проволоки с подвесками из двух звеньев. Далее к цепочке крепились нижние и промежуточные подвески.

Ағаш ыдыстың ернеуіне салынған жиектеме

Ж.с.д. VI ғ. соңы–V ғ. ортасы
Алтын, соғу, бедерлеу, дәнекерлеу
8 × 4 см

Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан
М.Н. Сдыков, Я.А. Лұқпанованың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ УҚТК2-914/1-6 БҚОМ № 924 1/13

Стильденген жануар түріндегі, алтын тіліктен соғылған жиектеме. Жануардың тұяғы жыртқыш құстың басы, тұмсығы тәрізді жасалған. Бұйымда жиектемені қағуға арналған шегенің орындары бар. Саңылаулар дөңгелек пішінде ойғышпен тесілген. Тесіктерде шегелер сақталған.

Ozdobne kute dekoracje drewnianej misy

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.
złoto kute, szlancowane, lutowane
8 × 4 cm

Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan
Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw.
ҚРҰМ УҚТК2-914/1-6 БҚОМ № 924 1/13

Kute formy ze złota w postaci stylizowanych motywów zwierzęcych: kopyto, głowa drapieżnego ptaka, ptasi dziób. Obiekty mają otwory od gwoździków, którymi przybite były do naczynia. Otwory okrągłe, wybite punktakiem. Gwoźdźki pozostały w otworach.

Wrapping a coronet of a wooden bowl

The end of the 6th - the middle of the 5th century. BC.
Gold, forging, stamping, soldering
8 × 4 cm

Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan
Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМ УҚТК2-914/1-6 БҚОМ № 924 1/13

A forgings of forged golden leaf in the form of stylized animals; hoof, in the form of a head of a bird of prey, the beak of a bird. The products have holes from the carnations, with which the fenders are nailed to the vessel. The hole is rounded, punched with a tubule - punch. Carnations remained in the holes.

Оковка венчика деревянной чаши

Конец VI – середина V в. до н.э.
Золото, ковка, тиснение, пайка
8 × 4 см

Таксай I, курган 6, Западный Казахстан
Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ УҚТК2-914/1-6 БҚОМ № 924 1/13

Оковки из ковального золотого листа в виде стилизованных животных; копытца, в виде головы хищной птицы, клюва птицы. Изделия имеют отверстия от гвоздиков, которыми оковки прибавались к сосуду. Отверстия округлой формы, пробитые трубочкой – пробойником. В отверстиях сохранились гвоздики.

Пластина тәрізді қаптамадағы жыртқыштың тісі, қимасында сопақша

Ж.с.д VI ғ. соңы–V ғ. ортасы

Металл, ағаш, композит, қалыптама

1) 1-3,6 × 2-4,3 × 1,3 см

2) 3-3,6 × 4 × 1,9 см

Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, Я.А. Лұқпанованың қазбасы

Қ. Алтынбековтың қалпына келтіруі бойынша

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-916/1,2 БКОМ № 9241/5

Жерленген адамның оң қол білезігінен табылған, қимасында сопақша, пластиналы қаптамадағы қасқырдың азу тісі бар бойтұмардың бөлігі.

Пластиналы қаптамадағы жыртқыштың тісі, қаптама тістің пішіні бойынша созылған және соғылған алтын тіліктен тұрады. Қаптаманың шеті үстінен соғылған сыммен бекітіліп дәнекерленген. Қаптаманың жоғарғы бөлігінде дөңгелек кең ілмек дәнекерленген. Қаптамада бүршіктермен безендірілген геометриялық фигуралар бар.

Zęby drapieźnika w oprawie kasetowej

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.

drewno, metal sztancowany

1) 1–3,6 × 2–4,3 × 1,3 cm

2) 3–3,6 × 4 × 1,9 cm

Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

Rekonstrukcja: K. Altynbekov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-916/1,2 БКОМ № 9241/5

Fragment amuletu z wilczych kłów w kasetowej oprawie o owalnym przekroju. Znaleziony na prawym nadgarstku pochowanego.

Zęby drapieźnika w oprawie kasetowej, dopasowanej do kształtu kła, złożonej ze złotych płytek. Na brzegach płytek mocowanie od góry przy pomocy kutego drutu. Płytki zdobione figurami geometrycznymi wykonanymi w technice granulacji. Do górnej krawędzi przyłutowana zaokrąglona, szeroka pętla.

Tooth of predator in lamellar frame, oval in cross section

The end of the 6th - the middle of the 5th century BC.

Metal, wood, composite, stamping

1) 1-3.6 × 2-4.3 × 1.3 cm

2) 3-3.6 × 4 × 1.9 cm

Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan

Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

Reconstruction of K. Altynbekov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-916/1,2 БКОМ № 9241/5

A fragment of an amulet with wolf tusks in a lamellar frame in an oval section, found at the wrist of his right hand buried.

The tooth of a predator in a lamellar frame, elongated in the shape of a tooth and consists of a wrought gold leaf. The edges of the frames are fixed with a forged wire welded from above. The upper part of the rim is soldered with a rounded wide loop. There are geometric figures from the grains on the square of the frame.

Зуб хищника в пластинчатой оправе

Конец VI–середина V в. до н.э.

Металл, дерево, композит, штамповка

1) 1-3,6 × 2-4,3 × 1,3 см

2) 3-3,6 × 4 × 1,9 см

Таксай I, курган 6, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой

Реконструкция К. Алтынбекова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-916/1,2 БКОМ № 9241/5

Фрагмент амулета с волчьими клыками в пластинчатой оправе, овальной в сечении, обнаруженных у кисти правой руки погребенной.

Зуб хищника в пластинчатой оправе, вытянутой по форме зуба и выполненной из ковального золотого листа. Края оправы закреплены напаянной сверху ковальной проволокой. В верхней части оправы припаяна округлая широкая петля. На поверхности оправы имеются геометрические фигуры из зерни.

Свастика түріндегі жапсырма әшекейлер (үлкен)

Ж.с.д. VI ғ. соңы–V ғ. ортасы
Алтын, соғу, бедерлеу, дәнекерлеу
4 × 4 см
Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан
М.Н. Сдыков, Я.А. Лұқпанованың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ УҚтк2- 926/1-3 БКОМ №9241/15

Айқын жыртықш мінезді сипатқа ие, орнитоморф бейнелі, свастика түріндегі, квадрат пішінді әшекейлер. Төрт грифонның басы қырынан қарағандағы пішінде бейнеленген және бірінен соң бірі айналдыра орналастырылған, ортасындағы дөңесті шеңбердің айналасында айналма композициясын тұйықтайды және ол өңделген білікшемен жиектелген.

Plakietki naszywane w formie swastyk (duże)

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.
złoto kute, sztancowane, lutowane
4 × 4 cm
Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan
Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ УҚтк2-926/1-3 БКОМ №9241/15

Kwadratowe płytki z wzorem swastyki i przedstawieniem ornitomorficznym o zdecydowanie drapieżnym charakterze. Kompozycję zamykają cztery głowy gryfów ukazane z profilu, ułożone w formie okręgu wokół wklęsłego koła umieszczonego centralnie i obrzeżonego wałkiem.

A sewn plaques in the form of swastiks (large)

The end of the 6th – the middle of the 5th century BC
Gold, forging, stamping, soldering
4 × 4 cm
Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan
Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМ УҚтк2- 926/1-3 БКОМ №9241/15

The plaques are square-shaped, swastika-shaped with an ornithomorphic image bearing an emphatically predatory character. Four heads of griffins are depicted in profile and placed one behind the other in a circle, closing the composition in a circular rotation, around the convex circle in the center and worked out by a roller framing it.

Нашивные бляшки в виде свастики (большие)

Конец VI–середина V в. до н.э.
Золото, ковка, тиснение, пайка
4 × 4 см
Таксай I, курган 6, Западный Казахстан
Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ УҚтк2- 926/1-3 БКОМ №9241/15

Бляшки подквадратной формы, свастикообразные с орнитоморфным изображением, носящим подчеркнuto хищный характер. Четыре головы грифонов изображены в профиль и помещены друг за другом по кругу, замыкая композицию в круговом вращении, вокруг выпуклой окружности по центру и проработанным валиком обрамляющим ее.

Свастика түріндегі жапсырма әшекейлер (кішкентай)

Ж.с.д. VI ғ. соңы–V ғ. ортасы
Алтын, соғу, бедерлеу, дәнекерлеу
2,5 × 2,5 см
Тақсай I, 6-оба, Батыс Қазақстан
М.Н. Сдықов, Я.А. Лұқпанованың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-927/1-3 БКОМ №9241/16
Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-918/1-4 БКОМ №9241/7

Айқын жыртықш мінезді сипатқа ие, орнитоморф бейнелі, свастика түріндегі, квадрат пішінді әшекейлер. Төрт грифонның басы қырынан қарағандағы пішінде бейнеленген және бірінен соң бірі айналдыра орналастырылған, ортасындағы дөңесті шеңбердің айналасында айналма композициясын тұйықтайды және ол өңделген білікшемен жиектелген.

Plakietki naszywane w formie swastyk (małe)

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.
złoto kute, sztanowane, lutowane
2,5 × 2,5 cm
Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan
Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
Muzeum Narodowe Republiki Kazachstanu,
nry inw. ҚРҰМ УҚтк2-927/1-3 БКОМ №9241/16;
ҚРҰМ УҚ тк2-918/1-4 БКОМ №9241/7

Kwadratowe płytki z wzorem swastyki i przedstawieniem ornitomorficznym o zdecydowanie drapieżnym charakterze. Kompozycję zamykają cztery głowy gryfów ukazane z profilu, ułożone w formie okręgu wokół wklęsłego koła umieszczonego centralnie i obrzeżonego wałkiem.

A sewn plaques in the form of swastiks (small)

The end of the 6th – the middle of the 5th century BC
Gold, forging, stamping, soldering
2.5 × 2.5 cm
Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan
Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМ УҚтк2-927/1-3 БКОМ №9241/16
Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-918/1-4 БКОМ №9241/7

The plaques are square-shaped, swastika-shaped with an ornithomorphic image bearing an emphatically predatory character. Four heads of griffins are depicted in profile and placed one behind the other in a circle, closing the composition in a circular rotation, around the convex circle in the center and worked out by a roller framing it.

Нашивные бляшки в виде свастики (маленькие)

Конец VI–середина V в. до н.э.
Золото, ковка, тиснение, пайка
2,5 × 2,5 см
Таксай I, курган 6, Западный Казахстан
Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-927/1-3 БКОМ №9241/16
Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-918/1-4 БКОМ №9241/7

Бляшки подквадратной формы, свастикообразные с орнитоморфным изображением, носящим подчеркнуто хищный характер. Четыре головы грифонов изображены в профиль и помещены друг за другом по кругу, замыкая композицию в круговом вращении, во круг выпуклой окружности по центру и проработанным валиком обрамляющим ее.

Айна

Ж.с.д. VI ғ. соңы–V ғ. ортасы

Қола, алтын, шыны, ағаш

h – 34.6

Айна тұтқасы – 18,5 см

Диск – 18,5 × 17,8 см

Таксай I, 6-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, Я.А. Луқпанованың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-942 БҚОМ №1008вх

Дөңгелек жазық дискіден тұратын айна және оған екі тойтарма шеге арқылы төмен және жоғары қарай ұлғая түсетін тегіс жанама тұтқа бекітілген. Тұтқа дискінің шетінен бастап, онымен бірге бір тегістікте жатқан жұқалтыр алтынмен қапталған. Тұтқаның төменгі және жоғарғы бөліктері айналы кескіндемеде екі стилді түрдегі грифонның бастары бейнесімен безендірілген (барлығы 4 грифонның басы). Грифондардың бастары қырынан қарағандағы пішінде аз бедерленген.

Zwierciadło

koniec VI – połowa V wieku p.n.e.

brąz, złoto kute, sztancowane, szkło, drewno

wysokość 34,6 cm; uchwyt 18,5 cm; taffla 18,5 × 17,8 cm

Taksay I, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚтк2-942 БҚОМ №1008вх

Zwierciadło z zaokrągloną, gładką tafflą, przymocowane dwoma nitami do płaskiego uchwytu, rozszerzającego się w górnej i dolnej partii. Uchwyt wyprowadzony z krawędzi taffli i umieszczony na tej samej płaszczyźnie, pokryty złotem płatkowym. Górna i dolna partia uchwytu zdobiona główkami gryfów w lustrzanym odbiciu (tylko cztery główki). Główki gryfów przedstawione z profilu w formie płaskorzeźby.

The mirror

The end of the 6th - the middle of the 5th century BC.

Bronze, gold, glass, wood

h - 34.6

handle - 18.5 centimeters

disk - 18.5 × 17.8 cm

Taksay I, Mound 6, Western Kazakhstan

Excavations by M.N. Sdykov, Ya.A. Lukpanova

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚтк2-942 БҚОМ №1008вх

The mirror with a round smooth disc, to which, using two rivets, a flat barrel of the side handle is attached, expanding upward and downward. The handle is covered with a gold leaf, leaves from the edge of the disk and is located in the same plane with it. The upper and lower parts of the handle are decorated in the form of two stylized heads of griffinoths in the mirror image (only 4 heads). Heads of griffins are depicted in profile, in low relief.

Зеркало

Конец VI—середина V в. до н.э.

Бронза, золото, стекло, дерево

h – 34.6

ручка – 18,5 см

диск – 18,5 × 17,8 см

Таксай I, курган 6, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, Я.А. Лукпановой

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-942 БҚОМ №1008вх

Зеркало с круглым гладким диском, к которому при помощи двух заклепок прикреплен плоский ствол боковой ручки, расширяющийся сверху и книзу. Ручка обложена золотым листом, отходит от края диска и расположена в одной плоскости с ним. Верхняя и нижняя части ручки оформлены в виде двух стилизованных голов грифонов в зеркальном отображении (всего 4 головы). Головы грифонов изображены в профиль, в низком рельефе.

Ритон

Ж.с.д V ғ.

Күміс, алтын

16 × 11 × 7,07 см

7,1 × 5,39 × 5,6 см

Долинное ауылы, Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1377 БКОМ №1637

Алтынмен қапталған, бұқаның басы пішініндегі сұйықтық ағатын жері бар, жануардың басмүсіні бейнесіндегі бөлікті күміс түтік.

Түтік іші қуыс жануардың басмүсіні пішінінде құрамалы жасалған, оған қондырылған. Аяғы кеудесіне қарай қысылған және бүгілген жануар басмүсінінің төменгі бөлігі сақталған. Тұяғы алтын қаптамамен безендірілген, иілген тізелері кең, мықты, тізе буынын көрсететін екі терең науашығы бар. Жануардың басы мен мойны бүлінген.

Төменірек жануардың аяқтарының арасында бөлек құйылған дөңгелек пішіндегі бұқаның бас мүсіні дәнекерленген, оның бет жағындағы аузынан сұйықтық ағатын дөңгелек тесік жасалған.

Бұқаның басы егжей-тегжейлі әрленген. Құлақтары тік, маңдайы үшбұрыш тәрізді алтын қаптамамен безендірілген, көздері тасырайған, дөңгеленген, танауы тереңдеу түрде көрсетілген.

Ryton

V wiek p.n.e.

srebro, złoto

16 × 11 × 7,07 cm

7,1 × 5,39 × 5,6 cm

Wieś Dolinnyj, zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1377 БКОМ №1637

Fragmenty srebrnego rytonu ze złoconym wnętrzem o formie protomy w kształcie przedniej części tułowia i głowy byka. Naczyniu nadano kształt pustego korpusu zwierzęcia, w którym umieszczono dzwonek. Zachowała się dolna część korpusu ze zgiętymi i przyciśniętymi do tułowia nogami. Kopyta zdobione złotymi płytkami, wygięte kolana szerokie, mocne, z dwoma głębokimi rowkami, oznaczającymi staw kolanowy. Nie zachowały się głowa i szyja byka.

Między kolanami zwierzęcia przyłutowane mniejsze rzeźbione przedstawienie głowy byka, z wylewem w formie okrągłego otworu w miejscu pyska zwierzęcia. Głowa opracowana szczegółowo. Uszy ustawione pionowo, na czole złoty trójkąt, oczy wklęsłe, zaokrąglone, nozdrza zaznaczone wgłębieniami.

The rython

5th century BC

Silver, gold

16 × 11 × 7.07 cm

7.1 × 5.39 × 5.6 cm

Village Dolinniy, Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1377 БКОМ №1637

Fragmented silver rhyton with a proto-animal with a bull-headed plum, with gold lining.

The riton is compound as a hollow protoma of the animal into which the bell was inserted. The lower part of the protomium of the animal has been preserved, with legs bent and pressed to the trunk. Hoofs are decorated with gold plates, bent knees wide, powerful, with two deep grooves, denoting the knee joint. The head and neck of the animal is lost.

Below, between the knees of the animal, soldered separately in the form of a round sculpture head of a bull, having issued a drain in the form of a hole in a round shape, in the mouth pierced from the front side. The head of the bull was worked out in detail. The ears are vertical, on the forehead decorated with a golden patch in the form of a triangle, the eyes are convex, rounded, the nostrils are shown in the form of a depression.

Ритон

V в. до н.э.

Серебро, золото

16 × 11 × 7,07 см

7,1 × 5,39 × 5,6 см

Село Долинное, Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1377 БКОМ №1637

Фрагментированный серебряный ритон с протомой животного со сливом в форме головы бычка, с золотыми накладками.

Ритон составной в виде полый протомы животного, в которую был вставлен раструб. Сохранилась нижняя часть протомы животного, с подогнутыми, прижатыми к туловищу ногами. Копыта украшены золотыми накладками, согнутые колени широкие, мощные, с двумя глубокими желобками, обозначающий коленный сустав. Голова и шея животного утрачена.

Ниже, между коленями животного, впамяна отлитая отдельно в форме круглой скульптуры головка бычка, оформив слив в виде отверстия круглой формы, во рту пробитого с лицевой стороны. Голова бычка детально проработана. Уши вертикальны, на лбу декорировано золотой накладкой в виде треугольника, глаза выпуклые, округлые, ноздри показаны в виде углубления.

Ақинақ

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, темір

27,7 × 7,8 см

Бесоба, 4-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тК2-666 ҚРҰМ АЗ-477

Ұштығы тік пішінде, балдағы – көбелек тәрізді. Жүзі шағын. Ұштығы, сабы және балдағы алтын пластинамен қапталған. Сабының бет жағында бойлай түскен жырықтың ізі бар.

Sztylet akinakes

VI–V wiek p.e.

złoto, żelazo

27,7 × 7,8 cm

Besoba, kurhan 4, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тК2-666; ҚРҰМ АЗ-477

Przedmiot prosty w formie, z jelicem w kształcie motyla. Ostrze krótkie, rękojeść i jelec pokryte złotem płatkowym. Na powierzchni rękojeści widoczne podłużne wgłębienie.

Akinak

The 6th-5th centuries BC.

Gold, iron

27.7 × 7.8 cm

Besoba, Mound 4, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тК2-666 ҚРҰМ АЗ-477

The outward form is straight and the crosshair is butterfly-shaped. The blade is small. The top, the hilt and the crosshair are covered with a gold plate. On the surface of the handle there is a longitudinal groove.

Акинак

VI–V вв. до н.э.

Золото, железо

27,7 × 7,8 см

Бесоба, курган 4, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тК2-666 ҚРҰМ АЗ-477

Навершие прямой формы, перекрестие – бабочковидной. Клинок небольшой. Навершие, рукоять и перекрестие покрыты золотой пластиной. На поверхности рукояти имеется продольная бороздка.

Сырға

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын

5,5 × 1,1 см

Бесоба, 8-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-667 ҚРҰМ АЗ-478

Сырғаның имегі қимасында жұмыр сымнан, тұтаспаған сопақша пішін түрінде жасалған. Салпыншақ сақинаның көмегімен бекітілген. Ол іші қуыс, сфералық шардан тұрады, үстінен ілуге арналған сым ілгек дәнекерленген, шардың астында кішкентай пирамида бекітілген.

Kolczyk

VI–V wiek p.n.e.

złoto

5,5 × 1,1 cm

Besoba, kurhan 8, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-667; ҚРҰМ АЗ-478

Kabłaczek w kształcie owalu wykonany z drutu o okrągłym przekroju. Na nim zawieszka, przymocowana za pomocą pojedynczego ogniwa. Składa się ze sferycznej kuli, lutowanej drucianej pętli na górze i piramidki przymocowanej u dołu.

Earring

The 6th-5th centuries BC.

Gold

5.5 × 1.1 cm

Besoba, Mound 8, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-667 ҚРҰМ АЗ-478

An arch in the form of an open oval figure, is made of a rod round in cross section. The suspension is fixed with a ring. It consists of a hollow, spherical ball, a soldered wire loop on the top and a pyramid attached to the bottom.

Серьга

VI–V вв. до н.э.

Золото

5,5 × 1,1 см

Бесоба, курган 8, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-667 ҚРҰМ АЗ-478

Дужка в виде несомкнутой овальной фигуры, выполнена из округлого в сечении прута. Подвеска крепится с помощью колечка. Она состоит из полого, сферического шара, сверху припаяна проволочная петелька для подвешивания, снизу прикреплен пирамидка.

Самай салпыншақтары

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, құйма, бүршіктеме, соғу

2,4 × 1,4 см

Бесоба, 3-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-668/1,2 ҚРҰМ АЗ-479/1,2

Салпыншақтың тұтаспаған сақина сияқты пішінді құрайтын, қимасында тегіс сымнан жасалған көлемді имегі бар. Именің төменгі жағына конус тәрізді ірі салпыншақ бекітілген, оның үстіңгі, астыңғы жақтарына және жалғанған жеріне ұсақ бүршіктер жолақ етіп қойылған.

Zausznice

VI–V wiek p.n.e.

złoto, odlew, granulacja, kucie

2,4 × 1,4 cm

Besoba, kurhan 3, obwód aktobski

Wykopalska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-668/1, 2; ҚРҰМ АЗ-479/1, 2

Kabłączki wykonane z płaskiej taśmy, zwinięte w kształt owalu. Do nich przylutowane stożkowate, gładkie zawieszki ze zwiniętej blaszki, pokryte u góry, u dołu i w miejscu łączenia blachy pasami drobnych granulek.

Temporal Suspension

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, castings, granules, forging

2.4 × 1.4 cm

Besoba, Mound 3, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-668/1,2 ҚРҰМ АЗ-479/1,2

With a massive bow of flat in the cross section of the rod, forming a figure in the form of an open ring. At the bottom to the shackle is attached a large suspension cone-shaped, covered from above, from below and in the place where the seam passed, strips of fine grains.

Височные подвески

VI–V вв. до н.э.

Золото, литье, зернь, ковка

2,4 × 1,4 см

Бесоба, курган 3, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-668/1,2 ҚРҰМ АЗ-479/1,2

С массивной дужкой из плоского в сечении прута, образующего фигуру в виде несомкнутого кольца. Внизу к дужке крепится крупная подвеска конусовидной формы, покрытая сверху, снизу и в месте, где проходил шов, полосками мелкой зерни.

Самай салпыншақтары

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, құйма

D - 4,4; 4,5 см

Бесоба, 3-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-669/1,2 ҚРҰМ АЗ-480/1,2

Қимасында доғал көлемді сымнан жасалған. Тұтаспаған сақина тәрізді пішінді бейнелейді.

Zausznice

VI–V wiek p.n.e.

złoto, odlew

D - 4,4; 4,5 cm

Besoba, kurhan 3, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-669/1, 2; ҚРҰМ АЗ-480/1, 2

Wykonane z grubego pręta o okrągłym przekroju, tworzą otwarty pierścień.

Temporal Suspensions

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, castings

D - 4,4; 4,5 cm

Besoba, Mound 3, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-669/1,2 ҚРҰМ АЗ-480/1,2

They are made of a massive rod round in cross-section. Form a figure in the form of an open ring.

Височные подвески

VI–V вв. до н.э.

Золото, литье

D - 4,4; 4,5 см

Бесоба, курган 3, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-669/1,2 ҚРҰМ АЗ-480/1,2

Выполнены из массивного округлого в сечении прута. Образуют фигуру в форме несомкнутого кольца.

Моншақтар

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

d – 1,3 см

Бесоба, 3-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-672/1-3 ҚРҰМ АЗ-483/1-3

Сыртқы бетіне бүршік шарға ұқсас, ұсақ теріс шеңберлер дәнекерленген цилиндрлік пішін.

Paciorki

V–IV wiek p.n.e.

złoto, odlew

średnica 1,3 cm

Besoba, kurhan 3, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМ УҚ тк2-672/1-3 ҚРҰМ АЗ-483/1-3

Paciorki o cylindrycznym kształcie, puste w środku. Na powierzchni przylutowano w rzędach małe, płaskie kółka imitujące granulację.

Beads

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, castings

d - 1,3 cm

Besoba, Mound 3, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-672/1-3 ҚРҰМ АЗ-483/1-3

Cylindrical shape, with soldered from the outside by small flat circles, imitating balls of grains.

Бусины

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

d – 1,3 см

Бесоба, курган 3, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-672/1-3 ҚРҰМ АЗ-483/1-3

Цилиндрической формы, с напаянными с внешней стороны мелкими плоскими окружностями, имитирующими шарики зерна.

Сырғалар

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, құйма, соғу, бүкте, бүршіктеме

6,6 × 3,6 см, 5,8 × 3,4 см

Бесоба, 8-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-674/1,2 ҚРҰМ АЗ-485/1,2

Сырғаның имегі қимасында жұмыр сымнан, тұтаспаған сопақша пішін түрінде жасалған. Салпыншақ сақинаның көмегімен бекітілген. Ол іші қуыс шардан тұрады, үстінен ілуге арналған сым ілгек дәнекерленген, шардың астында бүршіктелген кішкентай пирамида бекітілген.

Kolczyki

VI–V wiek p.n.e.

złoto, odlew, kucie, gięcie, lutowanie, granulacja

6,6 × 3,6 cm, 5,8 × 3,4 cm

Besoba, kurhan 8, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-674/1, 2; ҚРҰМ АЗ-485/1, 2

Kabłaczek w kształcie otwartego owalu, wykonany z okrągłego w przekroju pręta. Dekoracyjna zawieszka umocowana za pomocą pierścienia. Składa się ze sferycznej kuli z przylutowaną od góry pętelką z drutu oraz piramidki z granulek u dołu.

Earrings

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, castings, forging, bending, granules

6.6 × 3.6 cm, 5.8 × 3.4 cm

Besoba, Mound 8, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-674/1,2 ҚРҰМ АЗ-485/1,2

An arch in the form of an open oval figure, is made of a rod round in cross-section. The suspension is fixed with a ring. It consists of a hollow ball, a soldered wire loop is soldered from above, and a pyramid of grains is attached from the bottom.

Серьги

VI–V вв. до н.э.

Золото, литье, ковка, гнутье, зернь

6,6 × 3,6 см, 5,8 × 3,4 см

Бесоба, курган 8, Актюбинская область

Раскопки М.К. Қадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-674/1,2 ҚРҰМ АЗ-485/1,2

Дужка в виде несомкнутой овальной фигуры, выполнена из округлого в сечении прута. Подвеска крепится с помощью колечка. Она состоит из полого шарика, сверху припаяна проволочная петелька для подвешивания, снизу прикреплена пирамидка зерни.

Құстың тұмсығы тәрізді қаптама

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, қалыптама

2,5 × 1,2 см

Бесоба, 4-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-783 А3-94

Жыртқыш құстың стильденген пішіні түрінде жасалған, тегіс. Тұмсығы үлкен, төменге қарай бүгілген. Басы кішкентай, мойны анық көрсетілмеген, денесі созылыңқы. Құстың денесі үш ұсақ дөңгелек дөңеспен және бір ирекпен жабылған. Бұйымның жиектерінде ағашқа қағылған шегеден қалған дөңгелек саңылаулар бар.

Okucie w formie ptaka

VI–V wiek p.n.e.

złoto, stemplowanie

2,5 × 1,2 cm

Besoba, kurhan 4, obwód aktobski

Wykopalska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-783 А3-94

Płaska blaszka w kształcie uproszczonego, stylizowanego, drapieżnego ptaka. Dziób duży, pochylony, głowa mała, szyja nie zaznaczona, ciało wydłużone. Ciało ptaka dekorowane trzema poziomymi rzędami małych kulistych wypukłości oraz poziomym zygakiem. Na krawędzi małe okrągłe otwory na gwoźdżiki, którymi okucie było przybite do drewnianego przedmiotu.

Anchoring in the form of a bird's beak

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, stamping

2.5 × 1.2 cm

Besoba, Mound 4, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-783 А3-94

The chape is flat, made in the form of a stylized figure of a bird of prey. The beak is large and bent down. Head small, neck not marked, body elongated. The body of the bird is covered with three strips of small round bulges and one zigzag. On the edge of the product, small round holes are punched from the carnations, with which the forging was nailed to a wooden object.

Оковка в виде птичьего клюва

VI–V вв. до н.э.

Золото, штамповка

2,5 × 1,2 см

Бесоба, курган 4, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-783 А3-94

Плоская, выполнена в виде стилизованной фигуры хищной птицы. Клюв крупный, загнут вниз. Голова небольшая, шея не выделена, тело удлиненное. Тело птицы покрыто тремя полосками из мелких округлых выпуклостей и одним зигзагом. По краю изделия пробиты мелкие отверстия округлой формы от гвоздиков, которыми оковка прибавалась к деревянному предмету.

Мойын алқасы

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, құйма

Диаметрі 16 см

Бесоба, 9-оба, Орталық Қазақстан

М.К. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-786 А3-96

Қимасында доғал сымнан жасалған. Тұтаспаған сопақ пішінді бейнелейді.

Naszyjnik (hrywna)

VI–V wiek p.n.e.

złoto, odlew

średnica 16 cm

Besoba, kurhan 9, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-786 А3-96

Wykonany z okrągłego w przekroju pręta wygiętego w kształt otwartego owalu.

Hrywnia

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, castings

D – 16 cm

Besoba, Mound 9, Central Kazakhstan

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-786 А3-96

It is made of a rod round in cross section. Forms an oval unclosed figure.

Гривна

VI–V вв. до н.э.

Золото, литье

Диаметр 16 см

Бесоба, курган 9, Центральный Казахстан

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-786 А3-96

Выполнена из округлого в сечении прута. Образует овальную несомкнутую фигуру.

Сырға

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, соғу, бүкпе, дәнекерлеу

H – 9,7 см

Бесоба, 9-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-787 А3-97

Сырғаның имегі тұтаспаған сақина сияқты пішінді құрайтын, қимасында доғал сымнан жасалған. Именің төменгі жағына өрілген тізбектің көмегімен екі жарты шардан дәнекерленіп жасалған шар тәрізді ірі салпыншақ бекітілген.

Kolczyk

VI–V wiek p.n.e.

złoto, kucie, gięcie, lutowanie

długość 9,7 cm

Besoba, kurhan 9, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-787 А3-97

Kółko-kabłączek wykonane z okrągłego w przekroju pręta, tworzącego otwarty pierścień. Na dole do kabłączka przymocowany na łańcuszku gładki, kulisty paciorek powstały z dwóch zlutowanych półkul.

Earring

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, forging, bending, soldering

H = 9.7 cm

Besoba, Mound 9, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-787 А3-97

The bow is made of a round rod, forming a figure in the form of an open ring. At the bottom to the shackle is attached with a woven chain a spherical suspension of two hemispheres, the edges of which are soldered.

Серьга

VI–V вв. до н.э.

Золото, ковка, гнутье, пайка

H – 9,7 см

Бесоба, курган 9, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-787 А3-97

Дужка из округлого в сечении прута, образующего фигуру в виде несомкнутого кольца. Внизу к дужке крепится при помощи плетеной цепочки шаровидная подвеска из двух полусфер, края которых припаяны.

Мысықтұқымдас жыртқыш бейнесіндегі жапсырма

Ж.с.д. VI ғ.–V ғ.соңы
Алтын, қалыптама
3,1 × 1,7 см
Бесоба, 11-оба
М.Қ. Қадырбаев пен Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМтк1-789 АЗ-99

Жиектері ішке қарай қайырылған, тегіс, тікбұрыш пішіндегі жапсырма. Бет жағында тұрып тұрған мысықтұқымдас жыртқыштың бейнесі бейнеленген. Басы үлкен, төменге қаратылған. Үлкен тырнақтары айқын көрсетілген. Шеттерін ұсақ дөңгелек дөңестерден құралған жолақтар жиектейді.

Naszywka z przedstawieniem drapieżnego kota

VI–V wiek p.n.e.
złoto, sztancowanie
3,1 × 1,7 cm
Besoba, kurhan 11, obwód aktobski
Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-789 АЗ-99

Płaska, prostokątna, z zaokrąglonymi krawędziami. Na powierzchni przedstawiono stojącego drapieżnego kota z dużą głową skierowaną w dół. Uwagę zwracają wielkie pazury. Krawędź obwiedziona wykutymi, małymi guzami.

The stripe in the form of a cat predator

The 6th - the end of the 5th centuries BC.
Gold, stamping
3.1 × 1.7 cm
Besoba, Mound 11, Aktobe region
Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov
National Museum of the Republic of Kazakhstan
Inv. № ҚРҰМтк1-789 АЗ-99

The stripe is flat, rectangular, with rounded edges. On the face of the figure is a standing cat's predator. Head is large, down. The most prominent is the large claws. The edge is bordered by a strip formed by small rounded bulges.

Нашивка в виде кошачьего хищника

VI – конец V в. до н.э.
Золото, штамповка
3,1 × 1,7 см
Бесоба, курган 11, Актюбинская область
Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова
Национальный музей Республики Казахстан
Инв. № ҚРҰМтк1-789 АЗ-99

Плоская, прямоугольной формы, с закругленными краями. На лицевой поверхности изображена фигура стоящего кошачьего хищника. Голова крупная, опущена вниз. Наиболее отчетливо показаны крупные когти. Край окаймляет полоска, образованная мелкими округлыми выпуклостями.

Сақинаның бөлшегі

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, соғу, бүкте

1 × 0,8 см

Бесоба, 11-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-790 А3-100

Тамшы тәрізді пішінді бейнелейтін, қимасында доғал сымнан жасалған.

Fragment pierścionka

VI–V wiek p.n.e.

złoto, kucie, gięcie

1 × 0,8 cm

Besoba, kurhan 11, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-790 А3-100

Okrągły w przekroju pręt tworzący formę w kształcie kropki.

The fragment of the ring

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, forging, bending

1 × 0.8 cm

Besoba, Burial mound 11, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-790 А3-100

From a rod round in cross-section, forming a figure in the form of a drop.

Фрагмент колечка

VI–V в. до н.э.

Золото, ковка, гнутье

1 × 0,8 см

Бесоба, курган 11, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-790 А3-100

Из округлого в сечении прута, образующего фигуру в виде капли.

Салпыншақтың бөлігі

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, қалыптама

1 × 0,4 см

Бесоба, 2-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-792 А3-102

Ортасында үлкен дөңгелек саңылауы бар, сфералық пішін.

Fragment zawieszki

VI–V wiek p.n.e.

złoto, sztanowanie

1 × 0,4 cm

Besoba, kurhan 2, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-792 А3-102

Paciorek o kulistym kształcie, gładki, z dużym otworem w środku.

The fragment of suspension

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, stamping

1 × 0.4 cm

Besoba, Mound 2, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-792 А3-102

Spherical shape, with a large rounded hole in the center.

Фрагмент подвески

VI–V вв. до н.э.

Золото, штамповка

1 × 0,4 см

Бесоба, курган 2, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-792 А3-102

Сферической формы, с крупным округлым отверстием по центру.

Жапсырма әшекей

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, тас, қалыптама

2,1 × 0,8 см

Сынтас, 3-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-795 А3-105

Күнгей диск тәрізді пішін, ортасында саңылауы бар. Ішкі бөлігі қатты ақ тастан жасалған, оның үстіңгі жағы алтын тамшылар дәнекерленген, қалыпталған алтын табақтармен жабылған. Жоғарғы бөлігінде үш сақина бар.

Naszywka

VI–V wiek p.n.e.

złoto, kamień, sztancowanie

2,1 × 0,8 cm

Syntas, kurhan 3, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-795 А3-105

W formie tarczy słonecznej, z otworem w środku. Wnętrze z litego białego kamienia pokrytego od zewnątrz złotem płatkowym z przylutowanymi złotymi kropkami. W górnej części dodane trzy pierścienie.

Stripe

The 6th - 5th centuries BC.

Gold, stone, stamping

2.1 × 0.8 cm

Syntas, Mound 3, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-795 А3-105

In the shape of a solar disk, with a hole in the center. The interior is made of solid white stone, which is covered on top with a stamped gold leaf with soldered gold drops. In the upper part there are three rings.

Нашивка

VI–V вв. до н.э.

Золото, камень, штамповка

2,1 × 0,8 см

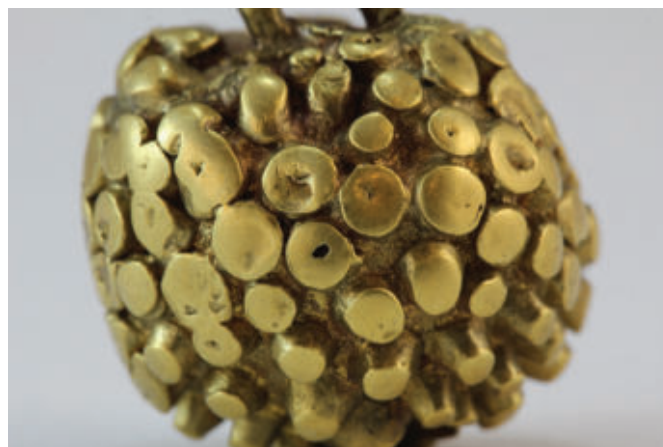
Сынтас, курган 3, Актыбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-795 А3-105

В форме солнечного диска, с отверстием по центру. Внутренняя часть сделана из твердого белого камня, которая сверху покрыта штампованным золотым листом с припаянными золотыми каплями. В верхней части имеются три колечка.

Моншақ

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, құйма, бүршіктеме

D – 1,6 см

Сынтас, 3-оба, Ақтөбе облысы

М.К. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-796 АЗ-106

Сыртқы бөлігі бүршік шарлармен дәнекерленген, дөңгелек пішінді.

Paciorek

VI –V wiek p.n.e.

złoto, odlew, granulacja

średnica 1,6 cm

Syntas, kurhan 3, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-796 АЗ-106

Okrągły paciorek z przylutowanymi na zewnętrznej powierzchni licznymi granulkami.

Bead

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, castings, granules

D = 1.6 cm

Syntas, Mound 3, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-796 АЗ-106

A rounded shape with grains soldered from the outside.

Бусина

VI–V вв. до н.э.

Золото, литье, зернь

D – 1,6 см

Сынтас, курган 3, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-796 АЗ-106

Округлой формы с напаяными с внешней стороны шариками зерни.

Әшекей

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, қалыптама

2,5 × 1,6 см

Сынтас, 5-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-797 А3-107

Ортасында үлкен дөңгелек саңылауы бар, көпқырлы, конус тәрізді пішінді.

Elementy dekoracyjne

V–IV wiek p.n.e.

złoto, sztańcowanie

2,5 × 1,6 cm

Syntas, kurhan 5, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-797 А3-107

W kształcie regularnych wielościanów z dużym otworem w środku.

Warwares

The 6th-5th centuries BC.

Gold, stamping

2.5 × 1.6 cm

Syntas, Mound 5, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-797 А3-107

Conical forms, polyhedral, with a large rounded hole in the center.

Ворворки

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

2,5 × 1,6 см

Сынтас, курган 5, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-797 А3-107

Конической формы, многогранные, с крупным округлым отверстием по центру.

Салпыншақтар

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, қалыптама

d – 0, 18 см

Бесоба, 8-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-791/1-13 АЗ-101/1-13

Салпыншақ екі жартысферадан дәнекерленіп, сфералық пішінде жасалған.

Zawieszki

VI–V wiek p.n.e.

złoto, sztańcowanie

średnica 0,18 cm

Besoba, kurhan 8, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-791/1-13 АЗ-101/1-13

Kuliste, lekko spłaszczone, gładkie, złożone z dwóch zespolonych półkul

Pendants

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, stamping

d = 0, 18 cm

Besoba, Mound 8, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-791 / 1-13 АЗ-101 / 1-13

Spherical shape, made of two welded together hemispheres.

Подвески

VI–V вв. до н.э.

Золото, штамповка

d – 0, 18 см

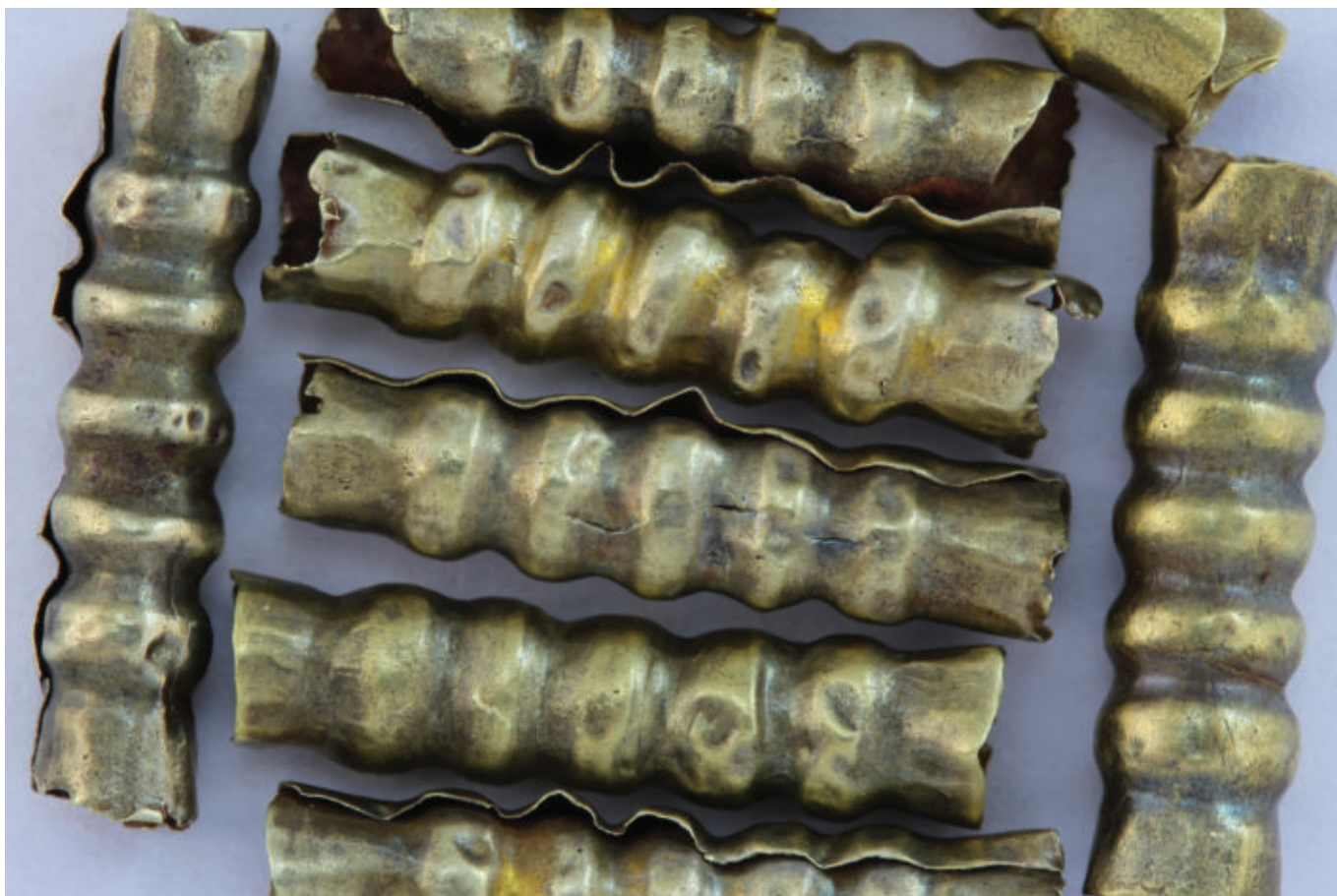
Бесоба, курган 8, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-791/1-13 АЗ-101/1-13

Сферической формы, сделаны из двух спаянных вместе полусфер.

Тігілмелі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

1) 1,9 × 0,8 см

2) 1,8 × 0,8 см

3) 2 × 0,8 см

4) 2 × 0,8 см

Бесоба, 2-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-793/1-9 АЗ-103/1-9

Алтын қаңылтырдан жасалған тігілмелі әшекейлер.

Апликаже

V–IV wiek p.n.e.

złoto, szłancowanie

1) 1,9 × 0,8 cm

2) 1,8 × 0,8 cm

3) 2 × 0,8 cm

4) 2 × 0,8 cm

Besoba, kurhan 2, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-793/1-9 АЗ-103/1-9

Podłużne, wykonane ze złotej blachy.

Pierces

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

1) 1.9 × 0.8 cm

2) 1.8 × 0.8 cm

3) 2 × 0.8 cm

4) 2 × 0.8 cm

Besoba, Mound 2, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-793/1-9 АЗ-103/1-9

Pierces sewn, longitudinal, made of gold leaf.

Проници

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

1) 1,9 × 0,8 см

2) 1,8 × 0,8 см

3) 2 × 0,8 см

4) 2 × 0,8 см

Бесоба, курган 2, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-793/1-9 АЗ-103/1-9

Проници нашивные, продольные, сделаны из золотого листа.

Салпыншақтар

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, қалыптама

D – 0,4

Бесоба, 2-оба, Ақтөбе облысы

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-794/1-5 А3-104/1-5

Салпыншақтар ұсақ, дөңгелек пішінді. Ортасында тігуге арналған саңылау бар.

Zawieszki

VI–V wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

średnica 0,4 cm

Besoba, kurhan 2, obwód aktobski

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-794/1-5 А3-104/1-5

Округле, lekko spłaszczone, niewielkie. W środku duży otwór umożliwiający przyszycie.

Pendants

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, stamping

D = 0.4

Besoba, Mound 2, Aktobe region

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-794 / 1-5 А3-104 / 1-5

Rounded shape, small. In the center there is a large hole for sewing.

Подвески

VI–V вв. до н.э.

Золото, штамповка

D – 0,4

Бесоба, курган 2, Актюбинская область

Раскопки М.К. Кадырбаева, Ж.К. Курманкулова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-794/1-5 А3-104/1-5

Округлой формы, мелкие. В центре имеется крупное отверстие для пришивания.

Салпыншақтар

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын

h – 19,8 см

Лебедевка, 6-оба, Батыс Қазақстан

А.А. Бисембаевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1360 БКОМ 8651/1

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1361 БКОМ 8651/2

Екі самай салпыншақтары қимасында жұмыр, тұтаспаған сақина түріндегі пішінді бейнелейтін көлемді имектен, соңғы жағы сақиналы «әрме тәрізді» алқадан тұрады, оған дәнекерленген шарлары бар екі алқа бекітілген. Алқаның аяқталған жерінде жартышар орналастырылған, оның бетінде бүршіктеу техникасымен салынған геометриялық суреттер бар. Шардың астынан ромб тәрізді бес салпыншақ бекітілген, олардың ұштарына бүршіктелген үш кішкентай шар дәнекерленген.

Wisior

VI–V wiek p.n.e.

złoto

wysokość 19,8 cm

Lebiediewka, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: A.A. Bisembaev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, przy inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1360 БКОМ 8651/1; ҚРҰМ УҚ тк2-1361 БКОМ 8651/2

Dwie ozdoby skroniowe składające się z: masywnego zapięcia w kształcie owalu wykonanego z pręta o okrągłym przekroju, gęsto splecionego łańcucha z drobnych ogniw zakończonego pierścieniem, do którego doczepiono łańcuszki z dolutowanymi gładkimi kulkami, podczepionej na końcu łańcucha półkuli pokrytej geometrycznym wzorem z granulek z motywem trójkątów. Do spodu półkuli przymocowano pięć romboidalnych zawieszek ozdobionych na końcach granulkami.

Pendants

The 6th – 5th centuries BC.

Gold

h = 19.8 cm

Lebedevka, Mound 6, West Kazakhstan region

Excavations of A.A. Bisembaev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1360 БКОМ 8651/1

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1361 БКОМ 8651/2

Two temporal pendants consist of a massive arch from a rounded rod, forming a figure in the form of an open ring, a «pigtail» chain with a ring at the end, to which are attached two chains with soldered balls. At the end of the string is a hemisphere with a geometric pattern on it, made in the technique of grains. From the bottom to the sphere are attached five diamond-shaped pendants, at the ends of which three balls of grain are soldered.

Подвески

VI–V вв. до н.э.

Золото

h – 19,8 см

Лебедевка, курган 6, Западно-Казакстанская область

Раскопки А.А. Бисембаева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1360 БКОМ 8651/1

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1361 БКОМ 8651/2

Две височные подвески состоят из массивной дужки из округлого в сечении прута, образующего фигуру в виде несомкнутого кольца, «косичковидной» цепочки с кольцом на конце, к которому прикреплены две цепочки с припаянными шариками. В конце цепочки находится полусфера с нанесенным на ней геометрическим рисунком, выполненным в технике зерни. Снизу к сфере крепятся пять ромбовидных подвесок, на концах которых припаяно три шарика зерни.

Салпыншақ сырға

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, соғу, бүкпе, бүршіктеме
4,5 × 2 см

Қырық оба II, 15-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, С.Ю. Гуцалов, А.А. Бисембаевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1370 БКОМ №8900/9

Пішіні конус тәрізді салпыншақ. Оның сыртқы беті бір-біріне тығыз орналастырылған бұрым тәрізді безендірілген сым орамымен жабылған. Қысқа ілгекті алқалардың астына сегіз тамшы тәрізді көлемді салпыншақ ілінген, олардың төменгі жағы бүршік шарлармен көркемделген.

Zawieszka do kolczyka

V–IV wiek p.n.e.

złoto, kucie, gięcie, granulacja

4,5 × 2 cm

Kiryk oba II, kurhan 15, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, S.Yu. Gutsalov i A.A. Bisembaev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1370 БКОМ №8900/9

Zawieszka o stożkowatym kształcie utworzonym z gęsto zwiniętych zwojów drutu na kształt warkoczyka. Od spodu przyłutowane ogniwa, a na nich zawieszono na krótkich łańcuszkach osiem masywnych wisiorów w kształcie kropli, o powierzchni zdobionej spiralnymi żłobieniami. U dołu wisiorów dodane kiście granulek.

Earring Pendant

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, forging, bending, granulation
4.5 × 2 cm

Kiryk oba II, Mound 15, Western Kazakhstan

Excavations of M.N. Sdykov, S.Yu. Gutsalov and A.A. Bisembaev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1370 БКОМ №8900/9

The suspension has a conical shape. Its outer surface is covered with closely spaced coils of wire, formed in the form of a pigtail. From below, eight large hang-shaped pendants were hung on short chain loops, decorated with granules from below.

Подвеска серьги

V–IV вв. до н.э.

Золото, ковка, гнутье, зернь

4,5 × 2 см

Қырық оба II, курган 15, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, С.Ю. Гуцалова, А.А. Бисембаева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1370 БКОМ №8900/9

Подвеска конической формы. Ее внешняя поверхность покрыта расположенными вплотную друг к другу витками проволоки, оформленной в виде косички. Снизу на коротких петельчатых цепочках было подвешено восемь массивных подвесок каплевидной формы, украшенных снизу шариками зерни.

Жапсырма әшекей

Ж.с.д. VI–V ғғ.

Алтын, қалыптама

2,5 × 1,5 см

Лебедевка, 6-оба, Батыс Қазақстан

А.А. Бисембаевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-1364/1-67 БКОМ №8651/3

Жиектері ішке қарай қайырылған, тегіс. Бет жағындағы бейне аңдық стильде жасалған. Тікбұрыш тәрізді пішіннің ішінде бұғының стилденген басы бейнеленген.

Naszywka

VI–V wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

2,5 × 1,5 cm

Lebiediewka, kurhan 6, obwód zachodniokazachstański

Wykopaliska: A.A. Bisembayev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚтк2-1364/1-67 БКОМ №8651/3

Naszywka płaska, z zaokrąglonymi brzegami. Wizerunek na powierzchni utrzymany w stylu animalistycznym. Stylizowana głowa jelenia wpisana w figurę o kształcie zbliżonym do prostokąta.

Stripe

The 6th – 5th centuries BC.

Gold, stamping

2.5 × 1.5 cm

Lebedevka, burial mound 6, West Kazakhstan region

Excavations of A.A. Bisembayev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚтк2-1364/1-67 БКОМ №8651/3

The stripe is flat, with bent edges. The image on the front surface is made in animal style. A stylized deer head is placed within the figure of the sub-rectangular shape.

Нашивка

VI–V вв. до н.э.

Золото, штамповка

2,5 × 1,5 см

Лебедевка, курган 6, Западно-Казакхстанская область

Раскопки А.А.Бисембаева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2-1364/1-67 БКОМ №8651/3

Плоская, с загнутыми внутрь краями. Изображение на лицевой поверхности выполнено в зверином стиле. В пределах фигуры под-прямоугольной формы размещена стилизованная головка оленя.

Сырға

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Алтын, паста, құйма, бүршіктеме, соғу, бүкте
1,4 × 1,8 см

Облавка I, 20-оба, Батыс Қазақстан

М.Н. Сдыков, С.Ю. Гуцалов, А.А. Бисембаевтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1369 БКОМ №8900/11

Сырға қимасында жұмыр, дөңгелек пішінді бейнелейтін көлемді имектен тұрады. Имектің төменгі жағына жиектері ұсақ бүршіктелген, пішіні доғал тәрізді ірі салпыншақ бекітілген. Доғал тәрізді пішін пастамен толтырылған. Оның төменгі жиектеріне биконикалық пішіндегі салпыншақтары бар ұсақ ілгектер орналастырылған. Салпыншақтардың үстінде ілуге арналған сым ілгек дәнекерленген, ал астында бүршік шарлар бекітілген.

Kolczyk

IV–III wiek p.n.e.

złoto, kucie, gięcie, odlew, granulacja, pasta szklana
1,4 × 1,8 cm

wykop I, kurhan 20, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.N. Sdykov, S.Yu. Gutsalov i A.A. Bisembaev
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1369 БКОМ №8900/11

Kolczyki w formie masywnego pierścienia z pręta o okrągłym przekroju uformowanego w kształt koła. W dolnej części zamocowana duża zawieszka złożona z poziomej belki i elementu o łukowym kształcie, pokrytego na krawędziach drobnymi granulkami. Belka i łukowy element wypełniony pastą szklaną. Poniżej, przy dolnej krawędzi małe pętelki, do których podwieszono na łańcuszkach po dwa dwustożkowe paciorki. Do paciorków przylutowane od góry ogniwa z drutu, u dołu kiście granulek.

Earring

The 4th – 3rd centuries BC.

Gold, paste, castings, granules, forging, bending
1.4 × 1.8 cm

Heading I, Mound 20, Western Kazakhstan

Excavations of M.N. Sdykov, S.Yu. Gutsalov and A.A. Bisembaev
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1369 БКОМ №8900/11

The earrings with a large shackle massive shackle from a round rod in the cross section, forming a figure in the form of a circle. At the bottom of the handle is attached a large pendant of an arc-shaped shape, covered at the edges with a fine grain. The arc-shaped figure is filled with paste. Below the sides are placed small loops with pendants of biconical form. A wire loop is soldered on top of the suspensions for hanging, rounded balls of granules are attached from below.

Серьга

IV–III вв. до н.э.

Золото, паста, литье, зернь, ковка, гнутье
1,4 × 1,8 см

Облавка I, курган 20, Западный Казахстан

Раскопки М.Н. Сдыкова, С.Ю. Гуцалова, А.А. Бисембаева
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1369 БКОМ №8900/11

Серьга с массивной дужкой из округлого в сечении прута, образующего фигуру в виде круга. Внизу к дужке крепится крупная подвеска дугообразной формы, покрытая по краям мелкой зернью. Дугообразная фигура заполнена пастой. Внизу по краям размещены мелкие петельки с подвесками биконической формы. Сверху подвесок припаяна проволочная петелька для подвешивания, снизу прикреплены округлые шарики зерни.

Моншақтар

Ж.с.д. IV ғ.
Алтын, қалыптама
1,5 × 1 см
Володарка I, 3-оба, Батыс Қазақстан
Г.В. Кушаевтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1368/1-9 БКОМ № 4832/2

Бет жағы кедір-бұдырлы екі жартысфералы бөліктен дәнекерленген, іші қуыс, биконикалық пішінді.

Paciorki

IV wiek p.n.e.
złoto, sztańcowanie
1,5 × 1 cm
Volodarka I, kurhan 3, obwód zachodniokazachstański
Wykopaliska: G.V. Kushaev
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1368/1-9 БКОМ № 4832/2

Puste w środku paciorki, lutowane z dwóch półkulistych połówek z falistą powierzchnią.

Beads

The 4th century BC.
Gold, stamping
1.5 × 1 cm
Volodarka I, mound 3, West Kazakhstan region
Excavations of G.V. Kushaev
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1368/1-9 БКОМ № 4832/2

Biconical, hollow, soldered from two hemispherical halves with a corrugated surface.

Бусы

IV в. до н.э.
Золото, штамповка
1,5 × 1 см
Володарка I, курган 3, Западно-Казахстанская область
Раскопки Г.В. Кушаева
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1368/1-9 БКОМ № 4832/2

Биконической формы, полые, спаянные из двух полусферических половинок с рифленой поверхностью.

Сырғалар

Ж.с.д. III–II ғғ.

Алтын, паста, құйма, соғу, бүкпе, бүршіктеме
1,3 × 1,8 × 3 см

Лебедевка, 6-оба, Батыс Қазақстан

В.А. Кригердің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1372/1,2 БКОМ № 4453/49

Сырға жұмыр имектен және жарты ай («ай сырға») тәрізді негізгі бөліктен тұрады. Сырғаның орталық бөлігі паста қондырылған дөңгелек қаспен безендірілген, ал оның жиектері бүршіктермен көмкерілген. Төменгі жағына бір шоқ ұсақ бүршіктер бекітілген.

Kolczyki

III–II wiek p.n.e.

złoto, pasta szklana, odlew, kucie, gięcie, granulacja

1,3 × 1,8 × 3 cm

Lebiediewka, kurhan 6, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: V.A. Krieger

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1372/1,2 БКОМ № 4453/49

Kolczyk złożony z kabłączka, powstałego z wygiętego w łuk pręta, i dekoracyjnej dolnej części w kształcie półksiężyca (ай сырға). Środkowa część kolczyka zdobiona zaokrąglonymi kasztami wypełnionymi pastą szklaną, o brzegach obramowanych granulkami. W dolnej części dodana kiść drobnych granulek.

Earrings

The 3rd – 2nd centuries BC.

Gold, paste, castings, forging, bending, granules
1.3 × 1.8 × 3 cm

Lebedevka, Mound 6, Western Kazakhstan

Excavations of V.A. Krieger

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1372/1,2 БКОМ № 4453/49

They consist of an arcuate arch and the main part in the form of a crescent («ai syrga»). The central part of the earring is decorated with rounded castes with paste inserts, its edges are framed with granules. In the lower part a cluster of fine grains is attached.

Серьги

III–II вв. до н.э.

Золото, паста, литье, ковка, гнутье, зернь

1,3 × 1,8 × 3 см

Лебедевка, курган 6, Западный Казахстан

Раскопки В.А. Кригера

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1372/1,2 БКОМ № 4453/49

Состоят из дугообразной дужки и основной части в виде полумесяца («ай сырға»). Центральная часть серьги украшена округлыми кастами с вставками пасты, ее края обрамлены зернью. В нижней части крепится гроздь мелкой зерни.

Сырғалар

Ж.с.д. III–II ғғ.

Алтын, паста, құйма, соғу, дәнекерлеу, бүктеу, бүршіктеме

1,7 × 2,2 × 1,5 см

Лебедевка V, 49-оба, Батыс Қазақстан

В.А. Кригердің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1373/1,2 БКОМ № 4459/44

Сырғалар жұмыр имектен және жарты ай («ай сырға») тәрізді негізгі бөліктен тұрады. Сырғаның орталық бөлігі паста қондырылған көптеген дөңгелек қастармен безендірілген, ал оның жиектері бүршіктермен көмкерілген.

Kolczyki

III–II wiek p.n.e.

złoto, pasta szklana, odlew, lutowanie, kucie, gięcie, granulacja

1,7 × 2,2 × 1,5 cm

Lebiedewka V, kurhan 49, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: V.A. Krieger

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1373/1, 2 БКОМ № 4459/44

Kolczyk złożony z kabłączka z wygiętego w łuk pręta i dekoracyjnej dolnej części w kształcie półksiężyca (ай сырға). Środkowa część kolczyka ozdobiono licznymi zaokrąglonymi kaskami wypełnionymi pastą szklaną, o brzegach obramowanych granulami.

Earrings

The 3rd – 2nd centuries BC.

Gold, paste, castings, forging, soldering, bending, granules

1.7 × 2.2 × 1.5 cm

Lebedevka V, Mound 49, Western Kazakhstan

Excavations of V.A. Krieger

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚ тк2-1373/1,2 БКОМ № 4459/44

They consist of an arcuate arch and the main part in the form of a crescent («ai syrga»). The central part of the earring is decorated with numerous rounded castes with paste inserts, the edges of which are framed with granules.

Серьги

III–II вв. до н.э.

Золото, паста, литье, ковка, пайка, гнутье, зернь

1,7 × 2,2 × 1,5 см

Лебедевка V, курган 49, Западный Казахстан

Раскопки В.А. Кригера

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚ тк2-1373/1,2 БКОМ № 4459/44

Состоят из дугообразной дужки и основной части в виде полумесяца («ай сырға»). Центральная часть серьги украшена многочисленными округлыми кастами с вставками пасты, края которых обрамлены зернью.

Жапсырма әшекейлер

Ж.с.д. VI–V ғғ.
Алтын, қалыптама
1,8 × 0,3 см
Лебедевка, 39-оба, Батыс Қазақстан
В.А. Кригердің қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ УҚтк2- 1366/1-161 БКОМ № 4453/50

Сыртқы беті кедір-бұдырлы, V-тәрізді бейнелі, созылықты түрдегі пішінді. Тігуге арналған үш саңылауы бар.

Naszywki

VI–V wiek p.n.e.
złoto, sztańcowanie
1,8 × 0,3 cm
Lebiediewka, kurhan 39, obwód zachodniokazachstański
Wykopaliska: V.A. Krieger
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1366/1-161 БКОМ № 4453/50

Plakietka w kształcie rozciągniętej litery V o falistej powierzchni z trzema otworami do przyszycia.

Stripes

The 6th – 5th centuries BC.
Gold, stamping
1.8 × 0.3 cm
Lebedevka, Mound 39, West Kazakhstan region
Excavations of V.A. Krieger
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМ УҚтк2- 1366/1-161 БКОМ № 4453/50 .

In the form of a stretched figure of V-shape with a corrugated surface. There are three holes for sewing.

Нашивки

VI–V вв. до н.э.
Золото, штамповка
1,8 × 0,3 см
Лебедевка, курган 39, Западный Казахстан
Раскопки В.А. Кригера
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ УҚтк2- 1366/1-161 БКОМ № 4453/50

В виде растянутой фигуры V-образной формы с рифленой поверхностью. Имеются три отверстия для пришивания.

Дөңгелек әшекейлер

Ж.с.д. IV ғ.

Алтын, күміс, құйма

1) 1,1 × 2,3 см

2) 1,1 × 2,7 см

Өркеш 1, 24-оба, Батыс Қазақстан

М.Қ. Қадырбаев, Ж.Қ. Құрманқұловтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-784/1,2 А3-95/1,2

Ортасында дөңгелек үлкен саңылауы бар конус тәрізді пішін. Бедерленбеген. Бір әшекейдің сыртқы беті қырланған.

Elementy dekoracyjne

IV wiek p.n.e.

złoto, srebro, odlew

1) 1,1 × 2,3 cm

2) 1,1 × 2,7 cm

Orkesz 1, kurhan 24, zachodni Kazachstan

Wykopaliska: M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-784/1, 2 А3-95/1, 2

Stożki z dużym zaokrąglonym otworem w środku. O fasetowanej powierzchni. Bez dodatkowych zdobień.

Warwares

The 4th century BC.

Gold, silver, castings

1) 1.1 × 2.3 cm

2) 1.1 × 2.7 cm

Orkesh 1, Mound 24, Western Kazakhstan

Excavations of M.K. Kadyrbaev, Zh.K. Kurmankulov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-784 / 1,2 А3-95 / 1,2

Conical shape, with a large rounded hole in the center. Not ornamented. One of the faces has a faceted surface.

Ворворки

IV в. до н.э.

Золото, серебро, литье

3) 1,1 × 2,3 см

4) 1,1 × 2,7 см

Өркеш 1, курган 24, Западный Казахстан

Раскопки М.К. Қадырбаева, Ж.К. Құрманқұлова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-784/1,2 А3-95/1,2

Конической формы, с крупным округлым отверстием по центру. Неорнаментированные. Одна ворворка имеет граненую поверхность.

Жапсырма әшекейлер

Ж.с.д. III–II ғғ.

Алтын, қалыптама

1) H – 1,5 см

2) H – 1 см

3) D – 1 см

Қособа, 9-оба, Батыс Қазақстан

Г.В. Кушаевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2- 1367/1-38 БКОМ №4445/6

1. Сызбалық түрде орындалған ұшатын құстың бейнесі сияқты жасалған, тегіс. Ұшқан құсты нобайы тәрізді орындалған, тегіс. Пішін қырынан көрсетілген, көзінің орнына саңылау жасалған. Қанаты тікбұрышты пішінде денесіне қарай еңістеліп орналастырылған. Құйрығы тарқатылған, аяқтары тік.

2. Сатылы пирамида түрінде жасалған, тегіс. Тігуге арналған үш саңылауы бар.

3. Өртүрлі жаққа жорғалаған екі жылан бейнеленген доғал пішінді тегіс фигура.

Naszywki

1. III–II wiek p.n.e.

2. złoto, sztancowanie

3. 1) wysokość 1,5 cm

2) wysokość 1 cm

3) wysokość 1 cm

Kosoba, kurhan 9, obwód zachodniokazachstański

Wykopaliska: G.V. Kushaev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ УҚ тк2-1367/1-38 БКОМ №4445/6

1) Płaska, w kształcie schematycznie ujętego ptaka w locie. Figura pokazana z profilu, otwór w miejscu oka. Prostokątne skrzydło ustawione pod kątem do ciała. Ogon rozpostarty, nogi proste. Na krawędziach przebite cztery otwory umożliwiające przyszyć.

2) Płaska, w kształcie schodkowej piramidy. Ma trzy otwory umożliwiające przyszyć.

3) Płaska, w kształcie dwóch pełzających w przeciwnych kierunkach, spiralnie skręconych węży, tworzących owalny kształt. Węże ukazano schematycznie, z profilu. W miejscu oczu zwierząt otwór umożliwiający przyszyć.

Stripes

The 3rd – 2nd centuries BC.

Gold, stamping

1) H - 1.5 cm

2) H - 1 cm

3) H - 1 cm

Kos-oba, Mound 9, West Kazakhstan region

Excavations of G.V. Kushaev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ УҚтк2- 1367/1-38 БКОМ №4445/6

1. The stripes are flat, made in the form of a schematically executed flying bird. The figure is shown in profile and an opening is made in place of the eye. The rectangular wing is placed at an angle to the body. The tail is loose and legs are straight.

2. The stripes are flat, executed in the form of a stepped pyramid. There are three holes for sewing.

3. The stripes are flat, executed in the form of two creeping snakes in different directions, forming a figure of an oval shape. The snakes are shown schematically, in the profile, instead of the eye a hole for sewing is made.

Нашивки

III–II вв. до н.э.

Золото, штамповка

1) H –1,5 см

2) H –1 см

3) D – 1 см

Кос-оба, курган 9, Западный Казахстан

Раскопки Г.В. Кушаева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ УҚтк2- 1367/1-38 БКОМ №4445/6

1. Плоская, выполнена в виде схематично выполненной летящей птицы. Фигура показана в профиль, вместо глаза выполнено отверстие. Крыло прямоугольной формы размещено под наклоном к телу. Хвост распушен, ноги прямые.

2. Плоская, выполнена в виде ступенчатой пирамидки. Имеются три отверстия для пришивания.

3. Плоская, выполнена в виде двух ползущих в разные стороны змей, образующих фигуру овальной формы. Змеи показаны схематично, в профиль, вместо глаза выполнено отверстие для пришивания.

Тігілмелі әшекейлер

Ж.с.д. III–II ғғ.

Алтын, қалыптама

1) 1 × 0,5 см

2) 2 × 1,8 см

3) h – 1 см

4) d – 0,5 см

Қособа, 7-оба, Батыс Қазақстан

Б.Ф. Железчиковтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № УҚТК2-1371/1-79 БКОМ №3556/39

Жиіктері ішке бүгілген, тегіс. Тігуге арналған саңылауы бар. Бұйымның пішіні әртүрлі: шеңбер, көпқырлы, жылан мен қосқар мүсінді.

Naszywki

III–II wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

1) 1 × 0,5 cm

2) 2 × 1,8 cm

3) wysokość 1 cm

4) średnica 0,5 cm

Kosoba, kurhan 7, obwód zachodniokazachstański

Wykopaliska: B.F. Zhelezchikov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. УҚТК2-1371/1-79 БКОМ No. 3556/39

Płaskie, z brzegami zagiętymi do wewnątrz. Z otworami umożliwiającymi przyszycie. Kształt obiektów zróżnicowany: okrąg, wielościan, przedstawienia żmii i owcy.

Stripes

The 3rd – 2nd centuries BC.

Gold, stamping

1) 1 × 0.5 cm

2) 2 × 1.8 cm

3) h–1 cm

4) d–0.5 cm

Kosoba, Mound 7, West Kazakhstan region

Excavations of B.F. Zhelezchikov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № УҚТК2-1371 / 1-79 БКОМ No. 3556/39

The stripes are flat, and the edges are bent to turn. There are holes for sewing. The form of the products is diverse: a circle, a polyhedron, protons of snakes and sheep.

Нашивки

III–II вв. до н.э.

Золото, штамповка

1) 1 × 0,5 см

2) 2 × 1,8 см

3) h – 1 см

4) d – 0,5 см

Кособа, курган 7, Западно-Казakhstanская область

Раскопки Б.Ф. Железчикова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № УҚТК2-1371/1-79 БКОМ №3556/39

Плоские, края загнуты вовнутрь. Имеются отверстия для пришивания. Форма изделий разнообразная: круг, многогранник, протомы змей и барана.

Қазбадан кейінгі көрініс. Аралтөбе обасы
View after excavation. The mound Araltobe
Вид после раскопок. Курган Аралтөбе

Темір қылыш. Аралтөбе обасы
An iron sword. The mound Araltobe
Железный меч. Курган Аралтөбе

*Жерлеу құрылымын қайта жаңғырту. Аралтөбе обасы
Reconstruction of the funerary structure. The mound Araltobe
Реконструкция погребального сооружения. Курган Аралтөбе*

Қайта жаңғыртылған жауынгердің бет-әлпеті. Орындаған Е.В. Веселовская
Anthropological reconstruction of the warrior's appearance. Completed by E.V. Veselovskaya
Антропологическая реконструкция облика воина. Выполнена Е.В. Веселовской

Жауынеердің қайта жаңғыртылған киімі. Жаңғыртпа авторы З. Самашев, орындаған Қ. Алтынбеков
Reconstruction of a warrior's costume. The author of the reconstruction is Z. Samashev, performed by K. Altynbekov
Реконструкция костюма воина. Автор реконструкции З. Самашев, выполнена К. Алтынбековым

Тігілмелі әшекейлер

Ж.с.д. II ғ.

Алтын, қалыптама

1 × 0,9 см

Аралтөбе, Атырау облысы

З. Самашевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-947/1-8 АЗ-108/1-8

Сатылы пирамида түрінде жасалған, тегіс. Тігуге арналған үш саңылауы бар.

Naszywki

II wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

1,0 × 0,9 cm

Araltobe, obwód atyrauski

Wykopalska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-947/1-8 АЗ-108/1-8

Płaskie, w formie schodkowych piramid. W każdej po trzy otwory umożliwiające przyszyście.

Stripes

The 2nd century BC.

Gold, stamping

1 × 0.9 cm

Araltobe, Atyrau region

Excavations of Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-947 / 1-8 АЗ-108 / 1-8

The stripes are flat, made in the form of a stepped pyramid. There are three holes for sewing.

Нашивки

II в. до н.э.

Золото, штамповка

1 × 0,9 см

Аралтөбе, Атырауская область

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-947/1-8 АЗ-108/1-8

Плоские, выполнены в виде ступенчатой пирамидки. Имеются три отверстия для пришивания.

Жылан тәрізді әшекейлер

Ж.с.д. II ғ.

Алтын, қалыптама

1,1 × 0,8 см

Аралтөбе, Атырау облысы

З. Самашевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-948/1-4 АЗ-109/1-4

Бастары қарама-қарсы жаққа бағытталған, бір-бірімен байланыстырылған екі жылан түрінде жасалған тегіс әшекей. Жыландардың денесі тамшы тәрізді пішінді бейнелейтін ілгекті құрайды. Көздері ұсақ дөңгелек саңылаулар секілді жасалған. Жиектері ішке қайырылған.

Plakietki z kształcie węży

II wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

1,1 × 0,8 cm

Araltobe, obwód atyrauski

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-948/1-4 АЗ-109/1-4

Płaskie, w kształcie dwóch połączonych ze sobą węży z głowami zwróconymi w przeciwnych kierunkach. Korpusy węży tworzą pętle w kształcie kropli. Zamiast oczu małe otworki. Krawędzie plakietek zaginane.

Plaques in the form of snakes

The 2nd century BC.

Gold, stamping

1.1 × 0.8 cm

Araltobe, Atyrau region

Excavations of Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-948 / 1-4 АЗ-109 / 1-4

The plaques are flat, executed in the form of two connected two snakes, oriented heads in opposite directions. The bodies of snakes form loops that form a drop-shaped shape. The eyes are made in the form of small round holes. With curved edges.

Бляшки в виде змей

II в. до н.э.

Золото, штамповка

1,1 × 0,8 см

Аралтөбе, Атырауская область

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-948/1-4 АЗ-109/1-4

Плоские, выполнены в виде двух соединенных вместе двух змей, ориентированных головами в противоположные стороны. Тела змей образуют петли, образующие фигуры каплевидной формы. Глаза выполнены в виде мелких округлых отверстий. С загнутыми внутрь краями.

Тігілмелі әшекейлер

Ж.с.д. II ғ.
Алтын, қалыптама
6,2 × 2,7 см
Аралтөбе, Атырау облысы
З. Самашевтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМтк1-949/1-4 АЗ-110/1-4

Тегіс, көлемді, ромб тәрізді пішін. Тігуге арналған төрт саңылауы бар.

Naszywki

II wiek p.n.e.
złoto, sztancowanie
6,2 × 2,7 cm
Araltobe, obwód atyrauski
Wykopaliska: Z. Samashev
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-949 /1-4 АЗ-110/1-4

Płaskie, duże, o romboidalnym kształcie. W narożnikach cztery otwory umożliwiające przyszyć.

Stripes

The 2nd century BC.
Gold, stamping
6.2 × 2.7 cm
Araltobe, Atyrau region
Excavations of Z. Samashev
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМтк1-949 /1-4 АЗ-110 / 1-4

Rhombic form, flat, large. There are four holes for sewing.

Нашивки

II в. до н.э.
Золото, штамповка
6,2 × 2,7 см
Аралтөбе, Атырауская область
Раскопки З. Самашева
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМтк1-949/1-4 АЗ-110/1-4

Ромбической формы, плоские, крупные. Имеются четыре отверстия для пришивания.

Тігілмелі әшекейлер

Ж.с.д. II ғ.

Алтын, қалыптама

d – 1,6 см

Аралтөбе, Атырау облысы

З. Самашевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-950/1-4 АЗ-111/1-4

Жиектері ішке қайырылған, тегіс, дөңгелек пішін. Жиектерінде тігуге арналған екі саңылау бар.

Naszywki

II wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

średnica 1,6 cm

Araltobe, obwód atyrauski

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-950/1-4 АЗ-111/1-4

Płaskie, okrągłe, z zagiętymi krawędziami. Na brzegach dwa otwory umożliwiające przyszyście.

Stripes

The 2nd century BC.

Gold, stamping

d = 1.6 cm

Araltobe, Atyrau region

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-950 / 1-4 АЗ-111 / 1-4

Rounded, flat, with curved edges. On the edge there are two holes for sewing.

Нашивки

II в. до н.э.

Золото, штамповка

d – 1,6 см

Аралтөбе, Атырауская область

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-950/1-4 АЗ-111/1-4

Округлой формы, плоские, с загнутыми внутрь краями. По краю имеются два отверстия для пришивания.

ДАЛА ӘМІРШІЛЕРІНІҢ БҮЛІК НЫШАНДАРЫ

A SYMBOL OF POWER OF THE STEPPE RULERS

СИМВОЛИКА ВЛАСТИ СТЕПНЫХ ПРАВИТЕЛЕЙ

Бір-біріне қарама-қарсы қойылған екі таутеке мен құстың бастарынан тұратын геральдикалық композиция түріндегі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

2,4 × 1,4 см

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1850/1-11 АЗ-204/1-11

Әшекейдің ортасында қанаттары таутекенің басына ұласқан ұшып бара жатқан құстың (сұңқар?) бейнесі орналасқан. Құс басы шағындау, тік келген өткір тұмсықты, құйрығы төрт тілік түрінде көрсетілген. Таутекенің бастары қырынан бейнеленген. Өзі жалпылама түрде, тек көзі мен тұмсығы жақсы бейнеленген. Мүйіздері кедір-бұдырлы.

Plakieta w formie kompozycji heraldycznej złożonej z dwóch głów kozic i ptaków

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane

2,4 × 1,4 cm

Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1850/1-11 АЗ-204/1-11

W centrum plakiety wyobrażenie ptaka w locie (sokoła?), którego skrzydła przechodzą w głowy kozic. Ptak przedstawiony jako zwierzę o małej głowie, prostym, ostro zakończonym dziobie i krótkim ogonie dzielonym na cztery części. Głowy kozic przedstawione z profilu w sposób uproszczony, z wyraźnie zaznaczonym jedynie konturem oczu i nozdrzy. Rogi żłobkowane.

Decoration in the form of a heraldic composition from the opposing heads of two mountain goats and birds

The 5th – 4th centuries BC

Gold, castings

2,4 × 1,4 cm

Taldy II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1850/1-11 АЗ-204/1-11

In the center of the plaque is a figure of a flying bird (a falcon?), whose wings pass into the heads of mountain goats. The bird is shown with a small head and a straight pointed beak, the short tail has four sections. The image of the heads of mountain goats is given in the profile. It is generalized, only the outlines of the eyes and nostrils are well shown. Horns are corrugated.

Украшения в виде геральдической композиции из противопоставленных голов двух горных козлов и птицы

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

2,4 × 1,4 см

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан

Инв. № ҚРҰМтк1-1850/1-11 АЗ-204/1-11

В центре бляшки расположена фигура летящей птицы (сокол?), крылья которой переходят в головки горных козлов. Птица показана с небольшой головкой и прямым острым клювом, короткий хвост имеет четыре сечения. Изображение головок горных козлов дано в профиль. Оно дано обобщенно, хорошо только показаны очертания глаз и ноздрей. Рога рифленые.

Бүркіт бейнелі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

3,7 × 2,2 см

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1851/1-13 АЗ-205/1-13

Басын арқасына қарай бұрып тұрған бүркіт бейнеленген алтын әшекейлер. Қалыпқа құйып жасалынған. Бүркіттің басы бір қырынан көрсетілген, тұмсығы ілмек тәрізді және көзі дөңгелек. Денесінің қалған бөлігі кескінді түрде суреттелген.

Plakiety w kształcie orłów

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztancowane

3,7 × 2,2 cm

Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1851/1-13 АЗ-205/1-13

Plakiety w formie orłów z odwróconymi głowami. Głowa orła ukazana z profilu z wyraźnie haczykowatym dziobem, oczy zaokrąglone. Pozostałe części korpusu ukazane schematycznie.

Plaques in the form of an eagle

The 5th – 4th centuries BC

Gold, stamping

3,7 × 2,2 cm

Taldy II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1851/1-13 АЗ-205/1-13

The plaques in the form of an eagle with a wrapped head. The eagle's head is shown in profile with a distinct hook-shaped beak, eyes of a rounded shape. Another part of the body is shown schematically.

Бляшки в виде орла

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

3,7 × 2,2 см

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1851/1-13 АЗ-205/1-13

Бляшки в виде фигуры орла с обернутой назад головой. Голова орла показана в профиль с выраженным крючковидным клювом, глаза округлой формы. Остальная часть тела показана схематично.

Бүктетілген мысық тұқымдас жыртқыш бейнелі әшекей

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

1,7 × 1,4 см

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1852 АЗ-206

Көлемді. Жыртқыштың мүсіні ашық сақина пішінінде жасалған. Дене тұрқы біркелкі жуандықта сомдалған, басы және денесінің алдыңғы бөлігі бір шама көлемдірек. Аяқтары бүгулі қалыпта және аяғының ұштары дөңгелек етіп бедерленген. Көзі және танауы осылай шағын шеңбер түрінде бейнеленген. Басы ықшам және төртбұрыш пішінді. Аузы ашық. Құлағы тамшы пішіндес. Құйрығы жіңішке, ұзын және ұшы дөңгеленіп бедерленген.

Plakietka-aplikacja w formie drapieżnego kota

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane

1,7 × 1,4 cm

Taldy – II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1852 АЗ-206

Sylwetka zwierzęcia wygięta, układa się w otwarty pierścień. Korpus o jednostajnej grubości poza masywniejszą przednią częścią i głową. Nogi zgięte, zakończone zaokrąglonymi nacięciami o wyraźnych brzegach. W ten sam sposób, ale mniejszym nacięciem, zaznaczono oko i nozdrze. Głowa mała, kwadratowa. Paszcza otwarta. Uszy łezkowate. Ogon wąski, długi, zakończony okrągłym nacięciem.

Stripe in the form of a feline predator

The 5th – 4th centuries BC

Gold, castings

1,7 × 1,4 cm

Taldy-II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1852 АЗ-206

Three-dimensional. The figure of the animal forms an open ring. The body has almost one thickness, a slightly more massive image of the front of the body and the head. Legs are bent, end with rounded notches with a prominent edge. In the same way, but smaller, the eye and nostril are performed. Head small, square. The mouth is ajar. The ear is teardrop shaped. The tail is narrow, long and ends with a round notch.

Нашивка в виде фигуры кошачьего хищника

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

1,7 × 1,4 см

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1852 АЗ-206

Объемная. Фигура животного образует несомкнутое кольцо. Тело имеет практически одну толщину, немного более массивными изображены передняя часть тела и голова. Ноги согнуты, заканчиваются округлыми выемками с выделенным бортиком. Таким же образом, но меньших размеров, выполнены глаз и ноздря. Голова небольшая, квадратная. Пасть приоткрыта. Ухо каплевидной формы. Хвост узкий, длинный, заканчивается также округлой выемкой.

Кісе белдіктің әшекейлері

Ж.с.д. VII–VI ғғ.

Алтын, қалыптау

1,44 × 1,3 см

Талды II, 5-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1860/1-82 АЗ-214/1-82

Әшекей төртбұрыш пішінді. Әшекейдің бетінде төрт мысық тектес жыртқыштар бейнеленген. Жыртқыштар жұптаса орналасқан және бір жақ қырынан суреттелген. Кейбір бөлшектер анық көрінбейді.

Klamry do pasów

przełom VII i VI wieku p.n.e.

złoto sztańcowane

1,44 × 1,3 cm

Taldy – II, kurhan 5, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1860/1-82 АЗ-214/1-82

W kształcie kwadratu. Na wierzchu wyobrażenie czterech drapieżnych kotów, ustawionych parami jedna nad drugą. Zwierzęta ukazane z profilu. Przedstawienie uogólnione.

Clips from belt of belts

The turn of the 7th – 6th centuries BC

Gold, stamping

1,44 × 1,3 cm

Taldy-II, Mound 5, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1860/1-82 АЗ-214/1-82

Square shape. On the front surface there is an image of four feline predators. They are arranged in pairs one above the other. Animals are depicted in profile. The details are not clear.

Обоймы от портупейных ремней

Рубеж VII – VI в. до н.э.

Золото, штамповка

1,44 × 1,3 см

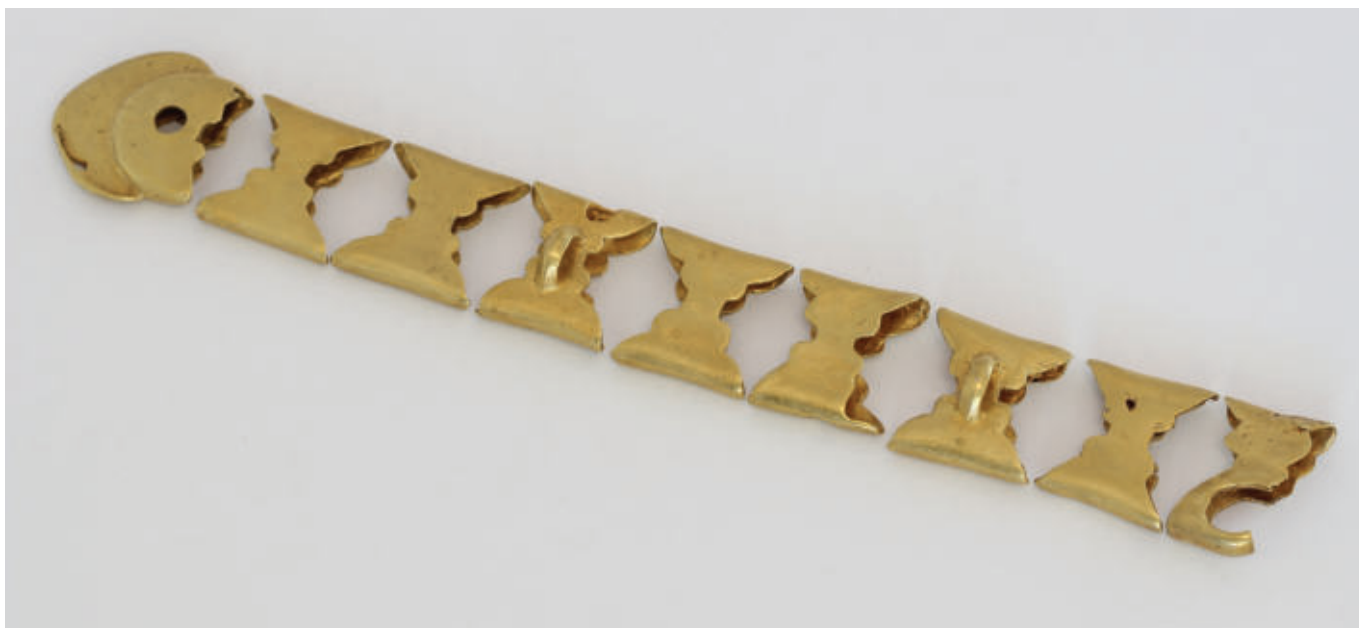
Талды-II, курган 5, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1860/1-82 АЗ-214/1-82

Квадратной формы. На лицевой поверхности имеется изображение четырех кошачьих хищников. Они расположены попарно друг над другом. Животные изображены в профиль. Детали нечеткие.

Белдіктің әшекейлі құрсаулық бөлшектері

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

- 1) 2,6 × 2,5 см
- 2) 2,2 × 2,9 см
- 3) 2,1 × 2,9 см
- 4) 2,2 × 2,9 см
- 5) 2,2 × 2,8 см
- 6) 2,2 × 2,9 см
- 7) 2,2 × 2,8 см
- 8) 2,2 × 2,9 см
- 9) 2,3 × 1,6 см

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ тк1-1861/1-9 АЗ-215/1-9

Әскери белдіктің бөлшектері – өте сирек кездесетін археологиялық жәдігер. Белдік Х-тәрізді сегіз жапсырмалар мен ұштықтан тұрады. Сыртқы сипатына қарағанда, қапсырманы қайта өңдеуі мүмкін.

Belt

The 5th – 4th centuries BC

Gold, castings

- 1) 2,6 × 2,5 cm
- 2) 2,7 × 2,9 cm
- 3) 2,1 × 2,9 cm
- 4) 2,2 × 2,9 cm
- 5) 2,2 × 2,8 cm
- 6) 2,2 × 2,9 cm
- 7) 2,2 × 2,8 cm
- 8) 2,2 × 2,9 cm
- 9) 2,3 × 1,6 cm

Taldy II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ тк1-1861/1-9 АЗ-215/1-9

Details of the combat belt are a rather rare kind of archaeological finds. The belt consisted of eight X-shaped clips and a tip, which, judging by external features, may have been altered from a buckle-fastener.

Pas

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane

- 1) 2,6 × 2,5 cm
- 2) 2,7 × 2,9 cm
- 3) 2,1 × 2,9 cm
- 4) 2,2 × 2,9 cm
- 5) 2,2 × 2,8 cm
- 6) 2,2 × 2,9 cm
- 7) 2,2 × 2,8 cm
- 8) 2,2 × 2,9 cm
- 9) 2,3 × 1,6 cm

Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1861/1-9 АЗ-215/1-9

Elementy pasa bojowego stanowią rzadkość wśród znalezisk archeologicznych. Pas składał się z ośmiu segmentów w kształcie litery X i końcówki, która, sądząc po jej cechach zewnętrznych, mogła powstać z przerobionej klamry.

Пояс

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

- 1) 2,6 × 2,5 см
- 2) 2,7 × 2,9 см
- 3) 2,1 × 2,9 см
- 4) 2,2 × 2,9 см
- 5) 2,2 × 2,8 см
- 6) 2,2 × 2,9 см
- 7) 2,2 × 2,8 см
- 8) 2,2 × 2,9 см
- 9) 2,3 × 1,6 см

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ тк1-1861/1-9 АЗ-215/1-9

Детали боевого пояса – довольно редкий вид археологических находок. Пояс состоял из восьми Х-видных обойм и наконечника, который, судя по внешним особенностям, возможно, переделан из бляхи-застежки.

Әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

- 1) 1,8 × 1,2 × 0,8 см
- 2) 1,4 × 0,9 × 0,7 см
- 3) 1,4 × 0,9 × 0,7 см
- 4) 1,3 × 0,9 × 0,8 см
- 5) 1,3 × 0,8 × 0,6 см

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ тк1-1863/1-5 АЗ-217/1-5

Арасындағы біршама көлемді әшекей ақбөкеннің басы бейнесінде безендірілген. Дөңкейген бет келбеті, дөңгеленген көздері және бедерленген мүйіздері анық көрінеді. Қалған әшекейлерді төрт барыстың сұлбасы суреттелген. Бұйымдардың көлемі өте ұсақ болғанына қарамастан бейнелер жақсы бедерленгендіктен анық көрінеді. Аңдар бір қырынан бейнеленген. Қысқа, әрі көлемді басы, қайратты кекілі, тарамыс денесі, біріктірілген аяқтары және ұзын құйрығы көрсетілген. Аузы ашық, төменгі және жоғарғы азулары өткір. Құлақтары тамшы пішіндес. Аяғының тырнақтары көлемді, өткір және ұшы аздап қайрылған. Құйрығының ұшы қайырылған.

Elementy broni

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane

- 1) 1,8 × 1,2 × 0,8 см
- 2) 1,4 × 0,9 × 0,7 см
- 3) 1,4 × 0,9 × 0,7 см
- 4) 1,3 × 0,9 × 0,8 см
- 5) 1,3 × 0,8 × 0,6 см

Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1863/1-5 АЗ-217/1-5

Największy obiekt zdobią przedstawienia głów suhaka stepowego (gatunek ssaka kopytnego z rodziny wołowatych). Garbaty pysk, zaokrąglone oczy i żłobkowane rogi wyraźnie zaznaczone. Na powierzchni pozostałych elementów widoczne przedstawienie czterech tygrysów ustawionych w rzędzie. Mimo nadzwyczaj małych rozmiarów obiektów, zdobienia wykonane szczegółowo i dobrze widoczne. Zwierzęta ukazane z profilu. Mała, masywna głowa, silny kłęb, smukły korpus, złączone nogi i długi ogon. Pysk rozchylony z widocznymi kłami. Ucho łezkowate. Łapy zakończone ostrymi pazurami. Czubek ogona skręcony w spiralę na końcu.

Warwares

The 5th – 4th centuries BC

Gold, castings

- 1) 1,8 × 1,2 × 0,8 cm
- 2) 1,4 × 0,9 × 0,7 cm
- 3) 1,4 × 0,9 × 0,7 cm
- 4) 1,3 × 0,9 × 0,8 cm
- 5) 1,3 × 0,8 × 0,6 cm

Taldy-II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ тк1-1863/1-5 АЗ-217/1-5

The largest object is decorated with saiga heads. The hump-nosed muzzle, a rounded eye and a horn with a corrugated surface are clearly fixed. On the surface of the remaining piles there is a string of four tigers. Despite the extremely small size of objects, images are executed in detail and viewed very well. An animals are depicted in profile. Shown a short massive head, a powerful withers, a lean body, legs together, a long tail. The mouth is ajar, top and bottom – along a pointed canine. The ear is teardrop shaped. On the legs are large pointed claws, slightly rounded, the extreme ones are oriented with endings towards each other. The tail forms a spiral at the end.

Ворворки

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

- 1) 1,8 × 1,2 × 0,8 см
- 2) 1,4 × 0,9 × 0,7 см
- 3) 1,4 × 0,9 × 0,7 см
- 4) 1,3 × 0,9 × 0,8 см
- 5) 1,3 × 0,8 × 0,6 см

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ тк1-1863/1-5 АЗ-217/1-5

Наиболее крупный предмет украшен головками сайгаков. Отчетливо фиксируется горбоносая морда, округлый глаз и рог с рифленой поверхностью. На поверхности остальных ворворок изображена вереница из четырех тигров. Несмотря на чрезвычайно небольшие размеры предметов, изображения выполнены детально и просматриваются очень хорошо. Животные изображены в профиль. Показаны короткая массивная голова, мощная холка, поджарое тело, сведенные вместе ноги, длинный хвост. Пасть приоткрыта, сверху и снизу – по заостренному клыку. Ухо каплевидной формы. На ногах крупные острые когти, немного закругленные, крайние при этом ориентированы окончаниями друг к другу. Хвост образует на окончании спираль.

Қапсырма

Ж.с.д. V–IV ғғ.
Алтын, қалыптама
4,39 × 2,43 см
Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан
А.З. Бейсеновтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМтк1-1867 АЗ-221

Қапсырма S-тәрізді пішінді. Беті полиморфты өрнектермен безендірілген.

Plakieta

V–IV wiek p.n.e.
złoto sztancowane
4,39 × 2,43 cm
Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan
Wykopaliska: A.Z. Beisenov
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1867 АЗ-221

Plakieta w kształcie litery S. Wierzch zdobiony ornamentem polimorficznym.

Plaque

The 5th – 4th centuries BC
Gold, stamping
4,39 × 2,43 cm
Taldy II, Mound 2, Central Kazakhstan
Excavations by A.Z. Beisenov
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМтк1-1867 АЗ-221

The plaque has an S-shape. The front side is decorated with polymorphic ornament.

Бляха

V–IV вв. до н.э.
Золото, штамповка
4,39 × 2,43 см
Талды II, курган 2, Центральный Казахстан
Раскопки А.З. Бейсенова
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМтк1-1867 АЗ-221

Бляха имеет S-образную форму. Лицевая сторона украшена полиморфным орнаментом.

Мысық тектес жыртқыш бейнесіндегі әшекейлер

Ж.с.д. VII–VI ғғ.

Алтын, құйма

1) 1,65 × 2,25 см

2) 1,73 × 2,32 см

Талды II, 5-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1868/1-8 АЗ-222/1-8

Мысық тұқымдас жыртқыштар силуэтті түрде, қырынан берілген. Ол жалпылама түрде берілген, оймыштау әдісі мүлде қолданылмаған, көздері және танауы әлсіз ғана бедерленген, аяқтары біріктіріліп, секіргелі тұрған кейіпте бейнеленген.

Plakietki w kształcie drapieżnego kota

przełom VII i VI wieku p.n.e.

złoto odlewane

1) 1,65 × 2,25 cm

2) 1,73 × 2,32 cm

Taldy II, kurhan 5, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1868/1-8 АЗ-222/1-8

Sylwetka zwierzęcia przedstawiona z profilu, uproszczona, niemal zupełnie pozbawiona grawerowanych szczegółów, poza zarysem oczu i słabo zaznaczonych nozdrzy. Nogi połączone – zwierzę oddane w pozie przed skokiem.

Plaques in the form of a cat predator image

The turn of the 7th – 6th centuries BC

Gold, castings

1) 1,65 × 2,25 cm

2) 1,73 × 2,32 cm

Taldy II, Mound 5, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1868/1-8 АЗ-222/1-8

The figure is silhouette in profile. It is generalized, almost completely absent engraving, only the outlines of the eyes and nostrils are weakly marked, the legs are joined together – the pose of the animal before the jump.

Бляшки в виде изображения кошачьего хищника

Рубеж VII–VI вв. до н.э.

Золото, литье

1) 1,65 × 2,25 см

2) 1,73 × 2,32 см

Талды II, курган 5, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1868/1-8 АЗ-222/1-8

Изображение фигуры силуэтное, в профиль. Оно дано обобщенно, почти полностью отсутствует гравировка, слабо намечены лишь очертания глаз и ноздрей, ноги соединены вместе – поза животного перед прыжком.

Сырға

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма, бүршіктеме

2,27 × 1,6 см

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1869 АЗ-223

Жуан алтын сымнан жасалған, ашық сақина түріндегі сырғалығы бар сырға. Сырғалықтың төменгі жағына, тысы ұсақ түйіршіктермен көмкерілген конус пішінді салпыншақ бекітілген. Конустың табанында жіп өтетін тесігі бар төрт тоғасы бар.

Kolczyk

V–IV wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie, granulowanie

2,27 × 1,6 cm

Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Wykopaliska: A.Z. Beisenov

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1869 АЗ-223

Kolczyk złożony z masywnego kabłączka zrobionego z pręta o kolistym przekroju, tworzącego otwarty pierścień. W dolnej części przymocowana stożkowa zawieszka pokryta drobnymi granulkami. Zaokrąglona powierzchnia stożka wzdłuż krawędzi zdobiona małymi otworami o nieregularnym obrysie.

Earring

The 5th – 4th centuries BC

Gold, casting, granulation

2,27 × 1,6 cm

Taldy-II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1869 АЗ-223

Earring with a massive bow of rounded in the cross section of the rod, forming a figure in the form of an open ring. At the bottom of the shackle is attached a large suspension cone shaped, covered with fine grains. On the rounded area of the cone along the edge there are small holes with uneven outlines.

Серьга

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье, зернь

2,27 × 1,6 см

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1869 АЗ-223

Серьга с массивной дужкой из округлого в сечении прута, образующего фигуру в виде несомкнутого кольца. Внизу к дужке крепится крупная подвеска конусовидной формы, покрытая мелкой зернью. На округлой площадке конуса по краю размещены мелкие отверстия с неровными очертаниями.

Тігілмелі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.
Алтын, қалыптама
d – 0,55 см
Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан
А.З. Бейсеновтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМтк1-1878/1-2312 А3-231/ 1-2312

Tiғyre арналған екі тесігі бар, дөңгелек пішінді алтын әшекейлер.

Апликаcje

V–IV wiek p.n.e.
złoto sztancowane
średnica 0,55 cm
Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan
Wykopaliska: A.Z. Beisenov
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ тк1-1878/1-2312 А3-231/1-2312

Okrągłe, z otworami umożliwiającymi przyszyć.

Pierce

The 5th – 4th centuries BC
Gold, stamping
d – 0,55 cm
Taldy II, Mound 2, Central Kazakhstan
Excavations by A.Z. Beisenov
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. No. ҚРҰМтк1-1878/1-2312 А3-231/1-2312

Round shape with holes for sewing.

Проници

V–IV вв. до н.э.
Золото, штамповка
d – 0,55 см
Талды II, курган 2, Центральный Казахстан
Раскопки А.З. Бейсенова
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМтк1-1878/1-2312 А3-231/1-2312

Округлой формы с отверстиями для пришивания.

Моншақтар

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Тас

Талды II, 2-оба, Орталық Қазақстан

А.З. Бейсеновтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музей,

Инв. № ҚРҰМтк1-1885/1-150 АЗ-238/1-150

Моншақ тастардың көлемі және түстері әртүрлі. Моншақ өшекейінің құрамдас бөлшегі болып табылады. Шар тәрізді пішінде, кейбірі қырланған, алмұрт пішіндес тесіктері бар моншақтар.

Paciorki

V–IV wiek p.n.e.

kamień

2,4 × 1,4 cm

Taldy II, kurhan 2, środkowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1885/1-150 АЗ-238/1-150

Paciorki w różnych kolorach i rozmiarach. Stanowią część sznura koralu. Kuliste, inne gruszkowate, niektóre fasetowane i spłaszczone, z otworkami.

Beads

The 5th – 4th centuries BC

A rock

2,4 × 1,4 cm

Taldy II, Mound 2, Central Kazakhstan

Excavations by A.Z. Beisenov

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1885/1-150 АЗ-238/1-150

Beads of different colors and sizes. Are an integral element of the decoration – beads. Ball-shaped, sometimes faceted, pear-shaped and flattened, with a hole.

Бусы

V–IV вв. до н.э.

Камень

Талды II, курган 2, Центральный Казахстан

Раскопки А.З. Бейсенова

Национальный музей Республики Казахстан,

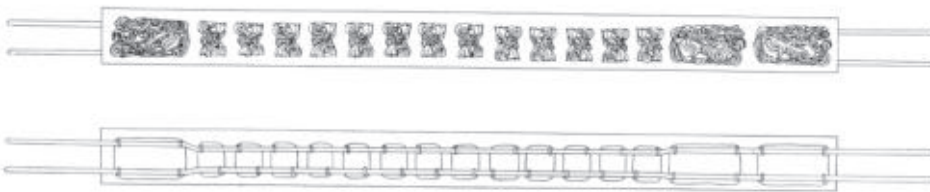
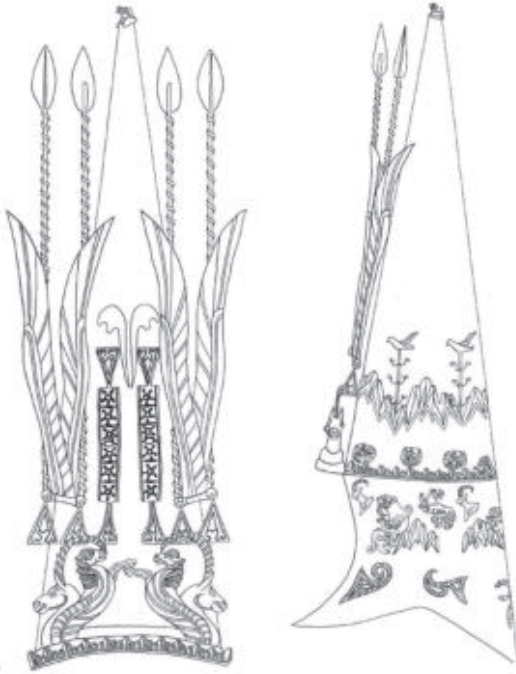
Инв. № ҚРҰМтк1-1885/1-150 АЗ-238/1-150

Бусины разных цветов и размеров. Являются составным элементом украшения – бус. Шарообразной формы, иногда граненые, грушевидные и сплюснутые, с отверстием.

Арқар мүсіншесі

Ж.с.д. V–IV ғғ.
Алтын, құйма
1,6 × 1,9 см
Есік обасы, Жетісу
К.А. Ақышевтің қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМтк1-1834 АЗ-188

Ұзын ось бойымен иілген тік төртбұрышты тұғырда тұрған арқар мүсіншесі. Жасын білдіретін сақиналарымен иілген мүйіздері, көздері, құлақтары мен танаулары ойықтармен, түгін бейнелі көрсеткен, қысқа құйрығы кесіктермен кескінделген. Тұғырдың төрт бұрышында бас киімнің жоғарғы жағына бекітуге арналған тесіктері бар.

Figurka owcy górskiej (archara)

V–IV wiek p.n.e.
złoto odlewane
1,6 × 1,9 cm
Kurhan Issyk, Siedmiorzecze
Wykopaliska: K.A. Akyshev
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ тк1-1834 АЗ-188

Figurka stojącej owcy umieszczona na prostokątnym postumencie, wygiętym wzdłuż osi. Silnie zakrzywione rogi z pierścieniami, oczy, uszy i nozdrza dopracowane, runo wyraźne zaznaczone krótkimi nacięciami. Na czterech rogach postumentu otwory do przymocowania figury na czubku nakrycia głowy.

Figure of Arkhara

The 5th–4th centuries BC
Gold, castings
1.6 × 1.9 cm
Kurgan Issyk, Mound, Zhetysu
Excavations by K.A. Akyshev
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМтк1-1834 АЗ-188

A figure of an archar standing on a rectangular pedestal bent over a long axis. Powerfully curved horns with annual rings, eyes, ears and nostrils are worked out, wool is marked, cuts are short tailed. On the four corners of the stand there are holes for fastening to the top of the headdress.

Статуэтка архара

V–IV вв. до н.э.
Золото, литье
1,6 × 1,9 см
Курган Иссык, Жетысу
Раскопки К.А. Акишева
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМтк1-1834 АЗ-188

Статуэтка архара, стоящего на выгнутой по длинной оси прямоугольной подставке. Мощно изогнутые рога с годовыми кольцами, проработаны глаза, уши и ноздри, обозначена шерсть, резами оконтурен короткий хвост. По четырем углам подставки имеются отверстия для крепления к верху головного убора.

Ағашқа қонған құстың мүсіні

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

17,5 × 2,5 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1992 АЗ-328

Ағашқа қонған құс. Ағашты алтынмен қаптау арқылы құстың дене тұрқын, созылыңқы мойнын және басы мен тұмсығын жасаған. Жайылып тұрған қалыптағы құстың қанаттары алтыннан кесіліп жасалып, құстың арқа тұсына жеке бекітілген. Құстың астындағы тұғырдың негізі темірден жасалынып, алтын төсемшемен қапталған және алтын сымдарды ағаш бұтақтары қалпында орап, ұштарын дөңгелетіп қойып, ең үстіне құсты қондырған.

Rzeźba ptaka na drzewie

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztańcowane

17,5 × 2,5 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1992 АЗ-328

Drewniany model ptaka, pokryty złotem płatkowym, obejmuje korpus z wydłużoną szyją i głowę z dziobem. Skrzydła ptaka wykonane oddzielnie, wycięte ze złotej blachy i przymocowane do grzbietu ptaka. Ptak umocowany na podstawie w formie drzewa, składającej się z żelaznego pręta (pień) pokrytego złotem płatkowym i okręconych wokół prętu złotych drutów, których końce związają się w pierścienie (gałęzie).

Sculpture of a bird on a tree

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamp

Size 17.5 × 2.5 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1992 АЗ-328

The wooden base of the bird, covered with a gold plate, denotes a trunk, an elongated neck and a head with a beak. Wings of the bird are made separately, carved from sheet gold, they were inserted into the propresine back in the prostrate position. On the base of a tree consisting of an iron rod (trunk), covered with sheet gold, and twisted to a rod in two tiers of gold wires with ends folded into a ring (branches), a bird is installed.

Скульптура птицы на дереве

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамп

Размер 17,5 × 2,5 см

Курган Иссик, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1992 АЗ-328

Деревянная основа птицы, обтянутая золотой обкладкой, обозначает туловище, вытянутую шею и голову с клювом. Крылья птицы изготовлены отдельно, вырезанные из листового золота, они вставлялись в прорезина спине в распростертом положении. На основание дерева, состоящего из железного стержня (ствол), обтянутого листовым золотом, и перекрученных к стержню в два яруса золотых проволок с концами свернутыми в кольцо (ветви), установлена птица.

Таутөке мүйізді қанатты аттардың мүсіндері

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

16,5 × 10,6 × 1,8 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-2082 АЗ-418

Бас киімнің негізгі элементтерінің бірі. Мүсіннің негізі – алтын төсемшелермен оралған ағаш. Алтын жапсырмалар бір-бірімен жақсылап қиюластырылған және ағаш негізге ұсақ қола шегелермен бекітілген екі бойлық бөліктен құралған. Мүйіздері мен құлақтары бөлек дайындалған және бастың ойықтарына, ал құс қанаттары – жауырын ойықтарына қондырылған.

Rzeźby skrzydlatych koni z kozimi rogami

V–IV wiek p.n.e.

drewno rzeźbione, złoto sztancowane

16,5 × 10,6 × 1,8 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-2082 АЗ-418

Jeden z głównych elementów nakrycia głowy. Podstawą rzeźby jest drewno pokryte złotem płatkowym. Rzeźbione konie zachowały się w całości. Złote okładziny złożone z dwóch podłużnych połówek, dobrze do siebie dopasowanych i zamontowanych na drewnianej bazie przy pomocy małych gwoździków z brązu. Rogi i uszy wykonane oddzielnie i zamontowane w szczelinach w głowach, a skrzydła – w szczelinach przy łopatkach koni.

Protocols of winged horses with the horns of a goat

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

Size 16.5 × 10.6 × 1.8 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by KA Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-2082 АЗ-418

The basis of the sculpture is wood, a plate of gold leaf. Cut out of the tree protoms horses remained completely. The gold plate consists of two longitudinal halves, well fitted to each other and fastened to a wooden base with small bronze studs. Horns and ears are made separately and inserted into the slots on the head, bird wings - in the slots on the shoulder blades.

Протомы крылатых коней с рогами козла

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

Размер 16,5 × 10,6 × 1,8 см

Курган Иссык, Жетісу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-2082 АЗ-418

Основа скульптуры – дерево, обкладка из листового золота. Вырезанные из дерева протомы коней сохранились полностью. Золотая обкладка состоит из двух продольных половинок, хорошо подогнанных друг к другу и крепившихся к деревянной основе мелкими бронзовыми гвоздиками. Рога и уши изготовлены отдельно и вставлены в прорези на голове, птичьи крылья – в прорези на лопатках.

Тау шыңындағы барыс түріндегі әшекей, оң жағы

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

7,2 × 8,5 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1804 АЗ-158

Барыстың бейнесі мен тау шыңдарының сұлбасы композициялық тұрғыда біртұтас бейнені құрайды. Барыс артқы аяғының бірінде тұр, денесі ортаңғы бөлігінде айналып бұрыла бейнеленген және тігінен қойылған, кеудесі табиғи емес түрде артқа бұрылған, ал алдыңғы аяқтары сес көрсеткендей жоғары көтерілген. Мойыны созыңқы, азуы ақсиган, мұрны тыжырайған, доғал құлағы жымырайған, көздері мен бет сүйегі қуысталып бейнеленген. Жыртқыштың төменге салбыраған ұзын құйрығы ұшында дөңгелене жиырылған.

Plakietka-aplikacja w kształcie lamparta na górskim szczycie

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztancowane

7,2 × 8,5 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1804 АЗ-158

Przedstawienie lamparta i schematycznie ukazanego górskiego szczytu tworzą kompozycyjnie jedną całość. Lampart stoi na jednej tylnej nodze, korpus skrzyżowany w talii z uniesionym tułowiem, przednie łapy lekko uniesione do góry. Szyja wyciągnięta, pysk z wyszczerzonymi zębami, nos zmarszczony, zaokrąglone, położone uszy, oczy i kości policzkowe zaznaczone wgłębieniami. Długi, skierowany ku dołowi ogon drapieżnika zwinięty w pierścień. Od przednich łap ku grzbietowi biegnie woluta przypominająca stylizowane skrzydło. Na łapach, nosie, końcu ogona, skrzydle, i wyobrażeniu szczytu górskiego otwory umożliwiające przyszywanie aplikacji do tkaniny.

A plate in the form of a leopard on a mountain peak, the right side

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

7.2 × 8.5 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1804 АЗ-158

The image of the leopard and the schematic motif of the mountain peak make up a single whole in the composition plan. Leopard stands on one rear leg, the body is twisted in the middle and placed vertically, the torso is unnaturally turned back, and the front paws are raised gently upward. The neck is outstretched, the mouth is bared, the nose is wrinkled, the round ear is pressed, the eyes and cheekbones are marked with a notch. The long, downturned tail of the predator at the end is bent into the ring.

Бляха в виде барса на горной вершине, правая сторона

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

7,2 × 8,5 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1804 АЗ-158

Изображение барса и схематизированный мотив горной вершины составляют в композиционном плане единое целое. Барс стоит на одной задней ноге, туловище перекручено в средней части и поставлено вертикально, торс противоестественно вывернут назад, а передние лапы угражающе подняты вверх. Шея вытянута, пасть оскалена, нос сморщен, округлое ухо прижата, глаза и скулы обозначены выемкой. Длинный опущенный вниз хвост хищника на конце загнут в кольцо.

Барыс бейнесіндегі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

5,5 × 3,7 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1806 АЗ-160; ҚРҰМтк1-1807 АЗ-161

Бас киімнің әшекейлері. Барыс артқы аяқтарында тұрған түрде бейнеленген, алдыңғы аяқтары жоғары көтерілген. Басы артқа бұрылып тұр, құйрығы аяқтарының арасынан шығарылған және құйрығының ұшы дөңгелене оратылған, тұмсық әлпеті «күлімдеген» кейіпте. Аяқтарындағы қанат тәріздес шығыңқы дөңесте, құйрығының ұшында және тау шыңдарының бейнелерінде киімге тігуге арналған тесіктер бар.

Plakietki-aplikacje w kształcie lampartów

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztańcowane

5,5 × 3,7 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

pry inw. ҚРҰМ тк1-1806 АЗ-160; ҚРҰМ тк1-1807 АЗ-161

Elementy nakryć głowy. Lampart stoi wsparty na tylnych nogach, tułów i przednie łapy uniesione. Głowa zwrócona do tyłu, ogon poprowadzony między nogami, końcówka ogona zwinęta w pierścień, na pysku grymas przypominający uśmiech. Na łapach, pysku i u podstawy ogona otwory umożliwiające przyszywanie aplikacji do tkaniny.

Bags in the form of leopards

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

5.5 × 3.7 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1806 АЗ-160; ҚРҰМтк1-1807 АЗ-161

The leopard is depicted in a rack on hind legs, front ones are raised upwards. The head is turned back, the tail is passed between the legs and the end of the tail is rolled into a ring, the expression of the muzzle is «laughing». On the paws, on the pterygium, at the end of the tail, on the images of the mountain peaks there are holes for sewing.

Бляхи в виде барсов

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

5,5 × 3,7 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1806 АЗ-160; ҚРҰМтк1-1807 АЗ-161

Барс изображен в стойке на задних лапах, передние подняты вверх. Голова повернута назад, хвост пропущен между ног и конец хвоста свернут в кольцо, выражение морды «смеющееся». На лапах, на крыловидном выступе, на конце хвоста, на изображениях горных вершин имеются отверстия для пришивания.

Мойын алқасы

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

Диаметр – 13 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1784 А3-138

Алқа сақина, түтік тәріздес және ажыратылмалы түріндегі әшекейлерге жатады. Үш жарым айналымды спираль тәрізді. Алқаның негізгі бөлігіндегі түтікшелердің ұштары, топсаның алынбалы бөлігінің төлкелері – ұштары қондырылатын кең ернеу, басқа қосымша бекіткіштері жоқ. Түтікшелердің ұштары барыстардың бас мүсіндері түріндегі ұштықтармен аяқталады.

Naszyjnik typu torkwes (hrywna)

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane

średnica 13 cm

kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1784 А3-138

Nazwa „hrywna” odnosi się do naszyjnika typu torkwes – kolistego, otwartego naszyjnika o ozdobnych zakończeniach, wykonanego z pojedynczej metalowej obręczy, rzadziej kilku obręczy, lub skręconych drutów.

Ten egzemplarz wykonano z czterech kutech rur, kolistych w przekroju, zagiętych w kształt otwartych obręczy. Końce rur stanowią wpusty do osadzenia zamknięcia – trzech krótszych odcinków rur zakończonych trzpieniami mocowanymi na wcisk. Wraz z zamknięciem naszyjnik tworzy pełne obręcze mierzące trzy i pół zwoju. Dwa końce krótszych rur zdobione motywami w kształcie rzeźbionych głów lampartów.

Hrywnia

The 5th - 4th centuries BC.

Gold, castings

Diameter – 13 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1784 А3-138

The hrywnia refers to the type of annular, tubular and detachable. It has the form of a spiral in three and a half turns. The ends of the tubes of the main part of the hrywnia are the mouths into which the ends are inserted - the hubs of the removable part of the hinges, there are no other additional fasteners. The ends of the tubes end in tips in the form of sculpted heads of leopards.

Гривна

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

Диаметр – 13 см

Курган Иссyk, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1784 А3-138

Гривна относится к типу кольчатых, трубчатых и разъемных. Имеет форму спирали в три с половиной оборота. Концы трубок основной части гривны представляют собой раструбы, в которые вставляются концы – втулки съемной части шарниров, других дополнительных креплений нет. Концы трубок заканчиваются наконечниками в виде скульптурных головок барсов.

Тік тақтайшалар арасындағы жолбарыстың басы түріндегі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

4,4 × 3 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1762/1-57 АЗ-116/1-57

Тігінен қойылған жұқа жолақ тақтайшалар арасындағы жолбарыстың қарсы қарап тұрған басы түріндегі қапсырмалар. Осы түрдегі қапсырмалармен шекпеннің жағасын және өңірлерін көмкеріп тіккен. Жолбарыс тұмсығының морфологиялық ерекшеліктері айтарлықтай анық берілген. Мұрны, көздері, азуы, ұрты, мұрты, қабағы мен маңдай сызықтары қысып жаншулар және сыртқа шығыңқы дөңес қырлармен келтіру арқылы орындалған. Құлақтары симметриялы орналасқан.

Plakietki w kształcie głowy tygrysa

V–IV wiek p.n.e.

złoto, sztancowanie

4,4 × 3 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМ тк1-1762/1-57 АЗ-116/1-57

W kształcie głowy tygrysa, przedstawionej frontalnie pomiędzy pionowymi listwami zdobionymi wypukłym motywem graniastostupów. Obiekty te służyły do obszycia brzegów i karku kaftanów i łączyły je ze sobą. Cechy morfologiczne pyska tygrysa wyraźnie oddane. Nos, oczy, policzki, wibrysy, brwi i zmarszczki czoła przedstawione za pomocą wgłębień i wypukłości w różnych kształtach. Uszy ustawione symetrycznie. Na końcach listew otwory umożliwiające przyszycie do materiału.

Plaques in the form of a tiger's head between vertical slats

The 5th - 4th centuries BC.

Gold, stamping

4.4 × 3 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1762/1-57 АЗ-116/1-57

The plaques in the form of a tiger's head, depicted in full-face between vertical slats (fifty-nine). Blanks of this type were sheathed gates and sides of the caftan. Morphological features of the muzzle of the tiger are transmitted quite clearly. The nose, eyes, cheeks, whiskers, eyebrows and forehead wrinkles are made in the form of a combination of different forms of impressions and bulges. The ears are arranged symmetrically.

Бляхи в виде головы тигра между вертикальными планками

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

4,4 × 3 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1762/1-57 АЗ-116/1-57

Бляхи в виде головы тигра, изображенного в анфас между вертикальными планками (пятьдесят девять). Бляхами этого типа были обшиты ворот и борта кафтана. Морфологические особенности морды тигра переданы достаточно четко. Нос, глаза, пасть щеки, усы, брови и морщины лба выполнены в виде сочетания разных форм вдавлений и выпуклостей. Уши расположены симметрично.

Көлденең тақтайшалар арасындағы жолбарыстың басы түріндегі әшекейлер

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

3,8 × 3,7 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1763/1-58 АЗ-117/1-58

Тікбұрыш пішінді жұқа жолақ тақтайшалар бедерлі, олардың әрқайсысында бес-бестен үшбұрышты көлемді қырлы дөңестер бар және бұрыштарында шекпен матасына тігуге ыңғайлы төрт саңылау бар. Жолбарыс тұмсығының морфологиялық ерекшеліктері айтарлықтай анық берілген. Мұрны, көздері, азуы, ұрты, мұрты, қабағы мен маңдай сызықтары қысып жаншулар және сыртқа шығыңқы дөңес қырлармен келтіру арқылы орындалған. Құлақтары симметриялы орналасқан. Осы түрдегі қапсырмалармен шекпеннің етегі, сондай-ақ жеңдерінің төменгі және жоғарғы жақтары (білектері) тігілген.

Plakietki w kształcie głowy tygrysa

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztanowane

3,8 × 3,7 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopalska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1763/1-10 АЗ-117/1-10

W kształcie głowy tygrysa przedstawionej frontalnie, umieszczone między poziomymi listwami zdobionymi wypukłym motywem graniastosłupów (po pięć na listwie). Form tego typu używano do obszywania dołu kaftanów oraz brzegów i górnej partii rękawów (na wysokości ramienia). Cechy morfologiczne pyska tygrysa wyraźnie oddane. Nos, oczy, policzki, wibrysy, brwi i zmarszczki czoła oddane za pomocą zróżnicowanych wgłębień i wypukłości. Uszy ustawione symetrycznie. Na listwach otwory umożliwiające przyszycie do materiału.

Plaques in the form of a tiger's head between horizontal slats

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

3.8 × 3.7 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1763/1-10 АЗ-117/1-10

The plaques in the form of a tiger's head, depicted in full-face between the horizontal slats (fifty-four). Blanks of this type were sheathed the caftan floors, as well as the bottom and top (forearm) of the sleeves. Morphological features of the muzzle of the tiger are transmitted quite clearly. The nose, eyes, cheeks, whiskers, eyebrows and forehead wrinkles are made in the form of a combination of different forms of impressions and bulges. The ears are arranged symmetrically. The strips are rectangular, corrugated, each of them has five volumetric triangular projections and four holes in the corners for sewing to the caftan fabric.

Бляхи в виде головы тигра между горизонтальными планками

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

3,8 × 3,7 см

Курган Иссик, Жетісу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1763/1-10 АЗ-117/1-10

Бляхи в виде головы тигра, изображенного в анфас между горизонтальными планками (пятьдесят четыре). Бляхами этого типа были обшиты полы кафтана, а также низ и верх (у предплечья) рукавов. Морфологические особенности морды тигра переданы достаточно четко. Нос, глаза, пасть щеки, усы, брови и морщины лба выполнены в виде сочетания разных форм вдавлений и выпуклостей. Уши расположены симметрично. Планки прямоугольной формы, рифленые, каждая из них имеет по пять объемных треугольных выступов и по четыре отверстия по углам для пришивания к ткани кафтана.

**Қырынан жатқан бұғы түріндегі белбеудің қапсырмалары.
Горельеф**

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма, бедерлеу, шекіме

4,4 × 8,6 см; 4,4 × 8,5 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1781 АЗ-135; ҚРҰМтк1-1782 АЗ-136

Құйылған қапсырмалар бедерлеу және нақыштау әдісімен жасалған. Бейне қатты нақышталған, бірақ жануардың түр ерекшеліктері еркін оқылады. Жатқан қалпында бейнеленген. Алдыңғы аяқтарының тұяқтары артқы аяқ тұяқтарының сыртқы жағына жанаса тиетіндей өрнектеліп жасалған. Екінші аяқ жұптарының сұлбалары біріншісімен жапсарлас көрініп тұр. Тұяқтары сүйірленген және аяқтарынан екі жолақпен белгіленіп бөлінген. Алға қарай иілген арық денесінің бүкіл салмағы алдыңғы аяқтарға түскендей әсер қалдырады, оны сауырының көтеріліп, артқы аяқтарының жартылай иілгенінен байқауға болады. Грифонның басы мүйіздердің өзегімен жалғанған. Жылқы үлгісіндегі құйрығы жалпақ және үлпілдек, үш тұтамға таралған. Құйрығы құйымшақ тұсынан аяққа дейін түседі де, сол жерден жоғарыға кілт иіліп мүйіздің шетімен ұштасып кетеді. Жақтаудың ішкі жағындағы бұрыштарынан айылбасты белбеуге бекіту үшін қызмет ететін тікбұрыш пішінді төрт күміс ілмектер қондырылған.

Plakietą do pasa z przedstawieniem leżącego jelenia z profilu w wysokim reliefie

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane, tłoczone, grawerowane

1) 4,4 × 8,6 cm

2) 4,4 × 8,5 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1781 АЗ-135; ҚРҰМ тк1-1782 АЗ-136

Plakietą odlewana, tłoczona i grawerowana. Przedstawienie mocno stylizowane, jednak charakterystyczne cechy zwierzęcia pozostają rozpoznawalne. Jeleń przedstawiony został w pozie leżącej z podgiętymi nogami, tak że kopyta przedniej nogi dotykają zewnętrznej strony nóg tylnych. Widać kontury drugiej pary nóg ponad pierwszą. Kopyta spiczaste i oddzielone od nóg dwoma paskami. Ciało umięśnione, ciężar ciała spoczywa na przednich nogach, zad lekko uniesiony na zgiętych nogach tylnych. Na głowie masywne rogi w kształcie dekoracyjnych spirali. Ogon, szeroki i okazały, układa się w trzy pasma, wygina ku górze i łączy z czubkami rogów. Po wewnętrznej stronie, w narożnikach, przylutowano cztery srebrne prostokątne pętle służące do mocowania płyty do pasa.

**Plaque-lining strap in the form of a reclining deer in profile.
High relief**

The 5th - 4th centuries BC.

Gold, casting, embossing, embossing

4.4 × 8.6 cm; 4.4 × 8.5 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1781 АЗ-135; ҚРҰМтк1-1782 АЗ-136

The plate is cast, worked with embossing and embossing. The image is strongly stylized, but the animal's specific features are read freely. It is depicted in a lying pose. The legs are pinched so that the hoofs of the front leg touch the outside of the foot of the hoof. The contours of the other pair of legs protrude above the first. The hooves are pointed and separated from the legs in two strips. The fleshy body is curved, the whole weight of the body is shifted to the front leg, which gives the impression of a raised croup on the half-bent hind legs. The head of the griffin is connected to the rod of the horns. The tail in the manner of the horse is wide and pompous, combed into three strands. The tail from the rump descends to the legs, then bends steeply upward, connecting with the tip of the horns. On the inner side of the corners of the frame are soldered four silver loops of rectangular shape, serving to attach the plate to the strap.

**Бляха-накладки ремня в виде лежащего оленя в профиль.
Горельеф**

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье, тиснение, чеканка

4,4 × 8,6 см; 4,4 × 8,5 см

Курган Иссык, Жетісу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1781 АЗ-135; ҚРҰМтк1-1782 АЗ-136

Бляха литая, проработана тиснением и чеканкой. Изображение сильно стилизовано, но при этом видовые особенности животного читаются свободно. Изображен в лежащей позе. Ноги поджаты так, что копыта передней ноги касаются внешней стороны копыта задней ноги. Контуры другой пары ног выступают над первой. Копыта заострены и отделены от ног двумя полосками. Поджарое туловище изогнуто, вся тяжесть тела перемещена на переднюю ногу, что создает впечатление приподнятости крупа на полусогнутых задних ногах. Голова грифона соединена со стержнем рогов. Хвост на манер лошадиного широк и пышен, расчесан на три пряди. Хвост от крестца опускается к ногам, затем загибается круто вверх, соединяясь с кончиком рогов. С внутренней стороны по углам рамки припаяны четыре серебряные петельки прямоугольной формы, служащие для прикрепления бляхи к ремню.

Адам бейнелі мөр-жүзік және айна қалқанды жүзік

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, құйма

2,7 × 2,5 см; 2,3 × 2,5 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1788 АЗ-142; ҚРҰМтк1-1789 АЗ-143

Үлкен мөр жүзік салмақты, дөңгеленіп келген үлкен қалқан және жалпақ емес жапырылған сақинаны қосып құйылған. Қалқанда европеоид түріндегі адамның қырынан қарағандағы бас пішіні ойылып бейнеленген. Басында ішке қарай ойып көрсетілген он шашақтан тұратын ерсілеу бас киім немесе шаш үлгісі бейнеленген, мойнында киімнің жағасын немесе алқаны білдіретін екі қатар сызық берілген.

Үлкен сопақ дөңесі бар қалқанды балдақтың сақинасы жапырылған. Балдақтың қалқаны айнадай жалтыратылып тегістелген. Ішкі жағында оны созып қалыпқа келтіру үшін қыздырып соққан іздері байқалады.

Sygnet z pieczęcią z przedstawieniem «promienistego» człowieka i pierścień lustrzany

V–IV wiek p.n.e.

złoto odlewane

1) 2,7 × 2,5 cm

2) 2,3 × 2,5 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1788 АЗ-142; ҚРҰМ тк1-1789 АЗ-143

1) Sygnet z pieczęcią – masywny, odlany, o dużej okrągłej tarczy i wąskiej, spłaszczonej szynie. W tarczy wklęsłe przedstawienie głowy z profilu o cechach europejskich. Nad głową widoczne spiralne linie sugerujące kształt niezwykłego, okazałego nakrycia głowy. Na szyi dwie koncentryczne linie symbolizujące ozdobny kołnierz lub hrywnę.

2) Pierścień z dużą, owalną, wypukłą tarczą i spłaszczoną szyną. Powierzchnia pierścienia wypolerowana, lustrzana. Od spodu widoczne ślady kucia.

Signet-seal with the image of a sun-shining man and a ring with a mirror plate

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, castings

2.7 × 2.5 cm; 2.3 × 2.5 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1788 АЗ-142; ҚРҰМтк1-1789 АЗ-143

Signet-seal massive, cast with a large round flap and a narrow, flattened ring. On the scaffold there is a concave image of the human head in profile with europeoid features. On the head, ten curved impressions depict a quaint headdress or a magnificent hairdress, on the neck there are two concentric lines denoting the garment collar or the torque.

A ring with a large oval convex flap, the ring is flattened. The finger ring is polished to a mirror finish. On the underside of the shield, traces of forging are clearly visible, through which it was pulled.

Перстень-печать с изображением солнцеликого человека и перстень с зеркальным щитком

V–IV вв. до н.э.

Золото, литье

2,7 × 2,5 см; 2,3 × 2,5 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1788 АЗ-142; ҚРҰМтк1-1789 АЗ-143

Перстень-печать массивный, литой с большим круглым щитком и нешироким расплюснутым кольцом. На щитке вогнутое изображение человеческой головы в профиль с европеоидными чертами. На голове десять изогнутыми вдавлениями изображен причудливый головной убор или пышная прическа, на шее – две концентрические линии, обозначающие ворот одежды или гривну.

Перстень с большим овальным выпуклым щитком, кольцо расплющено. Щиток перстня отполирован до зеркального блеска. На обратной стороне щитка хорошо видны следыковки, посредством которой его вытягивали.

Қанжар

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, темір

Ұзындығы 48 см, қыны 7,7 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1842 АЗ-196

Қанжардың бір-біріне тұмсығымен қарап тұрған екі грифонның басы тәрізді зооморфты сүйір төбесі бар. Тұмсықтары қатты қисайған, көздері мен құлақтары шиыршықталып көрсетілген. Айқасулары бүлінген, бірақ оларды көбелек немесе бүйрек тәрізді деп болжауға болады. Сабы көлденең кимада дөңгелек; жүзі линза тәрізді. Қанжар толықтай темірден жасалған, бірақ сүйір төбесі алтынмен қапталған, тұтқасы бұрандалы екі сымдық алтын сыммен айналасына оралған, айқасу ұсақ әртүрлі пішіндегі алтын тілімшелермен безендірілген (тек екеуі сақталған). Жүзінің екі жағынан да жануарлардың шағын бейнелері бар жіңішке алтын тілімшелер жүргізілген. Жүзінің ұшына қарай біртіндеп тарылатын тілімшелер ұсақ тісті дөңестердің көмегімен қанжар жүзіне бекітілген, олар тілімшенің бүйірлерінде ұзына бойы орналасқан.

Sztylet

V–IV wiek p.n.e.

złoto, żelazo

długość 48 cm, szerokość ostrza 7,7 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1842 АЗ-196

Sztylet o zoomorficznej rękojeści w formie głów dwóch gryfów ukazanych z profilu, zwróconych do siebie dziobami. Dzioby silnie wygięte, oczy i uszy zaznaczone spiralami. Jelec zniszczony, ale można zakładać, że miał on formę nerkowatą lub w kształcie motyla. Uchwyt o okrągłym przekroju, ostrze soczewkowate. Przedmiot w całości z żelaza, rękojeść pokryta złotem płatkowym, a uchwyt owinięty podwójnie skręconym, złotym drutem. Wąsy jelca ozdobione małymi, różnie ukształtowanymi złotymi płytkami (tylko dwie zachowane). Wzdłuż ostrza, centralnie, po obu stronach wąskie złote płytki z miniaturowymi przedstawieniami zwierząt. Płytki układają się w dwie długie, zwiężające się wstęgi, biegnące do czubka ostrza, przymocowane wzdłuż brzegów za pomocą drobnych ząbków.

Dagger

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, iron

Length 48 cm, blade width 7.7 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1842 АЗ-196

The dagger has zoomorphic pommel in the form of the heads of two griffins in the profile, facing the beaks to each other. Beaks are strongly bent, eyes and ears are indicated by curls. The crosshair is destroyed, but it can be assumed that it was kidney-shaped or butterfly-shaped. The handle is round in cross section; blade lenticular. The whole dagger is made of iron, but the pommel is covered with sheet gold, the handle is wrapped around the turn with a twisted two-wire gold wire, the cross is decorated with small differently shaped gold plates (only two have survived). Narrow gold plates with miniature images of animals pass along the blade from both sides. Plates in the form of long, tapering ribbons gradually tapering to the point of the blade were attached to the blade with the help of small-toothed projections, which are available along the sides along the entire length of the plates.

Кинжал

V–IV вв. до н.э.

Золото, железо

Длина 48 см, ширина клинка 7,7 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1842 АЗ-196

Кинжал имеет зооморфное навершие в виде голов двух грифонов в профиль, обращенных клювами друг к другу. Клювы сильно загнуты, глаза и уши обозначены завитками. Перекрестие разрушено, но можно предположить, что оно было почковидное или бабочковидное. Рукоять в поперечном сечении круглая; клинок линзовидный. Весь кинжал сделан из железа, но навершие обтянуто листовым золотом, рукоять обвита виток к витку крученой двужильной золотой проволокой, перекрестие украшено мелкими разно фигурными золотыми пластинками (сохранились лишь две). По клинку с обеих его сторон проходят узкие золотые пластинки с миниатюрными изображениями животных. Пластины в виде длинных постепенно сужающихся к острию клинка лент прикреплялись к клинку с помощью мелкозубчатых выступов, имеющих по бокам по всей длине пластин.

Қылыш / қылыштың сабы

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Темір, алтын

Ұзындығы 20 см, жүзінің ені 6,9 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1841 АЗ-195

Қылыш – сәл қисық қырлы сүйір төбесі және тар көбелек пішінді айқасуы бар; көлденең қиманың тұтқасы дөңгелек; жүзі – екі жағынан бойлық науалы қимасы бар линза тәрізді. Сүйір төбесі мен айқасуы ұсақ пішінді алтын табақшалармен безендірілген, тұтқасы алтын сымға оралған. Жүзінің көп бөлігі бүлінген.

Miecz / uchwyt miecza

V–IV wiek p.n.e.

żelazo, złoto

długość 20 cm, szerokość ostrza 6,9 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1841 АЗ-195

Żelazny miecz o lekko wygiętej głowni i wąskim jelcu w kształcie motyla, rękojeść o okrągłym przekroju, ostrze o soczewkowatym przekroju z wzdłużnym wgłębieniem po obu stronach. Głownia i jelec inkrustowane złotymi płytkami, rękojeść owinięta złotym drutem. Większość głowni zniszczona.

Sword / Sword Handle

The 5th – 4th centuries BC.

Iron, gold

Length 20 cm, blade width 6.9 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1841 АЗ-195

The sword of iron has a slightly curved bruskovidnoe pommel and a narrow butterfly-shaped crosshair; the handle in the cross section is round; the blade is lenticular (in section) with a longitudinal groove on both sides. The head and cross are encrusted with small figured gold plates, the handle is wrapped in gold wire. Most of the blade is destroyed.

Меч / Рукоять меча

V–IV вв. до н.э.

Железо, золото

Длина 20 см, ширина лезвия 6,9 см

Курган Иссyk, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1841 АЗ-195

Меч железный имеет слабо изогнутое брусковидное навершие и узкое бабочковидное перекрестие; рукоять в поперечном сечении круглая; клинок – линзовидный (в сечении) с продольным желобком на обеих сторонах. Навершие и перекрестие инкрустированы мелкими фигурными золотыми пластинками, рукоять обвита золотой проволокой. Большая часть клинка разрушена.

Қанжар қынының жылқы бейнесіндегі қаптама әшекейі

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

15 × 4,1 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1785 А3-139

Қапсырма – қанжар қынының астыңғы жіңішке бөлігінің әшекейі. Жақтауды айнала қоршаған жолақ бедерлі. Жақтаудың ішінде денесінің орта тұсынан артқы аяқтары жоғары қарай қайқайып келтірілген аттың пішіні орналасқан. Бейне қырынан қарағандағы пішінде берілген және барлық бөлшектері қатты тәптіштеліп жасалған. Аттың басы үлкен, құлақтары жымқырылған, алдыңғы аяқтары алдына қарай сермеген күйде, ал артқы аяқтары бүгілген күйде. Құйрығы екі ұшталған және екіге өрілген. Бұл қапсырмада да біріншідегі сияқты ешқандай бейнемен толтырылмаған белбеудің қапсырма-үлестіргіштері үшін қалдырылған орны бар.

Plakietka z przedstawieniem konia

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztancowane

15 × 4,1 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-1785 А3-139

Plakietka – dekoracja wąskiej dolnej części pochwy sztyletu (kindżału). W kształcie wydłużonego prostokąta, dolna krawędź zaokrąglona do kształtu pochwy, górna rozwartokątna. Wewnątrz przedstawienia konia biegnie falista listwa. Ciało zwierzęcia skrzycone dekoracyjnie w taki sposób, że tylne nogi skierowane ku górze. Zwierzę przedstawione z profilu i oddane bardzo szczegółowo. Koń ma małą głowę z położonymi uszami, przednie nogi wyrzucone do przodu, tylne nogi zgięte. Ogon rozdwojony i spleciony w dwa warkocz. Ta plakietka, podobnie jak druga z przedstawieniem łosia, ma wolne, niewypełnione obrazem miejsce po lewej stronie, służące do montażu pasa do zawieszenia broni.

Dagger in the shape of a horse

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

15 × 4.1 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan

Inv. № ҚРҰМтк1-1785 А3-139

The plaque-lining - decoration of the narrow lower part of the sheath of the dagger (one). It is elongated-rectangular, its lower end is rounded in the shape of its scabbard, and the upper end is pointed at an obtuse angle. Ribbon framing the frame, corrugated. Inside the frame is a figure of a horse whose body is twisted in the middle part in such a way that the hind legs are turned upwards. The image is given in profile and is very detailed. The horse has a small head with pressed ears, the front legs are thrown forward, and the back legs are bent. The tail is bifurcated and braided into two braids. This badge, as well as the first, has a free, not filled with the image of the place left for the belt distributors.

Накладка на кинжал в виде фигуры лошади

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

15 × 4,1 см

Курган Иссyk, Жетісу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан

Инв. № ҚРҰМтк1-1785 А3-139

Бляха-накладка – украшение узкой нижней части ножен кинжала (одна). Она удлиненно-прямоугольной формы, ее нижний конец закруглен по форме ножен, а верхний заострен под тупым углом. Лента, обрамляющая рамку, рифленая. Внутри рамки расположена фигура лошади, туловище которой перекручено в средней части таким образом, что задние ноги оказались повернутыми вверх. Изображение дано в профиль и сильно детализировано. У лошади небольшая голова с прижатыми ушами, передние ноги выброшены вперед, а задние согнуты. Хвост раздвоен и заплетен в две косы. Эта бляха, так же как и первая, имеет свободное, не заполненное изображением место, оставленное для блях-распределителей ремней.

Қанжар қынының бұлан бейнесіндегі қапсырмасы

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Алтын, қалыптама

5,5 × 13,4 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1786 АЗ-140

Қапсырма – қынның жоғары бөлігінің қаптама-әшекейі. Бедерлі жіңішке алтын жолақпен көмкерілген сопақша бүйрек тәрізді жақтаудың ішінде денесі орта бөлігінен бұралып, артқы аяқтары жоғары жаққа қарап айналып кеткен бұланның бейнесі орналасқан. Алдыңғы аяқтары алдына қарай созыла сермелген. Басын алдына қарай соза ұмтылған, онда бұғыға тән кең қалақшалы мүйіздері, дөңгелене бұралған ұштары бар екі мүйіз өскіндері кескінделген.

Plakietka z przedstawieniem łosia

V–IV wiek p.n.e.

złoto sztancowane

5,5 × 13,4 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1786 АЗ-140

Plakietka – dekoracja górnej części pochwy sztyletu (kindżału). W owalnej ramie w kształcie nerki, uformowanej z wąskiej, żeberkowanej złotej wstęgi, umieszczono przedstawienie łosia. Korpus skręcony w taki sposób, że tylne nogi skierowane ku górze. Przednie nogi wyrzucone do przodu. Głowa zwierzęcia na wydłużonej szyi skierowana do przodu, typowe rogi łosia z szerokimi łopatom, dwoma zakrzywionymi i zwisającymi odnogami, których końce skręcają się w pierścienie.

Dagger in the form of an elk figure

The 5th – 4th centuries BC.

Gold, stamping

5.5 × 13.4 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations of K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1786 АЗ-140

The plaque-lining - decoration of the upper part of the scabbard (one). Inside the oval kidney-shaped frame formed by a narrow ribbed gold ribbon, an image of an elk is placed, whose body is twisted in the middle part so that the hind legs are turned upwards. His front legs are thrown forward. The head of an elk on an elongated neck is directed forward, with typical elk horns with wide blades, two curved processes whose ends are twisted into a ring, hang.

Накладка на кинжал в виде фигуры лося

V–IV вв. до н.э.

Золото, штамповка

5,5 × 13,4 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1786 АЗ-140

Бляха-накладка – украшение верхней части ножен (одна). Внутри овальной почковидной рамки, образованной узкой рифленой золотой лентой, помещено изображение лося, туловище которого перекручено в средней части таким образом, что задние ноги оказались повернутыми вверх. Его передние ноги выброшены вперед. Голова лося на вытянутой шее устремлена вперед, на ней типичные лосиные рога с широкими лопастями, два изогнутых отростка концы которых закручены в кольцо, висают.

Үлкен тостаған

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Күміс, құйма

Биіктігі 3,8 см, ұзындығы 15,6 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1843 А3-197

Тостағанның жалпақ көлденеңінен қайырылған ернеуі бар, ол сәл дөңес бүйірлі пошыммен жалғасып, пішінді түбімен аяқталып біткен. Ернеудің сыртқы бетінде шеңбер бойымен отыз екі сақина, ішінде (ортаңғы бөлігінде) – екі концентрлік шеңбер түріндегі өрнек ойып салынған. Күміс тостағанның түбі сегіз жапырақты розетка пішінді, ол аласа түп дөңгелекпен аяқталады және тостағанның пошымына сегіз күміс бұрандама тойтарма шегемен бекітілген.

Duża misa

V–IV wiek p.n.e.

srebro odlewane

wysokość 3,8 cm, długość 15,6 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzeczce

Wykopaliska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1843 А3-197

Misa o wąskim, płaskim kołnierzu, głębokim, łagodnie zaokrąglonym korpusie i kolistym, płaskim dnie. Na zewnętrznej powierzchni kołnierza wygrawerowano 32 okręgi. W centrum korpusu ornament w formie dwóch kół koncentrycznych. Stopa naczynia ma formę ośmiopłatkowej rozety na niskiej, okrągłej obręczy, przymocowana do korpusu naczynia za pomocą ośmiu srebrnych nitów.

Big bowl

The 5th – 4th centuries BC

Silver, castings

Height 3.8 cm, length 15.6 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1843 А3-197

Has a wide horizontally bent corolla, directly passing into a moderately convex body, which ends with a figured bottom. On the outer surface of the rim of the corolla, thirty-two rings are engraved along the circle, an ornament in the form of two concentric circles on the inner (in the middle part of the body). The silver bowl of the Donce has the shape of an eight-petalled rosette, it ends with a low circular tray and is attached to the body of the bowl by eight silver rivets.

Большая чаша

V–IV вв. до н.э.

Серебро, литье

Высота 3,8 см, длина 15,6 см

Курган Иссык, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1843 А3-197

Имеет широкий горизонтально отогнутый венчик, непосредственно переходящий в умеренно выпуклое тулово, которое заканчивается фигурным донцем. На внешней поверхности венчика по кругу выгравировано тридцать два кольца, на внутренней (в средней части тулова) – орнамент в виде двух концентрических окружностей. Донце серебряной чаши имеет форму восьмилепестковой розетки, оно заканчивается низким кольцевым поддоном и прикрепляется к тулову чаши восемью серебряными заклепками.

Kіші тостаған

Ж.с.д. V–IV ғғ.

Күміс, құйма

Биіктігі 2,2 см, диаметрі 7,7 см

Есік обасы, Жетісу

К.А. Ақышевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-1844 АЗ-198

Дөңес пошымға айналатын тік ернеулі жартылай сфералық пішін. Сыртқы бетінде үшкір құралмен ойылып жазылған жиырма алты таңбадан тұратын екі жолды жазуы бар.

Mała misa

V–IV wiek p.n.e.

srebro odlewane

wysokość 2,2 cm, średnica 7,7 cm

Kurhan Issyk, Siedmiorzecze

Wykopalska: K.A. Akyshev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРҰМ тк1-1844 АЗ-198

W kształcie półkuli, z prostym brzegiem przechodzącym w zaokrąglony korpus. Na zewnętrznej powierzchni misy inskrypcja w dwóch wersach, składająca się z 26 znaków, wykonana ostrym narzędziem.

Small Bowl

The 5th – 4th centuries BC.

Silver, castings

Height 2.2 cm, diameter 7.7 cm

The mound Kurgan Issyk, Zhetysu

Excavations by K.A. Akyshev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-1844 АЗ-198

Hemispherical shape, with a straight aureole, turning into a convex body. On the outer surface of the bowl there is an inscription in two lines, consisting of twenty-six characters, marked with a sharp instrument.

Малая чаша

V–IV вв. до н.э.

Серебро, литье

Высота 2,2 см, диаметр 7,7 см

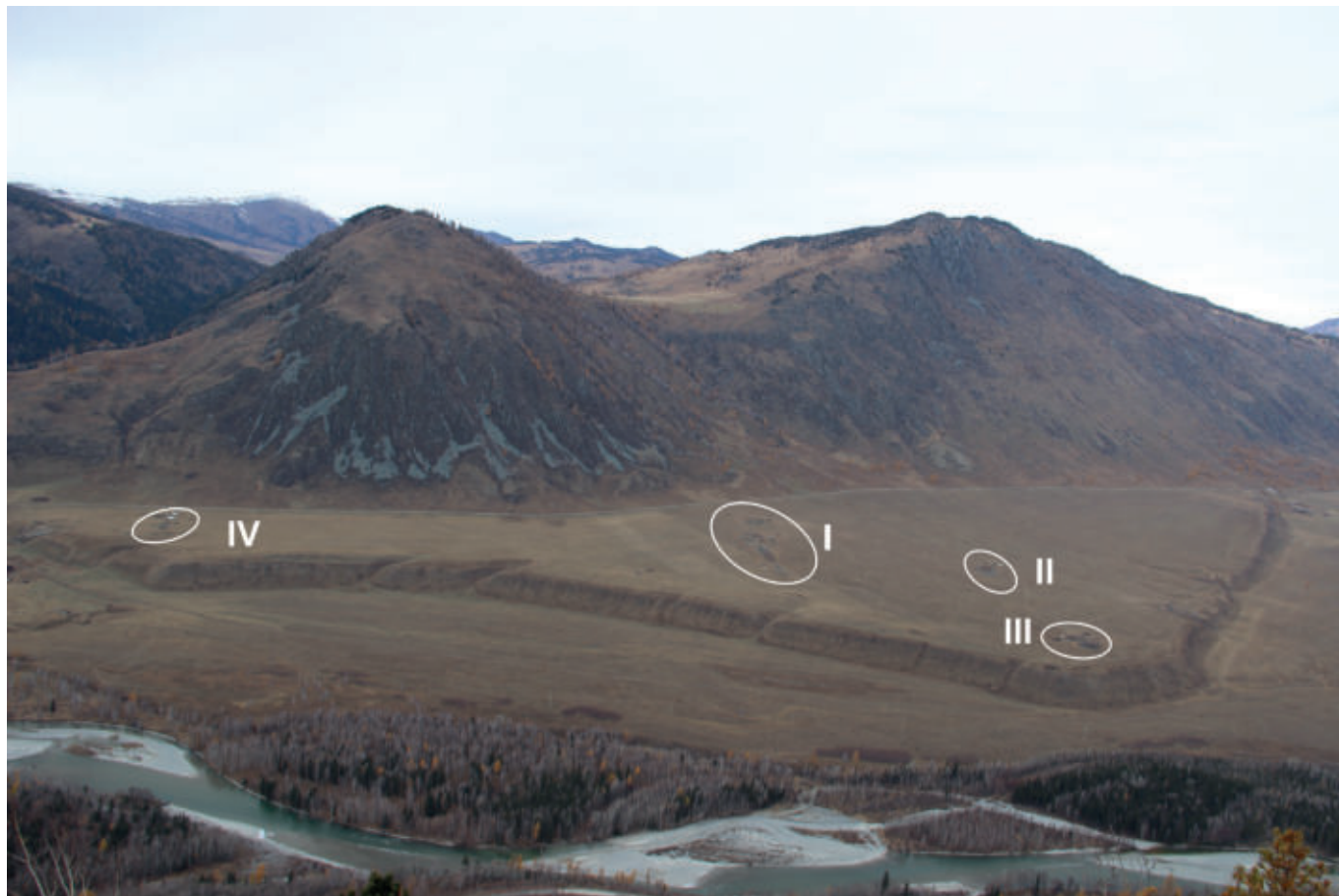
Курган Иссyk, Жетысу

Раскопки К.А. Акишева

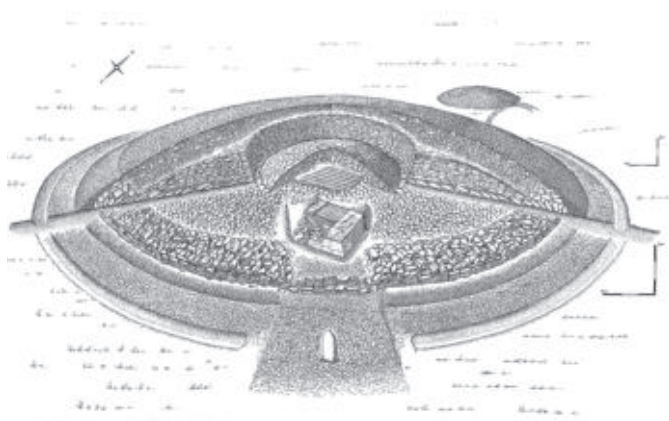
Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-1844 АЗ-198

Полусферической формы, с прямым венчиком, переходящим в выпуклое тулово. На внешней поверхности чаши имеется надпись в две строки, состоящая из двадцати шести знаков, нанесенных острым инструментом.

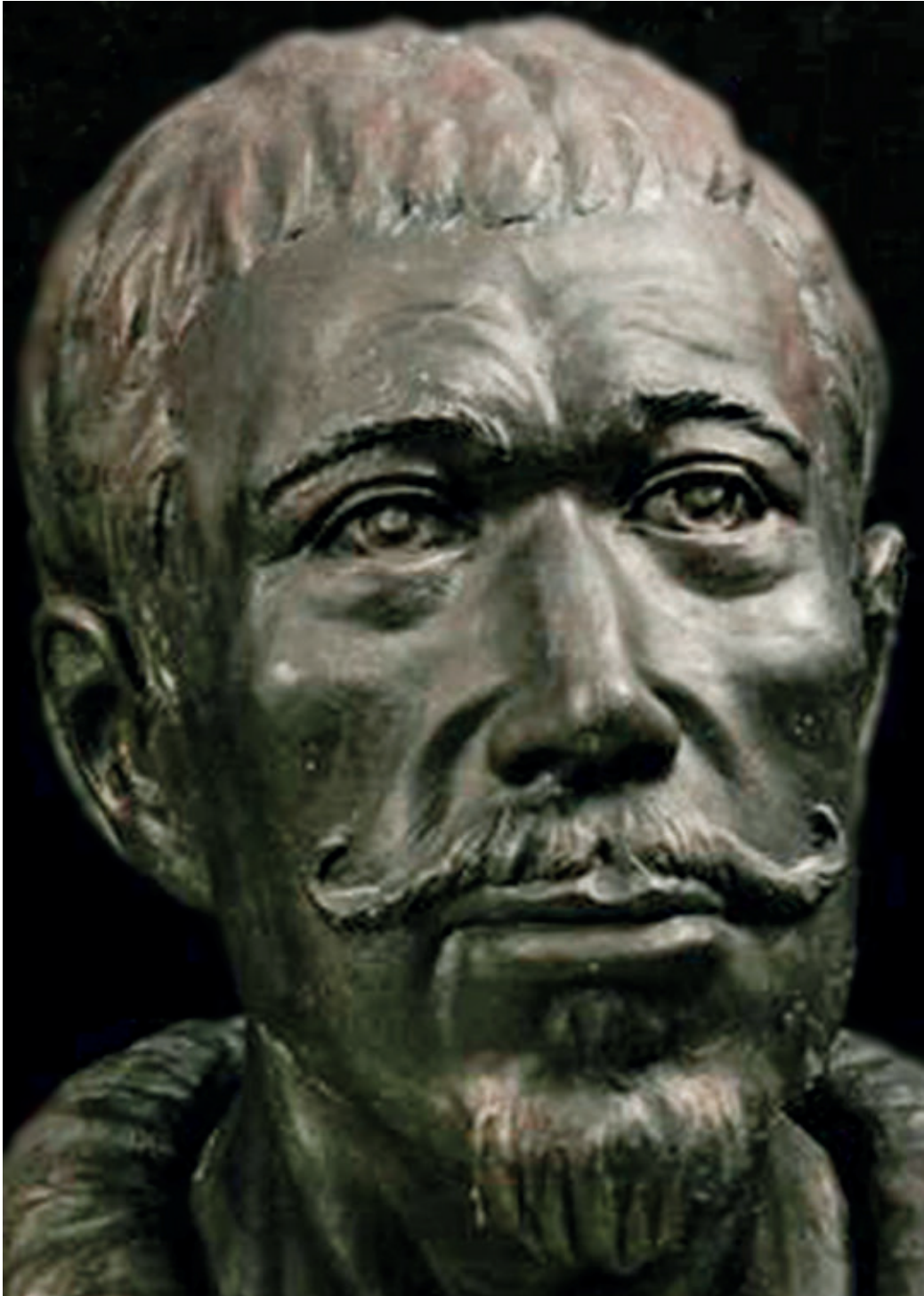
*Бұқтырма өзенінің үшінші террасасында орналасқан Берел обалары
The burial mounds Berel, located on the third terrace above the floodplain of the Bukhtarma River
Курганы могильника Берел, расположенные на третьей надпойменной террасе реки Бухтарма*

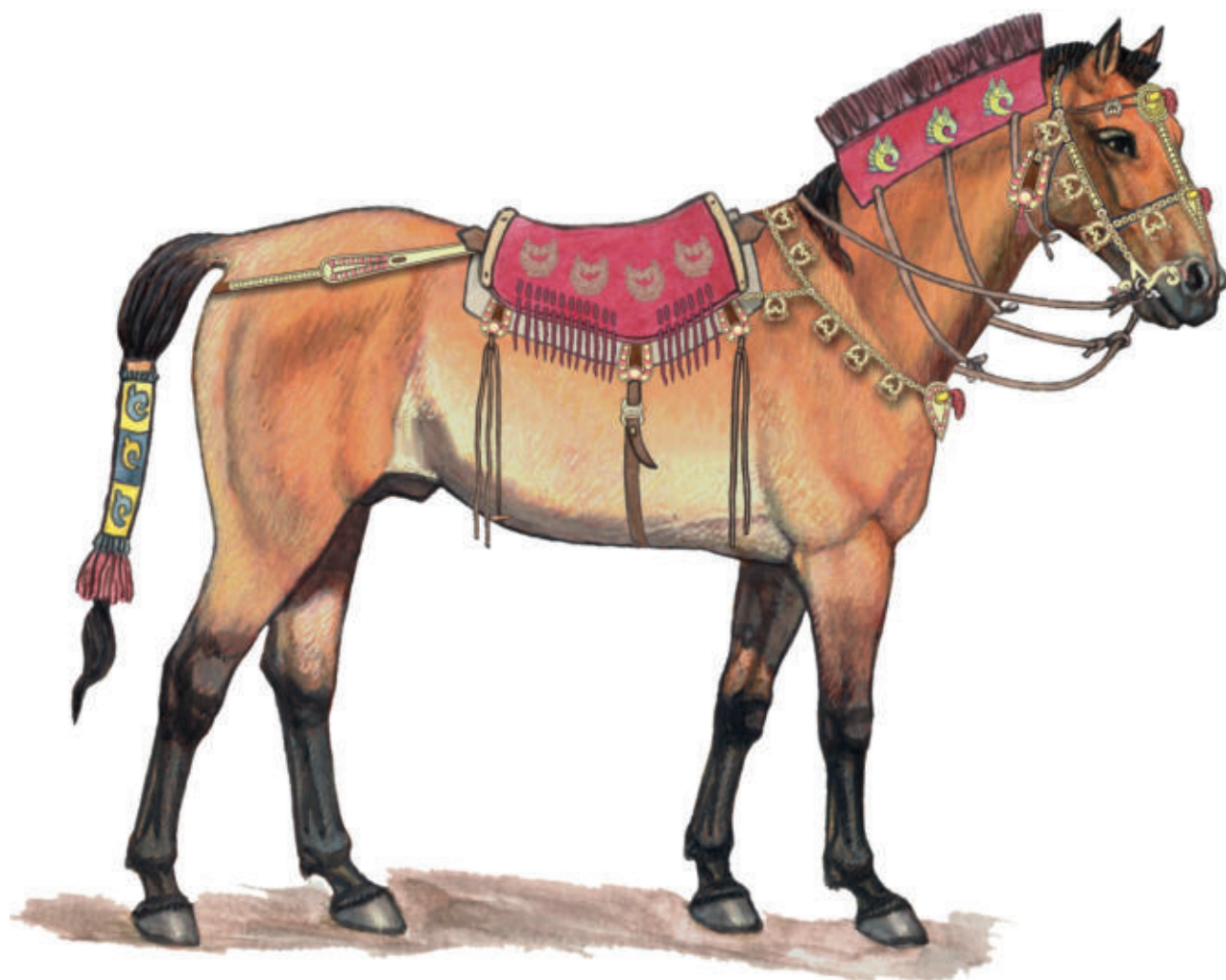
*Берелдегі № 11 оба жерлеу құрылысының қайта жаңғыртпасы
Reconstruction of the Berel burial mound № 11
Реконструкция берельского кургана № 11*

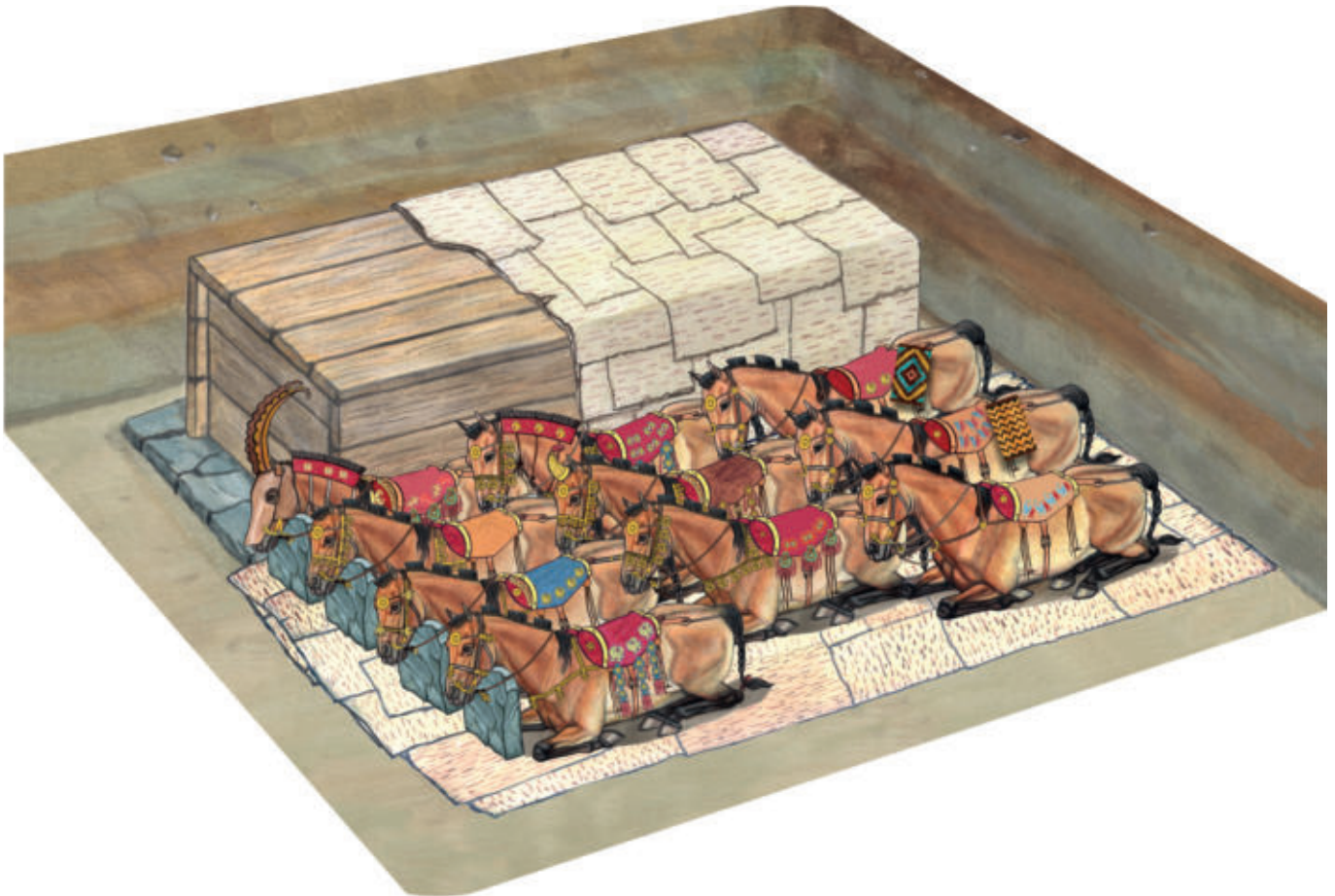
*Саркофагты ағаш қима-таған. № 11 оба
A wooden deck. The mound № 11
Деревянная колода. Курган № 11*

Берелдік № 11 оба. Бассүйек бойынша антропологиялық жаңғыртпа (орындаған Е.В. Веселовская)
Anthropological reconstruction of the skull (performed by E.V. Veselovskaya). The mound № 11
Антропологическая реконструкция по черепу (выполнена Е.В. Веселовской). Курган № 11

36-обадағы ат әбзелдерінің қайта жаңғыртпасы
Reconstruction of horse's equipment from the mound № 36
Реконструкция снаряжения лошади из кургана № 36

10-оба қабір шұңқырындағы жерленген жылқылардың орналасуының қайта жаңғыртпасы
(жаңғыртпа авторы З. Самашев, суретші Қ. Ахметжан)

Reconstruction of the inside construction of the burial mound № 10

(The author of the reconstruction is Z. Samashev, the artist is K. Akhmetzhan)

Реконструкция внутримогильного сооружения кургана № 10 (автор реконструкции З. Самашев, художник К. Ахметжан)

Арқардың басы бейнеленген салпыншақ

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, фольга, ою, бедерлеу, қаптау

6,9 × 7,9 × 1,4 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО тк3-4933

Негізі ернекті ұзынша цилиндр түрінде жасалған. Одан төмен мүйізі мен сақалы шиыршықтала келген тұяқты аңның басы салынған. Арқардың басы бір жақ қырынан, тегіс және сопақша пішінде сомдалған. Арқардың басының әр бөлшегін толық мәнерлеп суреттеу арқылы бұйымды жасаған. Арқардың басы кіші, көз қиығы бадам дәні тәрізді, тұмсығы делдиген. Жақ сүйегі жіңішке және ұзынша етіліп, ал құлағының түбі жуан, ұшы үшкірленіп бедерленген. Ірі мүйізі бедерлі және серіппе түрінде артқа қарай қайырылған, мүйіздің ұшы желке тұсына келіп тіреліп тұр. Сақалы анық көрсетілмеген және мүйізінің айналасында жұқа моншақтар бар.

Wisior z przedstawieniem głowy górskiego barana

IV–III wiek p.n.e.

drewno, złoto płatkowe, rzeźbienie, repusowanie

6,9 × 7,9 × 1,4 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРПМО тк3-4933

Zawieszka w formie pustego w środku walca o falistym obrysie. W dolnej części głowa zwierzęcia kopytnego, złożona ze spiralnie przedstawionych elementów, w tym rogów i brody. Głowa mała, pełna wdzięku, oczy duże, migdałowate, pysk wyraźnie zaznaczony. Rogi masywne, zwężające się ku końcówce. Na powierzchni rogu w niewielkiej odległości od siebie powtarzane trzy linie sugerujące jego strukturę. Przy nasadzie rogu widoczne ucho w formie wycinka owalu. Róg otacza bardzo długa, wąska, kędzierzawa broda, zwinięta w kształt spirali. Głowa i broda pokryte złotem płatkowym, róg stanowiący wewnątrz spirali pokryty cyną.

Pendant with the image of the head of a mountain ram

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, foil, carving, bas-relief, cladding

6,9 × 7,9 × 1,4 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО тк3-4933

The base is made in the form of a hollow cylinder with corrugated outlines. From the below is the head of the ungulate, which, together with the horns and beard, forms a figure in the form of a curl, twisted into a spiral. The head is small, graceful, showing a large almond-shaped eyes and a line of the mouth. The horn is massive, gradually narrows to the end. At a short distance from each other on the surface of the horn, three lines are marked in the form of a tick, apparently, thus showing its structure. At the base of the horn on the inside, the ear is depicted in the form of a figure in the form of a cut oval. A very long, narrow beard surrounds the horn from the outside and at the end is rounded in the form of a curl. The head and beard cover with gold foil, and the horn, the line of which forms an inner curl, is decorated with tin.

Подвеска с изображением головы горного барана

IV–III вв. до н.э.

Дерево, фольга, резьба, барельеф, плакирование

6,9 × 7,9 × 1,4 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО тк3-4933

Основание выполнено в виде полого цилиндра с рифлеными очертаниями. Снизу от него размещена голова копытного, которая вкпе с рогами и бородой образует фигуру в виде завитка, закрученного в спираль. Голова небольшая, изящная, показаны крупный миндалевидной формы глаз и линия рта. Рог массивный, постепенно сужается к окончанию. На небольшом расстоянии друг от друга на поверхности рога нанесено по три линии в виде галочки, видимо, таким образом показана его структура. У основания рога с внутренней стороны изображено ухо в виде фигуры в форме срезанного овала. Очень длинная узкая борода окаймляет рог с внешней стороны и на окончании закручивается в виде завитка. Голова и борода покрыты золотой фольгой, а рог, линия которого образует внутренний завиток, украшен оловом.

Мысық тұқымдас жыртқыштың бұғыға шабуылдаған сәті бейнеленген әшекей

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, ою, барельеф

5 × 4 × 0,6 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО тк3-4958

Композицияда бұғының көлемді мүсіні және оның мойын тұсына шабуылдап тұрған жыртқыш бейнеленген. Бұғының басы артқа бұрылған және мүйізі өрімделіп бейнеленген, денесі көлемді, алдың аяқтары жүгіріп бара жатқан қалыпта бүгіліп бедерленген. Денесінің артқы бөлігі нашар көрінеді, дегенмен жыртқыш аңның денесін қарай отырып оның бұрала сомдалғанын және аяқтарының жоғарыға көтеріліп бедерленгенін көруге болады. Жыртқыш аң секіріп тұрған мәнерде бедерленген. Жыртқыштың денесі бұралған, бас бөлігі аяқ бөлігіне қарама-қарсы бағытта бедерленген.

Plakietka ze sceną walki jelenia z drapieżnym kotem

IV–III wiek p.n.e.

drewno, rzeźbienie, relief

5 × 4 × 0,6 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРПМО тк3-4958

Композycja tworzy wyobrazenie muskularnego, biegnacego jelenia oraz gryzacego go w szyje drapieżnika. Jeleń ukazany z profilu, z głową odrzuconą do tyłu, korpus masywny, przednie nogi zgięte jak do biegu. Drapieżnik przedstawiony w ekspresyjnej pozie, głowa i górna połowa korpusu skręcone w przeciwną stronę niż dolna partia ciała.

Plaque with the stage of the deer tattooing by a cat predator

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, carving, bas-relief

5 × 4 × 0,6 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО тк3-4958

The composition consists of a voluminous figure of a running deer and a predator that tears it in the neck. The deer are shown in profile, with the head thrown back, the body is massive, the front legs are bent, as when running. The predator is shown in an expressive pose. At the same time, his body is twisted so that the anterior part of the body is oriented in the opposite direction, rather than the posterior part of the body.

Плакетка со сценой терзания оленя кошачьим хищником

IV–III вв. до н.э.

Дерево, резьба, барельеф

5 × 4 × 0,6 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО тк3-4958

Композиция состоит из объемных фигур бегущего оленя и хищника, терзающего его в области шеи. Олень показан в профиль, с запрокинутой головой, тулово массивное, передние ноги согнуты, как при беге. Хищник показан в экспрессивной позе. При этом его тело перекручено так, что передняя часть тела ориентирована в противоположную сторону, нежели задняя часть тела.

Стильденген өсімдік өрнегі түріндегі салпыншақ

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, ою

13,8 × 5,9 × 1 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы,

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі

Инв. № ҚР ПМО тк3-4965

Түтікшелі ұзынша ағаштың үстіне өсімдік мәнеріндегі көлемді өрнек орналастырылған жәдігер. Салпыншақтың бекітілетін бөлігі бар. Орталық бөлігіндегі жапырақтар көлемді, пішіні үш бұрышты. Бүйіріндегі жапырақтар ұзартылып, ұштары жоғары қаратылып берленген және жоғарғы бөлігінде жапырақтар тармақталған.

Wisior w kształcie stylizowanego ornamentu roślinnego

IV–III wiek p.n.e.

drewno, rzeźbienie

13,8 × 5,9 × 1 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚР ПМО тк3-4965

Obiekt trójwymiarowy w formie dwóch palmet na wydłużonej podstawie. Boczne płatki przechodzą w kolejną palmetę w centrum kompozycji. Płatki środkowej palmety wzniesione ku górze.

Pendant in the form of a stylized vegetable ornament

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, carving

13,8 × 5,9 × 1 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚР ПМО тк3-4965

The product is a three-dimensional figure of two palmettos, located on an elongated floor from inside the cylinder. Their side lobes pass into another palmetto, located thus in the center of the article. There is a difference in the design of the petals: they are raised upwards.

Подвеска в виде стилизованного растительного орнамента

IV–III вв. до н.э.

Дерево, резьба

13,8 × 5,9 × 1 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚР ПМО тк3-4965

Изделие представляет собой объемные фигуры двух пальметт, расположенной на удлиненном полом изнутри цилиндра. Их боковые лепестки переходят в еще одну пальметту, расположенную таким образом в центре изделия. Имеется отличие в оформлении лепестков: они подняты вверх.

Қиял-ғажайып аң бейнесі түріндегі үшөлшемді әшекей

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, жұқалтыр, ою

9,5 × 7,3 × 5 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚР ПМО тк4-5554

Өрнек композициясы жатқан қалпында бедерленген қиял-ғажайып аңның көлемді мүсінінен және оның аяқ жағында қарама-қарсы сомдалған самұрықтың бастарынан құралған. Қиял-ғажайып аңның дене тұрқы құйрығы қайрылып тұрған мысық тектес жыртқыштың денесі және басы полиморфты. Басы нақышты, жыртқышқа тән, қоңқақ танаулы бет әлпет, сопақша көлемді көз және жапырақша пішінді кішкене құлақтары бедерленген.

Ұзын мойынды самұрықтың басы иіліп, күрделі өрнекті көрсетіп тұр. Тұмсығы көлемді және төмен қарай иіліп тұр. Жалы қысқа және түзу. Үшбұрышты айдары жалдан біршама биік етіп көрсетілген.

Trójwymiarowa aplikacja w kształcie fantastycznej bestii

IV–III w p.n.e.

drewno, złoto płatkowe, rzeźbienie

9,5 × 7,3 × 5 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚР ПМО тк4-5554

Fantastyczne stworzenie łączące cechy zwierzęcia kopytnego i drapieżnego kota. Zwierzę ukazane w pozycji leżącej. Krótki pysk z dużym nosem, okrągłe oczy z masywnymi powiekami, duże, ostro zakończone uszy. Rogi w formie wydłużonej woluty, zaokrąglone na końcu. Ogon w formie litery S, o żłobkowanej powierzchni.

Korpus stylizowany, zwinięty w wolutę, ukazany z profilu. Pochylona głowa z masywnym, zagiętym rogiem, okrągłe oczy i trójkątne czub wygięty do tyłu. Grzywa o gładkim obrysie, pokryta poprzecznymi liniami. Ogon w kształcie wydłużonej lży, na nim dwie podobne figury o mniejszym rozmiarze.

Three-dimensional badge in the form of a fantastic beast

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, foil, carving

9.5 × 7.3 × 5 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚР ПМО тк4-5554

A fantastic animal combines the signs of an ungulate animal and a cat's predator. The animal is shown lying. Has a short muzzle with a large nose, a bared mouth, round eyes with massive lids, large ears with a pointed end. There are horns in the form of an elongated loop, rounded at the end. The tail is in the form of a figure «S», with a corrugated surface.

The figures of the griffins are stylized, they turn into a spiral. They are profiled images. Showing a head with a massive beak, bent down, round eyes and a triangular tuft, bent back. Mane with smooth outer edge. It is covered by transverse lines. The tail is in the form of an elongated teardrop shaped figure, in the space between them - two similar figures of a smaller size.

Трехмерная бляха в виде фантастического зверя

IV–III вв. до н.э.

Дерево, фольга, резьба

9,5 × 7,3 × 5 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚР ПМО тк4-5554

Фантастическое животное совмещает в себе признаки копытного животного и кошачьего хищника. Животное изображено лежащим. Имеет короткую морду с крупным носом, оскаленную пасть, округлые глаза с массивными веками, крупные уши с заостренным окончанием. Имеются рога в виде удлиненной петли, закругленной на окончании. Хвост в виде фигуры «S», с рифленой поверхностью.

Фигуры грифонов стилизованные, развернуты в спираль. Представляют собой профильные изображения. Показана голова с массивным клювом, загнутым вниз, округлыми глазами и треугольным хохолком, отогнутым назад. Грива с ровным внешним краем. Покрыта поперечными линиями. Хвост в виде удлиненной каплевидной фигуры, в пространстве между ними – две аналогичные фигуры меньшего размера.

Аттың маңдай әшекейі

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, жұқалтыр, ою, қаптама

26 × 11,6 × 0,8 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО тк4-5568

Мысық тектес жыртқыштың және самұрықтың басы бейнеленген аттың маңдай алды әшекейі. Мысық тектес жыртқыштың басы көлемді, жалпақ етіп сомдалған және бадырайған көздері қарашықсыз бейнеленген. Жыртқыштың келбетін үшкір, көлемді құлақтары, трапеция пішінді мұрны және кішкентай ғана етіп бедерленген ауызы толықтырып тұр. Шабуылдап тұрған қалыптағы самұрықтардың тырнақтары жыртқыштың иегінің астына бекітілген. Самұрықтардың арқа тұстары және алдыңғы аяқтары түйістіріліп бедерленген. Самұрықтың бастары өте көркем бейнелі, ауызы ашық, танауы кең, көздері бадырақ және бедерлі жалдары бар.

Ozdoba głowy

IV–III wiek p.n.e.

drewno, złota blacha, rzeźbienie, okładzina

26 × 11,6 × 0,8 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРПМО тк4-5568

Obiekt w kształcie głowy drapieżnego kota i dwóch gryfów. Głowa kota duża, szeroka, widoczne duże oczodoły bez źrenic. Wygląd dopełniają duże uszy o ostrych czubkach, zwinięte przy nasadzie po wewnętrznej stronie, wydłużony, trapezowaty nos i mała paszcza. Dwa gryfy, przymocowane do brody drapieżnika za pazury, stoją na tylnych nogach w pozie do ataku. Plecy i przednie łapy stykają się. Głowy gryfów dobrze opracowane, z szerokim nosem i otwartym pyskiem, dużymi oczodołami i reliefową grzywą.

Head piece

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, foil, carving, cladding

26 × 11,6 × 0,8 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО тк4-5568

It is executed in the form of a head of a cat predator and two griffins. The head of the cat's predator is wide, large, large eye sockets are shown, without pupils. The appearance is complemented by large ears with a pointed end and a curl at the base on the inside, an elongated nose of a trapezoidal shape and a small mouth. Two griffins are fastened to the chin by claws, and they stand on their hind legs in an attacking pose. Backs and forepaws touch each other. Heads of griffins are working very well, showing a wide nose with an open mouth, large eye sockets and a relief mane.

Налобная бляха

IV–III вв. до н.э.

Дерево, фольга, резьба, плакирование

26 × 11,6 × 0,8 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО тк4-5568

Выполнено в виде головы кошачьего хищника и двух грифонов. Голова кошачьего хищника широкая, крупная, показаны крупные глазницы, без зрачков. Облик дополняют крупные уши с заостренным окончанием и завитком у основания на внутренней стороне, удлинённый нос трапециевидной формы и небольшой рот. К подбородку крепятся когтями два грифона, которые встали на дыбы в атакующей позе. Спину и передние лапы соприкасаются друг с другом. Головы грифонов проработаны очень хорошо, показаны широкий нос с открытым ртом, крупные глазницы и рельефная грива.

Мысық тектес жыртқыш бейнеленген салпыншақ

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, жұқалтыр, ою, қаптау

9,5 × 6 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО тк4-5581

Мысық тектес жыртқыштың басы жалпақ, әрі көлемді етіп сомдалған. Бадырайған үлкен көздері қарашықсыз бейнеленген. Кейіпкердің жүзі төмен қарап тұрғандай көрінеді. Ұшы үшкірленген көлемді құлақ және маңдайымен жалғасып, тұтасып көрсетілген трапеция пішінді ұзынша мұрны және кішкентай ғана ауызы жыртқыштың келбетін толықтырып тұр. Тұмсықтары түйіскен екі бұланның бейнесі жыртқыштың иегінің астына бекітілген. Бұланның көзі және құлағы көлемді етіп көрсетілген. Мүйізі өсімдік үлгісіндегі өрнек түрінде сомдалған. Екі бұланның бастарының мойын тұсында да өсімдік үлгісіндегі өрнек бедерленген.

Wisior z wizerunkiem drapieżnego kota i jeleniowatych

IV–III wiek p.n.e.

drewno, złota blacha, rzeźbienie, okładzina

9,5 × 6 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРПМО тк4-5581

Głowa drapieżnego kota szeroka, duża, znacznie większa od głowy jelenia. Duże oczodoły bez źrenic dają wrażenie, że zwierzę patrzy w dół. Przedstawienie uzupełniają duże uszy o szpiczastych czubkach zwinięte u nasady, wydłużony, trapezowaty nos i mała paszcza. Do brody przymocowane dwa antytetyczne przedstawienia łosi lub jeleni, połączone pyskami. Zwierzęta przedstawiono jako wielkookie, o uszach pokrytych ukośnymi liniami. Rogi w formie stylizowanej wici roślinnej zakończonej palmetą. Między głowami zwierząt umieszczona podobna palmeta.

Suspension with the image of a cat predator

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, foil, carving, cladding

9,5 × 6 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО тк4-5581

The head of the cat's predator is wide, large, much larger than the head of the deer. Showed large eye sockets, without pupils. It creates a sense of the look of the character, lowered down. The appearance is complemented by large ears with a pointed end and a curl at the base on the inside, an elongated nose of a trapezoidal shape and a small mouth. To the chin are attached the heads of two opposing moose or deer, adjoining with it the endings of the muzzles. Herbivores are depicted with large eyes and ears covered with transverse stripes. Horns in the form of vegetative curls forming a palmetto. Between the heads of animals from the outside – a similar palmetto.

Подвеска с изображением кошачьего хищника

IV–III вв. до н.э.

Дерево, фольга, резьба, плакирование

9,5 × 6 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО тк4-5581

Голова кошачьего хищника широкая, крупная, выполнена значительно более объемной, нежели головы оленей. Показаны крупные глазницы, без зрачков. Создается ощущение взгляда персонажа, опущенного вниз. Облик дополняют крупные уши с заостренным окончанием и завитком у основания на внутренней стороне, удлиненный нос трапециевидной формы и небольшой рот. К подбородку крепятся головы двух противопоставленных лосей или оленей, соприкасающиеся с ним окончаниями морд. Травоядные изображены с крупными глазами и ушами, покрытыми поперечными полосками. Рога в виде растительных завитков, образующих пальметту. Между головами животных с внешней стороны – аналогичная пальметта.

Самұрықтың тұмсығына іліккен бұғының басы бейнеленген әшекей

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, жұқалтыр, ою

9 × 10 × 1 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО тк4-6178

Самұрықтың басы үлкен. Бүгілген үлкен тұмсығы және дөңгелек қарашығы бар кішкентай көз көрсетілген. Басы бет жағы бұдырланған білікшемен жиектелген, одан аяғы жұмырланған көлемді шиыршықтар шығады. Бұғының басы грифонның тұмсығында орналасқан. Басының жоғарғы бөлігінде сақталмаған мүйіздерді бекітуге арналған дөңгелек тесік бар. Бұғының басы кішкентай, ұзартылған тұмсығы бар.

Plakietka z głową jelenia w dziobie gryfa

IV–III wiek p.n.e.

drewno, złota blacha, rzeźbienie

9 × 10 × 1 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРПМО тк4-6178

Gryf z dużą głową, dużym wygiętym dziobem i małym okiem o zaokrąglonej źrenicy. Głowa obrzeżona wałkiem o żłobkowanej powierzchni, z którego wyprowadzono masywne woluty o zaokrąglonych końcach. Głowa jelenia znajduje się w dziobie gryfa. W górnej części głowy okrągły otwór służący do mocowania niezachowanych rogów. Głowa jelenia mała, z charakterystycznym wydłużonym pyskiem.

A plate with a deer head in the griffin's beak

The 4th - 3rd centuries BC

Wood, foil, carving

9 × 10 × 1 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО тк4-6178

The head of the griffin is large. Showing a large curved beak and a small eye with a rounded pupil. The head is bordered by a roller with a corrugated surface, from which the massive curls with a rounded end leave. The head of the deer is located in the beak of the griffin. In the upper part of the head there is a round hole for fixing the non-preserved horns. The head of the deer is small, with a characteristic elongated muzzle.

Бляха с изображением головы оленя в клюве грифона

IV–III вв. до н.э.

Дерево, фольга, резьба

9 × 10 × 1 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО тк4-6178

Голова грифона крупная. Показаны крупный загнутый клюв и небольшой глаз с округлым зрачком. Голову окаймляет валик с рифленой поверхностью, от которого отходят массивные завитки с закругленным окончанием. Голова оленя размещена в клюве грифона. В верхней части головы имеется округлое отверстие для крепления несохранившихся рогов. Голова оленя небольшая, с характерной удлиненной мордой.

Арқардың басы бейнеленген салпыншақ

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, ою

8 × 7,5 × 1 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО т4-6182

Негізі ернекті ұзынша цилиндр түрінде жасалған. Одан төмен мүйізі мен сақалы шиыршықтала келген тұяқты аңның басы салынған. Арқардың басы бір жақ қырынан, тегіс және сопақша пішінде сомдалған. Арқардың басының әр бөлшегін толық мәнәрлеп суреттеу арқылы бұйымды жасаған. Арқардың басы кіші, көз қиығы бадам дәні тәрізді, тұмсығы делдиген. Жақ сүйегі жіңішке және ұзынша етіліп, ал құлағының түбі жуан, ұшы үшкірленіп бедерленген. Ірі мүйізі бедерлі және серіппе түрінде артқа қарай қайырылған, мүйіздің ұшы желке тұсына келіп тіреліп тұр. Сақалы анық көрсетілмеген және мүйізінің айналасында жұқа моншақтар бар.

Wisior w kształcie głowy barana górskiego

IV–III wiek p.n.e.

drewno, rzeźbienie

8 × 7,5 × 1 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. ҚРПМО т4-6182

Zawieszka złożona z pustego w środku walca o falistym obrysie. Dolną część stanowi przedstawienie głowy zwierzęcia kopytnego, która wraz z rogami i brodą tworzy kształt spirali. Głowa mała i pełna wdzięku, z dużymi, migdałowatymi oczami i wydłużonym pyskiem. Rogi masywne, zwężające się na końcu. Powierzchnia rogu pokryta ukośnymi liniami sugerującymi jego strukturę. Przy nasadzie rogu, po wewnętrznej stronie, widoczne ucho, przedstawione jako wycinek owalu. Długa, wąska broda otacza róg na zewnątrz i tworzy kształt woluty.

Suspension in the form of a head of a mountain ram

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, carving

8 × 7,5 × 1 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО т4-6182

The base is made in the form of a hollow cylinder with corrugated outlines. Bottom of it is the head of the ungulate, which, together with the horns and beard, forms a figure in the form of a curl, twisted into a spiral. The head is small, graceful, showing a large almond-shaped eyes and a line of the mouth. The horn is massive, gradually narrows to the end. At a short distance from each other on the surface of the horn, three lines are marked in the form of a tick, apparently, thus showing its structure. At the base of the horn on the inside, the ear is depicted in the form of a figure in the form of a cut oval. A very long, narrow beard surrounds the horn from the outside and at the end is rounded in the form of a curl.

Подвеска в виде головы горного барана

IV–III вв. до н.э.

Дерево, резьба

8 × 7,5 × 1 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО т4-6182

Основание выполнено в виде полого цилиндра с рифлеными очертаниями. Снизу от нее размещена голова копытного, которая вкпе с рогами и бородой образует фигуру в виде завитка, закрученного в спираль. Голова небольшая, изящная, показаны крупный миндалевидной формы глаз и линия рта. Рог массивный, постепенно сужается к окончанию. На небольшом расстоянии друг от друга на поверхности рога нанесено по три линии в виде галочки, видимо, таким образом показана его структура. У основания рога с внутренней стороны изображено ухо в виде фигуры в форме срезанного овала. Очень длинная узкая борода окаймляет рог с внешней стороны и на окончании закругляется в виде завитка.

Мысық тектес жыртқыштың басы бейнеленген салпыншақ

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, жұқалтыр, ою

9,5 × 9 × 1 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО т4-6229

Мысық тектес жыртқыштың басы жалпақ, ірі, көлемді етіп жасалған. Бет келбетінің сұлбасы тең бүйірлі үш бұрыш тәрізді. Сығырайған көзі, үлкен танауы мен құлақтары көрсетілген. Маңдайы кең, қасы жақсы көрінеді. Тұмсығының төменгі жартысын самайға қарай тарылатын сақал (?) басады. Ол қайырма тәрізді шиыршықтан тұрады.

Wisior w kształcie głowy drapieżnego kota

IV–III wiek p.n.e.

drewno, złota blacha, rzeźbienie, okładzina

9,5 × 9 × 1 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРПМО т4-6229

Szeroka, spłaszczona głowa, o obrysie trójkąta równoramiennego. Oczy małe, skośne, nos duży, rozszerzający się na końcu, wydłużone, wąskie policzki umieszczone pod kątem i duże, szpiczaste uszy zwinęte przy podstawie. Czoło szerokie, brwi uwidocznione. Dolną część pyska porasta zwężająca się przy skroniach broda (?), zaznaczona puklami w formie przecinków.

Pendant in the form of a cat's predator's head

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, foil, carving, cladding

9,5 × 9 × 1 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО т4-6229

The broad head is flattened. Has an outline in the form of an isosceles triangle. Shown are small, slanted eyes, a large nose that widens toward the tip, elongated narrow cheeks placed at an angle and large pointed ears with a rounded curl at the base. The forehead is wide, also the eyebrows are shown. The lower half of the muzzle is a beard (?), Tapering to the temples. It consists of curls in the form of a comma.

Подвеска в виде головы кошачьего хищника

IV–III вв. до н.э.

Дерево, фольга, резьба

9,5 × 9 × 1 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО т4-6229

Широкая голова выполнена уплощенной. Имеет очертания в виде равнобедренного треугольника. Показаны небольшие раскосые глаза, крупный нос, расширяющийся к кончику, удлиненные узкие щеки, размещенные под углом и крупные заостренные уши с округлым завитком у основания. Лоб широкий, также показаны брови. Нижнюю половину морды занимает борода (?), сужающаяся к вискам. Она состоит из завитков в виде запятой.

Қанатын жайған самұрық бейнелі салпыншақ

Ж.с.д. IV–III ғғ.

Ағаш, ою

6,9 × 6,8 × 10 см

Берел, 11-оба, Шығыс Қазақстан

З. Самашевтің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРПМО тк6-8715

Мәнерлі түрде жасалған мүсін ұзынша түтікшенің үстіне орналастырылған. Самұрық екі қанатын жоғары көтеріп жайып тұрған қалыпта бейнеленген. Басы шағын, мойны жуын және тегіс қысқа жалы бар. Көзі мен құлағы шамалы дөңестеліп көрсетілген. Мойны мен денесі бірдей көлемде, аяқ жағы кішірейтілген. Құйрығы төмен қарай бағыттталып сомдалған. Қанаттарының ұштары үшкір, үлкен етіп жасалған. Аяқтары да үлкен, ұзын және тік.

Wisior z przedstawieniem gryfa

IV–III wiek p.n.e.

drewno, rzeźbienie

6,9 × 6,8 × 10 cm

Berel, kurhan 11, wschodni Kazachstan

Wykopaliska: Z. Samashev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРПМО тк6-8715

Stylizowane przedstawienie umieszczone na wydłużonym walcu stanowiącym cokół. Głowa, szyja i górna połowa korpusu zaznaczone jedną linią, tworzą wolutowe zawinięcie z lekkim zgrubieniem w części centralnej, zwiężające się na końcu. Duży dziób, z podłużnym żłobieniem. Małe szpiczaste ucho, umieszczone pionowo. Duże rozłożone skrzydła, pokryte wzdlużnymi liniami. Po obu stronach korpusu masywne, krótkie nogi. Ogon w kształcie trzech łezkowatych wypukłości.

Pendant with a picture of a griffin

The 4th – 3rd centuries BC

Wood, carving

6,9 × 6,8 × 10 cm

Berel, Mound 11, East Kazakhstan

Excavations by Z. Samashev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРПМО тк6-8715

The stylized figure of the character is located on the elongated cylinder, which is the base. The head, neck, upper part of the body is done with one line and form a round curl with a slight thickening in the center and narrowing to the ends. The beak is large, with a longitudinal groove. The pointed ear is small, placed vertically. The outstretched wings are large, covered with longitudinal lines. On either side of the body are massive short legs. The tail in the form of three protuberances of a teardrop shape is placed above the base in the center.

Подвеска с изображением грифона

IV–III вв. до н.э.

Дерево, резьба

6,9 × 6,8 × 10 см

Берел, курган 11, Восточный Казахстан

Раскопки З. Самашева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРПМО тк6-8715

Стилизованная фигура персонажа расположена на удлиненном цилиндре, представляющем собой основание. Голова, шея, верхняя часть тулова выполнены одной линией и образуют округлый завиток с небольшим утолщением в центре и сужением к окончаниям. Клюв крупный, с продольной бороздкой. Заостренное ухо небольшое, размещено вертикально. Распростертые крылья крупные, покрыты продольными линиями. По обе стороны от туловища находятся массивные короткие ноги. Хвост в виде трех выпуклостей каплевидной формы размещен поверх основания по центру.

ЖАНА КЕЗЕННІІ, СТУЛІ

THE STYLE OF THE NEW ERA

СТУЛЬ НОВОЇ ЕПОХИ

Құмыра

IX–XI ғ.

Алтын, қалыптау

5,3 × 4,5 см

Сарыкөл, Шығыс Қазақстан

А.И. Исиннің қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМтк1-2146 АЗ-424

Тұтқасы бар алтын құмыра. Тұтқасы қатты майысқан және түзетілген. Құмыраның денесі ұзынша етіп созылып жасалған. Бір жақ бүйіріне бекітілген шеңбер пішінді тұтқа, жіңішке алтын төсемшеден істелінген. Тұтқаны қосымша алтын төсемшелерді шегелеу тәсілімен бекіткен. Төбі тегіс. Табанында шеңбер пішінді қосымша тұғыры бар.

Kubek

IX–XI wiek n.e.

złoto sztańcowane

5,3 × 4,5 cm

Sarykol, wschodni Kazachstan

Wykopalka: A.I. Isin

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inwk. ҚРҰМ тк1-2146 АЗ-424

Końierz naczynia silnie pogięty i zdeformowany. Korpus wydłużony. Z jednej strony na korpusie dodany duży okrągły uchwyt z cienkiej blachy. Obiekt na niskiej, stożkowatej podstawie.

Jug

The 9th – 11th centuries AD

Gold, stamping

5,3 × 4,5 cm

Sarykol, East Kazakhstan

Excavations by A.I. Isin

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМтк1-2146 АЗ-424

Corolla strongly bent and deformed. The body is elongated. On the one hand on the body there is a large round-shaped handle made of a thin plate. On a low conical pallet.

Кувшинчик

IX–XI вв.

Золото, штамповка

5,3 × 4,5 см

Сарыкөл, Восточный Казахстан

Раскопки А.И. Исина

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМтк1-2146 АЗ-424

Венчик сильно отогнут и деформирован. Тулово удлиненное. С одной стороны, на тулове имеется крупная ручка округлой формы, изготовленная из тонкой пластины. На невысоком коническом поддоне.

Әшекейлер

XV ғ. басы

Алтын, қалыптама, шекіме

2,8 × 2,1 см; 2,7 × 2,1 см

Сайрам көмбесі, Сайрам қалашығы, Оңтүстік Қазақстан

Б.Ә. Байтанаевтың қазбасы

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМ тк1-689 АЗ-33; ҚРҰМ тк1-690 АЗ-34

Тіктөртбұрышты пішіндегі, шеттері иілген әшекейлер. Әшекей жапсырмалар қалыптамада соғу арқылы жасалынған. Жапсырманың бетінде өсімдік үлгісіндегі стилді өрнектер – әшекейдің ортасында ірі гүл (хризантема?), бұрыштарында үшжапырақтар; шеттерінде қисығынан кертілген жіңішке сызықтар және тігуге арналған көптеген тесіктер бар.

Plakiety

pozątek XV wieku

złoto sztancowane, cyzelowane

1) 2,8 × 2,1 cm

2) 2,7 × 2,1 cm

Skarb z Sajram, Sajram, południowy Kazachstan

Wykopaliska: B.A. Baytanaev

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. ҚРҰМ тк1-689 АЗ-33; ҚРҰМ тк1-690 АЗ-34

Prostokątne, o zaokrąglonych brzegach. W centrum plakiety przedstawienie kwiatu (chryzantemy?), z owalnym środkiem i płatkami o ząbkowanych brzegach pokrytych kreskami. Wokół kwiatu, w narożach plakiety, widoczne duże trójliście. Wszystkie elementy przedstawienia pokryte krótkimi liniami, powierzchnia plakiety – małymi otworkami.

Plaques

The early of the 15th century

Gold, stamp, chasing

2.8 × 2.1 cm; 2.7 × 2.1 cm

Sayram treasure, Sayram settlement, South Kazakhstan

Excavations by B.A. Baytanaev

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМ тк1-689 АЗ-33; ҚРҰМ тк1-690 АЗ-34

Rectangular with curved edges. In the center of the plaque is a large image of a flower (chrysanthemum?), With an oval core, a shaded grid and petals with serrated edges, covered with short lines. Around the flower there are large trefoils (at the corners of the plaque). Left and right - on the oval leaf, small in size, above and below - on the curl. All these figures are covered with short lines. The entire surface of the plaque is covered with small holes.

Бляшки

Начало XV в.

Золото, штамп, чеканка

2,8 × 2,1 см; 2,7 × 2,1 см

Сайрамский клад, городище Сайрам, Южный Казахстан

Раскопки Б.А. Байтанаева

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМ тк1-689 АЗ-33; ҚРҰМ тк1-690 АЗ-34

Прямоугольной формы с загнутыми краями. В центре бляшки – крупное изображение цветка (хризантемы?), с овальной сердцевиной, заштрихованной кривой сеткой и лепестками с зубчатыми краями, покрытыми короткими линиями. Вокруг цветка размещены крупные трехлистные (по углам бляшки). Слева и справа – по овальному листу, небольших размеров, сверху и снизу – по завитку. Все эти фигуры покрыты короткими линиями. Вся поверхность бляшки покрыта небольшими отверстиями.

Әшекейлер

XV ғ. басы
Алтын, қалыптама, шекіме
3,0 × 1,7 см
Сайрам көмбесі, Сайрам қалашығы, Оңтүстік Қазақстан
Б.Ә. Байтанаевтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМ тк1-691 А3-35 – ҚРҰМ тк1-693 А3-37

Соғу техникасын қолдану арқылы қалыптау әдісімен орындалған тігілмелі әшекейлер. Жоғарғы жақ бөлігінде тігуге арналған екі саңылау бар. Төменгі жағында күнбағысқа ұқсайтын өсімдік түріндегі өрнек. Әшекейдің сырт жағында көлемді пішін беретін қалқанша дәнекерленген.

Plakietki-aplikacje

początek XV wieku
złoto, kucie, sztancowanie, grawerowanie
3 × 1,7 cm
Skarb z Sajram, Sajram, południowy Kazachstan
Wykopaliska: B.A. Baytanaeva
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ тк1-691 А3-35 - ҚРҰМ тк1-693 А3-37

Plakietki wypukłe, przypominające formy roślinne. Dolna część w formie gładkiej półkuli otoczonej wieńcem mniejszych okręgów, przypomina otwarty pąk kwiatu (słonecznik?). Powyżej dwa symetryczne płatki kwiatowe lub liście. U góry drobne spirale tworzące trójliść. W górnej części dwa otwory umożliwiające przyszycie do tkaniny.

Plaques

The beginning of the 15th century
Gold, stamp, chasing
3.0 × 1.7 cm
The Sayram treasure, The Sayram settlement, South Kazakhstan
Excavations by B.A. Baytanaev
National Museum of the Republic of Kazakhstan
Inv. № ҚРҰМ тк1-691 А3-35 – ҚРҰМ тк1-693 А3-37

The plaque like an amorphous, made with a stamp and using of forging. On the upper base there are two holes for stitching. The bottom base is rounded with vegetative ornament in the form of a sunflower. On the back of the plaque, a septum is soldered, which gives it a massive shape.

Бляшки

Начало XV в.
Золото, штамп, чеканка
3,0 × 1,7 см
Сайрамский клад, городище Сайрам, Южный Казахстан
Раскопки Б.А. Байтанаева
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМ тк1-691 А3-35 – ҚРҰМ тк1-693 А3-37

Нашивная бляшка аморфная выполнена штампом с применением ковки. По верхнему основанию имеются два отверстия для прошивания. Нижнее основание округлое с растительным орнаментом в виде подсолнуха. По тыльной стороне бляшки припаяна перегородка, что придает ей массивную форму.

Тиын-ақша. 773 ж.х. Хваризм. Динар

XV ғ. басы
Алтын, құйма
1,5 × 1,4 см
Сайрам көмбесі, Сайрам қалашығы, Оңтүстік Қазақстан
Б.Ә. Байтанаевтың қазбасы
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМтк1-743 АЗ-83

Ақша. Анонимді шекіме. 773 ж.х. Тесіктері бар. Күрделі картуш бетінде (сыртқы нүктелі жиектемеде сызықты квадрат жазылған) – тиын түсіндірмесі екі жол, екінші сөздің бірінші және екінші әріптері өрнек элементі – өрмекпен бөлінген. Сегментінде – 4 халифтің есімі бар.

Denar azjatyckiego Imperium Chozemzijskiego z 773 roku

rozczątek XV wieku
złoto odlewane
1,5 × 1,4 cm
Skarb z Sajram, Sajram, południowy Kazachstan
Wykopaliska: B.A. Baytanaev
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМ тк1-743 АЗ-83

Moneta z nieznaney mennicy, datowana na 773 rok, z przebitym na wylot otworem. W polu skomplikowanego kartusza (linearny kwadrat wpisany w koło) – inskrypcja w dwóch wersach. W drugim słowie pierwsza i druga litera rozdzielone dekoracyjnym elementem w formie warkocza. W segmentach mieszczą się imiona czterech kalifów.

Coin. 773 years. Hvarism. Dinar

The early of the 15th century.
Gold, castings
1.5 × 1.4 cm
Sayram treasure, Sayram settlement, South Kazakhstan
Excavations by B.A. Baytanaev
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМтк1-743 АЗ-83

Coin. Anonymous stamping. 773 years. There is a through hole. In the field of a complex cartouche (a linear square is inscribed in the outer circle) - a coin legend in two lines. In the second word, the first and second letters are separated by a decorative element - a braid. In segments - the names of 4 Caliphs.

Монета. 773 г. х. Хваризм. Динар

Начало XV в.
Золото, литье
1,5 × 1,4 см
Сайрамский клад, городище Сайрам, Южный Казахстан
Раскопки Б.А. Байтанаева
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМтк1-743 АЗ-83

Монета. Анонимный чекан. 773 г.х. Имеется сквозное отверстие. В поле сложного картуша (во внешний точечный ободок вписан линейный квадрат) – монетная легенда в две строки. Во втором слове первая и вторая буквы разделены декоративным элементом – плетенкой. В сегментах – имена четырех халифов.

КАЗАҚТЫҢ КҮМІС ӘЛЕМІ

THE KAZAKH SILVER

КАЗАХСКОЕ СЕРЕБРО

Шекелік

XIX ғ. соңы

Күміс, қалыптама, бүкпе

12,7 × 5 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 2513/1-2 КЗ-454/1-2

Шекеліктің әрбір әшекейі ілгек тәрізді имектен және екі құрамалы салпыншақтардан тұрады. Салпыншақтың жоғарғы бөлігі шығыңқы қондырмамен безендірілген тегіс ромб пішіндес өзекше түрінде, ал төменгі бөлігі үш шиыршық тәрізді бөлшектерден құралған.

Tradycyjna kobieca ozdoba, zakładana na szczególne okazie (shkelik)

koniec XIX wieku

srebro, stemplowanie, gięcie

12,7 × 5 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 2513/1-2 КЗ-454/1-2

Każda z pary analogicznych ozdób składa się z kabłąka i dwuczęściowej zawieszki. Górna część zawieszki ma postać płaskiego pręta przechodzącego w blaszkę w kształcie rombu, ozdobioną wypukłymi guzami. Dolna część składa się z trzech spiralnie skręconych taśm.

Shkelik - traditional female temple decorations

The end of the 19th century.

Silver, stamp, bending

12.7 × 5 cm

Western Kazakhstan.

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 2513/1-2 КЗ-454/1-2

Each decoration of them consists of a hook in the form of a hook and a two-part suspension. The upper part of the suspension is in the form of a flat rod with a rhombus, which is decorated with a convex inset, and the lower part consists of three spiral parts.

Шекелик – традиционные женские височные украшения

Конец XIX в.

Серебро, штамп, гнутье

12,7 × 5 см

Западный Казахстан.

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 2513/1-2 КЗ-454/1-2

Каждое украшение из них состоит из дужки в виде крючка и двусоставной подвески. Верхняя часть подвески в форме плоского стержня с ромбом, который украшен выпуклой вставкой, а нижняя часть состоит из трех спиралевидных деталей.

Сырғалар

XX ғ. басы

Күміс, қалыптама, бүршіктеме

9,5 × 2,1 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6460/1-2 КЗ-1420/1-2

Сырғалар ілгек тәрізді имектен және негізгі бөліктен құралған. Негізгі бөлігі алмұрт тәрізді жуандатылған тұрпаты бойынша «домбыраға» ұқсайтын ұзын өзекшеден тұрады. Оның мойны нүкте түрінде және денесі жарты шеңбер сияқты өрнекпен керту әдісімен безендірілген.

Kolczyki

początek XX w.

srebro, stemplowanie, granuacja

9,5 × 2,1 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw.

№ ҚРҰМнқ 6460/1-2 КЗ-1420/1-2

Składają się kabłączka-haczyka i głównej części ozdobnej. Kabłączek wykonany z pojedynczego drutu. Główną część tworzy długi, wąski pas metalu, rozszerzający się na dole w kształt gruszki, przypominający kazachski instrument strunowy dombra. Wydłużona część zdobiona krótkimi, regularnymi nacięciami, powierzchnia dolna nacięciami półkolistymi i punktowaniem, tworzącymi dekoracyjny wzór.

Earrings

The early of the 20th century.

Silver, stamp, granule

9.5 × 2.1 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6460/1-2 КЗ-1420/1-2

They consist of a hook in the form of a hook and the main part. The base of the arch is wrapped in a single wire. The main part consists of an elongated rod, with a lower pear-shaped thickening, similar in type to «dombra». It is decorated with notches in the form of points on the fretboard (frets) and semicircles on the body.

Серьги

Начало XX в.

Серебро, штамп, зернь

9,5 × 2,1 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6460/1-2 КЗ-1420/1-2

Состоят из дужки в виде крючка и основной части. Основание дужки обито одинарной проволокой. Основная часть состоит из удлиненного стержня, с нижним грушевидным утолщением, по типу похожим на «домбру». Она украшена насечками в виде точек на грифе (лады) и полукругами на тулове.

Сырғалар

XX ғ. басы

Күміс, оймалау, бүршіктеме

9,8 × 5,2 см

Солтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6796/1-2 КЗ-1757/1-2

Сырға ілгек тәрізді имектен және жапырақ сияқты негізгі бөліктен құралған. Негізі басты бөлікке өтетін дара сыммен соғылған. Ол өсімдік тектес өрнекпен және ортасында дөңгелек дөңес қондырмамен безендірілген.

Kolczyki

początek XX wieku

srebro, grawerunek, granulacja

9,8 × 5,2 cm

północny Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 6796/1-2 КЗ-1757/1-2

Składa się z kabłączka-haczyka i głównej części o kształcie liścia. Kabłączek wykonany z pojedynczego drutu zlutowanego z główną częścią. Dekoracyjny liść ozdobiony kwiatowym ornamentem i wypukłą kolistą wstawką w środku.

Earrings

The early of the 20th century.

Silver, engraving, granules

9.8 × 5.2 cm

Northern Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6796/1-2 КЗ-1757/1-2

It consists of a hook in the form of a hook, the main part of a leaf-like shape. The base is covered with a single wire, which goes into the main part. It is decorated with floral ornament and a convex round insert in the center.

Серьги

Начало XX в.

Серебро, гравировка, зернь

9,8 × 5,2 см

Северный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6796/1-2 КЗ-1757/1-2

Состоит из дужки в виде крючка, основной части листообразной формы. Основание обвито одинарной проволокой, которая переходит в основную часть. Она украшена растительным орнаментом и выпуклой округлой вставкой по центру.

Ай сырғалар

XX ғ.

Күміс, оймалау, бүршіктеме

3,6 × 5 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7460/1-2 КЗ-2424/1-2

Сырға ілгек тәрізді имектен және жарты ай («ай сырға») сияқты негізгі бөліктен құралған.

Негізгі бөлігі нақышты өсімдік тектес өрнекпен көмкерілген. Жоғарғы және төменгі сұлбасы бүршіктелген жолақтардың көмегімен безендірілген, төменгі жағында тағы бір жолақпен толықтырылып, нәтижесінде тісті беткей түзілген. Пластинаның үстінен негізгі бөлікте үш теңбүйірлі үшбұрыштар шығарылған. Негізгі бөліктің екі жағы көлемді дөңес дөңгелек шарлармен аяқталады.

Kolczyki-półksiężyc

XX wiek

srebro, rytowanie, granulowanie

3,6 × 5 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7460/1-2 КЗ-2424/1-2

Składają się z kabłączka wygiętego w łuk i głównej dekoracyjnej części w formie sierpa księżycy. Główna część pokryta ornamentem roślinnym, na obu końcach zakończona dużymi, gładkimi półkulami. Krawędzie ozdobione pasami granulek, u dołu w kształcie drobnych trójkątów przypominających ząbkowanie. Na górnej krawędzi dodane trzy trójkąty równoramienne.

Earrings-lunnitsy

The 20th century.

Silver, engraving, granules

3.6 × 5 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7460/1-2 КЗ-2424/1-2

They consist of an arcuate arch and the main part in the form of a crescent («ai syrga»).

The main part is covered with elegant plant ornament. The upper and lower contours are decorated with a strip of grain, at the bottom it is supplemented by another row, resulting in the formation of a serrated surface. Three isosceles triangles emerge from the plate of the main part. The main part on both sides ends with large convex circles.

Серьги-лунницы

XX в.

Серебро, гравировка, зернь

3,6 × 5 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7460/1-2 КЗ-2424/1-2

Состоят из дугообразной дужки и основной части в виде полумесяца («ай сырға»).

Основная часть покрыта изящным растительным орнаментом. Верхний и нижний контур оформлен с помощью полоски зерни, внизу она дополнена еще одним рядом, в результате образована зубчатая поверхность. Сверху от пластины основной части отходят три равнобедренных треугольника. Основная часть с обеих сторон заканчивается крупными выпуклыми окружностями.

Өңіржиек - дәстүрлі әйел әшекейі

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, қалыптама, зерлеу, бедерлеу

52,5 × 5,7 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7433 КЗ-2396

Негізгі екі бөлшектен және бес салпыншақтан тұрады. Бөлшектер мен салпыншақтар ілмектер және сақиналар арқылы өзара қозғалмалы жалғанған. Бөлшектер квадрат пен тамшы тәрізді пішінде және олар ақыққа ұқсатылған сопақша шыны қондырмамен безендірілген. Биіктігі 0,2 см ұяшықтар пластинаға дәнекерленген, ұяшықтардың жоғарғы жағы көзді бекіту үшін қайырылған және қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Қондырмалар үшбұрыш тәрізді бүршіктелген дөңгелек гүлөрнектермен жабылған. Төменгі бөлігінде құстың табаны сияқты пішіндегі бес салпыншақ бар.

Tradycyjna kobieca dekoracja piersi (onirzhiek)

koniec XIX wieku

srebro, szkło, stemplowanie, filigran, tłoczenie

52,5 × 5,7 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7433 КЗ-2396

Złożona z dwóch głównych części i pięciu zawieszek połączonych ze sobą łańcuszkami. Główne części w kształcie kwadratu i kropki, dekorowane owalnymi komórkami ze szkłem imitującym karneol. Komórki wysokości 0,2 cm, przylutowane do płyt, o krawędziach zaciśniętych wokół szkieł, ozdobione stemplowanym motywem rozety oraz filigranem. Płytki pokryte granulacją i okrągłymi rozetkami z motywów trójkątów. W dolnej części na łańcuszkach pięć zawieszek w kształcie ptasich łap.

Onirzhiek - traditional female breast decoration

The end of the 19th century.

Silver, glass, stamp, filigree, embossing

52.5 × 5.7 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Инв. № ҚРҰМнқ 7433 КЗ-2396

It consists of two main parts and five suspensions. Parts and pendants are connected loops and rings. The details are square and drop-shaped and decorated with an oval insert of glass simulating carnelian. The cells are 0.2 cm high, fastened to the plate, their upper edges are compressed around the inserts and decorated with a stamped twisted, tuberculate and smooth filigree. The inserts are covered with round rosettes of grains in the form of triangles. In the lower part there are five pendants in the form of paws of birds.

Ониржиек – традиционное женское нагрудное украшение

Конец XIX в.

Серебро, стекло, штамп, филигрань, тиснение

52,5 × 5,7 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7433 КЗ-2396

Состоит из двух основных деталей и пяти подвесок. Детали и подвески подвижно соединены между собой петлями и кольцами. Детали квадратной и каплевидной формы и украшены овальной вставкой из стекла, имитирующего сердолик. Ячейки высотой 0,2 см, припаяны к пластине, их верхние края обжаты вокруг вставок и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. Вставки покрыты круглыми розетками из зерни в виде треугольников. В нижней части имеется пять подвесок в форме лапок птиц.

Өңіржиек - дәстүрлі әйел әшекейі

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, қалыптама, құйынды, бедерлеу, алтын жалатпа, зерлеу

22 × 7,5 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6620 КЗ-1580

Негізгі екі бөлшектен және үш салпыншақтан тұрады. Бөлшектер мен салпыншақтар ілмектер және сақиналар арқылы өзара қозғалмалы жалғанған. Негізгі Бөлшектер квадрат пен тетраэдр пішінде, олар дөңгелек және тамшы тәрізді шыны қондырмамен безендірілген. Биіктігі 0,2 см ұяшықтар пластинаға дәнекерленген, ұяшықтардың жоғарғы жағы көзді бекіту үшін қайырылған және қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Қондырмалар үшбұрыш тәрізді бүршіктелген дөңгелек гүлөрнектермен жабылған. Төменгі бөлігінде жалған бүршіктелген шар сияқты сылдырмақ-салпыншақ бар.

Tradycyjna kobieca dekoracja piersi (onirzhiek)

koniec XIX wieku

srebro, szkło, stemplowanie, stop, tłoczenie, zlocenie, filigran

22 × 7,5 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 6620 КЗ-1580

Składa się z dwóch głównych elementów i trzech zawieszek połączonych ze sobą łańcuszkami. Podstawowe człony to płytki o kształcie kwadratu i pięcioboku, ozdobione komórkami w kształcie kropeł wypełnionych szkłem. Komórki wysokości 0,2 cm przylutowane do płyt, o krawędziach zaciśniętych wokół szkła, ozdobione stemplowanym motywem rozety oraz filigranem. Płytki pokryte granulacją i okrągłymi rozetkami złożonymi z motywów trójkątów. W dolnej części na łańcuszkach trzy zawieszki-dzwonki w kształcie kul.

Onirzhiek - traditional female breast decoration

The end of the 19th century.

Silver, glass, stamp, alloy, embossing, gilding, filigree

22 × 7.5 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6620 КЗ-1580

It consists of two main parts and three suspensions. Parts and pendants are connected loops and rings. The basic details are in the form of a square and a tetrahedron, decorated with round and teardrop-shaped rounds of glass. The cells are 0.2 cm high, fastened to the plate, their upper edges are compressed around the inserts and decorated with a stamped twisted, tuberculate and smooth filigree. The inserts are covered with round rosettes of grains in the form of triangles. Pendants-bells are spherical in shape with a false grain in the lower part.

Ониржиек – традиционное женское нагрудное украшение

Конец XIX в.

Серебро, стекло, штамп, сплав, тиснение, позолота, филигрань

22 × 7,5 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6620 КЗ-1580

Состоит из двух основных деталей и трех подвесок. Детали и подвески подвижно соединены между собой петлями и кольцами. Основные детали в форме квадрата и тетраэдра, украшенные вставками из стекла круглой и каплевидной формы. Ячейки высотой 0,2 см, припаяны к пластине, их верхние края обжаты вокруг вставок и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. Вставки покрыты круглыми розетками из зерни в виде треугольников. Подвески-бубенчики шаровидной формы с ложной зернью в нижней части.

Өңіржиек - дәстүрлі әйел әшекейі

XIX ғ. соңы

Күміс, ақық, мата, тиын, қалыптама, қорытпа, бедерлеу, зерлеу
34,5 × 13,5 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 6914 КЗ-1875

Өңіржиектің негізі матадан жасалған және үш пластиналы әшекей мен сегіз тиын салпыншақтан тұрады. Негізі ретінде тұрпайы және жуан жіптерден жасалған мата қолданылған, оның үстіне тікбұрышты үш салпыншақ бекітілген. Олардың беті ортасына қарай шығыңқы сопақ көздермен әшекейленген, жоғарғы жиектері көз айналасына сығылған, сондай-ақ қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Қондырмалар үшбұрыш тәрізді пішінді құрайтын бүршіктермен көмкерілген. Салпыншақтар тиындардан жасалған.

Tradycyjny kobiecego dekoracja piersi (onirzhiiek)

koniec XIX wieku

srebro, karneol, materiał, monety, stemplowanie, stop, tłoczenie,
filigran

34,5 × 13,5 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 6914 КЗ-1875

Składa się z tkaniny jako bazy, trzech biżuteryjnych płyt i ośmiu zawieszek z monet.

Podstawę tworzy tkanina tkana z grubych nici. Na jej wierzchu przymocowano trzy prostokątne plakiety połączone między sobą długimi łańcuszkami, dekorowane pośrodku za pomocą par wypukłych, owalnych nakładek, których górne krawędzie zwinęte ku środkowi. Plakiety zdobione stemplami, skręconymi rurkami i filigranami. Nakładki pokryte granulami układającymi się w motyw trójkątów. Monety symetrycznie naszyte na tkaninę.

Onirzhiiek - traditional female breast decoration

The end of the 19th century.

Silver, carnelian, fabric, coins, stamp, alloy, embossing, filigree
34.5 × 13.5 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 6914 КЗ-1875

It consists of a fabric base, three plate jewelry and eight pendants made of coins. The basis is from coarse fabric and thick threads, on top of the base are attached three pendants of a rectangular shape. Their surface is decorated in the center with convex oval inserts, their upper edges are compressed around the inserts and decorated with stamped twisted, tuberculate and smooth filigree. Inserts are covered with a grain that forms figures in the form of triangles. Pendants are made of coins.

Ониржиек – традиционное женское нагрудное украшение

Конец XIX в.

Серебро, сердолик, ткань, монеты, штамп, сплав, тиснение,
филигрань

34,5 × 13,5 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 6914 КЗ-1875

Состоит из тканевой основы, трех пластинчатых украшений и восьми подвесок из монет. Основой служит ткань из грубых и толстых ниток, поверх основы прикреплены три подвески прямоугольной формы. Поверхность их украшена по центру выпуклыми овальными вставками, их верхние края обжаты вокруг вставок и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. Вставки покрыты зернью, образующей фигуры в виде треугольников. Подвески выполнены из монет.

Өңіржиек - дәстүрлі әйел әшекейі

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, мата, қалыптама, қорытпа, бедерлеу, алтын жалатпа, зерлеу

30,6 × 6,8 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7246 КЗ-2208

Өңіржиектің негізі матадан жасалған және екі пластиналы әшекей мен бес салпыншақтан тұрады. Негізі ретінде тұрпайы және жуан жіптерден жасалған мата қолданылған. Оның үстіне квадрат және тетраэдр пішіндегі екі салпыншақ бекітілген. Олардың беті ортасына қарай тасқа ұқсатылған шығыңқы сопақ көздермен безендірілген, жоғарғы жиектері көз айналасына сығылған, сондай-ақ қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Қондырмалар үшбұрыш тәрізді пішінді құрайтын бүршіктермен көмкерілген.

Tradycyjna kobiecego dekoracja piersi (onirzhiek)

koniec XIX wieku

srebro, szkło, tkanina, stemplowanie, stop, tłoczenie, złoczenie, filigran

30,6 × 6,8 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7246 КЗ-2208

Składa się z dekoracyjnej tkaniny, dwóch biżuteryjnych plaketek i siedmiu zawieszek połączonych łańcuszkami. Podstawą jest tkanina tkana z grubych nici. Na niej umieszczono dwie plakietki w kształcie prostokąta i pięcioboku. Ich powierzchnię udekorowano w centrum wypukłymi, owalnymi nakładkami imitującymi kamienie szlachetne, krawędzie oprawy zaciśnięte wokół imitacji kamieni i ozdobione stemplowaniem i filigranem. Imitacje kamieni przesłonięte ażurową dekoracją z granulek, które przybierają kształt trójkątów. Przy górnej plakiecie podwieszono dwie owalne plakietki, przy dolnej pięć w kształcie kropli.

Onirzhiek - traditional female breast decoration

The end of the 19th century.

Silver, glass, fabric, stamp, alloy, embossing, gilding, filigree

30.6 × 6.8 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7246 КЗ-2208

It consists of a fabric base, two plate jewelry and five pendants. The basis is from coarse fabric and thick threads. On top of the base are attached two pendants in the form of a square and a tetrahedron. Their surface is decorated in the center with convex oval inserts imitating the stone, the upper edges are crimped around the inserts and decorated with a stamped twisted, lumpy and smooth filigree. Inserts are covered with granules, which form figures in the form of triangles.

Ониржиек – традиционное женское нагрудное украшение

Конец XIX в.

Серебро, стекло, ткань, штамп, сплав, тиснение, позолота, филигрань

30,6 × 6,8 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7246 КЗ-2208

Состоит из тканевой основы, двух пластинчатых украшений и пяти подвесок. Основой является ткань из грубых и толстых ниток. Поверх основы прикреплены две подвески в форме квадрата и тетраэдра. Поверхность их украшена по центру выпуклыми овальными вставками, имитирующими камень, верхние края обжаты вокруг вставок и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. Вставки покрыты зернью, образующими фигуры в виде треугольников.

Шолпы

XIX ғ. соңы
Күміс, қаралау, оймалау
H – 27 см
Оңтүстік Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 6315 КЗ-1275

Негізгі бөлшектен және салпыншақ есебіндегі тоғыз тиыннан тұрады. Бөлшектер мен тиындар өзара ілгек пен сақиналар арқылы қозғалмалы біріктірілген. Негізгі бөлшек қанатын жайған құстың стильденген пішіні түріндегі зооморфты стильде жасалған. Оның сыртқы беті өсімдік тектес өрнекпен безендірілген, ортасында басын төменге қаратқан құстың пішіні соғылған. Тиын-салпыншақтарда гүлөрнектер өрнектелген.

Ozdoba do włosów (sholpes)

koniec XIX wieku
srebro, czernienie, grawerunek
wysokość 27 cm
południowy Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 6315 КЗ-1275

Składa się z głównej blaszki i dziewięciu monet zawieszonych na łańcuszkach. Blaszka i monety połączone ze sobą ogniwami. Główny element przybiera kształt zoomorficznym, w formie stylizowanego ptaka z rozpostartymi skrzydłami. Jego powierzchnię zdobi ornament roślinny, w środku repusowana figurka ptaka, skierowana głową w dół. Monety ozdobiono wytłoczonymi rozetkami.

Sholpes – decoration for hair

The end of the 19th century.
Silver, blackening, engraving
H – 27 cm
South Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 6315 КЗ-1275

It consists of the main part and nine coins as pendants. Parts and coins are connected loops and rings. The main detail is made in zoomorphic style, in the form of a stylized figure of a bird with outstretched wings. Its surface is decorated with floral ornament, in the center is also carved a figurine of a bird, oriented head down. On the coins-pendants embroidered rosettes.

Шолпы – украшение для кос

Конец XIX в.
Серебро, чернение, гравировка
H – 27 см
Южный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 6315 КЗ-1275

Состоит из основной детали и девяти монет в качестве подвесок. Детали и монеты подвижно соединены между собой петлями и кольцами. Основная деталь выполнена в зооморфном стиле, в виде стилизованной фигуры птицы с распростертыми крыльями. Поверхность ее украшена растительным орнаментом, в центре также выбита фигурка птицы, ориентированная головой вниз. На монетах-подвесках выбиты розетки.

Шолпы

XX ғ. басы

Күміс, тиын, нақыштау, оймалау

35 × 9 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6565 КЗ-1525

Негізгі бөлшектен және салпыншақ есебіндегі он екі тиыннан тұрады. Бөлшектер мен тиындар өзара ілгек пен сақиналар арқылы қозғалмалы біріктірілген. Негізгі бөлшек – бетіне өрнек салынған үшбұрыш болып табылады. Үшбұрыштың үстіне үш тиын, төменгі жағына үш қатардан үш тиындар орналастырылған.

Ozdoba do włosów (sholpes)

początek XX wieku

srebro, monety, gucie, grawerunek

35 × 9 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 6565 КЗ-1525

Składa się z głównej trójkątnej płytki i 12 monet połączonych ogniwami. Główny trójkątny element dekorowany ornamentem. Ponad trójkątem trzy monety, poniżej – trzy rzędy po trzy monety w każdym.

Sholpes - decoration for hair

The early of the 20th century.

Silver, coins, carving, engraving

35 × 9 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6565 КЗ-1525

It consists of the main part and twelve coins as pendants. Parts and coins are connected together with loops and rings. The main detail - a triangle, which is decorated with the ornament. Above the triangle are three coins, from below - three rows of three coins.

Шолпы – украшение для кос

Начало XX в.

Серебро, монеты, резьба, гравировка

35 × 9 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6565 КЗ-1525

Состоит из основной детали и двенадцати монет в качестве подвесок. Детали и монеты подвижно соединены между собой петлями и кольцами. Основная деталь – треугольник, на который нанесен орнамент. Сверху над треугольником расположены три монеты, снизу – в три ряда по три монеты.

Шолпы

XIX ғ. соңы
Күміс, қаралау, оймалау
37,3 × 15 см
Солтүстік Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 6767 КЗ-1727

Ұзартылған төртбұрышты пластинадан, төрт негізгі бөлшектен және тиынға ұқсатылған жеті салпыншақтан тұрады. Бөлшектер мен тиындар өзара ілгек пен сақиналар арқылы қозғалмалы біріктірілген. Негізгі бөлшектер ортасында жапырақ бейнелі таңбасы бар, крест тәрізді-дөңес-сопақша пішінде жасалған.

Ozdoba do włosów (sholpes)

koniec XIX wieku
srebro, czernienie, grawerunek
37,3 × 15 cm
rólnocny Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 6767 КЗ-1727

Składa się z prostokątnej wydłużonej płytki podwieszanej poziomo na trzech, zbiegających się łańcuszkach. Poniżej cztery główne części o kształtach wypukłych krzyży z owalnie zakończonymi ramionami i siedem zawieszek udających monety. Poszczególne elementy połączone ze sobą pętelkami i ogniwami. Na krzyżach pośrodku odciski w kształcie liści.

Sholpes – decoration for hair

The end of the 19th century.
Silver, blackening, engraving
37.3 × 15 cm
Northern Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 6767 КЗ-1727

It consists of a rectangular elongated plate, four main parts and seven pendants simulating coins. Parts and pendants are connected loops and rings. The main parts are cross-convex-oval in shape, in the center of which there is a sheet-like impression.

Шолпы – украшение для кос

Конец XIX в.
Серебро, чернение, гравировка
37,3 × 15 см
Северный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 6767 КЗ-1727

Состоит из прямоугольной удлиненной пластины, четырех основных деталей и семи подвесок, имитирующих монеты. Детали и подвески подвижно соединены между собой петлями и кольцами. Основные детали крестообразно-выпукло-овальной формы, в центре которого имеется листообразный оттиск.

Шашбау

XIX ғ.

Күміс, қалыптама, өру

7,3 × 1,2 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7144 КЗ-2106

Шашбау біріктіруші сақиналар мен қимасында тегіс салпыншақтардың көмегімен бөлшектерге екі жақтан жапырақ тәрізді бекітілетін, төртжақты күрделі өрілген екі қосарланған тізбектен тұрады. Жапырақ тәрізді бөлшектердің жоғарғы бөлігіне ілгектер дәнекерлерген, оларға сақиналар кигізілген. Жапырақ тәрізді бөлшектердің жиектері жалған бүршіктеме қатарымен безендірілген, ортасында «жапырақ» өрнегі өрнектелген. Әшекейдің төменгі жағында тізбекке ілінген іші қуыс ұштық тәрізді шағын ілгектер бар. Салпыншақтардың зері екі бойлық жолақ-таңба түрінде жасалған. Салпыншақтардың үсті дөңес, төменгі жағы тегіс.

Ozdoba na warkocze (shashbau)

XIX wiek

srebro, stemplowanie, plectenie

7,3 × 1,2 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 7144 КЗ-2106

Dwa podwójne łańcuchy o zawitym poczwórnym splocie za pomocą ogniw i przywieszek o płaskim przekroju przymocowane z dwóch stron do elementów w formie liści. Do górnej części w kształcie liścia przyłutowane pętelki, a do nich karbowane ogniwa. Liście wzdłuż krawędzi dekorowane szeregiem fałszywych granulek, w środku wypukły wzór liścia (w j. kazachskim japyrak). W dolnej części dekoracji podwieszono małe kołpaczki z kolczastymi zawieszkami na łańcuszkach. Zawieszki dekorowane odciskami podłużnych pasków. Wierzch zawieszek wypukły, spód płaski.

Shashbau - bracelet decoration for hair

The 19th century.

Silver, stamp, weaving

7.3 × 1.2 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7144 КЗ-2106

It represents two double chains of tetrahedral complex weaving, which, with the help of connecting rings and a flat-section suspension, is attached from two sides to details in the form of leaves. To the top of the sheet-shaped parts are soldered loops into which the rings are threaded. Sheet-shaped details are decorated along the edges of a series of false grains, in the center - a convex pattern of «japyrak» (kaz.) - «leaf». In the lower part of the decoration, small bowlers with spiked hollow pendants on chains. The decor of the pendants are made the form of two longitudinal strips-impressions. The top of the suspension is convex, the bottom is flat..

Шашбау – украшение для кос

XIX в.

Серебро, штамп, плетение

7,3 × 1,2 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7144 КЗ-2106

Представляет собой две двойные цепочки четырехгранного сложного плетения, которая с помощью соединительных колец и подвески плоского сечения прикрепляется с двух сторон к деталям в виде листочков. К верхней части листовидных деталей припаяны петельки, в которые продеты кольца. Листообразные детали декорированы по краям рядом ложной зерни, в центре – выпуклый узор «жапырақ» (каз.) – «листик». В нижней части украшения, малые петельки с пиковидными полыми подвесками на цепочках. Декор подвесок в виде двух продольных полосок-оттисков. Верх подвесок выпуклый, низ плоский.

Қапсырма

XIX ғ. соңы

Күміс, ақық, тиындар, қалыптама, оймалау, зерлеу
12 × 10,5 см

Солтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 2540/1-2 КЗ-476/1-2

Тамшы тәрізді пішіндегі екі бөліктен тұрады. Бір бөлігінде ілгек, екінші бөлігінде топсасы бар. Қалқаншаның ортаңғы бөлігі дөңгелек пішінді қасқа бекітілген ақық қондырмамен безендірілген. Айнала-сына зердің селдір жолағы қойылған. Оның ішінде әртүрлі түстегі бес ұсақ дөңгелек тастар қондырылған, олардың әрқайсысы қаста орналастырылған. Төменгі бөлігінде үш-үштен тиын-салпыншақ бекітілген.

Klamra

koniec XIX wieku

srebro, karneol, monety, stemplowanie, grawerunek, filigran

12 × 10,5 cm

północny Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 2540/1-2 КЗ-476/1-2

Składa się z dwóch części w kształcie kropli. Na jednej z nich umieszczony haczyk, na drugiej pętla. Środkowa część tarczy ozdobiona komórką z okrągłym karneolem w kasztovej oprawie. Wokół delikatna taśma z filigranu. Na niej pięć małych, okrągłych kamieni w różnych kolorach, każdy w oprawie. W dolnej części po trzy łańcuszki z zawieszonymi monetami.

Clasp

The end of the 19th century.

Silver, carnelian, coins, stamp, engraving, filigree
12 × 10.5 cm

Northern Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 2540/1-2 КЗ-476/1-2

It consists of two parts teardrop shaped. On one side there is a hook, on the other - a loop. The central part of the shield is decorated with an insert of carnelian of round shape, fixed in a caste. A delicate strip of filigree is placed around it. Within its limits are five small rounded stones of different colors, each of them is in caste. In the lower part there are three loops with pendants - coins.

Застежка

Конец XIX в.

Серебро, сердолик, монеты, штамп, гравировка, филигрань

12 × 10,5 см

Северный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 2540/1-2 КЗ-476/1-2

Состоит из двух частей каплевидной формы. На одной части имеется крючок, на другой – петля. Центральная часть щитка украшена вставкой из сердолика округлой формы, закрепленной в касте. Вокруг нее размещена ажурная полоска филиграни. В ее пределах размещены пять мелких округлых камней разного цвета, каждый из них находится в касте. В нижней части имеются по три петли с подвесками – монетами.

Тана

XX ғ. басы
Күміс, қаралау, оймалау
4 × 4 см
Солтүстік Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 2418 КЗ-364

Тегіс жиектері бар диск түріндегі тана. Пластинаның беткі жағында шиыршық тәрізді оймаланған өсімдік-зооморфты ою өрнектелген. Дискінің ұшында екі жағынан саңылау тесілген.

Brosza

początek XX wieku
srebro, czernienie, grawerowanie
4 × 4 cm
północny Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 2418 КЗ-364

W kształcie dysku z gładkimi brzegami. Na powierzchni wygrawerowany kwiatowo-zoomorficzny ornament w formie rozety. W połowie wysokości na brzegach po obu stronach para otworów do mocowania.

Brooch

The early of the 20th century.
Silver, blackening, engraving
4 × 4 cm
Northern Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 2418 КЗ-364

In the form of a disk, with smooth edges. On the front surface of the plate there is an engraved floral-zoomorphic ornament in the shape of curls. At the top of the disc, holes are placed on both sides.

Брошь

Начало XX в.
Серебро, чернение, гравировка
4 × 4 см
Северный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 2418 КЗ-364

В виде диска, с гладкими краям. На лицевой поверхности пластины имеется гравированный растительно-зооморфный орнамент в виде завитков. На вершине диска с двух сторон размещены отверстия.

Түйме

XIX ғ. соңы
Күміс, алтын жалатпа, қалыптама, бүршіктеме, оймалау, бедерлеу, ширатпа
9,8 × 4 см
Батыс Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 6903 КЗ-1864

Жұмыртқа пішінді негізгі бөліктен және ілмектен тұратын түйме. Түйменің айналасынан шамамен беткі жағын бірдей екі бөлікке бөлетін, бұралып зерленген өрнектермен безендірілген белдік жүргізілген. Түйменің төменгі бөлігі ұсақ бүршіктерден құралған пирамидамен безендірілген.

Guz

koniec XIX wieku
srebro, złoczenie, stemplowanie, granulowanie, grawerowanie, tłoczenie, filigran
9,8 × 4 cm
zachodni Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 6903 КЗ-1864

Składa się z głównej owalnej części i trzpienia u podstawy. Na obwodzie guza nałożony szerszy pas dzielący powierzchnię na równe w przybliżeniu części, ozdobione wzorami z granulek. Szczyt guzika zdobiony piramidą z drobnych granulek.

Button

The end of the 19th century.
Silver, gilding, stamp, grains, engraving, embossing, filigree
9.8 × 4 cm
Western Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 6903 КЗ-1864

It consists of the main part of the ovoid form and the loops at the base. Around the circumference of the button there is a girdle dividing the surface into approximately equal parts, decorated with patterns of twisted filigree. The lower part of the button is decorated with a pyramid of tiny grains.

Пуговица

Конец XIX в.
Серебро, позолота, штамп, зернь, гравировка, тиснение, филигрань
9,8 × 4 см
Западный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 6903 КЗ-1864

Состоит из основной части яйцевидной формы и петельки в основании. По окружности пуговицы проходит пояс, делящий поверхность на примерно равные две части, украшенные узорами из витой филигрании. Нижняя часть пуговицы украшена пирамидкой из мельчайшей зерни.

Гигиеналық жиынтығы бар тұмарша

XX ғ. басы

Күміс, ақық, алтын жалатпа, қалыптама, оймалау, қаралау, өру, зерлеу

19 × 5,3 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 2948 КЗ-862

Үшбұрышты пішіндегі негізгі бөліктен және тізбекке ілінген төрт салпыншақтан тұрады. Тұмардың пішіні үшбұрышты, жиектері тегіс, ортасында ақық тасты қондырмасы бар. Көздің пішіні сопақша, саңылаусыз қаста қондырылған. Орталық бөліктің жиектері мен тұмар толықтай зермен безендірілген. Үшбұрышты пластинаның ұшында ілгек бар. Тұмардың төменгі жағында төрт ілгек және оған төрт салпыншағы бар тізбек бекітілген. Олардың үшеуі тегіс сфера тәрізді, ал біреуі – гигиеналық мақсатқа арналған таяқша түрінде жасалған.

Amulet z zestawem akcesoriów do higieny

początek XX wieku

srebro, karneol, złocenie, stemplowanie, grawerowanie, czernienie, tkanie, filigran

19 × 5,3 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 2948 КЗ-862

Składa się z głównej trójkątnej płytki-amuletu i czterech zawieszek na łańcuszkach. W trójkącie o gładkich brzegach karneolowa kolista wstawka zakuta w metalową oprawę. Krawędzie amuletu i oprawy ozdobione filigranem. Na górze trójkątnej płytki pętla do zawieszenia. W dolnej części amuletu cztery otwory, do których przymocowano łańcuszki różnej długości z czterema zawieszkami. Trzy z nich w postaci płaskich okręgów lub kulek, jedna – blaszki w kształcie wydłużonego rombu, przeznaczonej do celów higienicznych.

Amulet with hygienic set

The early of the 20th century.

Silver, carnelian, gilding, stamp, engraving, blackening, weaving, filigree

19 × 5.3 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 2948 КЗ-862

It consists of the main part of the triangular shape and four pendants on the chains. The guard is triangular, with smooth edges, with a carnelian insert in the center. Insertion of an oval form in a deaf caste. The edges of the middle part and the amulet are generally decorated with filigree. At the top of the triangular plate there is a loop. In the lower part of the amulet there are four eyelets, into which chains with four pendants are inserted. Three of them in the form of flat spheres, and one - a stick designed for hygienic purposes.

Амулетница с гигиеническим набором

Начало XX в.

Серебро, сердолик, позолота, штамп, гравировка, чернение, плетение, филигрань

19 × 5,3 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 2948 КЗ-862

Состоит из основной части треугольной формы и четырех подвесок на цепочках. Оберег треугольной формы, с гладкими краями, со вставкой из сердолика в центре. Вставка овальной формы в глухом касте. Края средней части и оберега в целом украшены филигранью. На вершине треугольной пластины имеется петелька. В нижней части оберега имеются четыре петельки, куда вставлены цепочки с четырьмя подвесками. Три из них в виде плоских сфер, а одна – палочка, предназначенная для гигиенических целей.

Қапсырма

XX ғ. басы
Күміс, шыны, қалыптама, өру, ширатпа
7 × 11,5 см
Батыс Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 2505/1-2 КЗ-447/1-2

Сопақша пішінді екі бөліктен тұрады және топсалы әдіспен бірігеді. Қапсырманың орталық бөлігінде саңылаусыз қаста шыны қондырылған. Шыны шиыршықталған зермен және бедерлі жиекпен көмкерілген. Төменгі жағында ілгек пен тізбектің көмегімен құстың тырнақшалары тәрізді салпыншақтар ілінген.

Klamra

początek XX wieku
srebro, szkło, stemplowanie, przeplatanie, filigran
7 × 11,5 cm
zachodni Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 2505/1-2 КЗ-447/1-2

Składa się z dwóch blaszek z elementami owalnymi, połączonych zawiasem trzpieniowym. Wewnątrz owali widoczne wycinane ażurowo pola wypełniona szkłem, obrzeżone skręconym filigranem i dekoracją reliefową. W dolnej części za pomocą kabłąków i łańcuszków zawieszono wisiorki w kształcie ptasich pazurów.

Clasp

The early of the 20th century.
Silver, glass, stamp, weaving, filigree
7 × 11.5 cm
Western Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 2505/1-2 КЗ-447/1-2

It consists of two parts of an oval shape and is connected by a hinged method. In the central part of the fasteners, in the blind protruding caste, glass is lined. The glass is covered with a twisted filigree and relief rim. In the lower part with the help of loops and chains suspended pendants in the form of claws of birds.

Застежка

Начало XX в.
Серебро, стекло, штамп, плетение, филигрань
7 × 11,5 см
Западный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 2505/1-2 КЗ-447/1-2

Состоит из двух частей овальной формы и соединяется шарнирным способом. В центральной части застежек в глухом выступающим касте выложено стекло. Стекло оконтено витой филигранью и рельефным ободком. В нижней части при помощи петелек и цепочек подвешены подвески в виде коготков птиц.

Тұмар

XIX ғ.

Күміс, қалыптама, бүршіктеме, оймалау

28 × 10,2 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6354 КЗ-1314

Үшбұрышты және түтік тәрізді пішіндес екі бөліктен, сондай-ақ ілгектер мен қозғалмалы тізбектермен біріккен жеті салпыншақтан тұрады. Тұмар жиектері тегіс үшбұрышты пішінде жасалған, ортасында өсімдік тектес ою өрнектелген. Үшбұрышты пластинаның ұшында ілгек бар. Тұмардың төменгі бөлігіндегі бекітілген бес ілгекке тізбек-салпыншақтар ілінген, оған түтік тәрізді бөлік біріктірілген. Тұмардың түтік тәрізді бөлігі соңғы жақтары конус түріндегі, құрамалы және алмалы – салмалы екі бөлшектен тұрады. Түтік тәрізді тұмардың төменгі бөлігіндегі ұзын тізбектердің ұштарына іші қуыс құс сияқты жеті шағын ілгек орналастырылған.

Kobiecny amulet

XIX wiek

srebro, stemplowanie, granulowanie, rytowanie

28 × 10,2 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 6354 КЗ-1314

Złożony z dwóch głównych części: blaszki-talizmanu oraz cylindrycznej rurki z siedmioma zawieszkami, połączonych ogniwami i łańcuszkami. Talizman trójkątny z gładkimi krawędziami i kwietnym ornamentem pośrodku. Na górze trójkątnej płyty ogniwo z łańcuszkiem. W dolnej części amuletu pięć ogniw z łańcuszkami, do których przymocowano rurkę. Ta część amuletu składa się z dwóch wymownych elementów o stożkowych końcach. W dolnej części rurki zamocowano siedem niewielkich ogniw, na których zawieszono wisiorki w kształcie ptaków, umieszczonych na końcach długich łańcuszków.

The amulet of the woman

The 19th century.

Silver, stamp, grains, engraving

28 × 10.2 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6354 КЗ-1314

It consists of two parts: a triangular and tubular shape and seven hangers, which are connected by loops and moving chains. The guard is triangular, with smooth edges and floral ornament in the center. At the top of the triangular plate there is a loop. In the lower part of the amulet there are five loops, where the chain-suspensions are inserted, to which the tubular part is attached. The tubular part of the amulet consists of two composite removable parts with tapered ends. In the lower part of the tubular amulet there are seven small loops with hollow pendants in the form of birds, placed at the end of the long chains.

Амулетница

XIX в.

Серебро, штамп, зернь, гравировка

28 × 10,2 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6354 КЗ-1314

Состоит из двух частей: треугольной и трубчатой формы и семи подвесок, которые соединены петлями и подвижными цепочками. Оберег треугольной формы, с гладкими краями и растительным орнаментом в центре. На вершине треугольной пластины имеется петелька. В нижней части оберега имеются пять петелек, куда вставлены цепочки-подвески, к которым присоединена трубчатая часть. Трубчатая часть оберега состоит из двух составных съемных частей с конусообразными концами. В нижней части трубчатого оберега – семь малых петель с полыми подвесками в виде птиц, размещенными на окончании длинных цепочек.

Тана

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, қалыптама, оймалау, зерлеу

d – 7 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6662 КЗ-1622

Ортасында дөңес жалған қондырмасы бар, жиектері теріс, негізгі бөлігі диск түріндегі тана. Пластинаның беткі жағында шиыршық тәрізді оймаланған өсімдік-зооморфты ою өрнектелген. Орталық бөліктің жиектері мен толық әшекей шиыршықталған зермен безендірілген.

Brosza

koniec XIX wieku

srebro, szkło, stemplowanie, grawerunek, granulacja

średnica 7 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ

6662 КЗ-1622

Główna część w kształcie dysku o gładkich krawędziach, z wypukłą wstawką imitującą kamień szlachetny pośrodku. Na wierzchu płyty wytrawiony, rozetowy, kwiatowo-zoomorficzny ornament. Krawędź i centralna część ozdobione granulacją.

Brooch

The end of the 19th century.

Silver, glass, stamp, engraving, filigree

d – 7 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6662 КЗ-1622

The main part is in the form of a disk, with smooth edges, with a convex false insert in the center. On the face of the plate - etched floral-zoomorphic ornament in the form of curls. The edges of the middle part and the decoration as a whole are decorated with a twisted filigree.

Брошь

Конец XIX в.

Серебро, стекло, штамп, гравировка, филигрань

d – 7 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6662 КЗ-1622

Основная часть в виде диска, с гладкими краями, с выпуклой ложной вставкой в центре. На лицевой поверхности пластины – гравированный растительно-зооморфный орнамент в виде завитков. Края средней части и украшения в целом украшены витой филигранью.

Жүзік

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, бүршіктеме, бедерлеу, алтын жалатпа

7,5 × 6 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 2298 КЗ-244

Бауырдан және дөңгелек пішінді қастан құралған жүзік. Жүзіктің қасы екі пластина мен бүйір жолақтардан дәнекерленген. Ішкі қуыс кеңістігі пастамен толтырылған. Жүзіктің беті бір біріне көршілес жатқан екі дөңес сопақша пішінмен безендірілген. Олар бүршіктермен көмкерілген қастарға қондырылған. Пішіннің беті бүршіктелген үшбұрыштармен сәнделген. Қастың бет жағы алтын түстес, бүршіктелген үшбұрыштармен безендірілген. Қастың жиектері шекімеленген және кертүмен өрнектелген.

Pierścień

koniec XIX wieku

srebro, szkło, granulowanie, tłoczenie, złączenie

7,5 × 6 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 2298 КЗ-244

Pierścień złożony z szyny i owalnej tarczy. Tarcza zmontowana z dwóch symetrycznych płyt i zewnętrznego obramienia. Wewnętrzna przestrzeń tarczy wypełniona pastą szklaną. Powierzchnia tarczy ozdobiona dwoma wypukłymi, owalnymi, ażurowymi polami (kaształami) sąsiadującymi ze sobą, w których widoczna pasta szklana w kolorze czerwonym. Przestrzenie wokół zdobione ornamentem w formie trójkątów. Tło tarczy złote. Krawędź tarczy i brzegi owali karbowane.

Ring

The end of the 19th century.

Silver, glass, grain, embossing, gilding

7.5 × 6 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 2298 КЗ-244

It consists of a shin and caste of round shape. Cast is soldered from two plates and a side band. The internal hollow space is filled with paste. The front side is decorated with two oval convex figures adjoining each other. They are imprisoned in castes adorned with grain. Above the figures are decorated with triangles grains. The face of the caste is of golden color, decorated with triangles of grains. The edges of the caste are minted and ornamented with notches.

Перстень

Конец XIX в.

Серебро, стекло, зернь, тиснение, позолота

7,5 × 6 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 2298 КЗ-244

Состоит из шинки и каста круглой формы. Каст спаян из двух пластин и боковой ленты. Внутреннее полое пространство заполнено пастой. Лицевая сторона украшена двумя овальными выпуклыми фигурами, примыкающими друг к другу. Они заключены в касты, украшенные зернью. Сверху фигуры декорированы треугольниками зерни. Лицевая поверхность каста золотистого цвета, украшена треугольниками зерни. Края каста вычеканены и орнаментированы насечками.

Қос білезік

XIX ғ. соңы
Күміс, қалыптама, бедерлеу, құйма
5,9 × 4,5 см
Батыс Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 2351/1-2 КЗ-297/1-2

Білезіктің аяқталған жерлері тұтаспаған, пластиналы. Орталық бөлігі селдір өсімдік тектес өрнекпен безендірілген. Жиектері жалған бүршіктеумен қатарланған. Жоғарғы бөлігінде ілгері бар.

Para bransolet

koniec XIX wieku
srebro, stemplowanie, tłoczenie, odlewanie
5,9 × 4,5 cm
zachodni Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. ҚРҰМнқ 2351/1-2 КЗ-297/1-2

Bransolety otwarte, w formie wygiętych płytek z prostymi końcami. Zdobione ażurowo wycinanym ornamentem kwiatowym. Na krawędziach rzędy fałszywych granulek. W górnej części dodane małe kabłąki.

Twin Bracelets

The end of the 19th century.
Silver, stamp, stamping, casting
5.9 × 4.5 cm
Western Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. ҚРҰМнқ 2351/1-2 КЗ-297/1-2

Plate, with unclosed straight ends. The central part is decorated with openwork floral ornament. At the edges of the rows of false grains. In the upper part there is a loop.

Парные браслеты

Конец XIX в.
Серебро, штамп, тиснение, литье
5,9 × 4,5 см
Западный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. ҚРҰМнқ 2351/1-2 КЗ-297/1-2

Пластинчатые, с несомкнутыми прямыми концами. Центральная часть украшена ажурным растительным орнаментом. По краям ряды ложной зерни. В верхней части имеется петля.

Қос білезік

XX ғ. басы

Күміс, ақық, ширатпа, алтын жалатпа, оймалау, зерлеу
5,6 x 0,6 x 4,7 см.

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 7293/1-2 КЗ-2255/1-2

Білезіктің аяқталған жерлері тіс тәрізді, тұтаспаған, пластиналы. Ортасында қаспен көмкерілген үш үлкен дөңгелек тас орнатылған. Олардың айналасындағы кеңістік өсімдік тектес өрнектермен безендірілген. Жиіктері ирек тәрізді өрнекпен және ширатулы зермен сәнделген.

Para bransolet

początek XX wieku

srebro, karneol, filigran, złocenie, grawerowanie

5,6 x 0,6 x 4,7 см.

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ
7293/1-2 КЗ-2255/1-2

W formie wygiętej płytki z zębatymi zakończeniami. Pośrodku trzy duże okrągłe kamienie w oprawie kasztowej. Przestrzeń wokół nich zdobią kwiatowe wzory. Krawędzie zdobione zygzakowatym wzorem i skręconym filigranem.

Twin Bracelets

The early of the 20th century.

Silver, carnelian, filigree, gilding, engraving, filigree
5,6 x 0,6 x 4,7 см.

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 7293/1-2 КЗ-2255/1-2

Plate, with open ends of teeth. In the center are three large rounded stones, framed by caste. The space around them is decorated with floral patterns. The edges are decorated with zigzag pattern and twisted filigree.

Парные браслеты

Начало XX в.

Серебро, сердолик, филигрань, позолота, гравировка

5,6 x 0,6 x 4,7 см.

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 7293/1-2 КЗ-2255/1-2

Пластинчатые, с несомкнутыми зубчатыми концами. По центру размещены три крупных округлых камня, обрамленных кастом. Пространство вокруг них украшено растительными узорами. Края декорированы зигзагообразным орнаментом и витой филигранью.

Қос білезік

XX ғ. басы
Күміс, қалыптама, зерлеу
5,8 × 3,5 см
Шығыс Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 2898/1-2 КЗ-813/1-2

Қос білезік жабық үлгіде жасалған, пластиналы. Ол «бүркеншіксіз шегенің» көмегімен топсалы құлыппен бірігеді, шеге топсаның ішіне кіргізіліп, біріктіріледі. Бұйым екі қатардан тұратын шығыңқы пирамида тәрізді пішіндермен безендірілген.

Para bransolet

początek XX wieku
srebro, stemplowanie, filigran
5,8 × 3,5 cm
wschodni Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 2898/1-2 КЗ-813/1-2

Bransolety w typie zamkniętym. Wykonane z szerokich, półokrągłych płytek. Połączone zawiasowo za pomocą „kolka”, który włożony w zawias, mocuje połączenie. Zdobione wypukłymi piramidальnymi figurami w dwóch rzędach.

Twin Bracelets

The early of the 20th century.
Silver, stamp, filigree
5.8 × 3.5 cm
Eastern Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 2898/1-2 КЗ-813/1-2

Plate, closed type. They are connected by a hinged lock, using a «stud-pin», which is inserted into the hinge and fixes the connection. The products are decorated with convex pyramidal figures in two rows.

Парные браслеты

Начало XX в.
Серебро, штамп, филигрань
5,8 × 3,5 см
Восточный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 2898/1-2 КЗ-813/1-2

Пластинчатые, закрытого типа. Соединяются шарнирным замком, при помощи «гвоздика-штифт», который вставляется внутрь шарнира и фиксирует соединение. Изделия украшены выпуклыми пирамидальными фигурами в два ряда.

Құдағи жүзік

XX ғ. басы

Күміс, шыны, алтын жалатпа, бедерлеу, бүршіктеме

5,7 × 6,3 × 3 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6501 КЗ-1461

Бауырдан және дөңгелек пішінді қастан құралған жүзік. Жүзіктің қасы екі пластина мен бүйір жолақтардан дәнекерленген. Ішкі қуыс кеңістігі пастамен толтырылған. Жүзіктің беті бір біріне көршілес жатқан екі созылған сопақша пішінмен безендірілген. Пластинаның орталық бөліктері қызыл шыны қондырмалармен безендірілген. Сопақ қондырмалар бүршіктелген жиектерге бекітілген. Олар саңылаусыз қастарға қондырылған. Қондырмалардың беттері бүршіктелген үшбұрыштармен сәнделген. Қастың бет жағы алтын түстес, бүршіктелген үшбұрыштармен әсемделген.

Pierścień swatki

początek XX wieku

srebro, szkło, złozenie, tłoczenie, granulowanie

5,7 × 6,3 × 3 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 6501 КЗ-1461

Pierścień złożony z szyny i owalnej tarczy, na którą składają się dwie lutowane płytki i taśma obramienia. Wewnętrzna przestrzeń tarczy wypełniona pastą szklaną. Przednia strona ozdobiona dwoma wydłużonymi, położonymi blisko siebie owalami, z wyciętymi wewnątrz okrągłymi prześwitami, w których widoczna pasta szklana w czerwonym kolorze. Owale zamknięte w ramach ozdobionych granulkami. Wokół obramowanie ozdobione trójkątami z granulek. Tło przedniej strony tarczy złote.

Signet of the matchmaker

The early of the 20th century.

Silver, glass, gilding, embossing, granules

5.7 × 6.3 × 3 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6501 КЗ-1461

It consists of a shin and caste of round shape. The cast is soldered from two plates and a side band. The internal hollow space is filled with paste. The front side is decorated with two oval, elongated plates adjoining each other. The central parts of the plates are decorated with glass inserts of reddish color. Oval inserts are enclosed in frames adorned with granules. Inserts are enclosed in deaf castes. The surface of the inserts is decorated with triangles of grains. The background of the front side of the caste is golden, decorated with triangles of grains.

Перстень свахи

Начало XX в.

Серебро, стекло, позолото, тиснение, зернь

5,7 × 6,3 × 3 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6501 КЗ-1461

Состоит из шинки и каста круглой формы. Каст спаян из двух пластин и боковой ленты. Внутреннее полое пространство заполнено пастой. Лицевая сторона украшена двумя овальными вытянутыми пластинами, примыкающими друг к другу. Центральные части пластин украшены стеклянными вставками красноватого цвета. Овальные вставки заключены в рамки, украшенные зернью. Вставки заключены в глухие касты. Поверхность вставок декорирована треугольниками зерни. Фон лицевой стороны каста золотистого цвета, украшен треугольниками зерни.

Құдағи жүзік

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, алтын жалатпа, бедерлеу, бүршіктеме

3,2 × 7,8 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7095 КЗ-2056

Бауырдан және дөңгелек пішінді қастан құралған жүзік. Жүзіктің қасы екі пластина мен бүйір жолақтардан дәнекерленген. Ішкі қуыс кеңістігі пастамен толтырылған. Жүзіктің беті бір біріне көршілес жатқан жарты ай тәрізді екі шыны және дөңес бойлық қондырмамен безендірілген. Шыны қондырмалар саңылаусыз қастарға бекітілген. Қондырмалардың беттері бүршіктелген үшбұрыштармен сәнделген. Қастың бет жағы алтын түстес, бүршіктелген үшбұрыштармен әсемделген.

Pierścień swatki

koniec XIX wieku

srebro, szkło, złocenie, tłoczenie, granulacja

3,2 × 7,8 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7095 КЗ-2056

Złożony z szyny i okrągłej tarczy. Tarcza lutowana z dwóch płyt i zewnętrznego obramienia. Wewnętrzna pusta przestrzeń wypełniona pastą szklaną. Przednia strona ozdobiona dwoma naprzeciwległymi wycięciami w kształcie półksiężyca, wypełnionymi pastą szklaną oraz wypukłą wzdłużną linią między nimi. Szklane wstawki obramowane metalem o powierzchni ozdobionej granulkami tworzącymi trójkąty. Tło tarczy złote, ozdobione trójkątami z granulek.

The signet of the matchmaker

The end of the 19th century.

Silver, glass, gilding, embossing, granules

3.2 × 7.8 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7095 КЗ-2056

It consists of a shin and caste of round shape. The cast is soldered from two plates and a side band. The internal hollow space is filled with paste. The front side is decorated with two glass inserts in the form of a crescent, adjacent to each other, and a convex longitudinal insert. The glass inserts are enclosed in deaf castes. The surface of the inserts is decorated with triangles of grains. The background of the front side of the caste is golden, decorated with triangles of grains.

Перстень свахи

Конец XIX в.

Серебро, стекло, позолота, тиснение, зернь

3,2 × 7,8 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7095 КЗ-2056

Состоит из шинки и каста круглой формы. Каст спаян из двух пластин и боковой ленты. Внутреннее полое пространство заполнено пастой. Лицевая сторона украшена двумя стеклянными вставками в виде полумесяца, примыкающими друг к другу, и выпуклой продольной вставкой. Стеклянные вставки заключены в глухие касты. Поверхность вставок декорирована треугольниками зерни. Фон лицевой стороны каста золотистого цвета, украшен треугольниками зерни.

Құдағи жүзік

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, бедерлеу, бүршіктеме, зерлеу

5,8 × 3 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7153 КЗ-2115

Бауырдан және дөңгелек пішінді қастан құралған жүзік. Бауыры тегіс, негізінен ортасына қарай бірсарынды тарылады. Жүзіктің қасы екі жұқа пластина мен бүйір жолақтардан дәнекерленген. Ішкі қуыс кеңістігі пастамен толтырылған. Жүзіктің беті ақыққа ұқсатылған дөңгелек шыны қондырмамен безендірілген. Шынының бетіне бүршіктелген үшбұрыштар дәнекерленген. Ұяшықтар пластинаға дәнекерленген, жоғарғы жиектері көз айналасына сығылған, сондай-ақ қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Дөңгелек қондырманың шеңбері және бауы бойынша бүршіктелген жолақ жүргізілген. Бүйір жолақтар кертүмен сәнделген.

Pierścień swatki

koniec XIX wieku

srebro, szkło, tłoczenie, granulacja, filigran

5,8 × 3 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7153 КЗ-2115

Złożony z szyny i platy o okrągłym kształcie. Szyna gładka, płynnie zwężającego się od podstawy do środka. Plata łączona z dwóch cienkich płyt i bocznego obramienia. Wnętrze wypełnione pastą szklaną. Powierzchnia zdobiona owalną cargą ze szkłem imitującym karneol. Powierzchnia szkła przesłonięta ażurowym wzorem z trójkątów wykonanych w technice granulacji. Carga przyłutowana do platy. Górne krawędzie zaciśnięte i dekorowane filigranem. Krawędź platy obwiedziona „sznurem” i szlaczkiem z granulek. Obramienie ozdobione karbami.

Signet of the matchmaker

The end of the 19th century.

Silver, glass, embossing, grains, filigree

5.8 × 3 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7153 КЗ-2115

It consists of a shiny and a shink of round shape. Shink smooth, gradually tapering from the base to the center. The shink is welded from two thin plates and a side band. The interior space is filled with paste. The front side is decorated with a rounded insert of glass, simulating carnelian. On the surface of the glass are soldered triangles of grains. The cells are soldered to the plate, the upper edges are crimped around the inserts and decorated with a stamped twisted, tuberculate and smooth filigree. On the rim of the round insert and «cord» a strip of grains is made. The side band is decorated with notches.

Перстень свахи

Конец XIX в.

Серебро, стекло, тиснение, зернь, филигрань

5,8 × 3 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7153 КЗ-2115

Состоит из шинки и каста округлой формы. Шинка гладкая, плавно сужается от основания к центру. Каст спаян из двух тонких пластин и боковой ленты. Внутреннее пространство заполнено пастой. Лицевая сторона украшена округлой вставкой из стекла, имитирующего сердолик. На поверхности стекла впадины треугольнички из зерни. Ячейки, припаяны к пластине, верхние края обжаты вокруг вставок и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. По ободу округлой вставки и «шнура» выполнена полоса из зерни. Боковая лента декорирована насечками.

«Құс мұрын» жүзік

XX ғ. басы

Күміс, шыны, алтын жалатпа, бедерлеу, бүршіктеме

2,5 × 5,2 × 3,5 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7208 КЗ-2170

Бауырдан және құстың тұмсығы пішінді қастан құралған жүзік. Жүзіктің қасы екі пластина мен бүйір жолақтардан тұрады. Бетіндегі пластина бүршіктелген үшбұрыштармен сәнделген. Ортасындағы қаста ақиққа ұқсатылған шыны қондырма қондырылған. Шынының беті бүршіктелген «бант» тәрізді өрнекпен безендірілген.

Tradycyjny pierścień w formie ptasiego dzioba (khus muryн)

początek XX wieku

srebro, szkło, złoczenie, tłoczenie, granulacja

2,5 × 5,2 × 3,5 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 7208 КЗ-2170

Składa się z szyny i płyty w kształcie ptasiego dzioba. Płata złożona z dwóch symetrycznych płyt i bocznego obramienia. Ozdobiona trójkątami z granulek. W centrum carga w kształcie kropki ze szkłem imitującym karneol. Powierzchnię szkła częściowo przesłania ornament z granulek.

«Khus muryн» - traditional ring in the form of a bird's beak

The early of the 20th century.

Silver, glass, gilding, embossing, granules

2.5 × 5.2 × 3.5 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7208 КЗ-2170

It consists of a splint and caste in the form of a bird's beak. The caste consists of two plates and a side band. The faceplate is decorated with triangles of grains. Centred in the caste is an insert of glass, simulating carnelian. The surface of the glass is decorated with a bow ornament, made of grains.

«Құс мұрын» – традиционный перстень в виде птичьего клюва

Начало XX в.

Серебро, стекло, позолота, тиснение, зернь

2,5 × 5,2 × 3,5 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7208 КЗ-2170

Состоит из шинки и каста в форме птичьего клюва. Каст состоит из двух пластин и боковой ленты. Лицевая пластина украшена треугольниками из зерни. По центру в касте установлена вставка из стекла, имитирующего сердолик. Поверхность стекла украшена орнаментом «бантик», выполненным из зерни.

Жүзік

XIX ғ. соңы

Күміс, шыны, қалыптама, бедерлеу, зерлеу

3,5 × 6,1 × 5,5 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7219 КЗ-2181

Бауырдан және дөңгелек пішінді қастан құралған жүзік. Бауыры тегіс, негізінен ортасына қарай бірсарынды тарылады.

Жүзіктің қасы екі жұқа пластина мен бүйір жолақтардан дәнекерленген. Ішкі қуыс кеңістігі пастамен толтырылған. Жүзіктің беті ақыққа ұқсатылған сопақ шыны қондырмамен безендірілген. Шынының бетіне бүршіктелген үшбұрыштар дәнекерленген. Қондырмалар пластинаға дәнекерленген, жоғарғы жиектері көз айналасына сығылған, сондай-ақ қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Шынының үстіне бау орналастырылған, оған ромб тәрізді екі пластина бекітілген. Қалқаншаның жоғарғы және төменгі бөліктері теңбүйірлі үшбұрыштарды бейнелейтін бүршіктелген өрнектермен көмкерілген. Қалқаншаның шеттері қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен, жалған бүршіктермен жиектелген.

Pierścień

koniec XIX wieku

srebro, szkło, stemplowanie, tłoczenie, filigran

3,5 × 6,1 × 5,5 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu, nr inw. № ҚРҰМнқ 7219 КЗ-2181

Składa się z szyny i platy o okrągłym kształcie. Szyna gładka, płynnie zwiężająca się od podstawy do środka. Plata złożona z dwóch symetrycznych płyt i bocznego obramienia. Wnętrze wypełnione pastą szklaną. Powierzchnia ozdobiona owalną cargą ze szkłem imitującym karneol. Powierzchnia szkła przesłonięta ażurową dekoracją z motywem belki i dwóch rombów z granulek. Carga przylutowana do platy, górne krawędzie zaciśnięte i dekorowane filigranem. Przestrzeń wokół wypełniona wzorami z granulek powtarzających motyw trójkątów. Krawędzie platy obramowane rantem z wytłaczanych skręconych pasków oraz filigranu i pseudogranulek.

Ring

The end of the 19th century.

Silver, glass, stamp, embossing, filigree

3.5 × 6.1 × 5.5 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7219 КЗ-2181

It consists of a shink and caste of round shape. The shink is smooth, smoothly tapers from the base to the center.

The cast is welded from two thin plates and a side band. The interior space is filled with paste. The front side is decorated with an oval insert of glass, simulating carnelian. On the surface of the glass are soldered triangles of grains. The insert is soldered to the plate, the upper edges are crimped and decorated with a stamped twisted, tuberculate and smooth filigree. On top of the glass surface there is a «cord» on which two plates in the form of rhombs are attached. The upper and lower parts of the flap are filled with patterns from the grains that form the inverted triangles. The edges of the flap are edged with a frame of stamped strips of twisted and smooth filigree, false grains.

Перстень

Конец XIX в.

Серебро, стекло, штамп, тиснение, филигрань

3,5 × 6,1 × 5,5 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7219 КЗ-2181

Состоит из шинки и каста круглой формы. Шинка гладкая, плавно сужается от основания к центру.

Каст спаян из двух тонких пластин и боковой ленты. Внутреннее пространство заполнено пастой. Лицевая сторона украшена овальной вставкой из стекла, имитирующего сердолик. На поверхности стекла впаяны треугольники из зерни. Вставка припаяна к пластине, верхние края обжаты и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. Поверх стеклянной поверхности размещен «шнур», на котором крепятся две пластинки в виде ромбов. Верхняя и нижняя части щитка заполнены узорами из зерни, образующими равнобедренные треугольники. Края щитка окантованы рамкой из штампованных полос витой и гладкой филиграни, ложной зерни.

Құдағи жүзік

XIX ғ.

Күміс, шыны, бүршіктеме, бедерлеу, зерлеу

4,5 × 5,6 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7417 КЗ-2380

Бауырдан және дөңгелек пішінді қастан құралған жүзік. Бауыры тегіс, негізінен ортасына қарай бірсарынды тарылады. Жүзіктің қасы екі жұқа пластина мен бүйір жолақтардан дәнекерленген. Ішкі қуыс кеңістігі пастамен толтырылған. Жүзіктің беті ақыққа ұқсатылған дөңгелек шыны қондырмамен безендірілген. Шынының бетіне бүршіктелген үшбұрыштар дәнекерленген. Биіктігі 0,2 см болатын ұяшықтар пластинаға дәнекерленген, жоғарғы жиектері көз айналасына сығылған, сондай-ақ қалыпталған ораммен, кедір-бұдырлы және тегіс зермен безендірілген. Қалқаншаның жиегі бүршіктерден жасалған теңбүйірлі үшбұрыштардың жолағымен толтырылған.

Pierścień

XIX wiek

srebro, szkło, granulacja, tłoczenie, filigran

4,5 × 5,6 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7417 КЗ-2380

Złożony z szyny i owalnej platy. Szyna gładka, płynnie zwężająca się od podstawy do środka. Plata wykonana z połączenia dwóch cienkich płyt i obramowania. Wnętrze wypełnione pastą szklaną. Poprzednią stronę zdobi owalna carga ze szkłem imitującym karneol. Powierzchnia szkła przesłonięta ażurową dekoracją z granulek. Carga o wysokości 0,2 cm przylutowana do platy, górne krawędzie zaciśnięto wokół szkła i ozdobiono filigranem. Powierzchnia platy wypełniona pasem trójkątów równoramiennych z granulek.

Ring

The 19th century.

Silver, glass, grains, embossing, filigree

4.5 × 5.6 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7417 КЗ-2380

It consists of a shink and caste of round shape. The shink is soft smooth, smoothly tapers from the base to the center. The cast is welded from two thin plates and a side band. The interior space is filled with paste. The front side is decorated with an oval insert of glass, simulating carnelian. On the surface of the glass an ornamented pattern of grains is soldered. The cells are 0.2 cm high, soldered to the plate, the upper edges are crimped around the inserts and decorated with a stamped twisted, tuberculate and smooth filigree. The edge of the shield is filled with a strip of isosceles triangles made of granules.

Перстень

XIX в.

Серебро, стекло, зернь, тиснение, филигрань

4,5 × 5,6 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7417 КЗ-2380

Состоит из шинки и каста круглой формы. Шинка гладкая, плавно сужается от основания к центру. Каст спаян из двух тонких пластин и боковой ленты. Внутреннее пространство заполнено пастой. Лицевая сторона украшена овальной вставкой из стекла, имитирующего сердолик. На поверхности стекла впаян орнаментированный узор из зерни. Ячейки высотой 0,2 см, припаяны к пластине, верхние края обжаты вокруг вставок и декорированы штампованной витой, бугорчатой и гладкой филигранью. Край щитка заполнен полоской из равнобедренных треугольников, выполненных из зерни.

Қос білезік

XIX ғ. соңы

Күміс, қалыптама, жалған бүршіктеме

1) 5,9 × 4,4 см

2) 6,2 × 4,4 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 6272/1-2 КЗ-1232/1-2

Білезіктің аяқталған жерлері тіс тәрізді, тұтаспаған, пластиналы. Бет жағы құйын тәрізді гүлөрнек (күн белгісі) пен өсімдік-зооморфты өрнектерден тұратын оюлармен безендірілген. Фоны қара, түйіршікті. Сәнделген композиция бүршіктелген жиектемнің ішіне жасалған.

Para bransolet

koniec XIX wieku

srebro, odlew, imitacja granulacji

1) 5,9 × 4,4 cm

2) 6,2 × 4,4 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 6272/1-2 КЗ-1232/1-2

Bransolety z wygiętych kół w kształcie pasów metalu, o konstrukcji otwartej z ząbkowanymi zakończeniami. Powierzchnia zdobiona symbolem słońca i wzorami roślinno-zoomorficznymi. Tło ciemne, dekorowane granulkami. Kompozycja zamknięta w ramie z granulek.

Twin Bracelets

The end of the 19th century.

Silver, casting, false grain

1) 5.9 × 4.4 cm

2) 6.2 × 4.4 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 6272/1-2 КЗ-1232/1-2

Plate, with open ends of teeth. The front surface is decorated with an ornament consisting of vortex outlets (a sign of the sun) and plant-zoomorphic patterns. The background is dark, grainy. The decorative composition is enclosed in a frame of grains.

Парные браслеты

Конец XIX в.

Серебро, литье, ложная зернь

1) 5,9 × 4,4 см

2) 6,2 × 4,4 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 6272/1-2 КЗ-1232/1-2

Пластинчатые, с несомкнутыми зубчатыми концами. Лицевая поверхность украшена орнаментом, состоящим из вихревых розеток (знак солнца) и растительно-зооморфных узоров. Фон темный, зернистый. Декоративная композиция заключена в рамку из зерни.

Қос білезік

XX ғ. басы
Күміс, қалыптама, бүршіктеме, алтын жалатпа, зерлеу
6,5 × 4,3 см
Оңтүстік Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 6383/1-2 КЗ-1343/1-2

Білезіктің аяқталған жерлері түзу, тұтаспаған, пластиналы. Орталық бөлігі штрих сызықша және сызық өрнектермен кезектесіп бойлай жүргізілген дөңес пішіндермен безендірілген. Жиектері штрих сызықша, сызық және жалған бүршіктеумен сәнделген.

Para bransolet

początek XX wieku
srebro, stemplowanie, granulowanie, złocenie, filigran
6,5 × 4,3 cm
południowy Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 6383/1-2 КЗ-1343/1-2

Bransolety z wygiętych kół i pasów metalu, o konstrukcji otwartej z prostymi zakończeniami. Część środkową ozdobiono wypukłymi i wydłużonymi figurami, na przemian z wzorami cięć i linii. Krawędzie bransoletki zdobią linie, nacięcia i fałszywe granulki.

Twin Bracelets

The early of the 20th century.
Silver, stamp, grains, gilding, filigree
6.5 × 4.3 cm
South Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 6383/1-2 КЗ-1343/1-2

Plate, with unclosed straight ends. The central part is decorated with convex longitudinal figures alternating with patterns of strokes and lines. Edges are decorated with lines, strokes and false grain.

Парные браслеты

Начало XX в.
Серебро, штамп, зернь, позолота, филигрань
6,5 × 4,3 см
Южный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 6383/1-2 КЗ-1343/1-2

Пластинчатые, с несомкнутыми прямыми концами. Центральная часть украшена выпуклыми продольными фигурами, чередующимися с узорами из штрихов и линий. Края декорированы линиями, штрихами и ложной зернью.

Қос білезік

XIX ғ. соңы

Күміс, қалыптама, зерлеу

6 × 4,2 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7046/1-2 КЗ-2007/1-2

Білезіктің аяқталған жерлері түзу, тұтаспаған, пластиналы. Орталық бөлігі штрих сызықша және сызық өрнектермен кезектесіп жүргізілген дөңес пішіндермен безендірілген. Білезіктің жиектері штрих сызықша және сызықпен сәнделген.

Para bransolet

koniec XX wieku

srebro, stemplowanie, filigran

6 × 4,2 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7046/1-2 КЗ-2007/1-2

Bransolety z wygiętych kół i pasów metalu, o konstrukcji otwartej, z prostymi zakończeniami. Część środkową zdobią wypukłe figury wkomponowane we wzór z wijących się linii. Krawędzie bransolet zdobią szerokie linie i nacięcia.

Twin Bracelets

The end of the 19th century.

Silver, stamp, filigree

6 × 4.2 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7046/1-2 КЗ-2007/1-2

Plate, with unclosed straight ends. The central part is decorated with convex figures, alternating with patterns of strokes and lines. The edges of the bracelet are decorated with lines and strokes.

Парные браслеты

Конец XIX в.

Серебро, штамп, филигрань

6 × 4,2 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7046/1-2 КЗ-2007/1-2

Пластинчатые, с несомкнутыми прямыми концами. Центральная часть украшена выпуклыми фигурами, чередующимися с узорами из штрихов и линий. Края браслета декорированы линиями и штрихами.

Қос білезік

XIX ғ. соңы

Күміс, қалыптама, бедерлеу

5,9 × 4,5 см

Батыс Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7117/1-2 КЗ-2078/1-2

Білезіктің аяқталған жерлері түзу, тұтаспаған, пластиналы. Орталық бөлігі ромб тәрізді пішіндермен безендірілген. Білезіктің жиектеріне тереңдетілген керту мен жалған бүршіктердің қатары орналастырылған.

Para bransolet

koniec XIX wieku

srebro, stemplowanie

5,9 × 4,5 cm

zachodni Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7117/1-2 КЗ-2078/1-2

Bransolety z wygiętych kół pasów metalu, o konstrukcji otwartej, z prostymi zakończeniami. Środkowa część zdobiona motywem rombów. Brzegi zdobione liniami i drobnymi nacięciami. Na skraju rzędy imitacji granulek i głębokie nacięcia.

Twin Bracelets

The end of the 19th century.

Silver, stamp, stamping

5.9 × 4.5 cm

Western Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7117/1-2 КЗ-2078/1-2

Plate, with unclosed straight ends. The central part is decorated with rhombic figures. Edges are decorated with lines and strokes. At the edges there are rows of false grains and deep incisions.

Парные браслеты

Конец XIX в.

Серебро, штамп, тиснение

5,9 × 4,5 см

Западный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7117/1-2 КЗ-2078/1-2

Пластинчатые, с несомкнутыми прямыми концами. Центральная часть украшена ромбическими фигурами. Края декорированы линиями и штрихами. По краям размещены ряды ложной зерни и углубленные насечки.

Белдік

XX ғ. басы
Мата, металл, эмаль, шекімелеу, қаралау
82 × 9,5 см
Оңтүстік Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 2243 КЗ-190

Белдік метрлік мата белбеуден, қапсырмадан және сәндік әшекейлерден тұрады. Қапсырма дөңгелек пішіндегі екі бөліктен тұрады және топсалы әдіспен жалғанады. Ол селдір өсімдік тәрізді өрнекпен өрнектелген. Белдіктің бекітілген жері мен қапсырмасы қошқардың мүйізі тәрізді күрделі өрнекпен безендірілген.

Pas

poczętek XX wieku
tkanina, metal, emalia, cyzelowanie, czernienie
82 × 9,5 cm
południowy Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
r inw. Инв. № ҚРҰМнқ 2243 КЗ-190

Pas wykonany z fragmentu tkaniny, metalowej klamry i ozdobnych plaketek. Zapięcie złożone z dwóch części o zaokrąglonym kształcie, połączonych zawiasowo. Zdobione ażurowym ornamentem kwiatowym. Oprawa mocowania pasa i zapięcie zdobione skomplikowanym wzorem rogów barana.

Belt

The early of the 20th century.
Fabric, metal, enamel, chasing, blackening
82 × 9.5 cm
South Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. Инв. № ҚРҰМнқ 2243 КЗ-190

The belt consists of a meter of fabric, clasps and decorative plaques. The fastener consists of two parts of a rounded shape and is connected in a hinged way. It is decorated with openwork floral ornament. The seat of fastening of a belt and a fastener is decorated with a complex pattern in the form of ram's horns.

Пояс

Начало XX в.
Ткань, металл, эмаль, чеканка, чернение
82 × 9,5 см
Южный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. Инв. № ҚРҰМнқ 2243 КЗ-190

Пояс состоит из метрового тканевого ремня, застёжки и декоративных бляшек. Застёжка состоит из двух частей округлой формы и соединяется шарнирным способом. Она украшена ажурным растительным орнаментом. Место крепления ремня и застёжки украшено сложным узором в виде рогов барана.

Белдік

XIX ғ. соңы
Тері, металл, шыны құйынды, қалыптама, оймалау
8,4 × 8,5 см
Батыс Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 2830 КЗ-747

Белдік метрлік мата белбеуден, қапсырмадан және сәндік әшекейлерден тұрады. Қапсырма дөңгелек пішіндегі екі бөліктен тұрады және топсалы әдіспен жалғанады. Қапсырма пішіні бойымен шығыңқы қаптамамен безедірілген, ол керту мен өсімдік тектес өрнекпен көмкерілген. Әшекейлер зооморфты және ұзынша пішінде, қалыпталған. Қапсырманың ішкі кеңістігі өсімдік тектес өрнекпен өрнектелген.

Pas

koniec XIX wieku
skóra, metal, szkło, stemplowanie, grawerowanie
84 × 8,5 cm
zachodni Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 2830 КЗ-747

Pas wykonany z pasa skóry, metalowego zapięcia i metalowych ozdobnych plaketek. Zapięcie składa się z dwóch części o prostokątnym kształcie, połączonych zawiasowo. Ozdobione kwiatowym ornamentem i ażurami. Podłużne plaketki tłoczone w zoomorficzne wzory. Przestrzeń pomiędzy zapięciami ozdobiona roślinnym ornamentem.

Belt

The end of the 19th century.
Leather, metal, glass melt, stamp, engraving
84 × 8.5 cm
Western Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 2830 КЗ-747

The belt consists of a meter leather belt, fasteners and decorative plaques. The fastener consists of two parts of rectangular shapes and is connected in a hinged way. The clasp is decorated on the office with protruding pads covered with floral ornament and notches. Plaques are zoomorphic and oblong, stamped. The internal space of the fastener is ornamented with vegetable patterns.

Пояс

Конец XIX в.
Кожа, металл, стеклосплав, штамп, гравировка
8,4 × 8,5 см
Западный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 2830 КЗ-747

Пояс состоит из метрового кожаного ремня, застёжки и декоративных бляшек. Застёжка состоит из двух частей прямоугольных форм и соединяется шарнирным способом. Застёжка украшена по контуру выступающими накладками, покрытыми растительным орнаментом и насечками. Бляшки зооморфной и продолговатой формы, штампованные. Внутреннее пространство застёжки орнаментировано растительными узорами.

Белдік

XX ғ. басы
Тері, металл, шыны құйынды, қалыптама, дәнекерлеу, күмістеу, зерлеу

75 × 8,5 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 3115 КЗ-1026

Белдік метрлік мата белбеуден, қапсырмадан және сәндік әшекейлерден тұрады. Қапсырма дөңгелек пішіндегі екі бөліктен тұрады және топсалы әдіспен жалғанады. Қапсырманың бұрыштары қалыптау техникасымен жасалған селдір өсімдік тәрізді өрнекпен өрнектелген. Қапсырманың орталық бөлігінде саңылаусыз қаста шыны орнатылған. Шыны шиыршықталған зермен және бедерлі жиекпен көмкерілген. Әшекейлердің үшбұрыш пішінде, қалыпталған. Қапсырманың ішкі кеңістігі өсімдік тектес өрнектермен өрнектелген.

Pas

pozątek XX wieku
skóra, metal, szkło, stemplowanie, lutowanie, srebrzenie, filigran
75 × 8,5 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 3115 КЗ-1026

Pas ze skóry, z metalowym zapięciem i ozdobnymi metalowymi plakietkami. Zapięcie złożone z dwóch części o prostokątnym kształcie, połączonych zawiasowo. Ozdobione w narożnikach wypukłym, ażurowym ornamentem roślinnym wykonanym w technice stemplowania. W środkowej części zapięcia w oprawie kasztowej wstawione szkło, zdobione skręconym filigranem i reliefowym obrzeżem. Plakietki o prostokątnym kształcie, stemplowane. Wewnętrzna przestrzeń ozdobiona roślinnymi wzorami.

Belt

The early of the 20th century.

Leather, metal, glass melt, stamp, soldering, silvering, filigree
75 × 8.5 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 3115 КЗ-1026

The belt consists of a meter leather belt, fasteners and decorative plaques. The fastener consists of two parts of a rectangular shape and is connected in a hinged way. The clasp is decorated in corners with a convex openwork floral ornament in the technique of a stamp. In the central part of the fasteners, in the blind protruding caste, glass is lined. The glass is covered with a twisted filigree and relief rim. Plaques of rectangular shape, stamped. The internal space of the fastener is ornamented with vegetable patterns.

Пояс

Начало XX в.

Кожа, металл, стеклосплав, штамп, пайка, посеребрение, филигрань

75 × 8,5 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 3115 КЗ-1026

Пояс состоит из метрового кожаного ремня, застежки и декоративных бляшек. Застежка состоит из двух частей прямоугольной формы и соединяется шарнирным способом. Застежка украшена по углам выпуклым ажурным растительным орнаментом в технике штампа. В центральной части застежек в глухом выступающим касте выложено стекло. Стекло оконтено витой филигранью и рельефным ободком. Бляшки прямоугольной формы, штампованные. Внутреннее пространство застежки украшено растительными узорами.

Белдік

XIX ғ. соңы

Тері, металл, ақық, қалыптама, оймалау

122 × 8,4 см

Оңтүстік Қазақстан

Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,

Инв. № ҚРҰМнқ 7673 КЗ-2634

Белдік метрлік тері белбеуден, қапсырмадан және сәндік әшекейлерден тұрады. Қапсырма төртбұрышты пішіндегі екі бөліктен тұрады және топсалы әдіспен жалғанады. Қапсырманың орталық бөлігіндегі шығыңқы саңылаусыз қаста ақық тас орнатылған.

Әшекейлер зооморфты және төртбұрышты пішінде, қалыпталған. Қапсырманың ішкі кеңістігі өсімдік тектес өрнектермен өрнектелген.

Pas

koniec XIX wieku

skóra, metal, karneol, stemplowanie, grawerowanie

122 × 8,4 cm

południowy Kazachstan

Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,

nr inw. № ҚРҰМнқ 7673 КЗ-2634

Skórzany pas z metalowym zapięciem i ozdobnymi plakietkami. Zapięcie złożone z dwóch prostokątnych części połączonych zawiasowo. W centralnej części sprzączek owalne karneole obramione metalem. Plakietki prostokątne, tłoczone, z zoomorficznym ornamentem. Wewnętrzna przestrzeń zapięcia ozdobiona roślinnymi wzorami.

Belt

The end of the 19th century.

Leather, metal, carnelian, stamp, engraving

122 × 8.4 cm

South Kazakhstan

National Museum of the Republic of Kazakhstan,

Inv. № ҚРҰМнқ 7673 КЗ-2634

The belt consists of a meter leather belt, fasteners and decorative plaques. The fastener consists of two parts of rectangular shapes and is connected in a hinged way. In the central part of the buckles, a carnelian stone is laid out in the deafened caste.

Plaques are zoomorphic and rectangular, stamped. The internal space of the fastener is ornamented with vegetable patterns.

Пояс

Конец XIX в.

Кожа, металл, сердолик, штамп, гравировка

122 × 8,4 см

Южный Казахстан

Национальный музей Республики Казахстан,

Инв. № ҚРҰМнқ 7673 КЗ-2634

Пояс состоит из метрового кожаного ремня, застёжки и декоративных бляшек. Застёжка состоит из двух частей прямоугольных форм и соединяется шарнирным способом. В центральной части застёжек в глухом выступающим касте выложен камень сердолик.

Бляшки зооморфной и прямоугольной формы, штампованные. Внутреннее пространство застёжки украшено растительными узорами.

Белдік

XX ғ. басы
Мата, металл, эмаль, шекімелеу, теспелі ою, шекімелеу
190 × 10,5 см
Оңтүстік Қазақстан
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Инв. № ҚРҰМнқ 7392 КЗ-2355

Белдік екі метрлік мата белбеуден, қапсырмадан және сәндік әшекейлерден тұрады. Қапсырма дөңгелек пішіндегі екі бөліктен тұрады және топсалы әдіспен жалғанады. Қапсырма оймалау және қаралау техникасымен жасалған селдір өсімдік тәрізді өрнекпен өрнектелген. Белдіктің бекітілген жері мен қапсырмасы қошқардың мүйізі тәрізді күрделі өрнекпен безендірілген.

Салпыншақтар әртүрлі пішіндегі әшекейлер түрінде жасалған. Біріншісі қарама-қарсы жаққа қарап тұрған қошқардың мүйізі тәрізді орындалған, пішінің ортасында диск орналастырылған. Екіншісі – диск түрінде. Барлық дөңгелек бөлшектердің беткі жағында гүлөрнектер бейнеленген.

Pas

rozpatek XX wieku
tkanina, metal, emalia, stemplowanie, tkanie, tłoczenie
190 × 10,5 cm
południowy Kazachstan
Narodowe Muzeum Republiki Kazachstanu,
nr inw. № ҚРҰМнқ 7392 КЗ-2355

Pas wykonano z dwumetrowego odcinka płótna, ozdobnego metalowego zapięcia na zawiasie, klamry i ozdobnych plakietek. Zapięcie składa się z dwóch symetrycznych, ażurowo wycinanych części o zaokrąglonym kształcie, połączonych zawiasem kołkowym. Zdobione skomplikowanym wzorem w kształcie rogów barana. Klamra kolista, zdobiona ażurowym, grawerowanym i czernionym ornamentem kwiatowym. Plakietki w formie płytek o różnych kształtach. Pierwsza – w kształcie rogów barana skierowanych w przeciwnych kierunkach, w środku figury dysk. Druga – w kształcie dysku. Na powierzchniach kolistych powtarza się motywy rozety z motywami roślinnymi.

Belt

The early of the 20th century.
Fabric, metal, enamel, stamp, through thread, embossing
190 × 10.5 cm
South Kazakhstan
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Inv. № ҚРҰМнқ 7392 КЗ-2355

The belt consists of a two-meter cloth belt, fasteners and decorative plaques. The fastener consists of two parts of a rounded shape and is connected in a hinged way. The clasp is decorated with openwork floral ornament by engraving and blackening. The seat of fastening of a belt and a fastener is decorated with a complex pattern in the form of ram's horns.

Pendants are made in the form of plaques of different shapes. The first is made in the form of ram's horns, looking in opposite directions, in the center of the figure is a disk. The second is in the form of a disk. A rosette is shown on the surface of all rounded parts.

Пояс

Начало XX в.
Ткань, металл, эмаль, штамп, сквозная резьба, чеканка
190 × 10,5 см
Южный Казахстан
Национальный музей Республики Казахстан,
Инв. № ҚРҰМнқ 7392 КЗ-2355

Пояс состоит из двухметрового тканевого ремня, застежки и декоративных бляшек. Застежка состоит из двух частей округлой формы и соединяется шарнирным способом. Застежка украшена ажурным растительным орнаментом методом гравировки и чернения. Место крепления ремня и застежки украшено сложным узором в виде рогов барана.

Подвески выполнены в виде бляшек разных форм. Первая выполнена в виде рогов барана, смотрящих в противоположные стороны, в центре фигуры расположен диск. Вторая – в форме диска. На поверхности всех округлых деталей изображена розетка.

Ғылыми-көпшілік басылым

Научно-популярное издание

«Ұлы дала мұрасы: зергерлік өнер жауһарлары» сериясы,
IV-том, «Көшпелілер өнерінің бейнелер әлемі»
(10.10–10.12.2018 ж., Польша Республикасы, Гданьск қ.)

«Heritage of the Great Steppe: masterpieces of jewelry art» series,
Volume IV, «The world of art images of nomads»
(10.10–10.12.2018, The Republic of Poland, Gdansk city)

Серия «Наследие Великой степи: шедевры ювелирного искусства»
Том IV, «Мир образов искусства кочевников»
(10.10–10.12.2018 г., Республика Польша, г. Гданьск)

Дизайн и верстка: А. Исмаилова

www.altynadamworld.com

Подписано в печать _____ 2018 г.

Формат: 60x90/8

Бумага мелованная глянцевая, 150 г.

Тираж 1000 экз. Заказ № _____

Отпечатано с файлов заказчика
в ТОО «Ехронат»
г. Астана, ул. К. Аманжолова 28/2, НП-2